

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ШАМРАЄВА Валентина Михайлівна

УДК 327 (73+477)

**СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ
МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИНАХ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-
ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

23.00.04 – політичні проблеми
міжнародних систем та глобального розвитку

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Науковий консультант:
доктор політичних наук, професор
ГОЛОВЧЕНКО Володимир Іванович

Київ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ Й ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	25
1.1. Джерельна база проблематики українсько-американського партнерства.....	25
1.2. Концептуально-теоретичні й методологічні засади дослідження	66
Висновки до Розділу 1	109
РОЗДІЛ 2. РЕТРОСПЕКТИВА УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США	113
2.1. Українське питання в зовнішній політиці США за Версальської системи міжнародних відносин і Другої світової війни	113
2.2. Україна й американсько-радянське блокове протистояння	148
2.3. Доктринальна криза зовнішньої політики США і розпад СРСР	189
Висновки до Розділу 2	222
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА США	230
3.1. Еволюція нормативної бази українсько-американських міждержавних відносин	230
3.2. Головні напрями формування стратегічного партнерства: міжнародно- політичний і безпековий вимір	276
3.3. Чинник української діаспори в становленні партнерства між Україною та США	317
Висновки до Розділу 3	340
РОЗДІЛ 4. УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА Б. ОБАМИ	345
4.1. Еволюція українсько-американського стратегічного партнерства за першої адміністрації Б. Обами	345
4.2. Активізація стратегічного партнерства зі США після перемоги в Україні Революції гідності	372
Висновки до Розділу 4	412
ВИСНОВКИ ДО ДИСЕРТАЦІЇ	414
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	431

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АДУК - Асоціація діячів української культури (Association of Ukrainian culture)
- АКИН - Американський комітет поневолених націй (American Committee Captive nations)
- АМР США - Агентство США з міжнародного розвитку (United States Agency for International Development, USAID)
- АПЄН - Асамблея поневолених європейських націй (Assembly of Captive European Nations)
- АТО - антитерористична операція
- БПЛА - безпілотний літальний апарат (Unmanned aerial vehicle, UAV2; або Remotely piloted vehicle)
- ВМС США - Військово-морські сили США (United States Navy, USN)
- ВПС США - Військово-повітряні сили США (United States Air Force (USAF)
- ВПС України - Військово-повітряні сили України
- ГАТТ - Генеральна угода з тарифів і торгівлі (General Agreement on Trade in Services, GATS)
- ГТС - газотранспортна система
- ГУАМ - Організація за демократію та економічний розвиток (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова)
- ДВЗЯВ - Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 р.
- ДНЯЗ - Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.
- ДЦ УНР - Державний центр Української Народної Республіки
- ЗМВ - зброя масового враження
- ЗО УНР - Західна Область Української Народної Республіки
- ЗСУ - Збройні сили України
- ЗУНР - Західноукраїнська Народна Республіка

- КГП - Комісія громадських послуг штату Нью-Йорк (Public Service Commission of New York)
- КДБ СРСР - Комітет державної безпеки СРСР
- КІУС - Канадський інститут українських студій (Canadian Institute of Ukrainian Studies, CIUS)
- КСП - Комісія стратегічного партнерства
- КУК - Конгрес українців Канади
- МАГАТЕ - Міжнародна агенція з атомної енергії (The International Atomic Energy Agency, IAEA)
- МБР - міжконтинентальні балістичні ракети
- МБРР - Міжнародний банк реконструкції та розвитку (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD)
- МВФ - Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund, IMF)
- МЕФП - Меморандум про економічну та фінансову політику України з МВФ
- МОП - Міжнародна організація праці (International Labour Organization, ILO)
- НАЗК - Національне агентство з питань запобігання корупції
- НАКБ - Національне антикорупційне бюро України
- НБСЄ - Нарада з безпеки і співробітництва в Європі (Conference for Security and Cooperation in Europe, CSCE)
- НІСД - Національний інститут стратегічних досліджень
- НКЗС СРСР - Народний комісаріат закордонних справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік
- НКРЕ - Національна комісія регулювання енергетики України
- НУО - неурядові організації
- ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі (Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE)
- ОВД - Організація Варшавського договору

ООЧСУ - Організація Оборони Чотирьох Свобід України (The Organization for the Defense of Four Freedoms for Ukraine)

ОУА - Об'єднання українських американців (Association of Ukrainian Americans)

ОУН - Організація Українських Націоналістів

ПДЧ НАТО - План дій щодо членства в НАТО (Membership Action Plan, MAP)

ПЗМ НАТО - Партнерство заради миру (Partnership for Peace)

ПЛПМК - Програма льотної підготовки майбутніх командирів

ПРО - протиракетна оборона

РЛС - радіолокаційна станція

РНБ США - Рада національної безпеки США (United States National Security Council)

РНБОУ - Рада національної безпеки і оборони України

РНК СРСР - Рада народних комісарів СРСР

РНК УРСР - Рада народних комісарів УРСР

СВУ - Союз визволення України

СКУ - Світовий конгрес Українців Світовий Конгрес Українців (Ukrainian World Congress)

СКУМО - Світовий конгрес українських молодіжних організацій

СНО - Договір про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Strategic Arms Reduction Treaty, START)

СОТ - Світова організація торгівлі Світова організація торгівлі (World Trade Organization, WTO)

СПРН - Система раннього попередження про ракетний напад

СУМ - Спілка української молоді

УАПЦ - Українська автокефальна православна церква

УГКЦ - Українська греко-католицька церква

УГС - Українська Гельсінська спілка

УККА - Український конгресовий комітет Америки (Ukrainian Congress Committee of America)

УНДС - Український національно-державний союз

УНІС - Українська національна інформаційна служба УККА

УНК - Український народний комітет

УНР - Українська Народна Республіка

УНС - Український Народний Союз (Ukrainian National Association, UNA)

УПА - Українська повстанська армія

УСС - Управління стратегічних служб США (Office of Strategic Services, OSS)

УЦЕПД - Український центр економічних і політичних досліджень імені Разумкова

ФБР - Федеральне бюро розслідувань (Federal Bureau of Investigation, FBI)

ФЦДР - Фонд цивільних досліджень та розвитку США (U.S. Civilian Research & Development Foundation, CRDF Global)

ХОДА - Харківська обласна державна адміністрація

ХФТІ - Харківський фізико-технологічний інститут

ЦДАЗУ - Центральний державний архів зарубіжної україніки

ЦРУ - Центральне розвідувальне управління (Central Intelligence Service, CIA)

ЦСЄ - Центрально-Східна Європа

ЧАЕС - Чорнобильська атомна електростанція

ЮНЕСКО - Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO)

ANSI - Американський національний інститут стандартизації (American National Standards Institute)

BULD - Ініціатива щодо розбудови української незалежності та сталої демократії (The initiative to build Ukrainian independence and sustainable democracy)

- CAP - Центр за американський прогрес (Center for American Progress)
- EFF - Програма розширеного фінансування МВФ (Extended Fund Facility)
- FLEX - Програма обмінів для майбутніх лідерів (Future Leaders Exchange)
- IASAP - Програма міжнародного оцінювання авіаційної безпеки (Program for International Aviation Safety Assessment)
- IEC - Міжнародна електротехнічна комісія (International Electrotechnical Commission, IEC)
- IMET - Програма військової освіти та підготовки кадрів (International Military Education and Training)
- IREX - Рада міжнародних досліджень та розвитку (The International Research and Development)
- ISAF - Міжнародні сили безпеки в Афганістані (International Security Assistance Force)
- ISO - Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization)
- NASA - Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору (National Aeronautics and Space Administration)
- PEPFAR - Надзвичайний план Президента США з надання допомоги у боротьбі з ВІЛ/СНІД (US President's Emergency Plan to assist in the fight against HIV / AIDS, PEPFAR)
- SBA - програма МФВ „Стенд-бай” (Stand by)
- TIC - Рада з торгівлі та інвестицій (The Trade and Investment Council)
- TICA - Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво між Україною та США (The Trade and Investment Council Agreement Agreement on Trade and Investment Cooperation)
- UGRAD - Програма обміну для студентів вищих навчальних закладів (Exchange Program for university students)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З відновленням державної незалежності перед Україною постало невідкладне завдання формування національної зовнішньополітичної концепції та її практичної реалізації, встановлення дипломатичних відносин із країнами – членами ООН, розвитку двостороннього і багатостороннього співробітництва з провідними акторами міжнародних відносин. Звичайно, кожна держава, вибудовуючи свої зовнішньополітичні пріоритети, насамперед надає великої уваги країнам-сусідам. До того ж, суверенним державам, що постали на теренах колишнього СРСР, важко було самоствердитись на міжнародній арені в якості повноправних суб'єктів міжнародних відносин без підтримки з боку держав, що відносяться до категорії потенційних стратегічних партнерів та є глобальними лідерами, а не регіональними гравцями (передусім США та провідні країни Західної Європи).

Сучасна незалежна Українська держава багато уваги надає розвитку співробітництва зі світовим співтовариством й процесові вироблення та затвердження власного позитивного іміджу як європейської демократичної й правової держави й передбачуваного партнера у системі дво- та багатосторонніх міжнародних відносин. На першому місці, зрозуміло, виступає розвиток міждержавних відносин зі світовими лідерами, передусім Сполученими Штатами Америки.

Співробітництво України зі США стало показовим у процесі розбудови стратегічного партнерства нашої держави з іншими міжнародними акторами. Розвиток українсько-американських міждержавних відносин можна умовно поділити на кілька періодів, що характеризувалися як проривами української дипломатії, її великими здобутками, так і не меншими помилками і втратами. Вагомого значення набуває розвиток українсько-американського стратегічного партнерства і з огляду на провідну роль США у сучасній системі міжнародних відносин та можливості її використання у процесі вирішення життєво важливих

зовнішньополітичних завдань України із забезпечення її територіальної цілісності, набуття іноземної фінансово-економічної підтримки для результативного здійснення демократичних реформ і реструктуризації економіки, організації адекватного реагування світового співтовариства на російську збройну агресію після перемоги Революції гідності й кризові явища в Криму та на Донбасі і т.д. Саме тому проблематика розвитку українсько-американських відносин потребує уваги і комплексного ґрунтовного вивчення.

Проголосивши українсько-американські відносини такими, що досягли рівня стратегічного партнерства, Україна ще має докласти багато зусиль для того, аби їхнє практичне наповнення відповідало даному визначенню у повному обсязі. Нажаль, сьогодні стратегічне партнерство можна віднести до тих понять у політичному житті нашої країни, які часто вживаються у публічних заявах громадсько-політичних і державних діячів, але поки що не отримали достатнього теоретичного аналізу та обґрунтування у вітчизняній політичній науці. За перші два десятиліття самостійного існування Україна проголосила стратегічними відносини більше, ніж з двадцятьма державами. Але реальний рівень таких взаємин не завжди відповідав сутності й практичному наповненню концепту міждержавного стратегічного співробітництва.

Отже, **актуальність теми дослідження** визначається:

- багатовимірністю самого концепту стратегічного партнерства в міждержавних відносинах й наукових підходів до його комплексного аналізу, необхідністю поглиблення ґрунтовного теоретичного дослідження таких базових для окреслення ролі й місця держави на міжнародній арені понять як „зовнішня політика” та „зовнішньополітична стратегія”. Саме їхнє визначення та смислове навантаження зумовлюють теоретичне наповнення і практичне втілення стратегічного партнерства держав на міжнародній арені;

- потребою компаративного вивчення й узагальнення основних етапів становлення, нормативного закріплення і практичного наповнення українсько-американського стратегічного партнерства, що дасть можливість визначити

певні орієнтири для державних і громадських діячів, зацікавлених практиків і науковців щодо сучасних трансформацій системи міждержавних відносин в контексті стратегічного партнерства;

- недостатнім рівнем концептуального обґрунтування українсько-американського стратегічного партнерства у вітчизняній політичній науці, оскільки значна кількість робіт з теми у рамках політичної, історичної, правової, економічної та інших суміжних наук, як правило, присвячена загальним основами вироблення та реалізації зовнішньої політики США й України, без проведення комплексного дослідження двосторонніх відносин в рамках стратегічного партнерства.

Представлена вище актуальність теми роботи окреслила **наукову проблему**, що вирішується в дисертації, а саме: з'ясування об'єктивних міжнародно-політичних підстав, концептуальних засад та основних принципів практичної реалізації українсько-американського стратегічного партнерства.

Для розв'язання дослідницької проблеми було запропоновано **наукову концепцію**, сутність якої полягає в тому, що українсько-американські взаємини мають достатній потенціал для розбудови повноцінного стратегічного партнерства як у короткостроковій так і довгостроковій перспективі, не дивлячись на якісно відмінні можливості й ресурси держав-партнерів, несхожість певних зовнішньополітичних завдань (особливо за їхньою масштабністю) та наявну асиметрію в українсько-американських міждержавних відносинах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка „Модернізація суспільного розвитку світових процесів глобалізації”, затвердженої Вченою Радою Університету протоколом № 12 від 20 червня 2011 р., і науково-дослідної теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка „Україна в міжнародних інтеграційних процесах” (номер державної

реєстрації 0111U007054). У рамках зазначеної теми дисертація відповідає напрямку наукової діяльності відділення міжнародних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка „Україна в сучасних політичних та безпекових процесах”, а також науково-дослідній темі факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна „Трансформації міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації” (номер державної реєстрації 0113U001401).

Мета і завдання дослідження. Виходячи з актуальності теми дисертації та враховуючи наявний ступінь її розроблення у вітчизняній і зарубіжній політології міжнародних відносин, дисертантка поставила за **мету** здійснити компаративний аналіз інституту стратегічного партнерства як одного з чільних і найбільш ефективних сучасних інструментів зовнішньої політики держави на прикладі розвитку українсько-американських відносин.

Для реалізації мети дослідження авторка визначила такі **завдання**:

- проаналізувати й підсумувати концептуальні підходи щодо стратегічного партнерства, які розробляються у сучасній політологічній думці, та конкретизувати їх стосовно українсько-американських відносин;
- узагальнити теоретико-методологічні підходи до таких базових понять дослідження як „зовнішня політика” та „зовнішньополітична стратегія” у контексті розвитку українсько-американських міждержавних відносин;
- на основі систематизації засад доктринального забезпечення зовнішньої політики США розкрити витоки й особливості виокремлення українського питання у міжнародній діяльності США;
- поглибити й конкретизувати концептуально-теоретичні підходи до вивчення місця України в американсько-радянському блоковому протистоянні доби холодної війни;

2 - сформулювати цілісне бачення причин та наслідків доктринальної кризи у зовнішній політиці США під час розпаду СРСР та з'ясувати її вплив на подальше становлення українсько-американських відносин;

- визначити основні етапи еволюції українсько-американських міждержавних відносин;

- шляхом компаративного аналізу сучасного етапу розвитку українсько-американських відносин виявити спільні зовнішньополітичні інтереси України та США як стратегічних партнерів і спрогнозувати можливі перспективи розвитку стратегічного партнерства Україна - США в контексті авторської моделі партнерських відносин;

- з'ясувати роль української діаспори США як чинника впливу на становлення партнерських українсько-американських взаємин і сформулювати оптимальну модель співпраці України з діаспорою;

- окреслити головні напрямки становлення стратегічного партнерства в українсько-американських відносинах у контексті їхнього міжнародно-політичного та безпекового виміру;

- розробити практичні рекомендації щодо оптимізації процесу практичного наповнення українсько-американських відносин реальним змістом, який би цілком відповідав задекларованому рівню стратегічного партнерства та адаптації його до особливостей сучасної міжнародно-політичної ситуації.

Об'єктом дослідження є українсько-американські міждержавні відносини, а **предметом дослідження** – процес формування й практичного втілення стратегічного партнерства між Україною та США як особливого й вищого рівня їхньої взаємодії щодо реалізації спільних геополітичних і міжнародно-політичних національних інтересів.

Методи дослідження визначені специфікою об'єкта й предмета дослідження, метою й завданнями дисертації. Методологічна основа дисертації обрана й у контексті особливостей політичної науки та розглядається автором як цілісний дослідницький процес, що включає постановку наукової проблеми,

застосування вибіркового методу, нормативне оцінювання, політологічний аналіз подій і явищ з метою вироблення аргументованих положень і висновків, рекомендацій. Методологія даного дослідження також включає загальні теоретичні та філософські позиції суб'єкта дослідження, а саме: актуалізацію дослідницької ідеї, цілей і завдань, оцінювання достовірності джерел і даних, обрання певної політологічної парадигми.

Оскільки для наукової методології властиве інтегрування вже напрацьованих методів конкретного дослідження, не коректно виокремлювати певний метод як такий, що охоплює весь спектр вирішення задекларованої наукової проблеми. Адже, мова йде про складну систему міждержавних відносин України і США, що розглядається автором як певна практична реалізація теоретичної моделі стратегічного партнерства.

Водночас, незалежно від обраного методичного пріоритету, при дослідженні складних міжнародних систем та комплексу міждержавних відносин у контексті світової системи слід структурувати наявну емпіричну базу, здійснити опис джерел, подати, а потім аргументувати власні гіпотези і припущення, які ґрунтуються на науковому аналізі зібраної емпіричної бази. Останню варто перевірити, що цілком виключає посилення на авторитетів у політиці чи науці як остаточний аргумент для певного положення або висновку.

В даній дисертації таке тлумачення методології спричинило контекстуальне застосування дескриптивного методу, завдяки якому здійснюється підготовка до нормативного та політичного оцінювання фактологічної бази. Наскрізним методом є системний аналіз, що дозволяє чітко простежити стабільність певних складових при оцінюванні напрямків і досягнутих та прогнозованих рівнів міждержавного двостороннього партнерства, коли існує добре окреслена мета. Виходячи з того, що основні тактичні й стратегічні прогнози, вироблені інформаційно-аналітичними центрами України й США, спрямовані саме на результативну реалізацію зовнішньої політики двох держав, в основу даного дослідження покладено компаративний аналіз.

Парадигма оцінювання при дослідженні еволюції українсько-американського співробітництва до рівня стратегічного партнерства дала змогу дотримуватися наукової точності в при розгляді найбільш істотних чинників зовнішньополітичної стратегії й практичної політичної дії держав-партнерів. З огляду на плинність політичних прогнозів, намірів учасників політичного процесу та його результатів, кожен етап політичного аналізу починається зі з'ясування конкретної міжнародно-політичної й внутрішньої ситуації, акторів, задіяних у розробці й реалізації планів подолання чи розв'язання тих чи інших суперечностей, можливостей залучення наявних ресурсів держави.

Тому передовсім ідентифікується роль конкретного етапу зовнішньополітичної дії, особистості політичного лідера, аналітичних центрів, які розробляють міжнародні прогнози й пропонують механізми їхнього використання в національних інтересах, а також механізм правильного розуміння цих інтересів та цілей держави. Відтак і українсько-американське міждержавне партнерство, першочергово, ґрунтується на визначенні можливостей певної провладної еліти (обох сторін-партнерів) продовжувати відповідний стратегічний курс чи визначати й реалізовувати інший. Підхід до вивчення стратегічного міждержавного партнерства шляхом розчленування тих чи інших стратегій зовнішньої політики України й США на сутнісні складові з метою виходу на їхнє синтезування у певну цілісність (з точки зору збігу чи протилежності зовнішньополітичних завдань), обумовлений розумінням цього методу як способу аналізу політичних опцій, через які визначається єдина стратегічна мета та цілісний комплекс механізмів її досягнення.

Обов'язковими у процесі розробки та обґрунтування авторської концепції стали методи геополітики як науки. Геополітичний аналіз оптимально відповідає реалізації поставлених цілей і завдань дослідження особливостей формування партнерських відносин між Україною й США. Використання методичного арсеналу геополітики уможливило уникнення деталізації та надмірного використання дескриптивного методу в дослідженні. Щоразу, коли

йшлося про узагальнюючі положення й висновки, застосовувалася парадигма політичного реалізму, яка дає можливість об'єктивно представити особливості впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на реалізацію зовнішньополітичного курсу держав-партнерів.

У процесі даного дослідження особлива увага надавалася постійній верифікації ступеня збігу чи розходжень між певними оцінками зовнішньої політики України й США та діями конкретних президентських адміністрацій і зовнішньополітичних органів, що обумовило застосування порівняльно-історичного методу. При цьому брався до уваги той факт, що високий рівень політико-ідеологічної упередженості українських і американських державно-політичних еліт є однією з постійних загроз точності положень і висновків. Адже одна й та ж складова міждержавного партнерства може по-різному сприйматися, тлумачитися і реалізовуватися владними органами залежно не тільки від суб'єктивного світосприйняття, а й від процесів і ситуацій, що на даний момент відбуваються всередині держав і за їхніми межами.

Виходячи з цього, у дисертації спеціально застосовувався оригінальний методичний підхід, який полягає у тому, що аналогічні прогнозовані явища, отримують відмінну прогнозну інтерпретацію у контексті подій і процесів поточного характеру, хоча й перебувають у постійній залежності від заявленої єдиної мети. У такий спосіб вдалося підвищити аргументованість положень і висновків стосовно перспективності окремих напрямків українсько-американського стратегічного партнерства.

Задля досягнення поставлених у дисертації завдань у рамках розв'язання наукової проблеми авторкою в процесі наукового пізнання застосовувалися й методи індукції та дедукції, що обов'язково передбачають диференціацію практичних міждержавних відносин України й США на складові частини та елементи. Доцільно було вийти на такий рівень розгляду причинно-наслідкових зв'язків у з'ясуванні підстав становлення і розвитку українсько-американського стратегічного партнерства, що створив можливість сформулювати синтезоване

уявлення про його постійно діючі принципи, засади, стратегічні цілі держав-партнерів та домінуючі механізми реалізації.

Таким у загальних рисах є обраний наскрізним багатоскладовий і водночас цілісний авторський методологічний підхід. Його застосування дало змогу вийти на поточні й базові узагальнення задля уточнення місця міждержавного стратегічного партнерства в системі міжнародної діяльності України й США, за умови його сприйняття як складної системи механізмів реалізації стратегічних зовнішньополітичних завдань держав-партнерів. Таке синтезування дає підстави говорити про наявність певного фундаменту, окресленого у цілях і механізмах реалізації міждержавного партнерства. Більше того, глобальний контекст міжнародно-політичного курсу Сполучених Штатів і регіональний - України набуває ознак передбачуваної прогнозованості, втрачає ознаку несподіваності, якщо йти від переважно плинних складових до відносно постійної цілісності.

Вибір методологічної і методичної основ дослідження українського напрямку зовнішньої політики США та ставлення України до розвитку стратегічного партнерства із Сполученими Штатами спричинив дві детермінанти. Перша бачиться крізь призму постійного домінування ідеї особливості та привабливості системи забезпечення американської зовнішньої політики на пострадянському просторі по завершенні доктринальної кризи 1990-х рр., яка протягом своєї реалізації вибудовується з урахуванням результатів експертного знання, сформованого провідними аналітичними центрами з максимальним врахуванням американських національних інтересів; а з іншого боку - вадами та незавершеністю теоретичного забезпечення зовнішньополітичної діяльності незалежної України. Друга визначається в межах стабільного бачення американським політичним істеблішментом місця й ролі США на міжнародній арені та з іншого боку – наявністю у постреволюційного державного керівництва України твердого визнання

важливості американського вектору її зовнішньої політики, не дивлячись на досить тривалий період сумнозвісної „багатовекторності”.

Тому для авторки дисертації концепт наукового дослідження не обмежується бажанням вивчити й спробувати зрозуміти якийсь із аспектів емпіричної реальності, взятої із зовнішньої політики України й США та міжнародно-політичних реалій постбіполярної доби. Це є продовженням систематизації та накопичення загального пізнання причин і наслідків світ-системного поступу чи регресу, а також узагальненням досвіду українсько-американських партнерських взаємин через оновлене розуміння в межах дослідження і перевірки. Науково доведений висновок у даному разі тлумачиться як узагальнене формулювання поведінки суспільства й владних інститутів України та США, інших значущих для цієї наукової розвідки акторів світ-системи у відносинах між ними, яке водночас встановлює та систематизує причинно-наслідкові зв'язки між внутрішнім і зовнішнім середовищами.

Задля цього дисертантка й зосередилася на певному міжнародно-політичному явищі – стратегічному партнерстві, досліджуючи причини його виникнення в українсько-американських міждержавних відносинах. У представлений дисертації визначними явищами вважаються базові, фундаментальні і тим самим постійні складові забезпечення партнерства між Україною й США. Такий підхід потребує встановлення і концептуалізації чітких категорій, а також видимих і гіпотетичних зв'язків між ними, що в результаті надає змогу сформулювати оптимальну модель українсько-американського стратегічного партнерства.

Таким чином, методологія дослідження спирається на активне використання системного та історичного підходів, а основу дисертаційної роботи складають загальнофілософські, загальнонаукові й міждисциплінарні методи аналізу. Автор у дослідженні також використовував історико-описовий метод, який дозволив простежити еволюцію становлення українського напрямку в зовнішній політиці США та основні етапи розвитку українсько-американських

міждержавних відносин, і аналітично-прогностичний, що допоміг при вивченні процесу практичного наповнення проголошеного українсько-американського стратегічного партнерства та з'ясуванні шляхів підвищення його ефективності.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що авторка дисертації на основі залучення і комплексного й компаративного аналізу широкого кола джерел, значна частина яких раніше не була об'єктом спеціального наукового вивчення в Україні, здійснила цілісне дослідження процесу теоретичного обґрунтування і практичної реалізації стратегічного партнерства в українсько-американських міждержавних відносинах.

Основними положеннями та результатами, що визначають **наукову новизну** дослідження й виносяться на захист, є такі:

вперше:

- здійснена спроба систематизації наявних теоретичних та концептуальних підходів до концептуально-доктринального забезпечення українського напрямку зовнішньої політики США;

- виокремлено загальні підходи й проаналізовано особливості реалізації президентською адміністрацією й Державним департаментом США міжнародної діяльності США як єдиної наддержави в світі на пострадянському геополітичному просторі по завершенню холодної війни;

- на основі вивчення й оцінки існуючих теоретичних моделей стратегічного партнерства запропоновано авторську модель, яка відповідає особливостям розвитку українсько-американських міждержавних відносин у постбіполярний період, а також розроблено їхню періодизацію;

- визначено перспективні напрямки розвитку стратегічного партнерства між Україною та США і розроблено практичні рекомендації щодо оптимізації процесу наповнення українсько-американських відносин реальним змістом, який би відповідав проголошеному рівню стратегічного партнерства та адаптації його до особливостей сучасного міжнародного й безпекового становища України;

поглиблено:

- аналіз основних етапів еволюції українсько-американських міждержавних відносин у контексті формування стратегічного партнерства між Україною і США;

- розуміння сутності концепції стратегічного партнерства як одного з інструментів реалізації державної зовнішньої політики, а також базових концептів політичної науки – „зовнішня політика”, „зовнішньополітична стратегія”, „стратегічне партнерство”;

- положення про те, що українське питання посідало помітне місце в ідеологічному блоковому протистоянні доби холодної війни;

отримали подальший розвиток:

- наукові підходи до з'ясування причин та міжнародно-політичних наслідків доктринальної кризи в радянській США на зламі 1980-90-х рр., а також до висвітлення впливу цих чинників на подальший процес становлення українсько-американських міждержавних відносин;

- з'ясування специфіки практичної реалізації стратегічного партнерства в зовнішній політиці незалежної Української держави на прикладі розвитку міждержавних українсько-американських відносин, а також окреслення спільних зовнішньополітичних інтересів України і США як стратегічних партнерів;

- виокремлення чинників, які визначають суперечливість процесу наповнення реальним змістом стратегічного партнерства в українсько-американських міждержавних відносинах;

- дослідження можливостей ефективного залучення української діаспори США як важливого чинника оптимізації партнерських українсько-американських взаємин.

Наукове і практичне значення одержаних результатів дослідження випливає з його політичної актуальності й наукової новизни. Отримані в дисертації висновки щодо характеру й досягнутого рівня розвитку українсько-

американського співробітництва можуть стати теоретичним і фактологічним фундаментом для написання окремих розділів узагальнюючих праць із проблематики міжнародних відносин, зокрема дотримання режиму нерозповсюдження ЗМВ та міжнародної діяльності України й США. Фактологічний матеріал дослідження, його окремі положення можуть бути використані у навчальному процесі у системі вищої освіти при розробці нормативних і спеціальних курсів за напрямками підготовки „міжнародні відносини” і „міжнародна інформація” та спеціалізацією „країнознавство”, при розробленні програм нормативних і спеціальних курсів з історії міжнародних відносин та зовнішньої політики, міжнародних систем та глобального розвитку, актуальних питань зовнішньої політики України і США, військово-політичних проблем у міжнародних відносинах, теорії міжнародних відносин, аналізу й прогнозування зовнішньої політики тощо; одержані результати можуть бути застосовані й при підготовці навчально-методичних посібників із зазначених дисциплін.

Окрім того, основні узагальнення, висновки і прогнози можуть також бути задіяні Міністерством закордонних справ та іншими державними установами і відомствами України, діяльність яких пов’язана із виробленням та практичною реалізацією її зовнішньої політики, у практичній площині, зокрема, для визначення якісного ступеня партнерських українсько-американських відносин, шляхів поглиблення двостороннього співробітництва, визначення його перспективних напрямків, засобів компромісного вирішення гострих питань у зазначених міждержавних взаєминах.

Наявний в роботі фактологічний і теоретичний матеріал було використано й при написанні індивідуальних навчальних посібників авторки дисертації – „Історія міжнародних відносин” та „Зовнішня політика України”; при розробленні дистанційного курсу „Історія міжнародних відносин”. Крім того, здобувачка як доцент кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна використовувала

фактологічні дані та джерела дисертації при викладанні таких дисциплін як „Історія міжнародних відносин”, „Зовнішня політика України” і „Країнознавство”. Окремі результати дослідження стали у нагоді при викладанні курсів „Геополітика і національна безпека”, „Основи геополітики”, „Міжнародне право та структури безпеки” в Харківському регіональному інституті державного управління НАДУ при Президентові України.

Отримані авторкою наукові положення та висновки дозволяють проникнути у сутність становлення українсько-американського стратегічного партнерства, а також виявити його місце у зовнішньополітичній діяльності держав-партнерів та його впливи на регіональну систему міжнародних відносин. Матеріали і висновки дисертації можуть бути використані для подальшої наукової розробки зазначеної проблематики, підготовки прогностичних аналітичних матеріалів щодо розвитку основних напрямків зовнішньої політики України, забезпечення національних інтересів США у регіоні ЦСЄ, подальшого розвитку системи міжнародних відносин на глобальному та регіональному рівнях.

Особистим внеском здобувача є застосування концептуально нового підходу до стратегічного партнерства як дійсного рівня розвитку українсько-американських відносин, що набуває особливої значимості в умовах швидкої динаміки сучасних міжнародних трансформацій та актуальності здійснення основних зовнішньополітичних, безпекових і оборонних завдань України, у т. ч. гарантування її територіальної цілісності та недоторканості державних кордонів. Такий підхід до досліджуваної проблеми дав змогу сформулювати авторське бачення майбутнього розвитку стратегічного партнерства між Україною та США. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, усі наукові результати, що викладені в дисертації (періодизація розвитку українсько-американських міждержавних відносин; теоретична модель, що відповідає досягнутому й бажаному рівню практичної реалізації стратегічного партнерства між сторонами; перспективні напрямки подальшої співпраці між Україною і США з виробленням практичних рекомендацій щодо

збереження стратегічного рівня відносин на довгострокову перспективу та ін.), одержані автором особисто й концентровано викладені в авторефераті та 32-х опублікованих наукових статтях.

Апробація результатів дисертації. Головні висновки й тези дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, а також були викладені автором у доповідях на міжнародних та національних наукових конференціях та семінарах, зокрема: на Науково-практичній конференції „Теорія та практика державної служби” (м. Дніпропетровськ, 19 – 20 вересня 2008 р.); щорічній Міжнародній науково-практичній конференції „Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації” (м. Одеса, 31 жовтня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід” (м. Київ, 30 травня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації” (м. Одеса, 31 жовтня 2008 р.); IX Міжнародному науковому конгресі „Державне управління та місцеве самоврядування” (м. Харків, 26 – 27 березня 2009 р.); Шостій регіональній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України” (м. Дніпропетровськ, 14 травня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції за „Демократичне врядування: наука, освіта, практика” (м. Київ, 29 травня 2009 р.); Науковій конференції „Проблеми дипломатичних кадрів у часи незалежної України” (м. Харків, 21 вересня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації” (м. Одеса, 30 жовтня 2009 р.); Міжвузівській науково-практичній конференції „Україна в міжнародному контексті” (м. Харків, 21 грудня 2009 р.); X Міжнародному науковому конгресі „Державне управління та місцеве самоврядування” (м. Харків, 26 березня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Галузь науки „Державне управління”: історія, теорія,

впровадження” (м. Київ, 28 травня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасна регіональна політика: формування, реалізація та розвиток публічної служби” (м. Одеса, 23 вересня 2010 р.); V Всеукраїнській міжнародній науково-практичній конференції „Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади” (м. Полтава, 11 листопада 2010 р.); XI Міжнародному науковому конгресі „Державне управління та місцеве самоврядування” (м. Харків, 24 березня 2011 р.); Всеукраїнській науковій конференції „Сучасні соціально-гуманітарні дискурси” (м. Дніпропетровськ, 21 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасна регіональна політика: освіта, наука, практика” (м. Одеса, 28 жовтня 2011 р.); Всеукраїнській науковій конференції „Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук” (м. Дніпропетровськ, 17 грудня 2011 р.); XII Міжнародному науковому конгресі „Державне управління та місцеве самоврядування” (м. Харків, 29 березня 2012 р.); Запорізькій сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції „Придніпровські соціально-гуманітарні читання” (м. Запоріжжя, 11 квітня 2012 р.); Науковій конференції „Наука як ресурс модернізаційної стратегії держави” (Київ, 16 травня 2012 р.); Науково-практичній конференції „Європейський проект і Україна” (м. Одеса, 21 грудня 2012 р.); XIII Міжнародному науковому конгресі „Публічне управління: виклики XXI століття” (м. Харків, 21-22 березня 2013 р.); Науково-практичній конференції „Сучасні напрямки теоретичних та прикладних досліджень 2013” (м. Одеса, 30 березня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Суспільні науки у сучасному світі: питання соціології, політології, філософії, історії” (м. Новосибірськ, РФ, 25 березня 2013 р.); Всеукраїнській підсумковій науково-практичній конференції за міжнародною участю „Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління” (м. Одеса, 25 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Розвиток інституту державної служби в регіонах: міжнародний та російський досвід” (м. Орел, РФ, 19 вересня 2013 г.); Міжнародній науково-практичній

конференції „Підготовка фахівців у галузі знань „Державне управління”: вимоги до змісту та відповідність сучасним вимогам” (м. Харків, 27-28 листопада 2014 р.); щорічній Науково-практичній конференції „Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів” (м.Одеса, 24 грудня 2014 р.)”; Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні питання та розвиток науки і освіти” (Вествуд, Канада 23-24 березня 2015 р.); XV Міжнародному науковому конгресі „Публічне управління: стратегія реформ 2020” (м. Харків, 23 квітня 2015 р.); Науково-практичній конференції „Європейська інтеграція і контексті світових глобалізаційних процесів” (м.Одеса, 24 грудня 2015 р.). Усі виступи і доповіді опубліковані.

Публікації. Основні положення дисертації відображено в індивідуальній монографії „Українсько-американське стратегічне партнерство: концептуальні засади й практична реалізація” (22,75 друк. арк.) і колективній монографії „Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації” (1,8 авт. арк.), 23-х наукових статтях у виданнях, які визнані МОН України фаховими, 8-ми наукових іноземних виданнях), 9-ти статтях апробаційного характеру та 22-х тезах у збірниках міжнародних і національних наукових конференцій.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ Й ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельна база проблематики українсько-американського партнерства

На сьогодні концепт „стратегічне партнерство” досить часто зустрічається у виступах і офіційних заявах політиків та дипломатів. Зазначений рівень міждержавних взаємин був неодноразово реалізований у міжнародно-політичних процесах як за доби холодної війни, так і в постбіполярний період. Але теоретичні напрацювання дослідників даного інструменту міждержавного співробітництва засвідчують, що науковці досі не виробили єдиних підходів до його визначення, обґрунтування та комплексного вивчення. Тому вагомого значення набуває всебічний та ґрунтовний аналіз історіографії й джерельної бази витоків, процесу нормативно-договірного закріплення і практичного наповнення українсько-американського стратегічного партнерства.

У процесі дослідження становлення та розвитку українсько-американського стратегічного партнерства перед науковцем постає складне завдання систематизації й узагальнення значного масиву первісної джерельної бази: виступів, інтерв'ю й мемуарів громадсько-політичних і державних діячів, що брали участь у безпосередній реалізації партнерства; матеріалів періодичної преси; нормативно-правових документів з основ зовнішньої політики й договірної бази двосторонніх відносин держав-партнерів.

Мемуарна література, попри чималий рівень суб'єктивної тенденційності, містить багатий фактичний матеріал. Серед американських політиків розповсюджена практика написання спогадів, або публікації відредагованих щоденників. В контексті їхнього звертання до українського питання можна

зазначити автобіографічні праці й збірки виступів Р.Рейгана [369], В. Клінтона [174], Дж. Буша-молодшого [28], Б.Обами [288] та інших Президентів США, відомих політиків і суспільних діячів.

Проголошення незалежності України припало на президентство Дж.Г.В. Буша і його адміністрації довелося змінювати доктринальне забезпечення міжнародної діяльності США, виробляти нові зовнішньополітичні підходи стосовно пострадянського простору, що виявилось надзвичайно складним, багатовимірним і відповідальним процесом. У 1998 р. Дж.Г.В. Буш у співавторстві із колишнім помічником з національної безпеки Б. Скоукрофтом видав книгу „Перетворений світ” [588], що була присвячена змінам системи міжнародних відносин після розпаду СРСР. Наступного року Дж. Буш-старший видав збірку листів під назвою „Всього найкращого, Джордж Буш”[589].

Окремі розділи спогадів Дж.Г.В.Буша і Б. Скоукрофта проливають світло на зустрічі, наради та конференції в Білому Домі, на порядку денному яких стояли й питання трансформації європейського напрямку зовнішньої політики США, що дає можливість проаналізувати причини прийняття тих чи інших рішень. Авторами докладно розкрито останній період перебування при владі в СРСР М. Горбачова й подано бачення американською політичною елітою причин та можливих наслідків розпаду Радянського Союзу, визначена позиція США щодо держав, які утворилися на його теренах, в т.ч. й України. В книзі відверто говориться про розбіжності в поглядах з основних питань зовнішньої політики США та проаналізовано помилки, які були допущені в процесі її реалізації.

Про Україну та формування відносин з нею на державному рівні йдеться і в мемуарах В.Клінтона: знайомство з Л. Кравчуком; американське бачення перспектив вирішення проблем, пов'язаних із успадкованим Україною ракетно-ядерним потенціалом; розширення НАТО на Схід і Україна; приєднання України до „Партнерства заради миру”. В книзі також подано політичний портрет другого Президента України Л. Кучми, та розміщено аналіз головних

аспектів розвитку українсько-американських відносин в той період [174, с. 636-637, 713, 734-735, 794, 842-843, 1017.].

Із цих публікацій видно, що по завершенні холодної війни й розпаді СРСР президентська адміністрація не мала щодо пострадянського простору науково обґрунтованої довгострокової концепції. Не дають вони і повної уяви, що саме вкладав Білий Дім у концепт „нового світового порядку”, оскільки при його характеристиці подаються суперечливі, іноді взаємовиключні твердження. Зовнішньополітичні рішення приймалися більше інтуїтивно, але виконувалися командою блискучих політиків, таких як Дж. Бейкер, Д. Чейні, Б. Скаукрофт і К. Пауелл, що вивели США в нову систему міжнародних відносин.

Тому заслуговують на увагу й мемуари державного секретаря за президентства Дж.Г.В. Буша - Дж. Бейкера [579], що був причетним до ключових міжнародних подій на зламі 1980-1990-х рр. У книзі автор подав відвертий погляд на розпад комуністичної системи, основні проблеми світової політики й вироблення нової зовнішньополітичної доктрини адміністрацією Дж.Буша-старшого, перші кроки з розбудови відносин з новими незалежними пострадянськими країнами, у тому числі з Україною.

В цьому ж контексті інтерес представляють мемуари К. Пауелла [312], що був радником з національної безпеки у адміністрації Р.Рейгана й Державним секретарем США за першого президентства Дж. Буша-молодшого. В основу „доктрини Пауелла” було покладено тези, що військову силу слід застосовувати лише тоді, коли мова йде про життєво важливі інтереси США або їх союзників; використовувати військову силу тільки за наявності чітко визначених політичних цілей; слід бути готовими змінювати рішення про застосування військової сили при зміні завдань; реалізовувати тільки такі заходи, які можуть отримати схвалення американського народу та Конгресу.

Важливою для розуміння російського вектора зовнішньої політики США за президентства Дж. В. Буша є порада К.Пауелла наступниці на посаді Держсекретаря США – К. Райс і надалі пріоритетними завданнями залишити

боротьбу з тероризмом і безпекові питання. А щодо можливого розвитку російського напрямку політики США, К.Пауелл зазначав: „Росія, безумовно, сильна держава. Це ядерна держава. І не думаю, що може раптово відбутися диво, і справжня демократія переможе там, де її ще нещодавно не існувало. У мене немає жодних ілюзій відносно того, з якими складнощами може зіткнутися Росія, впроваджуючи ринкову систему економіки, починаючи процес з самого початку. ... Але не враховувати потенціал цієї країни з її високоосвіченим населенням та природними ресурсами не можна” [296].

Цінним є доробок Д.Чейні, який в адміністрації Дж. Буша-старшого обіймав посаду міністра оборони, а за президентства Дж. Буша-молодшого був віце-президентом. У своїх мемуарах [595] Дік Чейні подав власне бачення подій, що відбувалися за його безпосередньої участі. Увага автора мемуарів до проблем американсько-російських відносин дає змогу зрозуміти основні принципи зовнішньополітичної поведінки США в геополітичному трикутнику США – Україна - РФ, що є гостро актуальним у ситуації, коли територіальна цілісність і навіть незалежність України багато в чому залежить від зважених і обґрунтованих дій вітчизняної дипломатії у відносинах із США.

Курс першої адміністрації Б. Обама на „перезавантаження” відносин із Росією автор спогадів оцінив критично й висловив розчарування з приводу відмови США від розгортання елементів системи ПРО у Польщі та Чехії. Водночас Д.Чейні привітав висловлену Віце-президентом США Дж. Байденом підтримку ідеї членства в НАТО для України та Грузії, але наголосив, що кроки адміністрації Б.Обама в цьому напрямку повільні. Такі оцінки виявилися провісними, особливо в світлі агресивної поведінки Росії щодо України після перемоги в ній Революції гідності 2014 р.

За другого президентського терміну Дж.В.Буша посаду держсекретаря обіймала колишній помічник президента й старший директор відділу з питань Східної Європи й ЄСРП у РНБ США, а в 2001-2005 рр. – радник президента США з національної безпеки К.Райс. В основу відносин з Україною тоді були

покладені засади ініційованої нею „трансформаційної дипломатії”, зокрема, теза, що особливу увагу США надаватимуть пошуку рішень для кожного регіону замість застосування однієї офіційної позиції у всіх випадках [776].

Оскільки діяльність К.Райс на посаді держсекретаря зазнала гострої критики, вона видала спогади „Немає честі вище” [726] вже восени 2011 р. Дотримуючись підходів американських радянологів доби холодної війни, К.Райс розглянула більшість аспектів американсько-українських відносин в контексті відносин між Вашингтоном і Москвою й окремо зупинилася на сприйнятті міжнародним співтовариством „помаранчевої революції”, питанні надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) та „газовій війні” між Україною й РФ у 2008 р. Зокрема, К.Райс зазначила, що зорієнтована на Захід Грузія в короткостроковій перспективі виглядала для Кремля допустимою, хоча це й викликало занепокоєння. Революційні ж події в Україні сприймалися в Росії інакше: „Той шок, який справила в Москві Помаранчева революція, можна зрозуміти тільки з урахуванням ступеня дезорієнтованості більшості росіян, після того як Україна в серпні 1991 р. проголосила незалежність. Прийнято вважати, що втрата України для Росії дорівнює втраті Техасу або Каліфорнії для США. Але це не точно, ця втрата рівнозначна втраті всіх перших тринадцяти колоній”.

З поверненням К.Райс до роботи в Стенфордському університеті, її позиція щодо партнерства Сполучених Штатів з Україною стала більш позитивною щодо офіційного Києва. В розпал російської військової агресії в Криму, 7 березня 2014 р., вона зі шпальт „The Washington Post” закликала керівництво США „якнайшвидше показати Росії, що ми не станемо миритися з подальшими кроками з її боку і що територіальна єдність України є священною”. К.Райс наголосила на можливості застосування щодо Росії дипломатичної ізоляції, а також підкреслила, що події в Україні мають стати тривожним дзвінком для американських політиків: „Якщо цей заклик не буде почутий, це додасть сили

диктаторам і екстремістам по всьому світу. А нам доведеться заплатити високу ціну, тому що з їхнім підйомом постраждають наші власні інтереси” [727].

Важливим для повного та об’єктивного аналізу українсько-американського стратегічного партнерства є критичне опрацювання вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок, у яких висвітлюються питання еволюції двосторонніх взаємин, розглядаються проблеми і надаються прогнози щодо розвитку українсько-американського співробітництва. Для виявлення його специфіки, на думку авторки, доцільним є поділ бібліографії на кілька основних груп за походженням, напрямками та підходами до проблематики, що досліджується.

По-перше, роботи з проблем розвитку теоретичної концепції стратегічного партнерства, які виконані в рамках міжнародно-політичної та історичної науки. Виділення даної групи пояснюється тим, що дослідження теоретичних засад стратегічного партнерства є важливим при аналізі розвитку українсько-американського міждержавного співробітництва, що позиціонується сторонами як стратегічне. Уточнення термінологічної бази, зокрема, таких термінів як „зовнішньополітична стратегія”, „стратегічне партнерство” й тісно пов’язаних із ними — „національні інтереси”, „зовнішня політика”, „міждержавні відносини”, а також проведення аналізу на відповідність практичного рівня розвитку українсько-американських відносин з науковим визначенням даних понять проводилося авторкою саме на базі окресленого масиву історіографії.

До даної групи джерел доцільно зарахувати узагальнюючі праці з теорії та історії міжнародних відносин, зокрема роботи П.А. Циганкова, С.О. Ланцова та ін. [213, 461, 529, 530]. Так П.А. Циганков у працях узагальнює й систематизує сталі положення сучасної політичної науки щодо теоретичних основ та ключових етапів розвитку міжнародних відносин. Такі узагальнення допомагають скласти уявлення про сучасний рівень розроблення проблематики стратегічного партнерства в теорії міжнародних відносин в цілому.

Узагальнюючий матеріал подано і в посібнику „Світова політика і міжнародні відносини” під редакцією С.О. Ланцова та В.О. Ачкасова [251]. В

ньому розглянуті актуальні питання теорії й практики міжнародних відносин, особливої уваги надано проблемам термінології. Також проаналізовані основні теоретичні концепції розвитку міжнародних відносин, актуальні проблеми світової політики, що впливають й на становлення відносин стратегічного партнерства між окремими державами під час практичної реалізації ними власних зовнішньополітичних інтересів.

Більш широкий аналіз проблем розвитку сучасної системи міжнародних відносин міститься у праці М.М. Лебедевої „Світова політика” [215]. Окрім загальних положень (основні теорії та етапи розвитку міжнародних відносин, проблеми класифікації міжнародних акторів, глобальні трансформації міжнародних відносин), вона містить ґрунтовний розгляд таких проблем як нові глобальні виклики та проблеми взаємодії акторів міжнародних відносин у даному контексті; проблеми регулювання глобальних політичних процесів. Такі видання допомагають розумінню проблем визначення окремою державою своїх потенційних партнерів при реалізації національної зовнішньої політики, аналізові причин, чому окремі міждержавні відносини мають потенціал досягнення рівня стратегічного партнерства, а інші ні.

У вітчизняній політичній науці проблеми міжнародних відносин представлені достатньо широко. Передусім на увагу заслуговує монографія В.М. Хоніна „Теорія міжнародних відносин” [517], у якій автор аналізує особливості методологічних підходів при дослідженні міжнародних відносин; рівні міжнародної взаємодії, міжнародні інтереси суб’єктів та їхнє практичне втілення через процес зовнішньополітичної діяльності. При розгляді цих питань проаналізовано сферу формування зовнішньої політики окремих держав, розкрито процес визначення державою важливих для неї інтересів та міжнародного простору. Даний теоретичний матеріал допоміг при визначенні спільності, а в окремих випадках відмінності зовнішньополітичних інтересів України та Сполучених Штатів Америки, в ході їхнього зіставлення та

обґрунтування висновків щодо кваліфікації українсько-американських міждержавних відносин як таких, що досягли рівня стратегічного партнерства.

Серед вітчизняних наукових здобутків також слід окремо виділити монографію „Асиметрія міжнародних відносин” Г.М. Перепелиці та О.М. Субтельного [6]. Автори одними з перших у вітчизняній політології комплексно проаналізували міжнародні відносини з точки зору їхньої системної асиметрії. Особливої уваги науковці надали США як державі з глобальними національними інтересами, окремі параграфи присвячені реалізації американської зовнішньої політики у ключових регіонах світу.

Матеріали даної монографії дають змогу, на базі аналізу проявів національних інтересів окремих країн під час реалізації міждержавного співробітництва в умовах асиметричності, виявити узагальнюючі підходи та закономірності розвитку міждержавного стратегічного партнерства в умовах динамічного розвитку міжнародних відносин. Особливий інтерес становлять як теоретичні розділи видання, так і розгляд еволюції українсько-американського співробітництва. Висновки авторів дають змогу визначити вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на формування відносин між Україною й США за основними напрямками співробітництва: політичним, фінансово-економічним, гуманітарним, у галузі безпеки та ін.

Окремим блоком історіографічної бази можна виділити дисертаційні дослідження з проблем теоретичного обґрунтування й практичної реалізації стратегічного партнерства у міждержавних відносинах. Проблемами теоретичного визначення понятійного апарату, пов'язаного із стратегічним партнерством як інструментом зовнішньої політики держави, займалися І.І. Жовква, Н.О. Піпченко та ін.

Дисертація І.І. Жовкви стала прикладом узагальнюючої наукової роботи з вивчення стратегічного партнерства як специфічного інструменту зовнішньої політики України в контексті становлення постбіполярної системи міжнародних відносин [121]. Науковцем подано авторське визначення

стратегічного партнерства, упорядковано систему його основних ознак, наведено перелік критеріїв, розуміння яких дозволяє віднести відносини міждержавного співробітництва до категорії стратегічного партнерства.

На основі аналізу розвитку існуючих відносин стратегічного партнерства І.І. Жовквою запропоновано моделі стратегічного партнерства, на підставі яких визначено основні етапи еволюції цього концепту у зовнішній політиці України, розроблено типологію відносин стратегічного партнерства, оцінено ефективність використання цього інструмента [118-120, 122].

Іншим напрямком дисертаційних досліджень стало вивчення основних принципів стратегічного партнерства на прикладі розвитку відносин України із сусідніми державами. Це, передусім, дисертації В.І. Моцока [270] та О.М. Знахоренко [139], присвячені аналізу українсько-польського співробітництва. Окремі блоки дисертацій та наукових публікацій згаданих авторів присвячені понятійному апарату і проблемам визначення міждержавних відносин як стратегічних на теоретичному та практичному рівнях [137, 138, 238, 268, 269].

На особливу заслуговують праці О.М. Знахоренко, де на прикладі українсько-польських відносин узагальнено поняття „стратегічного партнерства” та сформульована його авторська концепція. Дослідницею зроблено висновок про те, що розвиток українсько-польських відносин постійно перебував під впливом західних держав, США та Росії, а також внутрішньополітичної ситуації в Україні й Польщі. Таким чином, виявлено вплив не тільки внутрішніх, але і зовнішніх чинників на розвиток інституту стратегічного партнерства. Окремі висновки авторки дисертації щодо глобального впливу національних інтересів США можуть бути використані й у дослідженні основних етапів еволюції українсько-американських взаємин стратегічного партнерства.

Узагальнюючи весь масив історіографії щодо визначення та теоретичного обґрунтування поняття „стратегічного партнерства”, слід зазначити наступне. Серед експертів-міжнародників превалює кілька основних підходів до

визначення міждержавних відносин як таких, що відповідають рівню стратегічного партнерства. Починаючи аналіз з доробку вітчизняних політологів, слід відзначити праці Е. Лисицина [220], Б. Парахонського [310], Г. Перепелиці [316, 317], фахівців Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова [45, 313], а також колишніх глав зовнішньополітичних відомств Росії - А. Козирєва [178] і України - Б. Тарасюка [457,458]. Вони виходять з того, що основною умовою для проголошення міждержавних відносин стратегічним партнерством є повний або частковий збіг стратегічних цілей країн-партнерів.

Інший підхід до проблеми визнання міждержавного співробітництва як стратегічного передбачає з'ясування його ключових складових: „стратегія” і „партнерство”. Висхідним поняттям при аналізі є зовнішньополітична стратегія держави, а стратегічне партнерство розглядається як засіб її реалізації. Базові поняття „стратегія” й „стратегічні відносини” вперше були систематизовано досліджені в працях таких зарубіжних політологів як Б.Г. Лідделл Харт [653], В. Мюррей і М. Грімслі [704] та Дж.М. Коллінз [179]. Схожі підходи можна відзначити в працях представників російської політологічної думки, зокрема, Т. Мозель [265], С. Проскуріна [460] і П. Циганкова [530].

До наступної групи фахової літератури з проблематики концептуального обґрунтування зовнішньої політики США та України можна віднести роботи, присвячені загальним проблемам сучасних міжнародних відносин, наукові розвідки особливостей становлення зовнішньополітичної доктрини США в умовах конституювання незалежних держав на пострадянському просторі, еволюції зовнішньополітичних орієнтирів України після проголошення незалежності, питань формування українсько-американського партнерства [107, 110, 176, 177, 214, 282, 753].

Ці праці об'єднує те, що проблемні чинники останнього згадуються в них побіжно, проте оцінки авторів допомагають зрозуміти причини, сутність та наслідки багатьох подій і міжнародно-політичних процесів. Так, вітчизняні

політологи-міжнародники Л.Ф. Гайдуков, Л.В. Губерський, В.В.Копійка, В.А. Манжола, О.А. Коппель, О.С. Пархомчук у своїх розвідках торкаються проблем розвитку міждержавного стратегічного партнерства [257, 259, 490].

Комплексний аналіз проблем розвитку сучасних міжнародних відносин, зокрема, місця України й США у них зроблено у посібнику О.А. Коппель і О.С. Пархомчук[188]. На базі опрацювання широкого кола першоджерел і наукової літератури в ньому систематизовано й науково обґрунтовано складні явища сучасних міжнародних відносин, в тому числі й у сфері міждержавного партнерства, особливу увагу приділено цивілізаційній парадигмі.

У контексті дослідження українсько-американського партнерства на увагу заслуговують розділи, де йдеться про закономірності розвитку міжнародних систем і місце в них окремих держав, зокрема США і України, а також проблеми цивілізаційної ідентифікації незалежної Української держави.

Важливими при аналізі українсько-американських міждержавних відносин є узагальнюючі публікації з проблематики новітніх інструментів реалізації зовнішньої політики держави. У даному блоці доцільно виокремити монографію А.В. Луценко і Г.А. Піскорської [225], що містить аналіз вітчизняних політологічних досліджень стратегії „м'якої сили” в умовах трансформації постбіполярної системи міжнародних відносин. Автори зосередилися на розгляді теорії й практики застосування „м'якої сили” в контексті глобальної взаємодії провідних політичних акторів – США, ЄС та РФ, що зумовлені новітніми викликами і загрозами міжнародній стабільності та миру. Вартий на увагу й аналіз доктринального забезпечення українсько-американських відносин з обох сторін, основних принципів реалізації і можливих напрямків їх розвитку.

Збройна агресія Росії проти України після перемоги в ній у лютому 2014 р. Революції гідності актуалізувала висновки й положення колективної монографії „Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози”, де розкриті можливості протидії маніпулятивним технологіям у сфері зовнішньої політики.

У праці представлені напрацювання, в яких висвітлюється стан і тенденції розвитку міжнародної системи підтримання миру в інформаційному суспільстві, планування і здійснення спеціальних інформаційних операцій, сутність і методи протидії маніпулятивним технологіям [254].

Варто відзначити, зокрема, висновки авторів щодо ролі маніпулятивних технологій в сучасних міжнародних відносинах. Окремий розділ монографії присвячено й прикладним аспектам інформаційної безпеки, в т. ч. політиці культурної експансії США у міжнародних відносинах та заходам гарантування національної інформаційної безпеки України.

Серед здобутків російської політологічної школи слід підкреслити напрацювання М.О. Нартова. Російський політолог, на відміну від більш відомих колег, великої уваги надав компаративному аналізу джерел, що стосуються теоретичних аспектів вироблення та проблем практичного втілення зовнішньополітичних доктрин окремих країн, вивченню факторів, що впливають на формування системи національних інтересів та зовнішньополітичних орієнтирів окремих держав. Вартими на увагу є аналіз М.Нартовим процесу розроблення Сполученими Штатами геостратегій для Євразії та особливостей теоретичного обґрунтування американських інтересів у Європі, шляхів їхньої реалізації, проблем зіткнення інтересів США та РФ на пострадянському просторі [280].

Аналогічною за значенням є робота Р.Т. Мухаєва [271], де геополітика представлена як практика взаємодії держав в контексті сукупності факторів, що визначають стратегічний потенціал держави. Також у роботі подано аналіз формування геополітичних просторових моделей, які покладено в основу світового політичного порядку. Особливу увагу автор приділив аналізу сучасної фази геополітичного розвитку світового співтовариства й провідних держав світу, розкрив динаміку глобальних загроз та викликів, механізми забезпечення національної безпеки й засоби розв'язання глобальних та локальних конфліктів. В контексті даного дослідження варті уваги ті розділи

видання, в яких автор аналізує витоки та еволюцію американської школи геополітики й основні підходи до визначення зовнішньої політики держави як інструменту геополітичної стратегії Білого Дому, та висунуту адміністрацією Б. Обама зовнішньополітичну доктрину.

Такі праці допомагають більш повному розумінню особливостей визначення державою потенційних партнерів при реалізації зовнішньої політики, аналізові причин того, чому окремі міждержавні відносини мають потенціал досягнення рівня стратегічного партнерства, а інші відбуваються менш інтенсивно.

Окрім вище означеного блоку, існує велика кількість узагальнюючих праць, де аналізуються ідеї провідних американських науковців, покладені в основу доктринального забезпечення зовнішньої політики США. Так, для розуміння засад міжнародної діяльності Вашингтону інтерес представляє праця авторського колективу: В.М. Бебика, С.О. Шергіна і Л.О. Дегтярьової, де, поряд із розкриттям процесів глобалізації та з'ясуванням місця держави у сучасних трансформаційних процесах, окремо аналізуються погляди З. Бжезінського, С. Гантінгтона, Ф. Фукуями, Г. Кіссінджера й Дж. Сороса, що так чи інакше впливали на вироблення міжнародної політики США [448].

При дослідженні проблем вироблення новітньої зовнішньополітичної доктрини США першорядної ваги набуває і аналіз оригінальних праць видатних американських державно-політичних діячів і фахівців-міжнародників.

Провідний американський політолог С. Гантінгтон у дослідженнях [513, 663, 665] особливу увагу приділяв цивілізаційній складовій розвитку міжнародних відносин. У питаннях розвитку сучасного світового політичного процесу автор стверджував, що після того, як комуністичний світ розпався, пріоритетними стали культурні розбіжності. Як і раніше, основними гравцями у світовій політиці є національні держави (nations), а їхня поведінка визначається прагненням до могутності, водночас у сучасному світі до цих цілей додалися й культурні інтереси.

Міжнародні відносини постбіполярності автор характеризує в зв'язку із наявністю не антагоністичних блоків холодної війни, а кількох цивілізацій. У контексті аналізу розвитку українсько-американських відносин з ідей С. Гантінгтона випливає, що партнери відносяться до різних цивілізацій, і цей факт значно ускладнює розвиток міждержавної взаємодії, але не виключає можливостей взаємовигідного партнерства на засадах поваги незалежності, суверенітету та національних інтересів держав-партнерів. Це твердження випливає з таких висновків дослідника: з метою запобігання міжцивілізаційній війні необхідно усвідомити унікальність цивілізацій, а не універсальність, яку намагаються поширити у світі окремі політики США; іншим лідерам цивілізацій варто прийняти поліцивілізаційний характер глобальної політики і взаємодіяти з метою його підтримки.

Ф. Фукуяма, що зазнав складної еволюції від неоконсерватизму до прихильності школі американського лібералізму, характеризує XX ст. як період ідеологічного насильства і боротьби між лібералізмом, абсолютизмом і новітнім марксизмом, внаслідок якої перемогли західні цивілізаційні цінності. Дані процеси впливали й на еволюцію світових міжнародних відносин.

У розпаді двополюсної системи міжнародних відносин політолог вбачає позитивні сторони. Однак це не передбачає зникнення міжнародних конфліктів, бо світ поділений на держави, які будуть, з одного боку, „належати” історії, з іншого – постісторії. Отже, конфлікт між такими державами є вірогідним. Збережеться, на думку Ф.Фукуями, високий рівень насильства на етнічному ґрунті, залишиться тероризм і національно-визвольні війни [511].

Особливий інтерес при вивченні новітньої зовнішньополітичної концепції США становить книга Ф. Фукуями „Америка на роздоріжжі” [510]. У даній роботі автор розглядає американську зовнішню політику після 11 вересня 2001 р. В контексті дослідження українсько-американських міждержавних відносин на увагу заслуговують висновки Ф.Фукуями щодо підґрунтя формування зовнішньополітичної концепції Дж. Буша-молодшого, принципів реалізації

міжнародної політики його адміністрації, помилок, досягнень та перспектив американської зовнішньої політики новітнього періоду. Також у виданні проаналізовано й погляди провідних науковців та аналітиків, які стали політологічними основами зовнішньої політики США у XXI ст., зокрема щодо її реалізації у ЦСЄ та розбудови стратегічного партнерства з Україною.

Колишній Держсекретар США Г. Кіссинджер виклав свої погляди на історію розвитку світових міжнародних відносин та їхні перспективи у праці „Дипломатія” [171]. Систему світового устрою на початку XXI ст. відомий політолог і дипломат характеризує одночасно як фрагментарну й глобалізовану.

Дослідник також відстоює тезу про моральну перемогу ідей ліберальної демократії на зламі XX – XXI ст. Подальший розвиток світового співтовариства він вбачає у розширенні зони демократії та ринкової економіки. У той же час Г. Кіссинджер не є ідеалістом як В. Вільсон чи В. Клінтон, тому не прогнозує створення однополюсного світового порядку на чолі з США, хоча і передбачає їм роль „перших серед рівних”.

Досліджуючи проблеми вироблення американської зовнішньополітичної доктрини, Г. Кіссинджер приходить до висновку про необхідність відмови від імперських амбіцій і досягнення Вашингтоном „морального консенсусу”, поширення а не нав’язування демократичних цінностей та принципів ринкової економіки [172].

Таким чином, з ідей Г. Кіссинджера випливає, що Україна та США відносяться до різних груп міжнародних гравців, але в той же час це не виключає можливостей розвитку взаємовигідного співробітництва, а за певних умов і розбудови стратегічного партнерства. На слуханнях з питань національної безпекової політики у сенатському комітеті в справах збройних сил 30 січня 2015 р. Г. Кіссинджер сформулював подвійне завдання для США в зв’язку з нарощуванням російської агресії проти України: відстояти її незалежність і життєздатність як держави, що зазнала загрози з боку Росії внаслідок прозахідної „стратегічної орієнтації”, й водночас „визначити

контекст для ролі, яку Росія може відігравати в міжнародних відносинах у довгостроковому плані” [109]. А в ґрунтовному дослідженні „Світовий порядок”, що вийшло після перемоги в Україні Революції гідності й анексії Кремлем Криму, Г.Кіссінджер дійшов невтішного висновку щодо провалу єдиної системи балансу сил у Європі й Азії, загрози глобального хаосу та потреби реконструкції міжнародної системи [173].

Визнаним ідеологом американської зовнішньої політики є й колишній радник з питань національної безпеки президента США З. Бжезінський. Погляди на розвиток міжнародних відносин після завершення холодної війни автор виклав у праці „Велика шахівниця”. Найсильнішим гравцем у міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI ст. політолог визнає США, чий потенціал породив новий світовий порядок, який прийшов на зміну біполярному протистоянню [16]. З. Бжезінський вважає, що сьогодні значно зменшується роль територіальної і значно підвищується вага інших складових потенціалу держави: економічної, технологічної військової та політичної.

Всі держави світу З.Бжезінський поділяє на активно діючих акторів (Франція, Німеччина, Росія, Китай), геополітичні центри – зручно розташовані, але не активні на міжнародній арені країни (Україна, Азербайджан, Туреччина, Іран) та всі інші. Очолюють цю ієрархію США, головними завданнями яких у міжнародних відносинах є: закріплення свого провідного становища у світі; створення світового устрою, який би зберігав існуюче співвідношення сил.

Подальшими працями З.Бжезінський розвиває висунуті концепції й аналізує основні принципи та перспективи розвитку американської зовнішньої політики у сучасних міжнародних відносинах. У праці „Вибір: світове домінування чи глобальне лідерство” він аналізує шляхи вирішення основних міжнародних проблем, які постали перед США після подій 11 вересня 2001 р. З.Бжезінський відстоює перспективу лідерства, поєднуючи його з гегемонією та демократією. А проаналізувавши можливості всіх основних гравців на міжнародній арені,

З. Бжезінський приходять до висновку, що США залишаються єдиною державою, яка здатна убезпечити світ від хаосу [17].

Практичну реалізацію політики США на глобальному рівні на початку XXI ст., в тому числі й американське бачення розвитку українсько-американського співробітництва, З.Бжезінський підсумував у праці „Ще один шанс” [18]. Тут він подає компаративний аналіз зовнішньополітичної діяльності трьох президентів США – Дж. Буша-старшого, В. Клінтона та Дж. Буша-молодшого. У підсумку політолог приходять до висновку, що Сполучені Штати втратили значну частину свого престижу, тому тепер перед ними постає завдання відновити глобальну велич в епоху „всесвітнього політичного пробудження”.

Не оминув З. Бжезінський і з’ясування місця України у міжнародних процесах, зокрема наголосив на важливості існування Української держави у контексті реалізації зовнішньополітичних інтересів США в Європі. У збірнику його публікацій „Україна у геостратегічному контексті” відстоюються ідеї необхідності незалежної демократичної України для створення в Європі зони стабільності і розвитку. На погляд З.Бжезінського, Україна входить до так званого „поясу європейської безпеки” і має відігравати важливу роль [19]. Загалом книжка є своєрідним орієнтиром у розумінні процесу формування й реалізації міжнародної політики США, зокрема у сфері налагодження стратегічного партнерства з Україною.

Провідні фігури дипломатії США – З. Бжезінський, Г. Кіссинджер, Дж. Бейкер і М. Олбрайт по відставці співпрацювали з низкою дослідницьких проектів Центру стратегічних і міжнародних досліджень. Підготовлені ними рекомендації для адміністрації президента Дж.В. Буша визначали необхідність підтримки європейських та євроатлантичних прагнень України. А в 2007 р. було створено окремий Партнерський комітет США – ЄС з питань України, який очолив З. Бжезінський. Комітет пропонував практичні рекомендації США, країнам – членам ЄС і Україні щодо найбільш ефективного курсу, який

забезпечить її просування до євроатлантичних інститутів та щодо інших актуальних проблем політичного, економічного та соціального розвитку.

Тому важливим при вивченні українсько-американського співробітництва є й аналіз напрацювань американських фахових дипломатів і науковців, що вивчають і втілюють доктрини та основні напрямки американської зовнішньої політики. „Безпрецедентні деталі” - так охарактеризував журнал „Тайм” роботу американського дипломата С. Телботта й історика М. Бешлосса „На вищих рівнях. Внутрішня історія завершення холодної війни” [580]. Ця праця дозволяє із середини поглянути на останній етап „формування нових американсько-радянських відносин”. У ній кваліфіковано розкрито роль окремих радянських і американських дипломатів вищого рівня, наведені неопубліковані документи тощо. Такі деталі дозволяють глибше проникнути в задуми політиків, зрозуміти механізм прийняття зовнішньополітичних рішень, що в подальшому обумовили принципи доктринального забезпечення зовнішньої політики США стосовно нових незалежних держав, у тому числі й визначили підвалини становлення українсько-американських відносин.

М. Бешлосс та С. Телботт пролили додаткове світло на низку популістських і суто пропагандистських публікацій вітчизняних і російських авторів, які й досі переконані у „підступних зв'язках” М. Горбачова з „американським імперіалізмом” та наявності його змови з Дж. Бушем-старшим, котра, мовляв, і спричинила розпад СРСР.

Позиція американських науковців є спільною в спробах пояснити як наявність відмінних за змістом зовнішньополітичних доктрин та стратегій, так і факт цілісності й наступності зовнішньої політики США в цілому. Об'єднує політологів США різних шкіл і часів твердження, що на традиції американської зовнішньої політики вплив мало і колоніальне минуле країни, проходження нею етапу боротьби за незалежність в умовах імперських зазіхань з боку Великої Британії. Практично всі аналітики акцентують увагу на високому ступені адаптивності міжнародної політики США до тиску ззовні.

Як вважають американські дослідники, ці факти й на сьогодні здійснюють визначальний вплив на зовнішню політику США, на їхні методи та принципи поведінки як наддержави на міжнародній арені [657, 662, 696, 793].

Такий підхід побутує серед наукової спільноти США й при аналізі тих чи інших кроків наддержави в українському питанні після розпаду СРСР. Так, директор Центру вивчення проблем нерозповсюдження ім. Дж. Мартіна в Монтерейському інституті міжнародних досліджень В.Поттер дотримувався критичної думки щодо позиції незалежної України стосовно дотримання режиму нерозповсюдження ядерної зброї, покладаючи на офіційний Київ провину за зволікання процесу денуклеаризації. Він радив Білому Дому впроваджувати в американсько-українських відносинах політику „батога й пряника”, більше вдаючись до „негативних стимулів” [717,718]. Ще критичнішим до України був професор Дартсмутського коледжу Т.Ніколс, який звинувачував її державне керівництво в ядерному націоналізмі [706].

До головних чинників, які заважали Україні розлучитися з фактично ядерним статусом, В.Поттер відніс побоювання агресії з боку Росії й бажання мати засіб стримування; низку тенденцій у внутрішній політиці, а також бажання Києва зміцнити суверенітет та підняти міжнародний престиж незалежної України [716].

Водночас американський дослідник критикував не лише українську сторону, а й відзначав низку помилок у політиці Заходу та закликав до диференційованого підходу стосовно пострадянських держав, які успадкували частини ракетно-ядерного потенціалу колишнього СРСР. А основним недоліком позиції США з цієї проблеми В.Поттер називав відсутність оперативного управління [719, р. 10-11].

Професор Університету Дж. Гопкінса й директор проекту відносин між Заходом і Сходом при Раді з міжнародних відносин М.Мандельбаум головним мотивом, що зумовлював необхідність збереження Україною успадкованої ядерної зброї, теж називав агресивну зовнішню політику Росії.

Тому успіх політики США в сфері запобігання ядерному поширенню, й сприяння припиненню ракетно-ядерних програм „межових країн”, стане гарантією загальних здобутків дипломатії США [690, р. 160-165].

Еволюція від первісно властивих для американської школи політології звинувачень України в небажанні роззброюватися до визнання обопільної провини в зволіканні з ліквідацією ракетно-ядерної зброї на її території, від повного ігнорування процесів, які відбувалися в Україні, до уважного аналізу цих процесів, від неприйняття українських безпекових інтересів до їхнього вивчення простежується також у працях провідного дослідника Центру Карнегі й фахівця із зовнішньої політики України – Ш.Гарнетта.

Він визнавав, що в специфічних умовах незалежної України ядерне роззброєння не можна було розглядати у відриві від безлічі політичних, економічних і соціальних факторів, а саме таку позицію займали американські державні діячі в 1991-1993 рр. У цілому Ш. Гарнетт позитивно оцінював результати ядерного роззброєння України й відзначав, що затримка з виведенням ядерної зброї з її території була викликана і об’єктивними причинами [62, 643].

Окрему позицію в цьому питанні займав представник школи неореалізму професор Дж. Мершаймер, який наполягав на збереженні Україною й набутті Німеччиною, після завершення біполярної конфронтації, ракетно-ядерної зброї як гарантії стабільності й безпеки у Європі [694,695].

Аналізуючи американську історіографію політики США щодо українського питання, варто враховувати певний суб’єктивізм, властивий для таких робіт, що міг бути викликаний як політичними уподобаннями дослідників, так і їхньою етнічною приналежністю. Так, науковці - представники української діаспори звертали увагу на міжнародно-політичне становлення незалежної Української держави, визначення її зовнішньополітичних орієнтирів та аналіз геополітичних підстав для появи українського вектора в зовнішній політиці США. Серед перших публікацій з проблематики американсько-українських

взаємин варто зазначити аналітичні розвідки Я.Білінського [21] і Я.Пеленського [314] щодо особливостей підходів Білого Дому до оцінок перспектив українського визвольного руху й національної політики СРСР, базовані на ґрунтовному джерельному матеріалі.

В. Федорович у роботі „Україна і світова політика” проаналізував державотворчі процеси на українських теренах від Полтавської битви 1709 р. до новітнього часу. Особливе місце у дослідженні посідає й аналіз впливу українського чинника на розвиток регіональних міжнародних відносин, сприйняття світовим співтовариством ідеї української державності. У контексті даного дослідження на особливу увагу заслуговують висновки В.Федоровича щодо позиції США під час Української демократичної революції 1917-1920 рр. Не оминає увагою автор і аналіз поглядів сучасних американських політиків щодо ролі України у системі європейської безпеки, місця українського напрямку у американській зовнішньополітичній доктрині [508].

Щодо принципового для Вашингтона в його ставленні до незалежної України питання ліквідації успадкованого нею від СРСР ядерного потенціалу, заступник директора Гарріманівського інституту О.Мотиль [703] та політолог Р.Сольчаник [742] і директор Українського інституту Гарвардського університету Р.Шпорлюк [750] виходили з переговорного варіанту його вирішення, без застосування політичного тиску на Київ, а частку провини за складнощі американсько-українських взаємин покладали на США.

Так, О.Мотиль критикував дії „несимпатизучого Заходу” на тлі погроз із боку Росії, припускаючи можливість за певних обставин часткового збереження в Україні ядерної зброї. А Р.Сольчаник обґрунтовував політику українського керівництва як турботу про безпеку країни. Загалом американські вчені етнічного українського походження - А.Мотиль, Р.Сольчаник, Р.Шпорлюк, Б.Нагайло, Т.Кузьо й інші підходили до подання проблеми денуклеаризації України та інших ключових чинників формування партнерських американсько-українських міждержавних взаємин із позицій „подвійного патріотизму”.

Серед зарубіжних видань, які містять комплексний аналіз міжнародних відносин досліджуваного періоду, слід звернути увагу на працю Ж.-Б. Дюрозеля [116]. Варто наголосити на його висновках щодо спроб вирішення проблеми самовизначення поневолених народів по завершенні Першої світової війни та ролі США у цьому процесі. У контексті розгляду загальних питань Ж.-Б. Дюрозель торкається й ролі українського питання у міжнародних відносинах під час Другої світової війни; виходу УРСР на світову арену в якості однієї з держав-засновниць ООН та реакції західних демократій на ці події.

Окремий розділ монографії присвячено краху біполярної системи міжнародних відносин. Тут висновки автора представляють позиції західних дослідників щодо проблем дипломатичного визнання нових незалежних держав, в тому числі й України.

Завершення холодної війни і розпад СРСР сприяли початкові нового етапу розвитку української американістики, обумовленого і трансформаційними процесами в суспільно-політичному житті України й істотними зрушеннями в теоретико-методологічних засадах досліджень. Як зауважив білоруський дослідник А.Косов, більшість українських науковців перейшла на національні позиції, що відбилося й на дослідженнях в області міжнародних відносин [193,с.102]. А поглиблення партнерських відносин України зі США посіли місце серед найголовніших пріоритетів міжнародної діяльності держави.

З-поміж вітчизняних авторів, які займаються аналізом національних інтересів України, її стратегічних завдань та пріоритетів у зовнішній політиці слід зазначити колишнього міністра закордонних справ України А.Зленка. Його праця „Дипломатія і політика” стала першою спробою проаналізувати зовнішньополітичну діяльність України за роки її новітньої самостійності[133]. Окремо дипломат розглянув становлення українсько-американських відносин, роль ядерного фактора у процесі дипломатичного визнання України. У дисертаційному дослідженні А.Зленка проаналізовані основні чинники формування зовнішньополітичної стратегії України в період від здобуття

незалежності до президентських виборів 2004 р., з'ясовані геополітичне призначення, національні інтереси та головні пріоритети зовнішньополітичної діяльності нашої країни, обґрунтовано бачення пріоритетності її європейського та євроатлантичного курсу.

А.Зленком запропонована й авторська періодизація розвитку та реалізації зовнішньополітичної стратегії України, розглянуто здобутки та прорахунки кожного етапу: 1990-1991 рр. - період підготовки до становлення суб'єктності України в міжнародних відносинах; 1992-1994 рр. – інституційне, кадрове й концептуальне становлення зовнішньої політики та дипломатичної служби, вироблення засад міжнародної діяльності, робота над розв'язанням нагальних завдань із закріплення України в постбіполярній системі міжнародних відносин; 1994-1996 рр. – визначення місця європейської та євроатлантичної інтеграції в структурі зовнішньої політики України; започаткування стратегічного партнерства зі США; 1997-2000 рр. - визначення стратегічного зовнішньополітичного курсу та робота над утвердженням України як регіонального лідера; 2001-2004 рр. – посилення залежності зовнішньої політики від внутрішніх чинників („касетний” і „кольчужний” скандали, „справа Гонгадзе” та ін.); нова стратегія України - набуття в майбутньому повноцінного членства в Альянсі [134].

Радник Президента України А. Гальчинський розглянув комплекс геополітичних інтересів, які формувалися в зв'язку із проголошенням євроінтеграційної стратегії України. Дослідник проаналізував місце України у глобалізаційних процесах; зіткнення інтересів США, Росії та провідних європейських держав у регіоні ЦСЄ і вплив цих процесів на розвиток їхніх відносин з Україною. Особливо праця цікава тим, що висновки її автора не в усьому кореспондуються з офіційною точкою зору владних структур, а є авторським баченням визначеної проблеми [59].

Окремо А. Гальчинський дослідив передумови „помаранчевої революції”, обґрунтовував подальші дії влади у внутрішній та зовнішній політиці. Автор

також зупиняється на проблемах розбудови міждержавних відносин України з провідними державами світу, особливо США, Росією, державами ЄС [58].

Ю.Костенко, який на поч. 1990-х рр. очолював депутатську Комісію з розробки концепції Національної безпеки України, а потім – Робочу групу Верховної Ради України з підготовки до ратифікації Договору СНО-1 та Лісабонського протоколу, опублікував дослідження з історії ядерного роззброєння України [194]. На основі документів, матеріалів іноземних та українських ЗМІ та невідомих широкому загалу фактів про кулуарну частину процесу, політик дав відповідь на запитання, що набуло актуальності після початку військової агресії Росії проти України в 2014 р.: „Хто винен, що Україна віддала ядерну зброю?”. А історія відмови від третього в світі ракетно-ядерного потенціалу викладена в контексті становлення державних інституцій України, а головне – „гри в дві руки” з боку США і Кремля щодо набуття Україною без’ядерного статусу.

Вітчизняні науковці розробляють і проблематику місця України в сучасному геополітичному середовищі, визначення головних стратегічних партнерів і еволюції процесу розбудови міждержавних відносин України з основними акторами міжнародних відносин. Показовою в цьому масиві літератури є монографія С.В. Андрущенко [4]. У ній подано рекомендації щодо формування новітньої геостратегії України. В окремих розділах розглядається проблематика геополітичних інтересів США та України, їхній вплив на процес розбудови відносин партнерства між державами.

У контексті аналізу теоретичного обґрунтування безпекових позицій України у сфері міжнародного співробітництва вартою уваги є праця В. Зубанова „Третя світова війна і нейтралітет України” [141]. Її автор розглянув проблему вибору стратегії геополітичного розвитку України й подав авторське бачення альтернативи сценаріям військово-політичної інтеграції – консенсусна стратегія нейтралітету. Розглядаючи безпекову проблематику, автор не оминув теми українсько-американського співробітництва у військовій

сфері, з'ясувавши позицію США щодо євроатлантичного напрямку інтеграції України звернувши увагу на теоретично-доктринальне забезпечення даної сфери співробітництва як американською, так і українською стороною.

Концептуальні проблеми формування зовнішньої політики України та її місця у системі міжнародних відносин розглянуті й у загальних дослідженнях процесів глобалізації, філософії політики. Так, у колективній монографії „Глобалізація і сучасний міжнародний процес”, де висвітлені актуальні проблеми глобальних і регіональних трансформацій, в окремих розділах розглядаються напрями участі України в системах регіональної та глобальної безпеки, вплив на розвиток її міжнародної діяльності зовнішніх факторів. В монографії побіжно розглянуто й інститут стратегічного партнерства у процесі реалізації вітчизняних міжнародних відносин [68].

Окремим аспектам розробки зовнішньополітичної концепції України приділено увагу у загальних працях, присвячених проблемам політології міжнародних відносин. Зокрема, історія розвитку геополітичної думки України, пріоритети її зовнішньополітичної діяльності, проблеми співробітництва зі світовим співтовариством розглянуті в роботі В.Мадіссона і В.Шахова [228].

Київська школа дослідження міжнародних відносин може бути представлена виданнями професорсько-викладацького колективу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка [255-259]. В них аналізуються формування біполярної структури повоєнного світу, розгортання холодної війни, розкриті аспекти розрядки міжнародної напруженості, висвітлюються особливості розвитку міжнародних відносин в основних регіонах світу. У контексті даного дослідження на увагу заслуговують висновки авторів щодо місця українського питання в контексті 2глобальних міжнародних відносин; вироблення і реалізації радянського напрямку американської зовнішньої політики і т.д.

При з'ясуванні зовнішніх факторів, що впливали на становлення українсько-американських відносин, цінними є матеріали, викладені науковцями в

розділах, присвячених останньому періоду існування СРСР; проблемам розкриття міжнародно-політичних наслідків розпаду Радянського Союзу й конституювання нових незалежних держав, у тому числі й України.

Наступним блоком джерел, що були критично використані в дослідженні українсько-американських міждержавних відносин, є праці з комплексним аналізом ролі й місця США у міжнародних відносинах XX – початку XXI ст. Дана група літератури дозволяє простежити основні методи й шляхи реалізації зовнішньої політики США, зрозуміти її витоки та інструменти. Це є важливим для розуміння еволюції українсько-американського партнерства.

Дослідження особливостей формування й реалізації зовнішньої політики США щодо держав Центрально-Східної Європи загалом і України зокрема представлене ґрунтовним доробком вітчизняних американістів, зокрема О.Брусиловської [24], Б.Гончара [76-77], А.Дашкевича [88,452], І. Дудко [112], Є.Камінського [157,158], Б.Канцелярука [166,168], О.Потехіна [353], М. Рижкова [373], Н. Ржевської [371] й С.Юрченка [564-567].

У своїй докторській дисертації О.В.Потехін, засвідчивши пріоритетність для США центрально-східноєвропейських сателітів Москви, ще напр. 1980-х рр. фактично попередив майбутніх політиків держав пострадянського простору про те, що президентські адміністрації США доби холодної війни на ділі не припускали перспективи розпаду Радянського Союзу, а, відтак, і трансформації міжнародної системи без його участі. Натомість для Вашингтону важливим було сприяти виходу країн „народної демократії” із радянського блоку й включення їх до складу європейської демократичної спільноти. Тим самим український дослідник обмежив коло держав, які прямо чи опосередковано були об’єктами американського впливу в рамках доктрини визволення, і сформував підстави для критичного оцінювання можливості практичного зовнішнього сприяння реалізації ідей незалежності неросійських республік колишнього СРСР.

Окрім вивчення засад та принципів реалізації зовнішньополітичних стратегій США, у вітчизняній історіографії окремо представлені й дослідження українського питання в американській зовнішній політиці. На засадах реалістичної методологічної парадигми і документального обґрунтування Є.Є. Камінський у докторській дисертації „Політика США в українському питанні (1917-1990 рр.)” теж довів, що Сполучені Штати Америки не ставили за мету розчленування Радянського Союзу. Лише після здобуття Україною незалежності підходи офіційного Вашингтона змінилися [152]. Якщо до ухвалення 16 липня 1990 р. Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет Україна належала до „зони байдужості” в системі зовнішньополітичних інтересів Сполучених Штатів, то після цього з’явилися підстави для того, щоб стверджувати про окремий напрям у американській міжнародній стратегії - український.

В спільній монографії Є. Камінського та А. Дашкевича „Політика США щодо України: витоки, концептуальні основи, практична реалізація” було здійснено вдалу спробу переосмислити фундаментальні засади і практику політики США в українському питанні та щодо незалежної України впродовж XX ст. Особливу увагу авторами приділено дослідженню суперечностей між декларованими цілями й практичними діями американського проводу в процесі вирішення українського питання протягом XX ст.[160]. Узагальнюючи свої оцінки, дослідники прийшли до висновку: „Базова мета американської зовнішньої політики може бути сформульована як „збереження свободи” у світовому вимірі й водночас забезпечення якнайсприятливіших умов для американського розвитку. Періодично тут ми спостерігаємо повне співпадіння, якщо мова йде про загальну цільову парадигму міжнародної стратегії США та її співвідношення з внутрішніми проблемами...” [160,с.540].

Водночас, хоча Україна часів перебування у складі СРСР входила до „зони байдужості” в системі національних інтересів США, „саме завдяки активному використанню американськими політиками, насамперед з часів другого терміну

президентства Д.Ейзенхауера, „українського питання” в загальній стратегії антикомунізму, з одного боку, про Україну дедалі більше дізнавався світ, а з іншого боку, зміцнювався потенціал внутрішньої готовності українців сприйняти державну незалежність і підтримати її”[160,с.542].

Аналізуючи еволюцію системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США після Другої світової війни, А.Дашкевич у докторській дисертації зазначив, що до розпаду СРСР українська державність не була визначальним чинником у національних пріоритетах США. Водночас вплив Сполучених Штатів на крах СРСР і утворення незалежної України був значним. „Закономірним наслідком, - стверджував А.Дашкевич, - стало те, що Білий дім у 1991-93 рр. зосередив зусилля на реалізації Києвом без’ядерного статусу. При цьому Україні відводилась підпорядкована роль у завданнях по роззброєнню, які розв’язувались з Москвою. У спірних питаннях російсько-українських відносин США відмовлялись брати бодай посередницьку роль”[90,с.26].

Неабиякий інтерес становить і докторська монографія М.М. Рижкова „Grand Strategies”. Американський досвід стратегічного планування”, в якій проаналізовано теоретико-методологічні особливості політичних стратегій США після Другої світової війни, в тому числі й їх вплив на процес практичної реалізації українських зовнішньополітичних інтересів. У монографії також розглянуто основи інституційного, організаційного і концептуального забезпечення зовнішньої політики США, вивчення яких дає змогу оптимізувати процес розбудови двостороннього українсько-американського співробітництва.

Для критичного осмислення новітнього періоду українсько-американських відносин інтерес становлять монографії [110-111] й докторська дисертація І.Д. Дудко [112], в якій проведено аналіз інтересів США в системі міжнародних відносин постбіполярного світу. Велику увагу автор приділила розкриттю змісту, оцінюванню та процесу формування міжнародно-політичних інтересів Сполучених Штатів, шляхів їхньої реалізації в боротьбі з міжнародним тероризмом, у процесі врегулювання кризових ситуацій, під час налагодження

партнерських стосунків із країнами СНД. Дисертація містить критичне переосмислення політико-системних вимірів формування зовнішньої політики США щодо України та специфіки підходів до формування курсу на стратегічне партнерство між Україною і США.

У контексті даного дослідження на увагу заслуговує п'ятий розділ дисертації І.Дудко „Політико-системний вимір партнерства США і України від початку 2000-х рр.”, де міститься аналіз основ партнерських відносин Сполучених Штатів і України з урахуванням характеру та перспектив таких взаємин. За результатами дослідження І.Дудко дійшла висновків: 1) підпорядкованість позиції української сторони цілям Сполучених Штатів у партнерських відносинах при зовнішньому включенні орієнтує на підтримку України до системи національних інтересів США як через демократизаційний, так і безпековий чинники; 2) взаємопереплетіння демократизаційного і безпекового компонентів в системі національних інтересів США щодо України при значному зростанні вагомості останнього в умовах розгорнутої американським урядом глобальної антитерористичної війни, з одного боку, а з іншого – зростання регіональних претензій з боку Росії та її спроб протидіяти геополітичним впливам Сполучених Штатів; 3) готовність уряду США підтримати євроатлантичні інтеграційні орієнтири України; 4) збереження значної залежності євроатлантичної інтеграції України від позиції Росії; 5) пріоритетність в системі національних інтересів Сполучених Штатів Росії, порівняно з позиціями, які посідала тоді Україна; 6) підпорядкованість курсу на поглиблення партнерських відносин між Україною і США здатності української влади забезпечити сталий економічний і політичний розвиток, сконцентрувати зусилля на досягненні збалансованих взаємовідносин по лінії Україна – Сполучені Штати – Росія.

Міжнародна діяльність США за біполярного протистояння й по завершенні холодної війни була проаналізована в докторській дисертації [567] й монографіях [564-566] С.В. Юрченка. Вони розкривають особливості

становлення геостратегії США та їх шлях до глобального лідерства в контексті міжнародно-політичних реалій холодної війни, аналізується і вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на американський зовнішньополітичний процес.

І.Погорська, аналізуючи в докторській монографії [326] й дисертації міжнародно-політичну дію американського глобалізму, дійшла висновку, що „прагматичний реалізм ефективної структуризації двостороннього українсько-американського партнерства має передбачати створення практичного механізму регуляції відносин, за якого конфліктні розходження підлягатимуть чіткій локалізації і не впливатимуть на інші сфери взаємодії” [327].

Певною мірою підсумковим доробком вітчизняної американістики стала докторська монографія [371] й дисертація Н.Ф.Ржевської, в яких представлена цілісна картина аналітико-прогностичного супроводу зовнішньої політики США. Науковець прогнозує, що „співпраця Україна – США буде продовжуватися за ключовими напрямками, які належать до загальних інтересів безпеки”. Але водночас Н.Ржевська зауважує, що українсько-американським взаєминам „бракуватиме стратегічного партнерства саме тому, що лише реалізму для його підтримки замало. Стратегічне партнерство може бути побудоване тільки на ґрунті спільного бачення цілей і стабільної зовнішньої підтримки, якої Україна не має”. Однак, оскільки наша держава розташована в життєво важливому для національних інтересів США регіоні, Н.Ржевська стверджує, що „доки Україна накопичуватиме свій демократичний і ринковий потенціал для реального партнерства, офіційний Вашингтон будуватиме стратегічне партнерство з Україною як вітрину відповідальної зовнішньої політики, фундаментально заснованої на реаліях сьогодення” [372,с.30-31].

В українській політичній науці досить широко представлені й дослідження проблем окремих сфер міжнародної діяльності США та їхнього співробітництва з іншими акторами міжнародних відносин. До цієї групи можна віднести монографію В.М. Чумака „Ядерна стратегія США” де здійснено огляд американської ядерної політики, визначено ключові етапи, а також можливі

подальші напрями реалізації. Значну увагу в дослідженні приділено питанню запобігання розповсюдження ядерної зброї, підсумований досвід українського ядерного роззброєння у контексті ядерної стратегії США [537].

Денуклеаризація України і роль США у цьому процесі стали предметом дослідження М.Покася [331-333]. Він визначив основні зовнішні загрози для України та її національні інтереси щодо ядерної зброї, акцентував увагу на формуванні зовнішньополітичного курсу США стосовно українського ядерного питання у 1991-1994 рр., а також окреслив роль Сполучених Штатів у відмові України від ядерної зброї. Аналізу було піддано оцінки процесу денуклеаризації України з боку американського істеблішменту й наукового загалу у 1995-1997 рр., тобто з моменту прийняття офіційним Києвом остаточного рішення про ядерне роззброєння до фактичного його завершення. На думку М.Покася, Білий Дім був визначальним чинником цього процесу, оскільки ліквідація колишнього радянського ракетно-ядерного потенціалу на території України знижувала рівень ядерної загрози для США.

Здобутки української школи американістики були узагальнені в колективній монографії „США і світ ХХІ століття”, де проаналізовані чинники еволюційних перспектив американського глобального лідерства, окремих аспектів сучасної зовнішньої політики США [451]. У контексті вивчення українсько-американського співробітництва на особливий інтерес заслуговують розділи, в яких досліджена роль США в сучасній системі міжнародних відносин, а також проаналізовані концепції американського світового лідерства в зовнішній політиці демократичної адміністрації Б. Обама. Стосовно розвитку українсько-американського співробітництва в галузі безпеки важливими є висновки авторів монографії щодо євроатлантичних сподівань України і аналіз проблем асиметрії двостороннього партнерства Україна-США.

Детальне ознайомлення з теоретико-методологічними засадами відповідних напрацювань вітчизняних науковців-американістів посприяло у виділенні стратегічного партнерства як об'єкту даного дослідження та класичного

прийому політико-системного аналізу як пріоритетного методу для дисертації. Водночас слід визнати, що характеристика особливостей еволюції українсько-американських відносин у дослідженнях вітчизняних авторів подається здебільшого на тлі вивчення сучасних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України, а не в контексті набуття нею статусу партнера США та ще й стратегічного рівня.

До наступного блоку джерел, що були використані при підготовці дисертації, можна віднести дослідження основних етапів українського державотворення та шляхів вирішення українського питання. Відтворенню цілісної картини історії Української національно-демократичної революції 1917 – 1920 рр. присвячено монографію В.Ф. Солдатенка [434]. У роботі, що стала першим фундаментальним дослідженням Українських визвольних змагань. Не оминув науковець увагою й формування зовнішньополітичних доктрин українських політичних партій, міжнародну діяльність проводу Революції. У монографії також проаналізовано позицію провідних держав в українському питанні у контексті розбудови Версальської системи міжнародних відносин.

Логічним продовженням стала монографія В.І. Головченка та В.Ф. Солдатенка „Українське питання в роки Першої світової війни” [73]. В ній зроблено спробу комплексного аналізу українського питання як одного з найгостріших і, водночас, найбільш заплутаних феноменів доби Першої світової війни. Опинившись в епіцентрі глобального воєнного протистояння, Україна стала одним із головних об’єктів реалізації планів ворогуючих коаліцій. Ці події змусили і США визначити українське питання як певний напрямок своєї зовнішньої політики, відокремивши його від російського.

Дослідженню процесу становлення політики США в українському питанні присвячена й праця О.В. Павлюка „Боротьба України за незалежність і політика США (1917 – 1923)” [301]. Монографія виконана на основі аналізу документів з архівів різних країн, де розміщені фонди українського проводу доби Революції та урядів у вигнанні, і висвітлює еволюцію політики США щодо незалежності

України, а також американський напрямок зовнішньої політики українських урядів Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського, Директорії УНР і ЗУНР.

Українсько-американські відносини після розпаду СРСР розглядалися і у загальних працях, що присвячені дипломатії України після проголошення її незалежності. Передусім, це видання „Нарисів з історії дипломатії України”, яке стало першим комплексним дослідженням з даної проблематики [278]. В контексті розгляду українсько-американських відносин інтерес становлять ті розділи монографії, що присвячені діяльності українських урядів доби Визвольних змагань, місцю українського питання в європейській дипломатії міжвоєнної доби, проблемі українського питання у міжнародних відносинах під час Другої світової війни та в процесі формування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Цікавим є аналіз дипломатії Української РСР, а також обставин виходу на міжнародну арену незалежної України.

Головна цінність академічної анотованої історичної хроніки „Зовнішня політика України в умовах глобалізації” [140] полягає в тому, що вона майже позбавлена авторських висновків і є стислим поданням фактичного матеріалу, базованого на певних подіях. Це дозволяє в подальших дослідженнях більш глибоко аналізувати певні напрями зовнішньої політики України, зокрема й розвиток українсько-американського співробітництва. Аналогічним виданням є й робота П.Д. Сардачука та О.П. Сагайдак „Україна у двосторонніх міжнародних відносинах” [394]. Окремий розділ автори присвятили хронології українсько-американського міждержавного співробітництва.

Аналізом місця України в сучасних міжнародних відносинах стала й праця Л.Д. Чекаленко „Зовнішня політика України” [531]. У контексті дослідження українсько-американських відносин на увагу заслуговують розділи, присвячені проблемам теоретичного підґрунтя зовнішньополітичної концепції України та процесу її практичного втілення, аналізу розвитку співробітництва між Україною та США на сучасному етапі.

Чималий блок в історіографічній базі дослідження процесу розвитку українсько-американського міждержавного співробітництва становлять дисертації вітчизняних американістів, присвячені аналізу зовнішньої політики США та окремих її аспектів у постбіполярному світі.

В кандидатській дисертації [381] й окремих публікаціях [378-380] С.О. Романенка проаналізований феномен економічних санкцій США як одного з інструментів американської зовнішньої політики в 1990-ті рр. В роботах аналізується досвід застосування односторонніх економічних санкцій з боку Сполучених Штатів та участь цієї країни у багатосторонніх санкціях під егідою ООН. В дисертації знайшли відображення актуальні в умовах неспровокованої агресії Росії проти України з 2014 р. проблеми, що виникають у процесі застосування санкцій проти РФ. Дисертантом було розкрито сутність реформаторських процесів у США в сфері застосування політики економічних санкцій, а також зроблені рекомендації стосовно необхідності розроблення в Україні стратегії щодо запобігання та вирішення кризових ситуацій, які можуть призвести до застосування проти неї односторонніх економічних санкцій, що неодноразово чинив Кремль.

В цьому ж контексті становить інтерес кандидатська дисертація М.М.Руденка, що торкається проблематики гарантування інформаційної безпеки держави й методів ведення інформаційних війн [385]. Дослідження стало спробою політологічного аналізу залежності державних структур та їхньої інформаційної політики від глобального поширення міжнародного тероризму. В дисертації й публікаціях [383-384] М.Руденка розроблено моделі формування державної інформаційної політики й рекомендації для державних структур України щодо участі у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Доповнює вище зазначену роботу кандидатська дисертація Я.О. Вариводи, присвячена аналізу проблем реалізації зовнішньополітичних інтересів держави інформаційними засобами за умов міжнародних криз [33]. Велику увагу дослідником було приділено узагальненню проблеми визначення та реалізації

інформаційної стратегії у міжнародному вимірі, побудовано модель зовнішньополітичної інформаційної стратегії. Науковцем також виокремлено провідні тенденції в інформаційному забезпеченні зовнішньої політики США за умов кризового стану системи міжнародної безпеки, а також закономірності здійснення зовнішньополітичних комунікацій російськими елітами за кризових умов в пострадянських країнах. Я. Вариводою запропоновані й відповідні пропозиції щодо розробки державної інформаційної стратегії України у сфері зовнішньої політики [31-32].

Низка досліджень українських науковців були присвячені різним аспектам доктринального та інституційного забезпечення зовнішньої політики США, в т. ч. і щодо України. В кандидатській дисертації О.Б. Кандюка проведено аналіз проблем євроатлантичних відносин у контексті зовнішньополітичної парадигми американського неоконсерватизму [165]. В дисертації й публікаціях О.Кандюка [161-164] досліджено концепції провідних неоконсервативних аналітичних центрів США та їхні підходи до євроатлантичних відносин, доведено між системними змінами в американському геостратегічному баченні за президентства Дж. Буша-молодшого й наростанням кризових явищ у відносинах між Європою і США. При вивченні еволюції розвитку українсько-американської взаємодії у сфері євроатлантичного співробітництва зазначений науковий доробок дає змогу зрозуміти витоки позиції та основних рішень США щодо питання поглибленого співробітництва України із Північноатлантичним альянсом та можливого членства України в НАТО. Висновки О.Кандюка стали в нагоді при аналізі українсько-американського партнерства в безпековій та військовій сферах.

У кандидатській дисертації [414] й статтях [412-413] Т.В. Семенюти представлено концептуальні особливості маніпулятивної та критичної школи політології міжнародних відносин у США в оцінюваннях безпекових стратегій і зовнішньої політики адміністрацій Дж.Буша-старшого, В.Клінтона та Дж.Буша-молодшого. У своїх роботах Т.Семенюта оптимістично наголошувала, що за продуманих дій після президентських виборів у США 2008 р. Україна одержить

шанс скористатися ситуацією для переведення у практичне русло низки своїх заморожених міжнародних проектів з питань стратегічного партнерства.

В дисертації О.П. Оборського розкрито сучасний стан, перспективи та концептуальні аспекти американської глобальної політики; розглянуто закономірності трансформації політичної системи США в умовах глобалізації; з'ясовано основні проблеми, перспективи та концептуальні засади американського глобального гегемонізму; встановлено вірогідну геостратегічну конфігурацію в першій половині ХХІ ст.; доведено визначальну роль „мозкових центрів” у структурі американського процесу прийняття міжнародно-політичних рішень і вірогідність на найближчі десятиліття збереження та зміцнення ними своїх системних позицій; класифіковано основні виклики США на поч. ХХІ ст.[292].

Наукові публікації О.Оборського [289-291] дозволяють розкрити підґрунтя міжнародної діяльності Сполучених Штатів як на глобальному, так і на регіональному рівнях, зокрема на пострадянському просторі, де сьогодні виявляється досить складне переплетіння інтересів найрізноманітніших міжнародних гравців.

Істотне значення мають і роботи вітчизняних американістів, у яких аналізуються вузькі аспекти реалізації зовнішньополітичного процесу в США. За приклад може слугувати кандидатська дисертація О.К.Обрінської, в якій досліджено діяльність неурядових організацій (НУО) як елемента зовнішньополітичного механізму США [293]. Американські НУО представлені в ній як один із найбільш ефективних провідників „м'якої сили” в сфері реалізації зовнішньополітичної стратегії США.

На особливу увагу в контексті даного дослідження заслуговують висновки О.Обрінської до третього розділу дисертації „Зовнішньополітичні пріоритети США та американські неурядові організації на пострадянському просторі”: „Американські НУО як посередник у реалізації геополітичних інтересів США тестуються на прикладі країн пострадянського простору... Зацікавленість США

у пострадянському просторі базується на геостратегічній важливості регіону. Потенційну небезпеку становлять загроза з боку нових екстремістських та терористичних угруповань у Центральній Азії,... Але найважливішим є так званий „російський фактор”, не тільки через можливе об’єднання пострадянських країн та відродження імперської могутності на чолі з Росією, але й через потенційне зміцнення Росії у межах концепції „зльоту інших” країн. Тому Сполученим Штатам вигідна стабільна та керована ситуація у регіоні”.

Політика ж США щодо України як частини пострадянського простору, на переконання О.Обрінської, зумовлюється загальним характером американської політики в регіоні. Тобто не дивлячись на промосковські заяви представників Держдепартаменту, вона обумовлена ідеєю створення противаги Росії. З іншого боку, окрім структурування балансу сил у Євразії, Україна як держава „прогресуючої демократії”, може стати прикладом для сусідніх країн і таким чином сприяти просуванню американських політичних, економічних моделей на пострадянському просторі та навіть, можливо, у Росії. У підсумку Україна має бути ключовим фактором у трансформації пострадянського простору у напрямку, що відповідає інтересам США.

Основні періоди розвитку українсько-американського міждержавного співробітництва проаналізовані в кандидатській дисертації [39] й публікаціях [37-38] О.Ващенко. Науковець звернула увагу на розуміння істеблішментом США потреби економічної підтримки нових демократій (передусім України) як інструмента трансформації політичних та економічних систем [37,с.174].

Поточний стан і перспективи розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною й США, його організаційно-інституційне забезпечення, проаналізовані в дисертації [236] й публікаціях [234-235] Т.Мединської. Вона виходила з того, що потенціал зазначеної сфери українсько-американського партнерства використовується не повністю, що зумовлює „необхідність оптимізації економічного партнерства України зі Сполученими Штатами, яку можна забезпечити шляхом удосконалення

товарної структури українського експорту, стимулювання коопераційних зв'язків українських підприємств з американськими ТНК, створення позитивного інвестиційного клімату в Україні” [236,с.15].

У російській школі політології поширеним є вивчення ролі США у постбіполярній системі міжнародних відносин, цій проблематиці була присвячена і колективна монографія Російського інституту стратегічних досліджень „США у новому світі: межі могутності” [450]. Проблематика роботи розкрита в контексті американської стратегії національної безпеки. Особливу увагу авторами приділено питанням відносин між США та новими незалежними державами, зокрема учасниками СНД.

При дослідженні становлення українсько-американських відносин стали в нагоді розділи монографії, присвячені зовнішньополітичній стратегії США після розпаду СРСР, проблемам ядерної політики і військової сфери, окремим аспектам політики США щодо держав СНД. Особливо цінними джерелами виявилися результати моніторингу заяв та промов офіційних представників США та країн СНД з проблем двостороннього співробітництва, який було проведено В.М.Устіновим та Л.Ч. Абаєвим [450, с. 515-547].

Логічним продовженням досліджень російськими науковцями місця Сполучених Штатів у новітній системі міжнародних відносин стало видання Інститутом США і Канади РАН колективної монографії „Політика США у світі, що змінюється” [336]. В ній розглянуто вплив на зовнішню політику США глобальних змін у світі, роль військової сили у зовнішньополітичній діяльності США. У дослідженні подано інтереси США у ЦСЄ і, зокрема, бачення Білим Домом ролі України у європейській системі міжнародних відносин.

Для з'ясування засад вироблення зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів корисною є й праця Б.А. Ширяєва „Зовнішня політика США. Принципи, механізми, методи” [551]. У дослідженні розкрито механізми зовнішньополітичного процесу США. А в контексті тематики даного

дослідження важливими є висновки автора щодо ролі національних діаспор, у тому числі й української, в процесі ухвалення зовнішньополітичних рішень.

Цікавою у контексті дослідження практичних механізмів реалізації американської зовнішньої політики є докторська монографія С. Самуйлова, в якій проаналізовано особливості її вироблення й реформування, розуміння чого є необхідним для передбачуваного розвитку українсько-американських відносин. Автором проведено комплексне дослідження таких зовнішньополітичних інститутів як Рада національної безпеки, Державний департамент та Конгрес, що утворюють цілісний зовнішньополітичний комплекс. У монографії також подано висновки автора щодо здобутків та втрат новітньої американської зовнішньої політики [393].

До цього ж блоку джерел можна віднести праці, присвячені окремим сферам міжнародної політики США. Серед таких досліджень можна назвати монографію А.В. Бердицького „Інформаційна війна: концепції і їх реалізація в США” [13]. Її окремі розділи дозволяють глибше зрозуміти позицію США щодо військового партнерства з Україною, американське бачення ролі України в системі міжнародної безпеки й виокремити перспективні галузі міждержавного співробітництва у цій сфері.

В російській політології слід виокремити роботи науковців Московського державного інституту міжнародних відносин, передусім щодо особливостей формування постбіполярної системи та специфіки регіональних проблем і зовнішньої політики держав СНД, підсумки якого викладені в книзі „Сучасні міжнародні відносини” [433]. Автори не залишили поза увагою і американські національні інтереси на пострадянському просторі, їхнє доктринальне забезпечення й механізми захисту.

Оскільки обставини появи українського напрямку в зовнішній політиці США варто розглядати в контексті глобальної системи міжнародних відносин, важливим є з'ясування воєнно-стратегічної ситуації у світі наприкінці Першої світової війни, впливу радянського фактора на вирішення українського

питання; процесу становлення Версальської системи міжнародних відносин і, в її контексті, налагодження перших контактів між проводом УНР та дипломатичними колами Сполучених Штатів. Вивченню цих актуальних питань сприяє критичне опрацювання першого тому „Системної історії міжнародних відносин” [424].

Він був написаний у рамках проекту „Науково-освітній форум з міжнародних відносин” і присвячений міжнародно-політичним проблемам формування Версальської системи міжнародних відносин, дослідженню причин її нестабільності. У даному контексті авторським колективом були розглянуті питання реалізації права націй на самовизначення, проголошеного у 14-ти пунктах В. Вільсона, виходу на міжнародну арену УНР, окреслено і появу українського напрямку у зовнішній політиці США. Окремі розділи присвячено причинам Другої світової війни, проблемам повоєнного врегулювання і створення ООН, питанням створення НКЗС УРСР та її діяльності в рамках ООН. Зазначається й активність української діаспори щодо використання можливостей, що склалися після завершення Другої світової війни, для надання Україні більшої автономії у сфері зовнішньої політики.

Другий том видання хронологічно охоплює період з 1945 по 2003 роки й містить сюжети українського питання в рамках блокового протистояння між СРСР та США, а також діяльності української діаспори з метою впливу на реалізацію зовнішньої політики США. Серед загального аналізу становлення сучасної системи міжнародних відносин розкриваються і процеси, які пов’язані із доктринальною кризою американської зовнішньої політики спричиненої розпадом Радянського Союзу; боротьба держав пострадянського простору за міжнародне визнання й перші їхні зовнішньополітичні кроки. В цьому контексті розглядаються й проблеми розбудови української зовнішньої політики, з’ясовано основні зовнішні чинники, які впливали на становлення українсько-американських відносин [425].

Отже, розглядаючи весь комплекс наукової літератури з проблем становлення й розвитку українсько-американських відносин, слід підкреслити її розмаїття, відсутність єдиних загальновизнаних підходів до оцінок витоків, механізмів реалізації й рівня розвитку українсько-американського стратегічного партнерства.

Такі розходження в оцінках частково зумовлені дисперсністю способів і методів, до яких вдавались у своїх планах і діях різні керівники Сполучених Штатів. Зокрема, майже всі вони з вигодою для просування національних інтересів використовували міждержавні конфлікти в Європі, вдавалися до дипломатичних демаршів, які дозволяли створити сприятливу ситуацію для зміцнення економіки та силових структур, підвищити американський вплив на європейські міжнародні процеси.

Попри різноманітні тлумачення пріоритетів новітньої американської зовнішньої політики вітчизняною і зарубіжною історіографією та політологією, більшість із них сконцентована сьогодні на європейському векторі міжнародної діяльності США з побіжним розглядом інших регіонів світу у контексті проведення узагальнюючого аналізу. Водночас на базі так званих периферійних систем міжнародних відносин відпрацьовувався інструментарій загальної парадигми поведінки США на міжнародній арені. Аналіз світової політики США полегшує розуміння причин належності України спершу до „зони байдужості” Білого Дому або, навпаки, „партнерства” в системі зовнішньополітичних пріоритетів США і проголошення його стратегічного рівня.

На жаль, в українській політичній науці майже відсутні комплексні розвідки теоретичних засад, цільової парадигми, спонукальних мотивів прийняття й реалізації фундаментальних рішень у сфері сучасної американської зовнішньої політики та перспектив її розвитку. Тому формування й еволюція українсько-американського стратегічного партнерства вимагає підвищеної уваги вітчизняних науковців.

1.2. Концептуально-теоретичні й методологічні засади дослідження

Однією з головних сфер діяльності держави як міжнародного актора є розробка й практична реалізація її зовнішньої політики. Під останньою зазвичай розуміють систему дій міжнародного актора, які спрямовані на забезпечення впливу на поведінку інших суб'єктів міжнародних відносин та адаптацію власної поведінки до наслідків процесів, що відбуваються у міжнародній системі на регіональному і на глобальному рівнях.

Зовнішня політика держави як головного міжнародного актора має характер комплексної зовнішньополітичної діяльності, а не зводиться до окремих реактивних акцій на зміни в структурі міжнародних відносин. В основу зовнішньополітичної діяльності покладено стратегію поведінки держави у міжнародному середовищі. Така стратегія може бути формалізованою (міститися у певному нормативно-правовому акті) або не формалізованою – такою, що не закріплена окремо, а випливає з кількох нормативно-правових актів та звичаїв, історичних традицій держави.

За своїм функціональним змістом, зовнішня політика покликана реалізувати соціальні інтереси в їхніх індивідуальному, корпоративному та універсальному аспектах, а також у субнаціональному, національному, регіональному і глобальному вимірі. У теорії міжнародних відносин більшість дослідників схиляється до визнання діалектичного характеру взаємодії внутрішньої й зовнішньої політики державних акторів, конкретний стан якої залежить від статусу цього суб'єкта міжнародних відносин [641,616,796]. Значний вплив на такий підхід справили висунуті Дж. Розенау ще в 1969 р. ідеї про роль соціально-економічних і культурних чинників у поясненні міжнародної поведінки урядів, про „зовнішні” джерела, що можуть мати суто „внутрішні” події, процеси та ін. [728]. Зовнішня політика покликана реалізовувати національні інтереси держави на світовій міжнародній арені. У цій діяльності відповідні державні органи спираються на зовнішньополітичну доктрину.

Складно дати вичерпне визначення даного явища, так автор першого російського підручника з геополітики, професор Е. Поздняков у зв'язку з визначенням змісту категорії „зовнішня політика”, зазначає, що „поняття „політика” занадто багате, глибоке і ємне, щоб можна було втиснути його в межі дефініції, якою б об'ємною вона не була” [330,с.63].

Істотною проблемою наукового розуміння співвідношень видів міжнародних відносин є їхнє ототожнення із зовнішньополітичними відносинами. В сучасній теорії міжнародних відносин зовнішньополітичні стосунки між державами переважно ставляться на вершину ієрархії, з огляду на ідею узагальнюючого характеру політики. Водночас специфіка й межі політичних відносин також окреслені досить розпливчато, а щодо їхнього характеру та особливостей досі тривають гострі дискусії.

Коли виходити з того, що політика поєднує людську діяльність у галузях соціальних відносин, економіки, культури тощо, можна дійти висновку, що політичні відносини інтегрують решту їхніх видів, кожен із яких виступає як окреме явище. Та й актори міжнародних відносин завжди послуговуються політичними засобами [150,685].

Антитезою до такої позиції є твердження про те, що кожен із видів міжнародних відносин має власну відмежовану сферу, тому саме їхнє поняття слід розглядати як узагальнююче. Засновник школи політичного реалізму Г.Моргентау стверджував, що зовнішня політика керується власними закономірностями і зберігає автономію від інших видів міжнародних відносин.

Загалом вона завжди стає боротьбою за владу в міжнародному середовищі, тобто за легалізацію права впливати на процеси, що в ньому відбуваються. На думку політолога, держави „можуть визначати свої цілі в термінах релігійного, філософського, економічного чи соціального ідеалу... Але завжди, коли вони намагатимуться досягнути мети засобами міжнародної політики, це буде означати боротьбу за владу” [701,р.35]. Тому міжнародні актори не завжди діють політично чи з політичних міркувань.

Г.Моргентау сформулював шість постулатів політичного реалізму, використаних у даному дослідженні: 1) політика здійснюється в рамках об'єктивних законів, які беруть початки в людській природі; 2) ключовим аспектом є концепція інтересу в рамках влади, що робить певний раціональний порядок об'єктом політичної дії; 3) інтерес у розумінні влади є універсальною об'єктивною категорією; 4) до уваги береться моральне значення політичної дії, що породжує дихотомію між моральністю і успішною дією; 5) заперечується моральність права однієї держави переносити своє бачення міжнародної проблеми на універсальний рівень; 6) за основу береться автономія політичної сфери та плюралістична концепція людської природи [701, р. 48-53].

Водночас зазначимо, що ці положення слід відносити до теоретичних узагальнень, які складно зводити до концепту „метод”. Хоча спадок Г.Моргентау й досі активно використовують, його ж водночас нерідко критикують як неактуальний. Особливо це стосується проблеми моральності у політиці. До змісту концепту моральності Г.Моргентау вніс пояснення причин її відсутності в поведінці політиків шляхом розроблення концепції потягу до влади як певного зла. Проаналізувавши величезну кількість документальних матеріалів, політолог дійшов до висновку, що за цим злом стоять певні вади людської природи, сповненої бажання домінувати над іншими [700, р.507-517].

Як зазначав один із творців теорії єдиного індустріального суспільства Р.Арон, поняття „політика” має два нетотожні значення, що впливають з англійських слів „policy” і „politics”. У першому випадку політика – це програма, метод дій і дії, що здійснюються стосовно сукупності проблем, які постали перед суспільством. У другому – політика стосується тієї форми суспільного життя, де конкурують політичні („policy”) напрями [5,с.21-22].

Отже, зовнішня політика має забезпечити вирішення таких завдань:

- просування національних інтересів, що передусім пов'язані з потребою самозбереження держави (тобто гарантування національної безпеки);

- встановлення й підтримання впливу на інших міжнародних акторів, щоб реалізувати національні інтереси за посередництвом міжнародних відносин;
- здобуття вищого місця в ієрархії учасників міжнародних відносин, що дає змогу забезпечити реалізацію помітно ширшого кола інтересів.

Тому міжнародну політику не варто розглядати як суму зовнішніх політик суверенних держав, оскільки результат інтеракцій між ними має інший характер. Вітчизняні політологи В.Мадіссон та В.Шахов визначають міжнародну політику як „міждержавну політику взагалі, у системі загальносвітових відносин і зв'язків” [227,с.47]. Зовнішньополітичні відносини впливають із ситуацій, що складаються в міжнародній політиці, але мають ознаки, що є наслідком співдій зовнішньої політики держав.

Пріоритетні для проблематики даного дослідження партнерські відносини (як між Україною й США) породжуються тим, що певне число держав підтримує між собою стосунки, які позначені взаємним сприянням їхнім зовнішньополітичним діям. Вони можуть стосуватися формування спільної позиції з певних питань міжнародного життя, надання допомоги й підтримки, взаємних гарантій національної безпеки тощо.

Конфронтаційні ж відносини (як між Україною й Росією під час президентства В.Путіна) полягають у політичному протистоянні між сторонами й ґрунтуються на несприйнятті політики одна одної. Вони включають дипломатичний демарш, економічну блокаду, військове (військово-технічне) суперництво, загрозу силою чи й її застосування, інформаційна війна. Опосередковано такий тип відносин формується в площинах „життєво важливих інтересів” або виявляється в поширеній практиці підтримки „супротивника свого супротивника”.

Відмінними від вищенаведених є домінантні відносини, що складаються в разі контролю однієї держави над іншою через економічну залежність, нагляд над державно-політичним керівництвом, присутність на її території своїх

військ. Домінування може мати й протекціоністський характер, коли могутніша держава бере на себе функції захисту слабшої [711, s.98-99].

Формування ж зовнішньополітичної доктрини є багаторівневим процесом, який визначає поведінку держави на міжнародній арені. Залучення до вироблення зовнішньополітичної доктрини широкого кола суб'єктів (державної влади, інститутів громадянського суспільства) та демократичність даного процесу сприяє й легітимності та соціальній підтримці діяльності держави у сфері міжнародних відносин.

У свою чергу, зовнішньополітична стратегія становить систему практичних заходів держави з метою досягнення цілей зовнішньої політики, а також систему теоретичних положень, якими вони регулюються. Зовнішньополітична стратегія закріплюється у системі державних нормативно-правових документів, що включають зовнішньополітичну доктрину, військово-політичну доктрину, концепцію національної безпеки та ін. В інших випадках вона не оформлена державними актами, натомість є системою принципів, що регулюють діяльність державних органів і посадових осіб у зовнішньополітичній сфері. У зовнішньополітичній стратегії обов'язково відбиваються основні групи національних інтересів, а також зовнішньополітичних цілей і засобів їхнього досягнення, визначається і співвідношення всіх згаданих елементів.

Зовнішньополітична стратегія регулює застосування державними органами засобів зовнішньої політики (дипломатичних, військових, фінансово-економічних тощо) з поясненням доцільності їх використання, визначає ієрархію зовнішньополітичних цілей держави в її міжнародній діяльності. Дана стратегія покладена в основу процесу розроблення комплексних програм дій державних органів, спрямованих на досягнення закріплених цілей. Крім того, зовнішньополітична стратегія передбачає визначення критеріїв оцінки ефективності зовнішньополітичної діяльності держави, відстеження динаміки постійних змін пріоритетності поставлених цілей, і, таким чином, забезпечує адаптацію зовнішньої політики держави до умов оточуючого середовища.

Цілі, визначені у зовнішньополітичній стратегії, досягаються за допомогою набору заходів, які називаються засобами зовнішньої політики. Це сукупність матеріальних і нематеріальних факторів, що забезпечують міжнародному актору здатність реалізовувати свою суб'єктність у міжнародних відносинах. Тому в даному дослідженні зовнішня політика представлена як певний процес. Невід'ємною складовою зовнішньої політики є забезпечення безпекових інтересів з урахуванням позицій партнерів та існуючих викликів і загроз.

Оскільки вироблення й реалізація політичних рішень відбувається в рамках усталених норм, авторка вважає, що в такому поданні зовнішня політика є прерогативою історико-політичних досліджень. Залучення методичного апарату політології міжнародних відносин обумовлює пошук альтернативних версій зовнішньополітичної дії, тобто пошуку шляхів її оптимізації.

Розглядаючи дані теоретичні положення у практичній площині, проаналізуємо особливості процесів визначення і реалізації зовнішньополітичної стратегії на прикладі України та США.

Відновлення незалежності України 24 серпня 1991 р. припало на період кардинальних змін у системі міжнародних відносин, пов'язаних із завершенням холодної війни, розпадом „соціалістичної співдружності”. На пострадянському просторі ці зрушення спричинилися до появи нових незалежних держав, а на міжнародній арені - затуханням військово-політичного протистояння.

У процесі формування зовнішньої політики Україна переслідувала дві основні мети: 1) міжнародно-політичне забезпечення визнання її незалежності й суверенітету, сприяння розвитку державотворчого процесу, реалізації реформ в державі; 2) входження України до світового міжнародного співтовариства в якості повноправного і, за можливості, впливового міжнародного актора, ефективного використання економічного та ресурсного потенціалів, геополітичного становища для закріплення України в європейській регіональній системі, як важливого складового елементу.

Основні засади зовнішньої політики України визначено статтею 18-ю Конституції України 1996 р. [185], її принципи і завдання викладені в Декларації про державний суверенітет (1990 р.) [93], Постанові Верховної Ради України „Про основні напрями зовнішньої політики України” (1993 р.) [348], Законі України „Про основи національної безпеки України” (2003 р.) [125], Законі України про основні засади внутрішньої та зовнішньої політики (2010 р., зі змінами, внесеними згідно із Законами від 27 березня і 23 грудня 2014 р.), новій редакції воєнної доктрини України затвердженій 2 вересня 2015 р. [124]. Згідно них, зовнішня політика України базується на принципах рівноправності й відкритості, взаємоповаги, невтручання держав у внутрішні справи одна одної. Україна підтримує непорушність міжнародного миру і безпеки, засуджує використання війни як засобу міжнародної політики, дотримується принципу незастосування сили і загрози силою, прагне до вирішення міжнародних суперечок мирними засобами, визнає верховенство міжнародного права.

Задля посідання відповідного місця у регіональній і світовій системі міжнародних відносин, в основу зовнішньої політики Україна поклала закріплення відсутності територіальних претензій до сусідів та, у свою чергу, не визнає територіальні претензії до себе. Україна проголосила, що буде неухильно дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, забезпечувати права національних меншин, що мешкають на її території, вживати належних заходів щодо збереження національної самобутності українців за межами України згідно з нормами міжнародного права.

Завданнями зовнішньої політики України є: утвердження і розвиток незалежної Української держави, забезпечення стабільності міжнародного становища України, її територіальної цілісності і недоторканості її кордонів, захист прав та інтересів громадян України і її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями, поширення у світі іміджу України як надійного і передбачуваного суб'єкту міжнародних відносин. У зовнішньополітичній діяльності України втілюється

прагнення нашої держави брати активну участь у світовій політиці, виступати на міжнародній арені як самостійний та активний актор.

Першими кроками, що були спрямовані на формування іміджу передбачуваного партнера на міжнародній арені стали: відмова України від ракетно-ядерного потенціалу і приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 р. в якості без'ядерної держави, дотримання зобов'язань щодо скорочення звичайних озброєнь за положеннями Договору про звичайні збройні сили в Європі 1990 р., врегулювання територіальних спорів із сусідніми державами, закриття Чорнобильської атомної станції тощо.

Провідним пріоритетом зовнішньої політики України є інтегрування держави в європейські та євроатлантичні структури, що було закріплено ще в Постанові Верховної Ради „Основні напрямки зовнішньої політики України” 1993 р. Стратегічним курсом є європейський вибір України, який передбачає її інтегрування до ЄС. Нової якості цей процес набув з підписанням 21 березня 2014 р. політичної частини й 27 червня 2014 р. економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [480].

Відносини з Північноатлантичним союзом (НАТО) розглядаються Україною в контексті гарантування національної безпеки та зміцнення європейської регіональної безпеки. Співробітництво України з НАТО розвивається в рамках Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО 1997 р. [514] та у рамках Ради Євроатлантичного партнерства і програми „Партнерство заради миру” [761], яку Україна уклала 8 лютого 1994 р. А після перемоги в Україні Революції гідності - 21 липня 2014 р. Президент України П.Порошенко заявив, що є підстави звернутися до Конгресу США про надання Україні спеціального статусу - головного союзника поза блоком НАТО [341]. Відповідний білль стосовно України, Грузії й Молдови був внесений на розгляд законодавчого органу Сполучених Штатів ще 1 травня 2014 р. [733]

У вітчизняній зовнішній політиці відносини з провідними державами Заходу розглядаються як основний засіб забезпечення інтегрування України у світову

економіку, зміцнення її ролі в європейських справах, визнання за нашою державою ключової ролі у регіональних міжнародних відносинах та у системі європейської безпеки.

Новітню зовнішню політику Україні довелося розбудовувати в складних умовах розвитку світового співтовариства та регіональних міжнародних відносин зокрема. Серед головних проблем, із якими має справу українська дипломатія є вплив на економічний розвиток держави глобальної економічної кризи й складну фінансово-економічну ситуацію в Україні; міжнародні загрози національній безпеці, а в їхньому контексті необхідність протистояння російській експансії та активізації міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом і морським піратством.

Надзвичайного значення набуває й розвиток партнерських взаємин України зі США, з огляду на критичну залежність виживання нашої держави від позитивної позиції США як головного стратегічного партнера, особливо в контексті збройної агресії Росії після перемоги в Києві Революції гідності.

Таким чином, пріоритетними завданнями зовнішньополітичної діяльності України визначено продовження курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію; забезпечення і захист прав, свобод та інтересів громадян України за кордоном; розвиток двосторонніх відносин на стратегічних напрямках забезпечення українських національних інтересів; сприяння реалізації економічних інтересів України на світових ринках; запровадження дієвого механізму підтримання позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Україна за доби незалежності перманентно розробляє й модифікує свою зовнішньополітичну доктрину і стратегію, працює над створенням позитивного іміджу. У США ж ці процеси завершилися, вони є одним із найвпливовіших центрів сили у міжнародних відносинах. Їхня зовнішньополітична стратегія і доктрина мають розроблене теоретичне підґрунтя, структуру, завдання та методи реалізації.

В основу зовнішньої політики США з другої половини XX ст. було покладено принципи: стурбованість питаннями дотримання демократії й прав людини; переконання в тому, що для захисту моральних основ суспільства й політики можуть бути використані Збройні сили США; скептичний погляд на можливості міжнародного права й міжнародних інститутів у вирішенні проблем безпеки.

Але для постбіполярної системи міжнародних відносин на поч. XXI ст. властивою є криза монополярності, що супроводжується наростанням антиамериканських тенденцій, збільшенням кількості акторів міжнародних відносин за рахунок нових незалежних держав, окремі з яких претендують на регіональне і глобальне лідерство.

Можна погодитися з американським науковцем Р.Куглером, який стверджує, що тільки через політико-системний аналіз можна виявити і структурувати елементи складної системи, якою є зовнішня політика єдиної наддержави. Приміром, прагнучи встановити контроль західних демократій над ситуацією в Близькосхідному регіоні, Сполучені Штати ускладнили її. Вже цього досить, вважає Р. Куглер, щоб обрати засоби стратегічного прогнозування для визначення причинно-наслідкових зв'язків стратегії війни з режимом Саддама Хусейна і тривалої американської присутності в Іраку [677,р.1-2]. В контексті проблематики даної дисертації такий підхід доцільно застосувати й для оцінки політики т. зв. „перезавантаження” американсько-російських відносин, ініційованої Білим Домом за першого терміну президентства Б.Обами.

Вибір стратегічного аналізу, як методу дослідження українсько-американських партнерських взаємин, обумовлений також наявністю великої кількості складових у постбіполярній системі міжнародних відносин [513]. Лише осмислюючи їх інструментарієм політичної науки, можна вийти на уявлення про те, якою ця система є й у якому напрямку відбуватиметься її подальша еволюція, про особливості національних підходів у акторів

міжнародних відносин та ступеня їхньої спроможності мобілізувати на підтримку своїх ідей малі й середні держави.

На сьогодні зовнішня політика Сполучених Штатів спирається на ідеї неоконсерваторів, представником котрих є засновник теорії „конструктивного хаосу” Л. Стросс. Основу його спадку складають аналізи праць Платона, Фукідіда, Аль-Фарабі, Гобса, Макіавеллі та інших філософів. А головною ідеєю, що пов’язується політиками з Л. Строссом та його послідовниками й активно застосовувалася у зовнішній політиці адміністрації Дж. Буша-молодшого, є ідея „влади”, для завоювання котрої й підтримання стабільності еліт народи мають бути занурені в хаос [3,с.219-220].

„Строссівське” відгалуження неоконсерватизму конфліктує з консерваторами лібертаріанського напрямку. Лібертаріанське розуміння свободи носить негативний характер: свобода від влади уряду [804,р.225].

Адміністрація Дж. Буша-молодшого поставила доктрину „зміни режимів” у центр зовнішньої політики і, застосувавши військову силу, домоглася зміни правлячих еліт в Афганістані та Іраку. Але назвати ці дії практичним втіленням ідей Л. Стросса не зовсім коректно. Такі ідеї є в теоріях про демократичну побудову світу, в той же час національні держави не можна назвати сліпими борцями за вплив на світовій арені. Зовнішня політика відображає моральні цінності суспільств, які її втілюють. Нажаль, зусилля зі зміни тоталітарних режимів шляхом зовнішніх заохочень завжди будуть менш ефективними, ніж перебудова природи даних режимів шляхом внутрішніх реформ.

Ні послідовники Л. Стросса, ні античні політичні мислителі не вважали, що демократія є обов’язковою формою правління після падіння диктатури. Наприклад, А. де Токвіль ще в 1830-х рр. доклав зусиль для роз’яснення причин того, що демократія у США функціонує успішніше, ніж у Франції [467].

Думку, що внутрішній характер режиму є важливим для поведінки країни на міжнародній арені, неоконсерватори відстоювали послідовно, тоді як реалісти дотримувалися альтернативного погляду: всі держави прагнуть володарювання

незалежно від внутрішньополітичного режиму. Тому неоконсерватори розглядали холодну війну як на протистояння ідеологій. Таким чином, у неоконсервативній зовнішній політиці є й реалістична складова, яка полягає в тому, що сила часто є необхідною для вирішення завдань морального характеру. США як лідер світу, на їхнє переконання, несуть особливу відповідальність в сфері світової безпеки. Це положення було втілене на практиці на Балканах у 1990-х рр., у Афганістані та Іраку в 2000-х рр.

Прибічники теорії „групи суспільних інтересів”, що після Другої світової війни розвивалася в рамках концепції плюралістичної демократії, скептично ставляться до міжнародних організацій у забезпеченні стабільності на світовій арені [777]. У цій сфері неоконсерватори погоджуються з реалістами: що міжнародне право надто слабкий інструмент, аби воно було спроможне стримати агресію. Вони скептично ставляться до ООН як міжнародного арбітра. У той же час для багатьох неоконсерваторів позитивно оцінюють діяльність НАТО й антитерористичної коаліції, інших організацій, створених на спільних інтересах і демократичних принципах.

Говорячи про засади неоконсерватизму у зовнішній політиці США, необхідно чітко визначити головні тези цієї течії у політичній науці. Хоча її прихильники не визначалися монолітністю поглядів, та щодо витоків зовнішньої політики держави вони дотримуються чотирьох основних підстав:

- внутрішній характер режиму впливає на зовнішню політику, яка повинна віддзеркалювати основні цінності ліберально-демократичних суспільств;
- американська сила вже використовувалася і може застосовуватися й надалі з метою досягнення моральних цілей, тому США необхідно брати активну участь у вирішенні міжнародних проблем;
- недовіра до великих за обсягами проектів соціального будівництва;
- скептицизм щодо ефективності механізмів міжнародного права при гарантуванні безпеки, стабільності та справедливості [695].

До основних тез неоконсерватизму прихильно ставилися й інші групи, що визначали напрями американського політичного життя. Зокрема, принцип, заснований на демократії та інтернаціоналістській зовнішній політиці, поділяє більшість представників Демократичної партії. Захист моральних цілей за допомогою американської сили й скептичне ставлення до міжнародних інститутів – є й ідеями представників реалістичного напрямку. Але, не дивлячись на близькість окремих тез, зазначені напрямки репрезентують різні підходи до зовнішньої політики американської держави.

На початку 1990-х рр. неоконсерватори переоцінили зовнішню загрозу для США, адже після розпаду СРСР Сполучені Штати залишилися єдиною наддержавою, а неоконсерватори продовжували бачити світ, сповнений загроз, переоцінюючи їх [668]. Деякі з них вважали, потенційно небезпечним суперником Китайську Народну Республіку, але змінили таку позицію після трагічних подій 11 вересня 2001 р. У міжнародному просторі загроза тероризму була пов'язана з країнами-аутсайдерами, можливістю розповсюдження ядерної зброї. Так неоконсерватори обґрунтували доктрину превентивної війни.

Нині неоконсерватизм пов'язують із зовнішньою політикою адміністрації Дж. В. Буша. Політики, які прийшли до влади в результаті президентських виборів 2000 р., відстоювали такі принципи міжнародної політики: зміна режимів, благодійна гегемонія, однополярність, домінування та виключне становище Америки. Представники неоконсервативної течії підтримували війну в Перській затоці та перенесення уваги з „Аль-Каїди” на Ірак. Адміністрація Дж. Буша-молодшого окреслила своє бачення великої зовнішньополітичної стратегії у виступах та політичних деклараціях. Заява президента про союз проти міжнародного тероризму перед Конгресом 20 вересня 2001 р., його промови у Вест-Пойнті та Американському інституті підприємництва у червні 2002 та у лютому 2003 рр., а також „Національна стратегія безпеки Сполучених Штатів”, опублікована 17 вересня 2002 р. [759] отримали назву „доктрини Буша” [755].

Дотримуючись при розробленні зовнішньополітичної лінії вищезазначених норм і принципів, адміністрація Дж. В. Буша все ж неадекватно сприймала міжнародну ситуацію, яка склалася. Значною мірою за поданням консервативного „мозкового центру” Американський інститут підприємництва, влада прагнула управляти міжнародними подіями, а не просто реагувати на них. Було проігноровано відому політологічну істину - для стратегічного успіху державі слід ретельно проаналізувати наслідки дії на міжнародній арені.

Аналітики-міжнародники виокремлюють три помилки Дж.В.Буша. Першу було вчинено при оцінці рівня зовнішньої загрози, коли радикальний іслам представили як головну загрозу Сполученим Штатам. Хоча проблема нових можливостей терористів, що потенційно здатні заволодіти зброєю масового враження (ЗМВ), дійсно існувала, американська адміністрація помилково пов'язувала її з Іраком та розповсюдженням ЗМВ країнами-аутсайдерами. Перебільшене уявлення про таку загрозу стало причиною того, що адміністрація обрала за основу стратегії безпеки концепцію „превентивної війни”. Американські політики заявили, що терористичні акти 11 вересня 2001 р. зробили превентивну війну необхідним засобом боротьби з ворогом, що виявилось їхньою другою помилкою.

По-третє, адміністрація Дж. Буша-молодшого не передбачила жорстку реакцію світового співтовариства на свою нову роль на світовій арені. Закінчення холодної війни призвело до такого розширення гегемонії Сполучених Штатів, що ці процеси почали викликати занепокоєння навіть у найближчих союзників США по НАТО.

Та в цілому, представників неоконсерватизму у владі пов'язують із такими концепціями як виключне право Америки, зміна режимів, однополярність у побудові системи сучасних міжнародних відносин, благодійна гегемонія, і саме їх намагалася впроваджувати адміністрація Дж. Буша-молодшого в своїй зовнішній політиці. Але не можна називати неоконсерватизм єдиною течією в обґрунтуванні поведінки США на світовій арені, крім них існує ще три основні

напрямки. По-перше, це реалісти, представником яких є Г. Кіссінджер (вони поважають силу, але недооцінюють внутрішні фактори, які впливають на зовнішню політику). Ліберали-інтернаціоналісти схильні зменшити вплив силових факторів та прийти до стабільного світового порядку, що заснований на праві й міжнародних інститутах. Нарешті, існує група джексоніанців (американський націоналізм), які з недовірою ставляться до концепції багатосторонності, а іноді виступають за ізоляціонізм [250,693].

Проблема полягає сьогодні не в тому, що жодна з фракцій – неоконсерватори, реалісти, націоналісти джексоніанської течії, або ліберальні інтернаціоналісти – не формують повною мірою погляди США на міжнародний простір. При виробленні американської зовнішньої політики необхідно враховувати головні характеристики світового устрою – гегемонію Америки, глобальні антиамериканські настрої, м'яке балансування; а рушійною силою у міжнародних відносинах не володіють монополюю національні держави, їхніми конкурентами є недержавні організації та інші міжнаціональні сили.

Таким чином, перспективи розвитку українсько-американських відносин і партнерства залежать і від їхнього бачення президентською адміністрацією в цілому та главою США. Тому вивчення потребують кадрові призначення в черговій адміністрації та формування оновленої американської зовнішньополітичної доктрини, яка впливатиме й на міжнародні проблеми, в позитивному вирішенні яких зацікавлена Україна. Серед них важливого значення набуває бачення чинною демократичною адміністрацією системи євроатлантичної безпеки, а звідси – й прихильна позиція США щодо українських євроатлантичних та євроінтеграційних устремлінь.

Повторне обрання президентом Б. Обама стало для США тим перехрестям, яке відкривало шляхи до подальших змін основ зовнішньополітичної концепції та перегляду ролі американської держави у міжнародних відносинах.

Обґрунтовані висновки про результати зовнішньополітичного курсу США робити ще зарано, але переобрання Б. Обама на другий президентський термін

показало, що американське суспільство зберегло віру в цього політика. Призначення в 2009 р. Г.Клінтон головою Держдепартаменту, демонструвало виважену силову позицію президента і його наміри відстоювати національні інтереси американської держави. Великого значення Б. Обама при проведенні кадрової політики надавав досвіду „старої” команди В.Клінтона та врахуванню кількох точок зору при виробленні позиції у сфері міжнародних відносин.

Такі призначення на ключові урядові посади відповідали прагненню вирішити головні завдання демократичної адміністрації: вивести країну з економічної кризи та поліпшити імідж США на світовій арені, знизивши вплив антиамериканських настроїв. Провідною тезою першої передвиборчої кампанії Б. Обама, яка стосувалася зовнішньої політики на пострадянському просторі, було зближення з Росією. Цей процес став випробовуванням для демократичної адміністрації, що змушена була піддати його змінам після повернення Кремля до силових методів й нехтування ним нормами міжнародного права.

Після складання президентської присяги Б. Обама намагався окреслити основні зміни у зовнішній політиці своєї адміністрації: Афганістан було визначено пріоритетним напрямком у регіоні „Розширеного Близького Сходу”. Від демократичної адміністрації також очікували відходу від традиційної для республіканців підтримки Ізраїлю в палестинському питанні. Другий строк Б.Обама позначився переглядом основних принципів відносин із РФ, поверненням уваги до пострадянського простору в цілому та розвитку стратегічного партнерства із Україною.

Не дивлячись оптимістичні прогнози, слід було б згадати, що раніше зміна президента США не призводила до радикальних змін у зовнішньополітичному курсі держави. Цей факт пояснюється тим, що з президентськими виборами не підлягають перегляду американські національні інтереси, і тому змін слід очікувати лише в стилі прийняття рішень. Зрушень слід було очікувати у впровадженні принципу „терплячої дипломатії”, а першочерговими завданнями стали боротьба з економічною кризою та вирішення іракської проблеми.

У цілому кроки Б. Обами на міжнародній арені можна вважати такими, що давали підстави вірити у вирішення основних зовнішньополітичних проблем як-то стабілізація становища й подолання ісламського фундаменталізму в Афганістані й Іраку, нейтралізація ракетно-ядерної програми Ірану; окреслилася позитивна динаміка й у відносинах із союзниками США по євроатлантичній спільноті. Що ж стосується українського напрямку зовнішньої політики США то протягом першого президентського терміну він не зазнав істотних змін, тривав процес практичного наповнення домовленостей закріплених у Дорожній карті та Хартії Україна – США.

З урахуванням курсу Б.Обами на „перезавантаження” американсько-російських взаємин, здавалося, що подальша динаміка українсько-американського стратегічного партнерства залежатиме від комплексу питань, які покладено в основу відносин геополітичного трикутника США – РФ – Україна. Перемога в Києві Євромайдану-2014 змусила Білий Дім і Конгрес актуалізувати партнерство з Україною, що зазнала відвертої агресії з боку Кремля. Саме тому уваги науковців потребує аналіз вище окреслених питань та вироблення ініціатив щодо наповнення практичним змістом українсько-американського стратегічного партнерства, щоб даний етап їх розвитку не став знову „моментом втрачених можливостей”.

Незважаючи на зміни в постбіполярній системі міжнародних відносин, процес формування державної зовнішньої політики традиційно містить кілька складових: система планування та прогнозування; зовнішньополітична експертиза; підготовка суспільної думки та інформаційне забезпечення. А важливим елементом у виробленні зовнішньополітичної стратегії є процес прийняття зовнішньополітичних рішень. Така діяльність вимагає зважених дій державно-політичного проводу, що обумовлює необхідність ґрунтовного аналізу теоретичних концепцій та вивчення закордонного досвіду при виробленні і прийнятті зовнішньополітичних рішень.

Особливо корисним, на думку авторки, був би аналіз надбання США в цій сфері, бо вони змогли за короткий історичний період відстояти незалежність, стати провідним, а згодом і монопольним центром сили в міжнародних відносинах на глобальному рівні. Слід також підкреслити, що всі ці процеси проводяться з урахуванням і відстоюванням національних інтересів держави.

Проблема прийняття зовнішньополітичних рішень постала в центрі уваги науковців з кінця 1950-х рр. Оскільки політика (й міжнародна), здійснюється окремими особистостями, сформувалося кілька підходів до вивчення процесу прийняття зовнішньополітичних рішень. Серед науковців, що займалися даною проблематикою, слід підкреслити напрацювання американського політолога Г. Лассуела, який намагався через виявлення особистісних рис політичних лідерів пояснити чому приймається те чи інше рішення [682], а також канадського науковця О. Холсті, що акцентував увагу на особистісних якостях політичних лідерів і умовах, в яких ці риси впливають на процес прийняття зовнішньополітичних рішень, обґрунтував концепт операційного коду [655].

На увагу заслуговує і американський політолог-міжнародник Дж. Розенау, який у процесі прийняття зовнішньополітичного рішення вперше виокремив три фази у відповідності до традицій біхевіористської формули „стимул – рішення”. Перша фаза пов’язана з реакцією лідера на зовнішньополітичні виклики та з появою у нього стимулу до впливу на міжнародну ситуацію. Друга – це фаза реалізації рішення, третя – зворотна реакція об’єктів, які піддалися впливу. Третя фаза, на думку Дж. Розенау, доводить наявність зворотних зв’язків при прийнятті та втіленні зовнішньополітичних рішень [729].

Основою класифікації політичних лідерів, за С. Уолкером, стали мотивації, якими керуються політичні лідери при прийнятті рішень в умовах міжнародних криз: потреба у владі, в досягненні мети, у схваленні. Співвідношення цих потреб і визначає тип зовнішньополітичних переконань та варіанти політичної поведінки в умовах міжнародної кризи [738, 795].

Американські політичні психологи І. Джейніс та Л. Манн виокремили п'ять стратегій прийняття зовнішньополітичних рішень [667]. Стратегія задоволеності полягає в тому, що політичний лідер, ухвалюючи зовнішньополітичне рішення, зупиняється на першому ж варіанті, який вважає достатньо гарним, не аналізуючи альтернативні варіанти. Для нього достатньо того, що ситуація дещо покращиться і будь-яким засобом. Стратегія елімінації за параметрами означає спочатку виключення при прийнятті рішення тих параметрів, які не задовольняють політичного лідера.

Для стратегії нарощування характерною є відсутність заздалегідь визначеної мети. Поштовхом до прийняття зовнішньополітичних рішень стає погіршення міжнародної ситуації, тому тільки-но ситуація покращується, зникає мотивація подальших заходів. Оптимізуюча стратегія – це збільшення кількості альтернатив, які розглядаються, причому політичний лідер прагне максимально змінити міжнародну ситуацію у відповідності зі своїми поглядами.

Що стосується п'ятої стратегії, то замість класичної стратегії змішаного сканування американського соціолога А. Етціоні [620], І. Джейніс та Л. Манн запропонували власну стратегію прийняття зовнішньополітичних рішень, що містить сім основних етапів.

На першому етапі політичний лідер, який приймає рішення, розглядає всі альтернативні дії; на другому етапі аналізуються завдання, які необхідно досягти; третій етап присвячується аналізу наслідків; на четвертому – проходить пошук і систематизація інформації для оцінки можливих ініціатив; на п'ятому аналізується нова інформація з урахуванням думок експертів, навіть якщо вони суперечать тій стратегії, що на попередніх етапах була визначена найкращою. На шостому етапі лідер знову повертається до вивчення позитивних та негативних наслідків альтернативних рішень. На завершальному - сьомому етапі розробляються деталі реалізації обраного варіанту стратегії, з урахуванням запасних варіантів [247]. Виключення одного з етапів може призвести до помилок в процесі прийняття зовнішньополітичного рішення, або

до невдачі з розробленням реальної стратегії поведінки держави на міжнародній арені.

Іншу класифікацію запропонував Г. Лассуел, який виокремив теж сім етапів прийняття зовнішньополітичних рішень. Перший етап, на його думку, полягає в отриманні інформації; другий – розроблення рекомендацій; третя стадія формулювання кроків, які мають бути реалізовані на четвертій стадії; п'ятою стадією є реалізація прийнятого рішення на практиці; шоста – присвячена проведенню оцінки наслідків реалізованих дій; сьомий етап підсумовує наслідки проведених заходів та може стати початком нового циклу [681].

В американській політичній психології було здійснено низку досліджень особливостей прийняття зовнішньополітичних рішень окремими президентами США. Наприклад, оцінюючи Дж. Картера, науковці підкреслювали його інтелект, пам'ять, працездатність. У той же час при ухваленні рішень він припускався помилок і не повністю враховував інтереси Сполучених Штатів. При вступі цього політика на посаду низка спеціалістів робили прогнози, що його особисті якості можуть призвести до проблем в американській зовнішній політиці, а останній період президентства Д. Картера було позначено кризою з американськими заручниками в Ірані та відновленням конфронтації з СРСР.

Іншим був Р. Рейган: по приході до Білого Дому він не мав працездатності Дж. Картера, майже не орієнтувався у міжнародній політиці. Не дивлячись на це, Р. Рейган став одним із кращих президентів: США домоглися серйозних зовнішньополітичних успіхів, які згодом визначили переможні для Білого Дому підсумки холодної війни. Особистісні якості Р. Рейгана відповідали тій ситуації, в якій йому довелося діяти.

Прийняття зовнішньополітичних рішень не здійснюється однією особою. В умовах інформаційного суспільства керівник держави не має змоги самостійно ознайомитися з наявною інформацією, якісно проаналізувати всі можливі варіанти рішень та їхніх наслідків. Тому прийняття зовнішньополітичних рішень є колективним процесом.

Найчастіше це малі групи, що складаються з наближених до політичного лідера осіб. Американський психолог Ч.Херман виокремив такі типи груп: група-штаб на чолі з лідером, група з автономним лідером, група з лідером-делегатом, автономна група, група делегатів, автономна асамблея, асамблея делегатів, консультативна автономна асамблея, консультативна асамблея делегатів. Ч.Херман розрізняє також групи за терміном часу, необхідного для прийняття рішення, за методами вироблення спільних позицій; за схильністю до новацій, або навпаки до консерватизму [654].

У Сполучених Штатах головна роль у процесі вироблення та прийняття зовнішньополітичних рішень належить президенту. Тому увага науковців прикута до проблем взаємин глави держави зі своїм оточенням в процесі реалізації зовнішньої політики.

Американський аналітик А.Джордж, проаналізувавши діяльність президентських адміністрацій у сфері міжнародних відносин, визначив кілька моделей прийняття зовнішньополітичних рішень з погляду особливостей взаємодії команди президента. Формальна модель є упорядкованим процесом реалізації зовнішньої політики. В рамках даної моделі передбачена регламентована процедура та ієрархія комунікацій всередині малої групи, де не заохочується вільне висловлювання поглядів. Дана модель була притаманна адміністраціям Г.Трумена, Д.Ейзенхауера й Р.Ніксона, хоча кожна команда вносила свої риси у практичну реалізацію формальної моделі.

Наступною формою вироблення рішень стала змагальна модель. При її впровадженні активно стимулюється висловлювання власного погляду, вільна комунікація як по горизонталі так і по вертикалі. Дана модель використовувалася в роботі адміністрації Ф.Рузвельта.

Колегіальна модель практикувалася Дж. Кеннеді, який визначив своє місце в центрі комунікаційної системи з помічників та радників. Її завдання полягало в аналізі інформації з різних позицій і з урахуванням вказівок президента [646].

Кожна з вище перерахованих моделей не існувала в чистому вигляді й подана спрощено, але всі вони мають свої переваги та недоліки. Підсумовуючи ж теоретичні аспекти вироблення зовнішньополітичних рішень, необхідно зупинитися на чотирьох узагальнених моделях їхнього ухвалення: моделі раціональних дій, бюрократичній, моделі малих груп та теорії еліт.

При застосуванні моделі раціональних дій зовнішня політика держави розглядається як її реакція на зовнішні впливи. Раціональна модель передбачає, що в процесі прийняття рішень пріоритети зовнішньої політики чітко визначені та взяті до уваги всі можливі варіанти дій. Передбачені наслідки різних варіантів поведінки, й на основі цих оцінок ухвалюється оптимальне рішення.

Бюрократична модель поділяє відповідальність за прийняття рішень між посадовими особами, а зовнішня політика розглядається як процес, учасники якого прагнуть знайти компроміс з актуальних міжнародних проблем. Прихильники даної концепції стверджують, що учасники процесу прагнуть до вдосконалення вже існуючої зовнішньої політики, але не можуть передбачити її перебіг і реалізовувати таку політику, що максимально відповідає національним інтересам держави.

Модель малих груп була розглянута вище, а щодо теорії еліт, то у відповідності до неї, зовнішня політика є реакцією на потреби економічної та політичної системи. Еліти представляють ці потреби у вигляді позицій та цілей і трансформують їх у національні інтереси держави. Вважається, що такі потреби не можуть бути протилежними в рамках однієї держави, а суперечності між елітами виникають лише щодо шляхів їхньої реалізації.

Після Другої світової війни зовнішня політика США впроваджувалася переважно за допомогою методу кризового реагування, що давав змогу зменшити впливи зовнішніх чинників. Із затуханням холодної війни процес прийняття зовнішньополітичних рішень ускладнився та перетворився на узгодження різних інтересів, що призвело до зниження рівня оптимізації рішень, які приймаються.

Нині в процесі вироблення зовнішньополітичних рішень США активну участь беруть державні установи, аналітичні та дослідні центри. На основі рекомендацій аналітичних центрів ухвалюються доктрини президентських адміністрацій та зовнішньополітичні програми. Провідну роль серед аналітичних центрів у США відіграє Рада з міжнародних відносин.

Серед багатьох чинників, що впливають на формування американської зовнішньої політики, „мозкові центри” - один із найважливіших, але вони часто зазнають критики. Незалежні політологічні інститути - американський феномен і більше століття вони визначають характер діяльності США на міжнародній арені. Але такі центри ведуть свою роботу поза полем зору ЗМІ, тому вони привертають меншу увагу громадськості, ніж лобістські групи, міжпартійні ігри й суперництво між гілками влади.

Незважаючи на непомітність, „мозкові центри” значно впливають на американських діячів у сфері зовнішньої політики. Це відбувається за кількома напрямками: сприяючи виробленню ідей і варіантів політики, надаючи готовий контингент експертів для роботи в уряді, пропонуючи форуми для дискусій, інформуючи населення США в галузі міжнародної політики й допомагаючи офіційним органам у посередництві й урегулюванні конфліктів.

„Мозкові центри” є незалежними інститутами і заповнюють вакуум між академічним світом, з одного боку, і сферою влади, з іншого. В університетах науково-дослідна робота визначається теоретичними дебатами, лише віддалено пов'язаними з реальними політичними проблемами. В адміністрації ж президента посадовці занадто завантажені для того, щоб відступити і переглянути загальну траєкторію американської політики. Тому функція „мозкових центрів” - заповнити розрив між світом ідей і світом дій [803].

Сучасні „мозкові центри” розвивалися паралельно із США. Вони з'явилися в період політики реформізму 1900-1917 рр., яку проводили президенти Т.Рузвельт і В.Вільсон у руслі руху за професіоналізацію влади. Їхні завдання були аполітичними: відстоювати суспільні інтереси консультуючи посадових

осіб. До перших таких закладів можна віднести Інститут державних досліджень (1916 р.), попередник Інституту Брукінгса (1927 р.).

Першим „мозковим центром”, що переймався винятково зовнішньою політикою, був Фонд міжнародного миру Карнегі, заснований у 1910 р. для дослідження причин воєн і для сприяння мирному врегулюванню суперечок. Взимку 1917-1918 рр. радник Президента США В.Вільсона Е.Гауз зібрав провідних вчених для аналізу варіантів післявоєнного світового устрою. Ця група, відома під назвою „Дослідження” (The Inquiry), консультувала американську делегацію на Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр. (у тому числі з українського питання), а в 1921 р., перетворилася Раду з міжнародних відносин [645].

Друга хвиля „мозкових центрів” виникла після завершення Корейської війни 1950-1953 рр., коли Сполучені Штати взяли на себе титул захисника „вільного світу”. Багато таких інститутів одержували підтримку від уряду США. За останні десятиліття виросла третя хвиля „мозкових центрів”. Ці інститути приділяють рівну увагу дослідницькій і роз’яснювальній роботі, прагнучи вчасно надавати рекомендації, здатні впливати на політичні рішення.

Нині в Сполучених Штатах Америки діють більше 1200 „мозкових центрів”, що різняться між собою за масштабами, фінансуванням, завданнями й місцем розташування. Одні, як Міжамериканський діалог або Вашингтонський інститут близькосхідної політики, спеціалізуються на конкретних проблемах або регіонах. Інші, як Центр стратегічних і міжнародних досліджень, охоплюють всю сферу зовнішньої політики.

Деякі „мозкові центри”, як-то Інститут Брукінгса, мають при собі великі фонди й відмовляються від державного фінансування; інші одержують основний прибуток за рахунок виконання програм для державного, та приватного сектора; треті, як Американський інститут миру, утримуються майже цілком на державні кошти. У ряді випадків „мозкові центри” паралельно виконують функції неурядових організацій. Наприклад, Міжнародна кризова

група розміщує своїх аналітиків у „гарячих точках” по всьому світі, щоб спостерігати за ситуацією й виробляти незалежні рекомендації з метою їх мирного врегулювання та для мобілізації глобального впливу на чинники, які сприяють дестабілізації ситуації.

Такі неофіційні ініціативи вимагають обережності, але водночас мають потенціал для налагодження мирного співіснування й досягнення примирення в конфліктних регіонах - або на додаток до зусиль уряду США, або замість, коли офіційна присутність неможлива.

Існує зв'язок між „мозковими центрами”, великими корпораціями, урядом, університетськими центрами – все це складає єдину зовнішньополітичну спільноту. Саме вона і породжує ідеї та концепції, які покладаються в основу доктрин та зовнішньополітичних програм.

Виходячи з реалій державного будівництва Сполучених Штатів, жодне зовнішньополітичне рішення не може бути прийнятим доти, доки не буде схвалене американським суспільством. Підготовка позитивної суспільної думки стала одним із напрямів діяльності адміністрації президента. Механізмами такого впливу стають постійні виступи президента, брифінги та прес-конференції у Білому Домі та Держдепартаменті, слухання в комітетах Конгресу, виступи по телебаченню провідних експертів. Такі заходи ставлять за мету переконати виборця у правильності дій президента на міжнародній арені, а аналітичні центри постійно фіксують динаміку змін суспільної думки. На високому рівні у США перебуває й інформаційне та законодавче забезпечення підготовки та реалізації зовнішньої політики [572].

Певні періоди в американській зовнішній політиці завжди пов'язані з іменем конкретного Президента. Міжнародно-політичні процеси примушували до прийняття швидких рішень, що обумовлювало концентрацію в руках Президента США великих повноважень у сфері зовнішньої політики. Після Другої світової війни зовнішня політика стала головною сферою діяльності

президента та його апарату. Сьогодні простежується тенденція, що кожен Президент США прагне виробити власну зовнішньополітичну доктрину.

Велику роль у втіленні зовнішньополітичного курсу США, поряд з президентами, відіграють радники глави держави та держсекретарі. Серед таких політиків слід підкреслити діяльність Г.Кіссинджера, З.Бжезінського й А.Шлезінгера-молодшого. Ключовою фігурою в цьому механізмі став помічник президента з національної безпеки. Почався цей процес при Г.Кіссинджері – помічникові Р.Ніксона [673]. З того часу глава США розпочинає день із зустрічі з помічником з національної безпеки.

Не дивлячись на значне підсилення ролі урядових, неурядових організацій та інших акторів у міжнародних відносинах, держава все ж залишається їхнім головним ініціатором та відповідає за перебіг і наслідки. Україна є молодою державою, а тому зрозумілими є труднощі, пов'язані з її становленням як міжнародного актора, визначенням механізмів реалізації її зовнішньої політики. Головною проблемою сьогодні для України є недостатньо чіткий поділ владних повноважень між Президентом, Прем'єр-міністром та Верховною Радою України. У даній ситуації є можливим використання досвіду розподілу компетенції в Сполучених Штатах Америки. Однак при проведенні такого аналізу необхідно враховувати, що процес розвиток інституту президентства в США проходив в інших міжнародно-політичних та історичних умовах.

Президент США є визнаним світовим політиком, і якщо простежити шлях до такого статусу, слід зупинитися на таких віхах. У Конституції США 1787 р. зовнішньополітичні функції президента визначені досить коротко, натомість велика роль у цій сфері належить Конгресу. Він, згідно з розділами 8 – 10 статті 1, отримав широкі міжнародні повноваження: оголошувати війну, контролювати виконання норм міжнародного права, регулювати торгівлю з іншими країнами і т.д. [184, с. 848-859; с. 850-851].

За Конституцією, Президент США: представляє державу у відносинах з іноземними країнами; за згодою та порадою Сенату укладає міжнародні

договори при умові їхнього подальшого схвалення Сенатом; за згодою та порадою Сенату призначає послів та керівників зовнішньополітичних відомств і консулів; має повноваження ставити перед Конгресом питання про оголошення війни та укладання миру [184,с.852]. Він приймає іноземних послів та інших уповноважених представників, які акредитовані у Сполучених Штатах, є головнокомандуючим.

„Батьки-засновники” не приділяли значної уваги питанням зовнішньої політики. І особливістю є те, що у США велику роль відіграють традиції та правила прецедентів. Це дало привід широкого тлумачення конституційних норм та розширення зовнішньополітичних повноважень президента [709].

Спершу президенти Сполучених Штатів надавали незначної уваги зовнішньополітичним питанням через доктрину самоізоляції та невтручання у європейські справи. Але країна із світовими амбіціями не могла залишатися на узбіччі міжнародних відносин. Знаковими в цьому напрямку були такі етапи, як зовнішня політика Президента США Т. Рузвельта (Договір з Кубою 1903 р., „політика великого кийка” щодо країн Латинської Америки, посередництво в укладенні російсько-японського Портсмутського миру і т.д.) [506]; В. Вільсона („14 пунктів”) [115,с.29]; і, нарешті, Ф.Рузвельта під час Другої світової війни [14,с.150-175]. Міжнародно-політичні процеси змушували главу держави до прийняття швидких рішень, що обумовлювало концентрацію в руках Президента США великих повноважень у сфері зовнішньої політики. Після Другої світової війни зовнішня політика стала головною сферою діяльності американського президента та його апарату.

Наступною віхою на цьому шляху став Індокитайський конфлікт, коли законодавча влада окремою „Тонкінською резолюцією” надала Президенту США Л.Джонсону повноваження застосовувати „будь які необхідні заходи для відсічі нападів на сили США та попередження подальшої агресії” [512,с.250], що стало початком В’єтнамської кампанії. На цьому етапі у політології міжнародних відносин з’явилося визначення „імперське президентство”,

оскільки глава американської держави отримав від Конгресу найширші зовнішньополітичні повноваження.

На міжнародній арені Президент США використовує вплив, що забезпечено економічним та політичним потенціалом країни. Ці повноваження визначаються конституційними нормами, історичними прецедентами та традиціями. Але важливу роль відіграє і особистість президента. Саме тому, розглядаючи певні періоди в історії міжнародної діяльності США, їх пов'язують з перебуванням у Білому Домі того чи іншого президента. У 1799 році видатний американський політик Дж. Маршалл визначав президента як єдиного представника нації у її міжнародних справах. А у 1936 р. Верховний суд США визнав „виключне право президента на представництво держави у міжнародних зносинах” [574,р.57].

В рамках цих повноважень діяв перший Президент США Дж. Вашингтон, проголошуючи Прокламацію про нейтралітет у 1793 р.; Т. Рузвельт, проводячи кампанію з будівництва Панамського каналу; В. Вільсон, висуваючи план повоєнного устрою системи міжнародних відносин і, нарешті, Дж. Буш-молодший, оголошуючи початок військової операції в Іраку у 2003 р. Ці заходи мали різний резонанс у державі та у світовому співтоваристві, але простежується єдина закономірність: чим вищий авторитет американського президента, тим менше критики отримують його кроки на міжнародній арені.

Але широкі повноваження президента завжди були об'єктом критики з боку Конгресу, хоча Верховний суд рідко розглядає скарги конгресменів на зовнішньополітичні рішення президента, знаходячи для цього юридичні підстави і відповідаючи на запити, що президент діє у рамках компетенції.

Велику роль у визначенні повноважень Президента США в сфері зовнішньої політики відіграли прецеденти. Показовим є виключне право парламенту оголошувати війну. У той же час у 1792 р. президент Дж. Вашингтон не подав до Конгресу інформацію про війну проти індіанців, оголосивши її тимчасовим використанням сили для захисту держави, Г.Трумен самостійно прийняв

рішення про відправку військ до Кореї в 1950 р. і т.д. Показовою така практика стала з початком холодної війни.

Однак після поразки США в Індокитайському конфлікті 7 листопада 1973 р., подолавши президентське вето, Конгрес ухвалив „Резолюцію про військові повноваження”, у відповідності до якої Президент США зобов’язаний протягом 48 годин інформувати вищий законодавчий орган про причини використання збройних сил за кордонами країни без оголошення Конгресом війни. У документі містилася і заборона на використання збройних сил за кордоном більше 60 діб без спеціального дозволу Конгресу [798]. З часом Президенти США навчилися обходити резолюцію, використовуючи війська в короткострокових операціях. У офіційних заявах називали такі дії „використанням сили за кордоном”, а не „веденням бойових дій”, що не потребувало схвалення Конгресом.

Через такі великі повноваження глави держави, зовнішня політика США має персоніфікований характер. У щорічних зверненнях президента обов’язково є зовнішньополітичний розділ, кожні два роки він представляє Конгресу й доктрину національної безпеки. Питання зовнішньої політики обов’язково присутні й у передвиборчих змаганнях.

Такі процедурні особливості властиві й для розвитку українсько-американських відносин. Проголошення незалежності України припало на президентство Дж. Буша-старшого і йому довелося розбудовувати відносини з Українською державою, що формувалися, виходячи з жорсткої позиції США стосовно ракетно-ядерного потенціалу колишнього СРСР на її території.

З приходом до Білого Дому В. Клінтона ситуація дещо змінилася на користь України, оскільки США дедалі частіше розглядали Російську Федерацію як загрозу своїм національним інтересам у регіоні ЦСЄ. Втіленням зміни курсу став візит до Києва на початку травня 1993 р. спеціального радника держсекретаря з нових незалежних держав В.Кристофера і головного розробника політики США щодо СНД С. Телбота [459,с.96-99]. Він заявив про

бажання американської сторони розпочати новий етап у відносинах з Україною. Наступний - 1994 р. було проголошено „роком України”, адміністрація В. Клінтона розпочала політику активного залучення України до світового співтовариства, зокрема, через програму „Партнерство заради миру”, реалізацію Хартії українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва 1994 р. та Хартії Україна - США про стратегічне партнерство 1998 р. Нажаль, Україна змогла скористатися такою нагодою, й відносини між державами ставали дедалі прохолоднішими, особливо з початком другого президентського терміну Л.Кучми.

Від початку президентства Дж. Буша-молодшого позначився жорсткий підхід до України, що загальмувала процес демократичного транзиту. США наголошували на внутрішньополітичних проблемах України, а українській владі давали зрозуміти, що без проведення реформ геостратегічне розташування України втрачає свою цінність для США.

Ситуація змінилася після „помаранчевої революції” 2004 р., коли США значно активізували підтримку України на міжнародній арені. Особливо показовою стала їх позиція на Бухарестському саміті держав-членів НАТО 3-4 квітня 2008 р., коли Дж. В. Буш наполягав на наданні Україні, Грузії й Македонії Плану дій щодо членства в НАТО. Б.Обама в українській політиці теж пройшов шлях від майже цілковитого ігнорування України як партнера на пострадянських теренах, з огляду на її внутрішньополітичну нестабільність і зовнішньополітичну непослідовність до підтримки проєвропейського українського уряду, що прийшов до влади внаслідок перемоги Революції гідності в лютому 2014 р.

Оскільки комплекс повноважень глави держави найчастіше визначаються конституціями відповідних держав, доцільно звернутися до ст. 102 Конституції України, де зазначається, що Президент України є главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України. В ст. 106 наголошується, що Президент України забезпечує державну

незалежність; представляє державу в міжнародних відносинах, керує зовнішньополітичною діяльністю, веде переговори та укладає міжнародні договори; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає глав дипломатичних представництв України в інших державах; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав; вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра закордонних справ України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України.

Важливу роль у виробленні зовнішньополітичної концепції України відіграє Рада національної безпеки і оборони України. Згідно ст. 107 Конституції, РНБО є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України [185].

Таким чином, за Конституцією України її глава має ключові повноваження для ініціювання й здійснення зовнішньополітичної стратегії. В Україні перманентно відбувається політико-правова реформа, що передбачає зміни в т. ч. й у галузі вироблення зовнішньої політики держави. З утвердженням прозахідного міжнародного курсу України актуалізувалося врахування практичного досвіду інституту президентства країн Заходу, й насамперед США як держави, де цей інститут набув довершеності.

Одним із рівнів взаємодії держав на міжнародній арені є стратегічне партнерство, що виступає найбільш продуктивною формою міждержавного співробітництва. Стратегічне партнерство є комплексним концептом, яке потребує глибокого аналізу та вироблення узагальненого теоретичного визначення в політології міжнародних відносин. Безперечним є лише те, що стратегічне партнерство, з одного боку, виступає як важливий інструмент зовнішньополітичної діяльності держави, а з іншого — як одна з оптимальних

моделей міждержавних взаємин. У сучасній теорії міжнародних відносин існує декілька підходів до визначення даного поняття.

Так, на думку вітчизняного політолога С. Шергіна, саме пріоритетність двосторонніх стосунків і визначає зміст стратегічного партнерства. Науковець приділяє головну увагу юридичному закріпленню особливих відносин між двома партнерами [1,с.9]. Із цим твердженням можна погодитися, оскільки для налагодження партнерських відносин між країнами, перш за все, повинні бути підписані відповідні двосторонні документи, які б закріпили вищий рівень міждержавних стосунків. Але, при такому підході залишається поза увагою стратегічна мета як один із визначених аспектів стратегічних взаємовідносин.

За визначенням М. Гончара, стратегічне партнерство – це спосіб співіснування двох країн, завдяки якому вони здатні найбільшою мірою забезпечувати свої національні інтереси [1,с.10]. Тобто, обидві країни мають бути зацікавлені одна в одній рівною мірою, відчувати взаємозалежність та потребу у спільній зовнішньополітичній діяльності. Однак таке визначення не є повним, оскільки може стосуватись і дружніх та добросусідських відносин між державами, які не є стратегічними партнерами.

Інший підхід висловлює Л. Токар, який вважає, що в умовах стратегічного партнерства цілі обох країн мають стратегічний рівень і співпадають, тому це є головною передумовою розвитку міждержавного співробітництва до рівня стратегічного партнерства [128.с.424].

Розглядаючи підходи до визначення поняття стратегічного партнерства європейською політологічною школою, за приклад можна взяти польських вчених, з огляду на те що Польща політично є найближчою до України державою-членом ЄС, а за рівнем стратегічного співробітництва посідає одне з провідних місць у вітчизняній міжнародній діяльності.

Консультаційний комітет Президентів України і Польщі виступив із власним тлумаченням концепту стратегічне партнерство: на підставі досвіду українсько-польських відносин було визначено, що стратегічне партнерство між країнами

полягає у взаємній підтримці намагань до інтеграції з європейськими структурами. Тобто, стратегічне партнерство - це низка взаємопов'язаних дій у політичній, економічній, військовій і соціальній сферах, заснованих на добросусідських, рівноправних засадах з пріоритетом цінностей державності, демократії, реформ, захисту прав людини і співпраці з ЄС. Кінцевим результатом такого партнерства повинна бути повсякчасна й тривала співпраця двох народів у співтоваристві демократичних європейських націй [598].

Таке розуміння збіглося з визначенням, запропонованим колишнім радником посольства України в Польщі Т. Стараком: стратегічне партнерство означає, що обидві країни узгоджують свої позиції і підтримують одна одну в найважливіших політичних питаннях [322]. З урахуванням такого бачення розвитку міждержавних стосунків, Польща є дійсно стратегічним партнером України у європейській регіональній системі міжнародних відносин.

Переходячи до аналізу поглядів американських політологів на зміст і засоби реалізації стратегічного партнерства, необхідно зупинитися перш за все на такій події, як конференція „Громадянське суспільство в Україні”, що відбулася на початку квітня 2003 р. у Вашингтоні. Під час проведення дебатів було окреслено бачення проблеми стратегічного партнерства З. Бжезінським, А. Міхніком, П. Добрянськи та іншими провідними експертами у галузі розвитку українсько-американських відносин.

Всі американські експерти були єдиними в думці щодо пріоритетності єдності цивілізаційних устремлінь та політичної складової співробітництва держав - стратегічних партнерів. Розвиток демократії, підтримка економічних та суспільно-політичних реформ, свободи слова в Україні, її прагнення до інтегрування з євроатлантичною спільнотою були окреслені як визначальні чинники в процесі розвитку українсько-американських відносин і заступником держсекретаря США з глобальних питань П. Добрянськи [501].

Коментуючи укладення Хартії про стратегічне партнерство, яка була підписана у Вашингтоні 19 грудня 2008 р., посол США в Україні В. Тейлор

виклав бачення пріоритетів українсько-американського стратегічного співробітництва офіційним Вашингтоном. Він підкреслив, що документ підтверджує гарантії безпеки для України, США й надалі зацікавлені у сильній незалежній і демократичній Україні. До головних пріоритетів він відніс співробітництво у сфері оборони і безпеки, економіки та енергетики [486].

Дж. Теффт після свого призначення послом США в Україні 20 листопада 2009 р. так сформулював власне бачення подальшого розвитку українсько-американського стратегічного партнерства: „Сьогодення – надзвичайно важкі часи для України... Але знайте, що Америка готова допомогти вам як партнер”. Він також наголосив, що США будуть і надалі підтримувати розвиток ефективного державного управління, вільний обмін інформацією та громадянське суспільство [96].

Показовою щодо визначення першою адміністрацією Б.Обами пріоритетів у сфері стратегічного партнерства з Україною є й заява Державного секретаря США Г. Клінтон, проголошена під час її візиту до України 2 липня 2010 р. Зокрема, в ній зазначалося, що головними темами в українсько-американському діалозі стали економічні перетворення, проблеми залучення іноземних інвестицій, енергетична сфера, захист української демократії, підтримка інститутів громадянського суспільства, незалежності ЗМІ та ін. [130].

Позицію офіційного Вашингтона щодо підстав стратегічного партнерства з Україною можна окреслити словами першого Посла США в Україні в 1992-1993 рр. Р. Попадюка, який підкреслював, що Сполучені Штати зацікавлені у збереженні української державності й вважають її центром стабільності в регіоні, що може стати прикладом і для сусідніх країн. При визначенні еволюції пріоритетів в американській політиці щодо України Р. Попадюк зазначив, що адміністрація Б. Обами більш стримана, в порівнянні з позицією Дж. Буша-молодшого, в питаннях військового співробітництва та приєднання України до НАТО, але це є реакцією на позицію України після обрання президентом В.Януковича та зміну геополітичної ситуації в цілому [453].

У той час як американські експерти наголошували тоді на пріоритетності розвитку політичної складової стратегічного партнерства, українська сторона намагалася вивести на перший план економічну сферу співпраці. Так під час відвідин США у вересні 2009 р. С. Тігіпко, беручи участь в дискусіях в Центрі за американський прогрес (Center For American Progress), наголосив, ніби „економіка, а не зовнішня загроза – ось справді спільний інтерес України, країн Європи та США” [417].

Тому доцільно зупинитися окремо й на підходах українських науковців до визначення концепту стратегічного партнерства в міждержавних відносинах. Передусім це аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (УЦЕПД) 2000 р., де зроблено спробу системного аналізу сутності й принципів побудови міждержавного партнерства. Адже експерти УЦЕПД провели загальнонаціональне соціологічне опитування, а також узагальнили позиції лідерів усіх парламентських фракцій і груп [446] та матеріали наукових дискусій [128, с.40-42].

Президент УЦЕПД А. Гриценко взяв за критерій співробітництво в ключових для України сферах та зробив висновок, що двосторонні стосунки лише з чотирма державами, а саме: Росією, США, Німеччиною і Польщею, найбільше відповідають рівню стратегічного партнерства. На думку А. Гриценка, визначення стратегічного партнерства у політичній площині потрібно проводити за показниками: ставлення до України як до стратегічного партнера; підтримка важливих для України рішень в міжнародних організаціях – ООН, ОБСЄ та інших; взаємовідносини у контексті регіональної інтеграції. В економічній сфері це – обсяги і структура експорту та імпорту; іноземні інвестиції; можливість підтримати вигідне рішення в міжнародних економічних інституціях. Що стосується енергетики – то це ті ж самі параграфи, але крізь призму потреб паливно-енергетичного комплексу.

Водночас, самі по собі обсяги – важливий, але не вирішальний показник. І співробітництво є стратегічним лише тоді коли Україна отримує передові,

унікальні технології, інвестиції, великі проекти, що мають перспективу щодо розвитку експортного потенціалу в пріоритетних для України галузях. Якщо ж говорити про військову сферу, то, по-перше, це можливість розраховувати на військову допомогу в разі загрози. По-друге, це така ситуація, яка сприяє розвитку оборонного потенціалу України, зниженню рівня загрози в регіоні, підвищенню довіри у відносинах із сусідніми країнами і т. ін. [128,с.85].

Досліджуючи проблему досягнення рівня стратегічного партнерства у міждержавних відносинах, вчені Національного інституту стратегічних досліджень тоді ж дійшли висновку, що, оскільки стратегія - це комплексна модель визначення значимості тієї чи іншої ініціативи, її цілей та пріоритетів, шляхів і засобів реалізації та ресурсів, необхідних для досягнення проголошеної мети, то відносини стратегічного рівня – це відносини, від результатів яких залежить чи досягнуть партнери відповідних стратегічних цілей[487,с.370-371].

Крім того, співробітники УЦЕПД стверджували, що в основі стратегічного партнерства лежить геополітична взаємозалежність. В окремих випадках пошук стратегічних партнерів зумовлений бажанням держави стати регіональним чи світовим лідером. Також наголошувалося, що формула близького стратегічного партнерства передбачає максимальне використання переваг геополітичного розташування партнерів. Цей чинник може слугувати критерієм для визначення відносин стратегічного партнерства як на глобальному, так і на регіональному рівнях, оскільки, однією з основ планування політичної стратегії є врахування засад геополітичних особливостей кожної з країн [446,с.20-21].

Трохи згодом своє бачення даної проблеми висловив і професор Інституту міжнародних відносин - Г. Перепелиця [317]. Визначення стратегічного партнерства він виводить із поняття „стратегія”, яка є основною лінією поведінки у відносинах, а також із поняття „національний інтерес”, який, на його думку, є тим критерієм, що визначає поведінку країни-суб’єкта в системі міжнародних відносин, а тому обумовлює характер самих міждержавних

відносин. Науковець стверджує, що відносини співробітництва виникають за наявності спільних інтересів між державами-суб'єктами в окремих сферах, хоча не виключається також наявність гострих суперечностей між ними.

Важливим рівнем міжнародних відносин є міждержавне співробітництво. Найбільш сприятливим для розвитку держав є відносини партнерства, які характеризуються відсутністю суттєвих протиріч між партнерами та наявністю обопільної зацікавленості у співпраці. Відносини партнерства передбачають наявність спільної проблеми та близьких підходів до їх розв'язання. Водночас за відносин партнерства кожен його учасник залишає за собою право проводити самостійну політику й мати самостійну позицію, що може відрізнятися чи мати розбіжності з позицією її партнера. Відносини партнерства не передбачають створення спільних органів і жорсткої координації дій.

Автор погоджується з тим, що головним критерієм для визначення стратегічного партнерства слід вважати спільність стратегічних інтересів, які мають довготривалий характер. Реалізація таких інтересів вирішальним чином впливає на внутрішній розвиток країни, її зовнішньополітичний та військово-політичний курс. Стратегічні інтереси пов'язані насамперед із доступом до ресурсів, необхідних для розвитку країни. До них належать: енергоносії, продовольство та інші види стратегічної сировини, безпечний доступ до життєво важливих регіонів світу, національна безпека країни.

Міждержавні відносини відповідають цьому критерію в тому разі, коли стратегічні інтереси обопільні. Якщо ж одна країна має такі інтереси, а інша – ні, тоді їхні відносини можна охарактеризувати як „стратегічна залежність”. При цьому стратегічні інтереси обох країн повинні обов'язково збігатися, а не суперечити один одному.

У свою чергу, збіг або розбіжність стратегічних інтересів залежить від сфери їхньої реалізації. Стратегічні інтереси стосуються насамперед таких сфер, як воєнно-політична, економічна й зовнішньополітична. Ситуація, коли одна країна має стратегічні інтереси в іншій країні в якійсь певній сфері, а та

пов'язує свої стратегічні інтереси з відмінною сферою, не може класифікуватися як стратегічне партнерство. Зазначені розбіжності у сферах стратегічних інтересів можуть призвести до певних суперечностей, розв'язання яких потребуватиме певних поступок від обох сторін. У такій ситуації стратегічне партнерство матиме переважно декларативний характер. У воєнно-політичній сфері основою для обоєпільних стратегічних інтересів може бути потреба у розв'язанні спільних проблем безпеки, а також необхідність протидіяти спільним загрозам і викликам.

Стратегічне партнерство у воєнно-політичній сфері може також передбачати надання військової допомоги на прохання країни-партнера та допомоги в розвитку її оборонної сфери. Хоча при цьому стратегічне партнерство й не обумовлює виконання кожною країною таких зобов'язань, як це прийнято при укладенні союзницьких відносин.

Водночас стратегічне партнерство спонукає країни-партнери враховувати національні інтереси один одного й іти на компроміси задля досягнення спільних стратегічних цілей. У рамках стратегічного партнерства можуть підписуватись як закриті, так і відкриті воєнно-політичні угоди як міждержавного, так і міжвідомчого характеру. Стратегічні партнери можуть координувати свою діяльність у досягненні спільних стратегічних інтересів і демонструвати спільну позицію з тих чи інших зовнішньополітичних або воєнно-політичних питань. Хоча, знову ж таки, такі дії їх ні до чого не зобов'язують [317].

Низка вітчизняних авторів схильні вважати, що „в основі стратегічного партнерства лежить географічна та культурна близькість двох держав. У окремих випадках пошук стратегічних партнерів зумовлений бажанням держави стати регіональним чи світовим лідером” [446,с. 19]. Продовжуючи аналіз концепту саме в такому контексті, слід зазначити, що саме геополітичний чинник може слугувати критерієм для визначення відносин стратегічного партнерства як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Тому при формуванні моделі стратегічного партнерства між Україною та США важливе місце має здобутий Україною суверенітет, її стабільність і передбачуваність. Її геостратегічне розташування, поєднуючись із цими характеристиками, є й однією з ключових умов європейської стабільності. На думку З. Бжезінського, Україна є чинником континентального значення, а „стабільність Європи багато в чому залежить від незалежності України” [15].

Отже, стан стратегічних відносин, як видно з їхнього визначення, залежить від рівня збігу національних інтересів суб'єктів цих відносин чи, навпаки, від гостроти протиріч між ними. Національний інтерес – це усвідомлення суспільством, нацією певних життєво важливих потреб.

Сьогодні міжнародні відносини все більше набувають асиметричного характеру. Хоча при цьому у відносинах між державами одного рівня ієрархії зберігається певна симетрія, але переважний вплив на світові міжнародні процеси дедалі більше справляють асиметричні взаємини [6].

На переконання дисертантки, асиметричне стратегічне партнерство (як між США і Канадою) – це партнерство держав, що мають великий досвід взаємовідносин та знаходяться в одному геополітичному регіоні, проте одна зі сторін, що внаслідок особливостей історичного розвитку досягла більше переваг, прагне виступати домінуючою при формалізації взаємин стратегічного партнерства. Класичними прикладами моделі „асиметричного стратегічного партнерства” вважаються й „особливі відносини” США – Велика Британія. Саме тому в поєднанні можливостей потужного партнера з намірами держави середньої ланки розбудова відносин стратегічного партнерства є вигідною перспективою для обох сторін (як для США і України).

Існують й інші моделі партнерства, зокрема, коли одна з країн знаходиться в стані пошуку захисту від зовнішніх загроз своїй безпеці. Це партнерство називають стратегічним партнерством проти спільної загрози, коли держави об'єднуються, аби їй протистояти. Причому після зникнення такої загрози чи її послаблення партнерство продовжує функціонувати. Такий стан партнерських

відносин спостерігається й у випадку з Україною, яка в пошуку захисних механізмів орієнтована на держави Заходу.

Серед найбільш відомих моделей стратегічного партнерства І.Жовква виокремив ще „тактичне партнерство заради стратегічних результатів” (партнерство держав, які намагаються приховати свої основні стратегічні інтереси шляхом акцентування уваги на другорядних тактичних як підґрунті для партнерства) і „представницьке” стратегічне партнерство, коли держава, яка є центром сили, встановлює відносини партнерства у тому чи іншому регіоні з державами, що зможуть представляти її інтереси [121,с.7] (як приклад – країни Центрально-Східної Європи).

Сприяти стабільному розвитку, зміцненню світового й регіонального міжнародно-політичного становища України, з огляду на статус США як глобального лідера, здатне передусім українсько-американське стратегічне партнерство, модель якого поєднувала б у собі вищевказані ознаки, оскільки для якоїсь одної з моделей відсутні об’єктивні підстави.

Отже, коли визначати стратегічне партнерство як модель співробітництва між державами, завдяки якій передбачено спільне відтворення ними своїх ключових національних інтересів, то для набуття цього особливого статусу необхідно, щоб таке партнерство керувалося особливим колом інтересів, а саме – відсутністю взаємних територіальних претензій та наявністю взаємної прихильності щодо принципів територіальної недоторканості та непорушності державних кордонів (сфера безпеки).

Окрім того, стратегічного змісту партнерство набуває завдяки створенню політичного, економічного й соціального міжнародного середовища, взаємному доповненню й підвищенню динаміки „різних соціальних форм господарювання як усередині країни, так і при співпраці з партнером, що врешті-решт повинно стати стратегічним спрямуванням трансформації економіки. Отже, стратегічне партнерство використовується для досягнення внутрішніх трансформацій

вищого порядку, яке ставить собі за мету виведення вітчизняної економіки на наступний, вищий щабель світового розвитку” [7,с.188].

Стратегічні партнери повинні рахуватися з інтересами геополітичного і геоекономічного характеру. Поділяючи підхід вітчизняних дослідників до таких сутнісних складових стратегічного партнерства як прозорість відносин, високий ступінь довіри й тривалість взаємин, ми пропонуємо ще додати в якості перспективної цілі створення моделі стратегічного партнерства, максимально віддаленої від асиметричної. Звичайно, що це є найбільш складним завданням в силу високої конкуренції світових центрів сили.

Стратегічні партнери можуть координувати свою діяльність з досягнення спільних стратегічних цілей та демонструвати спільну позицію з тих чи інших зовнішньополітичних питань. Хоча, знову ж таки, ці дії їх ні до чого не зобов’язують. Стратегічне партнерство – це напрям, на якому країна концентрує основні ресурси для досягнення головної стратегічної мети. З огляду на цю обставину країна не може мати велику кількість стратегічних партнерів, як це сталося протягом президентства Л.Кучми, коли практика офіційного декларування партнерів („ключових”, „конструктивних”, „особливих”, „стратегічних”) України торкнулася аж 20-ти держав: Азербайджану, Аргентини, Білорусі, Болгарії, Грузії, Ізраїлю, Індії, Канади, КНР, Молдови, Польщі, Росії, Румунії, Словаччини, США, Туреччини, Угорщини, Узбекистану, Фінляндії й ФРН [83].

Критично-компаративне узагальнення світового досвіду, концептуально-теоретичних підходів дозволяють нам сформулювати умови і принципи встановлення міждержавних відносин стратегічного партнерства. По-перше, це наявність принципово важливих цілей для держав-партнерів: забезпечення господарського комплексу життєво важливими ресурсами; гарантування надійного й безпечного доступу до стратегічно важливих регіонів; сумісне вирішення проблем безпеки. По-друге, наявність спільних поглядів і підходів до ключових проблем міжнародної політики, глобального й регіонального

розвитку. Стратегічне партнерство передбачає поглиблений розвиток міждержавних контактів і, як правило, не в одній, а в кількох важливих сферах.

Стосунки стратегічного партнерства будуються на таких принципах:

- загальна зацікавленість партнерів у плідному співробітництві, взаємне визнання відносин стратегічного характеру;
- готовність рахуватися з інтересами іншої сторони, йти на компроміси задля досягнення стратегічних цілей, навіть якщо такі дії є неоднозначно доцільними з погляду власної вигоди;
- взаємна відмова від дискримінаційних дій стосовно один одного;
- довгостроковий характер партнерських відносин;
- наявність дієвих механізмів реалізації такого формату відносин;
- нормативне закріплення змісту й механізмів стратегічного партнерства;
- дисциплінованість, послідовність і прогнозованість, неухильне виконання своїх обов'язків партнерами;
- висока ефективність стратегічного партнерства, коли віддачу від співробітництва відчують обидві сторони (не лише державно-політичні еліти, а й суб'єкти економічної діяльності та рядові громадяни обох країн).

Таким чином, умовою стратегічного партнерства є наявність міждержавної взаємодії, яка дозволяє сторонам, об'єднавши зусилля, досягти стосунків довгострокового співробітництва у життєво важливих сферах. Будь-яка держава, що є стратегічним партнером, реалізовує свої цілі за допомогою саме партнерської підтримки, не полишаючи виконувати взяті на себе обов'язки. Практика міжнародного спілкування доводить, що „стратегічність” як окремий концепт має низку ознак, особливостей і різновидів.

Підсумовуючи ж наведені підходи до концепту стратегічного партнерства, можна погодитися із І.Жовквою, що стратегічне партнерство – це особливий інструмент реалізації зовнішньої політики держави, за допомогою якого вона узгоджує свої дії на міжнародній арені з іншими державами, причому збіг засобів та методів використання цього інструмента, так само як і стратегічних

національних інтересів двох держав у декількох сферах, призводить до виникнення між ними міждержавного співробітництва на більш високому рівні з більшою інтенсивністю та результативністю.

На жаль, проблема визначення сутності й виокремлення змістовних компонентів стратегічного партнерства ще не достатньо досліджена у політології міжнародних відносин та містить чимало нерозв'язаних моментів. Така ситуація може пояснюватися кількома причинами.

По-перше, як і політика в цілому, так і зовнішньополітична діяльність держави та зовнішньополітичне партнерство як її складова, є складним і багаторівневим явищем. Виходячи з цього, при спробі окреслити найбільш повну за змістовним навантаженням дефініцію поняття „стратегічне партнерство”, дослідник нашоухується на складнощі щодо охоплення такого широкого концепту. Через це будь-яке визначення поняття „стратегічне партнерство” завжди буде неповним і незавершеним, що породжує можливість різноманіття в його тлумаченні та підходах до класифікації.

Відносно смислового навантаження дефініції, слід підкреслити, що немає загальноприйнятої теоретично обґрунтованої точки зору. Дослідження даного явища науковцями здійснюється за допомогою емпіричного узагальнення фактів практичної реалізації міждержавного співробітництва в контексті здійснення зовнішньополітичної стратегії кожною з держав-партнерів. Кількість фактів, за показниками яких ведеться дослідження в кожному конкретному випадку, - різна, звідси і відмінність у підходах до обґрунтування сутності й змісту концепту та досягнення рівня стратегічного партнерства.

Наступним чинником, який впливає на проблематику визначення поняття „стратегічного партнерства”, є власне сучасні міжнародні відносини, що за умов нестаціонарної світової системи трансформуються надзвичайно динамічно. Доповнюються й трансформуються національні інтереси акторів світової політики, з'являються нові напрямки міждержавної взаємодії, які

доповнюють зміст стратегічного партнерства. Ця обставина також породжує багато протиріч відносно сутнісного навантаження зазначеного концепту.

Висновки до Розділу 1

Підсумовуючи результати проведеного аналізу історіографічної та джерельної бази з проблематики українсько-американського партнерства, необхідно зазначити таке. У фаховій літературі проблематика теоретичних основ становлення і розвитку українсько-американського стратегічного партнерства представлена досить широко, але висвітлена в узагальнюючих працях, присвячених більш широким проблемам розвитку сучасних міжнародних відносин, або із поданням окремих проблемних аспектів українсько-американського партнерства у контексті проведення наукових досліджень з вузьких проблем (наприклад, проблеми міжнародної безпеки, ядерні стратегії окремих держав і т.д.). На сьогодні у вітчизняній науці бракує комплексного аналізу розвитку відносин між Україною та США на міжнародній арені із висвітленням їхньої еволюції до рівня стратегічного партнерства, як форми міждержавної взаємодії із теоретичним обґрунтуванням визначення дефініції „стратегічне партнерство”.

В основу даного дослідження було покладено комплексний аналіз вітчизняних і зарубіжних розвідок, присвячених питанням еволюції українсько-американських відносин, розгляду головних проблем і наданню прогнозних оцінок щодо подальшого розвитку співробітництва сторін. Це дало змогу автору забезпечити максимально повний та об’єктивний аналіз еволюції стратегічного партнерства між Україною та США.

Для виявлення специфіки основних етапів формування й розвитку українсько-американського стратегічного партнерства, на думку автора, доцільним було здійснення поділу загального масиву бібліографії на кілька основних груп за походженням, напрямками та підходами до дослідження проблематики українсько-американських відносин.

До першої групи автором було віднесено роботи, присвячені теоретичним проблемам розвитку концепції стратегічного партнерства, які виконані в рамках міжнародно-політичної та історичної науки.

Друга група поєднала літературу, присвячену особливостям еволюції та специфіці зовнішньополітичної доктрини США в умовах конституювання незалежних держав на пострадянському просторі; становленню й основним етапам розроблення зовнішньополітичних орієнтирів України після проголошення незалежності, питанням формування українсько-американського партнерства на початкових етапах взаємодії Української держави із США.

У третю групу було об'єднано праці, що містять комплексний аналіз ролі й місця України та США у міжнародних відносинах XX – початку XXI ст.

Четвертим блоком історіографії стали оригінальні праці видатних американських державно-політичних діячів і політологів, а також біографічна і мемуарна література американських та українських політиків найвищого рівня. Цей блок, безумовно, відзначений певною долею суб'єктивності та тенденційності, але при використанні критичного підходу дозволив авторіві більш глибоко проаналізувати причини та мотиви прийняття тих чи інших зовнішньополітичних рішень у процесі українсько-американської взаємодії.

Розглядаючи весь комплекс історіографії та джерельної бази з проблематики еволюції українсько-американських відносин, слід підкреслити її розмаїття, відсутність єдиних загальновизнаних підходів до оцінок витоків, механізмів реалізації й рівня розвитку українсько-американського стратегічного партнерства. Нажаль, в українській політичній науці майже відсутні комплексні розвідки теоретичних засад, мотивів прийняття й реалізації рішень у сфері модерної американської зовнішньої політики та перспектив її розвитку саме в контексті подальших відносин із незалежною Україною. Тому формування й еволюція українсько-американського стратегічного партнерства як об'єкт проведення ґрунтовних наукових досліджень, вимагає на сьогодні підвищеної уваги з боку вітчизняних науковців.

Підводячи підсумки проведеного аналізу концептуально-методологічних засад дослідження українсько-американського стратегічного партнерства, слід зупинитися на таких результатах. Сучасна теорія міжнародних відносин схиляється до тези про складність вичерпного визначення змісту категорії „зовнішня політика”. В той же час загально визнаним є те, що вона має комплексний характер, а її завданнями виступають: просування національних інтересів; встановлення й підтримання впливу на інших міжнародних акторів; здобуття вищого місця в ієрархії учасників міжнародних відносин.

Формування зовнішньополітичної доктрини держави, безперечно, є складним і багаторівневим процесом, який визначає її поведінку на міжнародній арені. Публічний характер політичного процесу та активна зовнішньополітична стратегія держави є факторами, які сприяють інституалізації зовнішньополітичної доктрини держави як невід’ємної складової процесу її взаємин з іншими міжнародними акторами.

В Україні до сьогодні не завершено процес розробки й модифікації національної зовнішньополітичної доктрини і стратегії. У США ці процеси відбулися досить давно. Тому американська зовнішньополітична стратегія і доктрина мають міцне теоретичне підґрунтя, структуру, завдання та розроблені і усталені методи реалізації.

Одним із найвищих рівнів взаємодії держав на міжнародній арені є стратегічне партнерство, що виступає найбільш продуктивною формою міждержавного співробітництва. Узагальнюючи проаналізовані підходи до визначення „стратегічного партнерства” в політичній науці, можна зробити висновок, що стратегічне партнерство – це особливий інструмент реалізації зовнішньої політики держави, за допомогою якого вона узгоджує свої дії на міжнародній арені з іншими державами; збіг засобів та методів використання цього інструмента, так само як і стратегічних національних інтересів двох держав у декількох сферах, призводить до формування між ними

міждержавного співробітництва на більш високому рівні з більшою інтенсивністю та результативністю.

Але на сьогодні проблема визначення сутності й змістовних компонентів стратегічного партнерства недостатньо досліджена та містить чимало нерозв'язаних моментів. Така ситуація виникла через існування кількох об'єктивних причин, основною серед яких стали динамічні зміни сучасної системи міжнародних відносин. Це обумовило і швидку трансформацію національних інтересів акторів світової політики, появу нових сфер і напрямків міждержавної взаємодії, які постійно доповнюють зміст стратегічного партнерства. Така ситуація породжує багато протиріч щодо сутнісного навантаження концепту „стратегічне партнерство”.

РОЗДІЛ 2

РЕТОСПЕКТИВА УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США

2.1. Українське питання в зовнішній політиці США за Версальської системи міжнародних відносин і Другої світової війни

Проблематику формування політичної позиції США в українському питанні протягом першої чверті XX ст., на думку авторки, доцільно розглянути крізь призму зовнішніх та внутрішніх обставин, які впливали на вироблення американської зовнішньополітичної стратегії в останній період Першої світової війни і по її завершенні.

Нині Україна переживає процес перегляду основ зовнішньої політики. Головними рисами її міжнародної діяльності стає відмова від кон'юнктурних підходів й беззмістовності, хаотичної „багатовекторності”, утвердження в основі міжнародної діяльності України положення - у держави немає постійних друзів, а є постійні інтереси. З цього погляду не зайвим є й дослідження витоків українського питання як окремого напрямку у зовнішній політиці США.

Українське питання у зовнішній політиці США окреслилося близько століття тому. На той час залишалася чинною доктрина ізоляціонізму, розроблена на початковому етапі державного будівництва у Сполучених Штатах для захисту незалежності та для визначення зони національних зовнішньополітичних інтересів. У резолюції Конгресу США в 1783 р. наголошувалося: „Справжній інтерес... штатів вимагає, щоб вони якнайменше втягувались у суперечності європейських держав”[617,р.2]. У той же час США проголошували зоною своїх зовнішньополітичних інтересів американський континент і поступово залучалися до світових міжнародних процесів.

Але з часом всередині американської політичної еліти почала формуватися нова зовнішньополітична доктрина – інтервенціонізм. Практична площина якої

полягала у виході США на європейську арену як активного міжнародного актора.

Першим яскравим кроком із запровадження інтервенціонізму можна вважати позицію Президента США В. Вільсона на завершальному етапі Першої світової війни й його „14 пунктів”. Але наприкінці Паризької мирної конференції США повернулися до доктрини ізоляціонізму. Взагалі, першу половину XX ст. можна вважати періодом боротьби цих двох підходів.

До початку Першої світової війни у зовнішній політиці США поняття „українське питання” або „український напрямок зовнішньої політики” не існувало. Попри те, що масова українська еміграція з Австро-Угорщини до США почалася ще в 1880-х рр. [688,р.424-426], офіційно Україна була „terra incognita” для американської політичної еліти, а українські проблеми розглядалися як складова російського питання. Але під час Паризької мирної конференції США відігравали значну роль у розробці рішень з українського питання. Тому вивчення позицій американського керівництва було важливою частиною роботи українських делегатів від урядів УНР та ЗО УНР.

США керувалися пріоритетністю федералізму в підходах до державного устрою, тому перед українським керівництвом стояло складне завдання – домогтися хоча б декларативного визнання права на існування української державності від американських представників. Однак склалася подвійна ситуація: з одного боку у „14 пунктах” В. Вільсона містилося право націй на самовизначення, а з іншого - США відстоювали федералістський підхід до майбутнього демократичного реформування Росії. Це призвело до стриманості офіційного Вашингтона при визначенні позиції щодо прагнення українців створити незалежну державу.

Після проголошення самостійності УНР США оголосили територію України „зоною байдужості” і наголосили на домінуванні там інтересів держав Антанти – передусім Франції та Великої Британії. Ті ще 23 грудня 1917 р. ухвалили „Угоду щодо дій у Південній Росії”, згідно якої, „ Кожному з урядів визначено зони впливу: Англійська зона: козацькі території, територія Кавказу, Вірменії, Грузії, Курдистану. Французька зона: Бессарабія, Україна, Крим” [192,с.153].

Закономірною була настороженість Вашингтона щодо повідомлень про боротьбу українців за державну самостійність, що сприймалася як вияв громадянської війни у Російській державі. У 1919 р. Перший заступник держсекретаря США Ф. Полк пояснював члену Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію А. Марголіну: „Україна є чимось на зразок нашого Півдня, а Росія в українсько-російському конфлікті виступає в ролі нашої Півночі. Ось чому вся українсько-російська боротьба нагадує нам американську громадянську війну” [523,арк.5]. При цьому США ставили на перше місце в боротьбі націй за самовизначення не правовий, а політичний аспект, базований на вердикті Верховного суду США: „Хто є сувереном де-юре чи де-факто над територією – це не правове, а політичне питання”[524, арк.15].

У 1917-1920 рр. можна говорити лише про політику Сполучених Штатів в українському питанні, адже навіть у програмних заявах В. Вільсона цій проблематиці окремого місця не знайшлося. У ставленні В. Вільсона до УНР переважило небажання ускладнювати вибір для США. В „українському випадку” маємо справу з переплетінням трьох факторів для Білого Дому: пріоритет для американського бізнесу економічних відносин із Росією; на початок XX ст. вихідці з України не мали змоги впливати на позицію істеблішменту США; серед українських емігрантів переважали прихильники соціалістичної ідеї, що викликало занепокоєння американських правлячих кіл. Проти української незалежності виступав і Держдепартамент на чолі з Р. Лансінгом. Водночас мали місце спрощені уявлення про національне питання в Східній Європі й підтримка розповсюджуваних російською пропагандою визначень штучності процесу створення незалежної України.

Зі свого боку, керівники Української Центральної Ради не виробили чіткої позиції щодо Сполучених Штатів, зокрема, повз них пройшла ухвалена Конгресом і підписана В. Вільсоном резолюція № 52 про „український день” у США, що відбувся 21 квітня 1917 р. [160,с.9-10]. Без реакції залишилася й промова у Конгресі автора резолюції – Дж. Хеміла, що називав українців

„забутою расою”, „нацією, настільки ж визначеною, як і поляки, росіяни чи болгари”[489,с.11]. А через півтора роки, коли обговорювався далекоюжний проект резолюції в українському питанні, він уже не вийшов за межі комітету Конгресу, а повний текст відомих „14 пунктів” В. Вільсона до рук українських політичних лідерів так і не потрапив[301,с.59]. І коли влітку 1918 р. у Капітолії обговорювали ідею створення „російського легіону”, конгресмени були майже одностайні у тому, що він має служити справі США та інтересам єдиної Росії.

Не останню роль у формуванні позиції США в українському питанні відіграло й скептичне ставлення до УНР їхніх союзників по Антанті. У той же час більшою прихильністю союзних держав користувалися українці Австро-Угорщини, але оминалися проблеми Наддніпрянщини.

Британія була готова розв’язувати національні проблеми народів, поневолених ворогами Антанти для використання їх проти Центральних держав. Подібної позиції дотримувалися й США. Ще в 1915-1916 рр. підтримку в США знайшла ідея створення українського коронного краю в складі Австро-Угорщини. Посол Австро-Угорщини в США К. Думба повідомляв віденське МЗС, що в Америці шириться масовий рух за радикалізацію позиції в українському питанні.

30-31 жовтня 1915 р. у Нью-Йорку відбувся Перший український конгрес, завданням якого, на думку австрійського дипломата, було привернути увагу американців до української справи. Відень спробував через представника Союзу Визволення України (СВУ) С. Демидчука провести в постановах форуму положення, прийнятні для Дунайської монархії. Але С. Демидчукові не вдалося перехопити ініціативу у радикальної групи М.Січинського, що займала антигабсбурську позицію. Віденського дипломата незанепокоїв факт, що окремі представники американського істеблішменту й відомі журналісти „стали на бік українських домагань у Галичині” [339,с.112].

Українська діаспора в США почала гуртуватися навколо ідей визвольної боротьби. Особливо гострими виявилися публікації в україномовних

американських часописах – „Народній волі” й „Свободі” (офіційному виданні Українського народного союзу).

Але 4 листопада 1916 р. в Берліні було проголошено про майбутнє відновлення Польської держави під німецьким протекторатом. За цим документом Галичині було надано „право самостійного уладжування своїх крайових справ” [223,с.20].

Це рішення суперечило вимозі українства поділити австрійську Галичину на західну (польську) та східну (українську) частини. Українська парламентарна репрезентація на чолі з Є.Петрушевичем заявила Відню протест, у якому висувалася вимога „реститувати староукраїнське королівство Галицько-Володимирське і разом з українською Північною Буковиною, ... Якщо ж віденський уряд передасть відновленій Польщі хоча б якусь частку цих земель, то „український народ Галичини” домагатиметься, „щоби Східну Галичину вважати спірною областю, й українському народові... дати змогу самому рішити, до якої з держав край має належати” [223.с.23].

Сподіваючись на підтримку Сполученими Штатами українських національних вимог, СВУ надіслав на ім'я В. Вільсона листа, в якому нагадував про становище 35-мільйонного українського народу та висловлював сподівання на підтримку його визвольних змагань Сполученими Штатами.

Незважаючи на формально проголошену опору на „малі народи”, ні Франція, ні Велика Британія, а згодом, і США не збиралися брати до відома українське питання при вирішенні долі Російської держави. Союзним державам „не було діла до нікому невідомого народу українського” [556,с.11-23].

Лютнева революція 1917 р. зробила Росію політично привабливою для країн Антанти і США. Утворення ж Центральної Ради для них відбулося непоміченим, український національно-визвольний рух сприймався як німецько-австрійський витвір. З іншого боку, Антанта була зацікавлена в налагодженні контактів з Україною, адже та ж Лютнева революція в Росії значно послабила їхнє воєнно-стратегічне становище.

Водночас український провід добре усвідомлював, що після вступу США в світову війну на боці Антанти пов'язувати свою долю з країнами, приреченими на поразку, було б для Центральної Ради неприпустимим.

Тому від початку зовнішньополітичні погляди Центральної Ради були зорієнтовані на держави Антанти та США, а після захоплення влади в Петрограді більшовиками зв'язки між Центральною Радою й представниками західних держав стали інтенсивними. По-перше, принципи, зафіксовані в 3-му Універсалі, відповідали інтересам союзників, оскільки відмежовували Україну від більшовиків, проголошуючи вірність демократичній Росії. По-друге, відмова Центральної Ради визнати Раднарком, ініціатива створення російської федерації на небільшовицькій основі були розцінені західною дипломатією як можливість для порозуміння у справі виконання союзницьких зобов'язань.

По-третє, налагодження контактів західних союзників із українським визвольним рухом йшло й „по масонській лінії”. П. Христюк згадував, що „коли уряд Керенського впав, антантські представники в Києві таки добре взялися до українців; між іншим, щоб прихилити на свій бік українців, вони пустили „в ход між певними українськими колами навіть „франки” [519,с.92].

Головним зовнішньополітичним завданням українського уряду було здобути міжнародну підтримку. Тому 27 листопада (9 грудня) 1917 р. генеральний секретар міжнаціональних справ О. Шульгин звернувся з офіційною нотою до урядів країн Антанти, в якій повідомив про відсутність у Росії центральної влади й про те, що Генеральний секретаріат ЦР є самостійним урядом.

Але „вихід” УНР на міжнародну арену відбувся невдало. Пріоритетом зовнішньої політики УНР було проголошено боротьбу за загальний мир „без анексій і контрибуцій” [145,с.58-59]. Така позиція нагадувала заклики більшовиків і викликала настороженість у держав Антанти й США.

До того ж для більшості американських політиків український рух з'явився несподівано. Тому американський консул в Одесі Джон Г. Граут писав Державному секретареві США Р. Лансінгу в липні 1917 р.: „Український рух не

викликає в Одесі великого інтересу... Як нам тут здається, ідея українського руху полягає в тому, щоб зберегти землю Південної Росії для місцевого населення й запобігти можливості примусового поділу родючої землі півдня з менш щасливими з цього погляду селянами інших частин Росії. Питання національності та мови мають другорядне значення” [301,с.20].

Негативне ставлення з боку Антанти й США посилювалося після визнання 30 грудня 1917 р. (12 січня 1918 р.) Центральними державами української делегації на Брестських мирних переговорах „правомочним представництвом самостійної Української Народної Республіки” [497,с.80].

Крім того, Захід недооцінив спроможність більшовиків утриматися при владі. Однак це не означало, що західні політики були одностайні. За визнання УНР висловлювався Посол США в Росії Д. Френсіс. У січні 1918 р. військовий представник США в Румунії Ятс писав: „Америка повинна визнати Українську республіку”. У такому кроці Ятс вбачав єдину можливість запобігти укладенню миру між Україною та Німеччиною [787,р.312-315]. Такі погляди, однак, не стали визначальними у подальшому розвитку міжнародних подій, а українська дипломатія не зуміла скористатися ними.

Коли 12 грудні 1917 р. до Києва на відкриття генерального консульства США від’їжджав Джеймс Д. Дженкінс посол США Д. Френсіс застеріг дипломата від дій, що могли бути інтерпретовані як визнання Центральної Ради. Дж. Дженкінс уникав офіційних контактів із представниками Центральної Ради, лише один раз неофіційно зустрівся з генеральним секретарем міжнародних справ О. Шульгиним [671,р.183-184].

В листах Дж. Дженкінс наголошував на австрійських і німецьких впливах в Україні. М. Грушевського він звинувачував у зв’язках із австрійською розвідкою, протиставляючи йому „антантофілів” С. Петлюру та О. Шульгина. Крім того, у своїх звітах Дж. Дженкінс як негативний факт підкреслював „соціалістичний” характер української влади [72,с.300].

Таким чином, з перших днів свого існування УНР потрапила в епіцентр світової політики. А боротьба Центральної Ради за створення федеративного всеросійського уряду тісно переплелася з вирішенням проблеми миру з Центральними державами.

З огляду на більшовицьку агресію часу для маневрів у керівництва Центральної Ради не залишилося, про що й натякав М. Грушевський генеральному комісарові Франції при урядові УНР – Ж. Табуї під час зустрічі 31 грудня 1917 р. (13 січня 1918 р.). Голова Центральної Ради зауважив генералові, що президент США В. Вільсон у своїх „14 пунктах” „не згадує ні про Росію, ні про різні нації, з яких вона складається” [63,с.44]. Ця зустріч не зблизила сторони. Аналогічний ефект справила й зустріч Ж. Табуї з О. Шульгиним [63,с.44-45].

На переконання західних дипломатів, „український уряд мав увійти в контакт з іншими автономними державами Росії, а також з Румунією з метою протиставлення заслону центральним імперіям”, а для цього – ще й поставити свої Збройні сили під контроль військових місій союзників [192,с.194].

Уряд УНР з об’єктивних причин виявилися не в змозі виправдати сподівання США і Антанти, натомість українське керівництво пришвидшило переговорний процес у Бресті, що призвело до розриву відносин зі США, Великою Британією й Францією. В українській науковій літературі дискутується питання щодо доцільності укладення Центральною Радою сепаратного миру з країнами Четвертного союзу. Висловлюються прямо протилежні погляди. Одні оцінюють укладений мир як „найкращий вихід із поганої ситуації” [624,р.81-82], або навіть як „велике дипломатичне досягнення Центральної Ради” [94,с.44]. Інші вважають, що сепаратним миром політики Центральної Ради посилили антиукраїнські настрої в США й державах Антанти, а це завдало удару українській справі на міжнародній арені [160,с.124-125, 144-145, 155.].

На момент приходу до влади в Києві 29 квітня 1918 р. П. Скоропадського міжнародна ситуація для Української Держави продовжувала ускладнюватися.

П. Скоропадському не доводилося розраховувати на теплі стосунки зі США й Антантою. Хоча Міністр закордонних справ Д. Дорошенко писав, що „думка про висилку місій до держав Entente була у нас весь час” [104,с.14], після окупації українських земель німецько-австрійськими військами Антанта остаточно втратила інтерес до України. У липні 1918 р. Дж. Ленфілд із Російської секції Державного департаменту США писав у меморандумі, що український рух зводиться до діяльності інтелігенції, а селянство, яке становить більшість населення, „не має виразного національного почуття”.

Активні кроки до зближення зі США й Антантою П. Скоропадський почав робити в жовтні 1918 р. Проте зміна зовнішньополітичних пріоритетів давалася гетьману важко, він продовжував переконувати членів уряду, ніби „одинокі серйозну силу становлять поки німці” [427,с.297].

Лише на початку листопада П. Скоропадський вислав до Яс, де перебували військові місії Антанти, свого представника І. Коростовця. А в столиці Швеції голова української дипломатичної місії Б. Баженов намагався переконати військового аташе США Стайнса, що запрошення німців в Україну було лише намаганням захиститися від більшовиків. Б. Баженов відзначав симпатії українців до Антанти й висловив готовність українського уряду встановити зв'язки зі США [301,с.32-33]. Проте місія І. Коростовця скінчилася невдачею; як і активність українських представників у нейтральних Швеції та Швейцарії.

Щоб поліпшити ставлення США й Антанти до Української Держави, П. Скоропадський наважився змінити свою зовнішньополітичну орієнтацію. 14 листопада 1918 р. він проголосив „Грамоту” про всеросійську федерацію, в якій „Україні належить зайняти одне з перших місць” [520,с.120-121].

Переорієнтацією на „білу” Росію гетьман сподівався здобути прихильність Антанти. Проте дискредитований співпрацею з німцями гетьманський режим не міг розраховувати на нормалізацію відносин зі США і країнами Антанти. Пізніше П. Скоропадський констатував у спогадах: „Entente-а дуже неохоче вступала у відносини з нашими представниками” [427,с.301]. А перемога

повстання під проводом Директорії перекреслили можливості розвитку контактів гетьманського уряду з Антантою, що виникли пізньої осені 1918 р.

Період від підписання УНР Брестського миру з Центральними державами й до початку роботи Паризької мирної конференції можна кваліфікувати часом байдужості до українського питання американської дипломатії.

В оприлюдненій 26 грудня 1918 р. програмній Декларації Директорії оголошувався „цілковитий нейтралітет” і „бажання мирного співжиття з народами всіх держав” [496,с.411]. Концепція нейтральності відбивала нерішучість і двозначність зовнішньої політики Директорії.

На міжнародній арені поява Директорії УНР була зустрінута неприхильно. Для західних дипломатів це було повстання „українських сепаратистів”, яке становило загрозу інтересам союзників по Антанті. 19 грудня 1918 р. Директорія оприлюднила ноту, де попередила, що „не потребує помочі держав Антанти, про яку благав гетьман”, а також вимагала „з’ясування від держав Антанти щодо цілі висадження їхніх військ на Україні” [276,с.162]. Але вже за тиждень Директорія запевняла Антанту в своїх намірах виконувати „всі міжнародні зобов’язання”, що перейшли до України [521,с.28].

З іншого боку, Антанта недооцінювала можливості використання проти більшовицького режиму українського руху. Щоправда, після висадки в Одесі експедиційного корпусу Франція прагнула об’єднати всі антибільшовицькі сили й короткий час розглядала Директорію як потенційного союзника [78].

Але Вашингтон і Лондон скептично поставилися до французьких планів щодо Директорії УНР. 31 січня 1919 р. посольство США в Лондоні переслало до Білого Дому копію меморандуму „Ситуація в Україні”, підготовленого Департаментом політичної розвідки британського зовнішньополітичного відомства. В листі посольство підсумовувало: ситуація в Україні вказує на те, що „жодних надій не можна покладати на рух Петлюри ... Справжньою небезпекою в Україні є більшовизм, і його можна перемогти, лише підтримуючи російську Добровольчу армію генерала Денікіна” [301,с.54].

Але уряд УНР надавав дедалі більшої уваги відносинам зі США та Великою Британією. 10 січня 1919 р. Рада народних міністрів УНР ухвалила рішення про відрядження туди дипломатичних місій. З огляду на проголошене Президентом США В. Вільсоном право націй на самовизначення, Директорія покладала надії на Вашингтон, де місію очолив Ю. Бачинський [304,с.65-68]. Він мав повноваження від Директорії „одержати від Злучених Держав признання Української Народної Республіки та нав'язати торговельні зносини між республіками Америки і України” [527,арк.45].

По прибутті до Вашингтона, 1 серпня 1919 р. Ю. Бачинський звернувся до Державного секретаря США Р. Лансінга з листом, в якому повідомив про своє призначення й порушив питання визнання урядом США Української Народної Республіки та розвитку торговельних відносин. У відповіді зазначалося, що США „не визнають ані незалежності України, ані уряду, який тепер там при владі”. В розпал денікінського наступу на Москву Білий Дім вважав, що Україна є невіддільною частиною Росії, а український рух „не має жодних етнологічних чи економічних підстав” [65,с.207-208].

Держсекретар ухилився від зустрічі з главою дипломатичної місії УНР, чим окреслив офіційну позицію США, що полягала в дотриманні територіальної цілісності Росії. Стосовно визнання уряду УНР Р.Лансінг додав: „Ви можете бути певні, якщо взагалі якийсь уряд буде визнаний, то це станеться тоді, коли це буде всеросійський уряд, бо я не хочу бачити Росію розчленованою” [200,с.119]. Важко було працювати і дипломатичній місії УНР в Лондоні, очолюваній почергово М.Стаховським, А.Марголіним і Я.Олесницьким [334].

Державотворчі процеси на західних українських землях відбувалися в дещо сприятливішій міжнародно-політичній ситуації. Після проголошення 13 листопада 1918 р. Західноукраїнської Народної Республіки її керівництво в зовнішньополітичній діяльності почало вживати заходів для встановлення через нейтральні країни контактів з представниками США й Антанти.

20 листопада 1918 р. посол Великої Британії в Швейцарії переслав А.Дж. Бальфуру ноту, вручену йому Є.Левицьким. У документі повідомлялося про заснування ЗУНР й початок українського-польського збройного конфлікту в Галичині, що викликав стурбованість західних демократій. Це підривало їхні плани, пов'язані з відновленою Польщею та боротьбою з експортом комуністичної революції з більшовицької Росії.

Через кілька днів посланник Швеції в США Екенгрен передав Держсекретареві США Р.Лансінгу лист голови віденського відділу Української національної ради Є.Петрушевича до Президента США В.Вільсона. Є.Петрушевич відкидав польські зазіхання на Східну Галичину й просив допомоги, посилаючись на „більшовицьку небезпеку” та апелюючи до „14 пунктів” [278, с.360].

Лише постановка питання в контексті пропагованого Білим Домом права націй на самовизначення й була доречною, оскільки голова паризького Польського національного комітету Р.Дмовський у меморіалі до В.Вільсона від 8 жовтня 1918 р. так обґрунтовував потребу інкорпорації західноукраїнських земель Польщею: „Український національний рух, існування якого не можна заперечити, не охопив усього українського населення, ... Якщо під австрійським пануванням уряди Галичини знаходяться в руках поляків, то це не означає, що вони були в привілейованому становищі, але тільки те, що в цьому краю немає іншого елемента, який був би здатен забезпечити його адміністрацію. Тому польська адміністрація є єдино можлива для нормального розвитку цієї землі” [202, с.66-67].

Держсекретар закордонних справ ЗУНР В.Панейко ініціював відправку на ім'я В.Вільсона дипломатичної ноти, в якій наголошувалося: „Утворивши державу 19 жовтня 1918 р. у Львові, ми визначили границю цієї держави тільки провізорно, очікуючи Вашого рішення, ...”. Крім того, було висловлено прохання до США виступити посередником у українсько-польському

конфлікті. Проте жодної відповіді від Білого Дому не було отримано, хоча для здобуття інформації США направили до Варшави і Львова своїх представників.

Водночас голова Української національної ради Є.Петрушевич і голова західноукраїнського уряду К.Левицький розраховували на підтримку В.Вільсона. Їхні сподівання ґрунтувалися не лише на деклараціях американського президента, а й на активній діяльності української діаспори. Координатором акцій на підтримку дипломатичних зусиль ЗУНР у США був Український народний комітет (УНК) на чолі з П.Понятишином. Ще до відкриття конференції в Парижі разом із головним редактором „Свободи” В.Лотоцьким та головою Української народної ради в Америці С.Ядловським він встановив зв'язок із сенатським Комітетом із міжнародних відносин. Керівникам УНК удалося схилити на свій бік кількох впливових сенаторів, зокрема майбутнього президента Ф.Д.Рузвельта [72, с.323-324].

Щоправда, відновлена Польща мала прихильників в оточенні президента США, серед них і Р.Лорда. В.Вільсон і Р.Лансінг спершу висловлювалися проти прилучення Східної Галичини до Варшави. Адже анексія Східної Галичини була метою імперії Романових у Першій світовій війні, й у разі перемоги „білих” США і Антанта не могли не рахуватися з російськими претензіями на „спадщину Ярослава Мудрого”.

У рекомендаціях американських експертів з територіальних проблем від 21 січня 1919 р. наголошувалося, що Східна Галичина „має бути приєднана до Польщі лише в разі, коли Україна перебуватиме в теперішньому стані хаосу, і тільки як провінція із самоврядуванням, якій Ліга Націй гарантує право вирішити пізніше свою незалежність... ” [645, р. 301-302.]. З такою позицією США й прибули на Паризьку мирну конференцію. Як зазначив Г.Елкок, „президент Вільсон і його колеги приїхали до Парижа з принципами, але без плану їхнього втілення” [563,с. 8.]. Міжнародно-правовий статус Східної Галичини ставився в залежність від розвитку подій у Східній Європі.

Однак, національному проводу Соборної України не вдалося розробити спільної зовнішньополітичної концепції та шляхів її реалізації. „З'єднання відбулося похапцем, - зазначав Міністр закордонних справ УНР В.Темницький, - Хоч у принципі прийнято було, що армія і закордонна політика спільні, проте було дві армії і дві закордонні політики” [526, арк. 30]. Це призводило до виникнення „галицького сепаратизму” – наміру частини західноукраїнських політиків вирішувати долю регіону без зв'язку з майбутнім Соборної України.

На Паризькій мирній конференції представники США і держав Антанти переконували українських делегатів погодитися на федерацію з Росією. 26 травня 1919 р. Найвища рада мирної конференції видала ноту, в якій визнання адмірала О. Колчака „верховним правителем” єдиної Росії обумовлювалося вимогою наданням останнім незалежності Польщі й Фінляндії та широкої автономії країнам Балтії, Закавказьким і Закаспійським територіям. У відповіді Антанті від 3 червня О.Колчак підтверджував лише незалежність Польщі, погоджуючись на обмежену автономію решти зазначених у ноті регіонів. Про суверенну державність України в листуванні не йшлося [555,с.230-235].

Того ж дня на зустрічі з А. Марголіним і Т. Окуневським Державний секретар США Р. Лансінг довів вимогу Білого Дому визнання українським урядом „верховного правителя” О. Колчака [691, р.48]. 30 червня 1919 р. В. Панейка і А. Марголіна запросили на засідання делегації США та повторили вимогу Вашингтона. Р. Лансінг підкреслював: „США не визнають незалежності України навіть тимчасово, аж поки українська делегація не досягне відповідної угоди з адміралом Колчаком” [691, р.49]. Але підпорядкування „верховному правителю Росії” було для українського уряду неприйнятним.

В міру воєнних поразок Директорії та уряду ЗО УНР відносини між ними ставали напруженішими: з травня 1919 р., західноукраїнський провід більше надій став покладати на самостійне розв'язання „східногалицького питання”. Ініціаторами такого повороту стали представники ЗО УНР на Паризькій конференції - В. Панейко й С. Томашівський, заснувавши у травні окреме бюро

[302,с.122]. Наступного місяця західноукраїнські дипломати почали замислюватися над планами „повної суверенності” Східної Галичини, або ж її тимчасового нейтралітету під протекторатом Ліги Націй. Заступник державного секретаря закордонних справ ЗО УНР М. Лозинський підготував, на доручення В. Панейка, проект статуту про нейтральність Східної Галичини, який В. Панейко передав члену делегації США Р. Лорду. Проте ідея самостійної Української галицької держави не дістала підтримки.

В. Панейко писав: „Англіїці й американці не підтримують, щоправда, офіціальних зносин з делегацією, однаке через окремих референтів збирають у наших матеріали і звістки, та й радо роблять знайомства” [423,с.322]. Хоча коментар до „14 пунктів” В. Вільсона, підготовлений членами „The Inquiry” Ф. Коббом і В. Ліппманом, не виключав можливості незалежності для України, Вашингтон заохочував федеративні зв’язки між новими державами, залишаючи українцям обмаль підстав на підтримку з боку США [788,р.15-16].

Але уряд ЗО УНР пов’язував надії з роботою Паризької мирної конференції: 14 пунктів В. Вільсона передбачали, що „народам Австро-Угорщини... має бути надана вільна можливість автономного розвитку” і що Польська держава повинна включати території, „населені безперечно поляками”. Коментар Кобба – Ліппмана був ще більш обнадійливим: „Західна Галичина, без сумніву, польська. Східна Галичина великою мірою українська (русинська) і в жодному разі не належить до Польщі” [788,р.405-413].

„Рада чотирьох” – глав делегацій США, Великої Британії, Італії й Франції була одностайною у тому, що Наддніпрянська Україна відійде до Росії. Водночас, США і Велика Британія не погоджувались із тим, щоб Східна Галичина стала частиною Польщі. У травні 1919 р. позиції Вашингтона та Лондона зблизилися: вони вважали що східні кордони Польщі мають проходити по р. Сян, загалом згідно з етнографічним принципом.

Позиція США щодо України була зумовлена не лише низьким рівнем обізнаності Білого Дому з національним питанням колишньої Російської

імперії, а й незначними можливостями впливати на політику в Європі. Політики з Вашингтона не були переконані у тому, що українці мають достатньо легітимних підстав для створення власної держави.

Щоправда, часом політика США в українському питанні набувала зваженості. Так, Президент США В. Вільсон, під впливом звісток про успішний Чортківський наступ Галицької армії у червні 1919 р., прийняв делегацію УНР на мирній конференції (Г. Сидоренка, В. Панейка, М. Лозинського і Д. Вітовського) й погодився, що українці Наддніпрянської України і Східної Галичини є однією нацією, а їхнє прагнення жити в незалежній державі є законним. Однак, не зважати на інтереси союзників США не могли.

Головним для західних держав на сході Європи було питання припинення українсько-польської війни й відсіч експорту більшовицької революції, задля чого Антанта спробувала встановити тимчасову демаркаційну лінію. З цією метою в лютому 1919 р. у Львові почала роботу союзна комісія на чолі з Ж. Бартелемі. За дорученням уряду УНР І. Мазепа виїхав на станцію Броди для участі в нараді з членами американської комісії капітанами Бахманом і Рейслером. Вони мали завдання з'ясувати ситуацію на місці, щоб допомогти відновленню українсько-польських мирних переговорів.

Але сторони не дійшли згоди і західноукраїнська делегація припинила переговори. Під час цих переговорів до Ходорова приїздив і С. Петлюра. Він радив членам галицької делегації прийняти пропозицію Бартелемі. Однак невдовзі ситуація на фронті змінилась на користь поляків, що не виявляли бажання до компромісу [42,с.110-112].

Коли Найвища Рада мирної конференції 19 березня повернулася до українсько-польських відносин, поляки затягували переговори. 2 квітня на пропозицію В. Вільсона конференція надіслала телеграму з вимогою припинити бойові дії до польського уряду. Одночасно було ухвалено рішення про утворення міжсоюзної комісії у справі польсько-українського перемир'я на чолі з генералом Л. Ботою, яка розпочала свою роботу 27 квітня 1919 р.

Вислухавши українських і польських представників, 12 травня 1919 р. комісія Л. Боти вручила їм свій проект перемир'я. Він передбачав демаркаційну лінію, що залишала під контролем ЗО УНР Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн, а полякам - Львів і території на захід від залізниці Львів - Сокаль. Наступного дня представники ЗО УНР з окремими застереженнями погодились з умовами комісії, але варшавські делегати відхилили їх.

Невдовзі стала очевидною зміна позиції США у „східногалицькому питанні” на шкоду українським інтересам. На засіданнях Найвищої ради В.Вільсон почав солідаризуватися з Ж.Клемансо. 25 червня 1919 р. було прийнято рішення про дозвіл польським військам окупувати Східну Галичину до р. Збруч. Українських делегатів В. Панейка й А. Марголіна було запрошено на засідання американської делегації 30 червня, де повідомлено про ухвалу конференції.

Вашингтон підтримав позицію Франції та Польщі й виступив за надання Варшаві мандату на управління Східною Галичиною. Американські політики були переконані, що Східна Галичина буде неспроможна самотійно існувати, а тому лише ускладнюватиме непросту геополітичну ситуацію в Центрально-Східній Європі [301,с.73-74]. 21 листопада 1919 р. великі держави ухвалили компромісне рішення, за яким Польща отримала мандат від Ліги Націй на управління Східною Галичиною терміном на 25 років.

Але з відкликанням делегації США з Паризької конференції та з огляду на поразку денікінського наступу на Москву, французи переконали Д. Ллойд Джорджа скасувати рішення від 21 листопада, а остаточне розв'язання „східногалицького питання” знову відкладалося.

В Закарпатті ситуація була ще складнішою: крім територіальних претензій Угорщини й Чехословацької Республіки (ЧСР), українські позиції в краї послаблювалися існуванням серед закарпатських русинів у США двох політичних орієнтацій: проугорської та прочехословацької. 16 жовтня 1918 р. один із керівників Американської руської народної ради Г. Жаткович підписав із головою Чехословацького національного комітету Т. Масариком угоду, за

якою Закарпаттю гарантувалася автономія в разі приєднання до ЧСР. Закарпатські емігранти у США схвалили це рішення на спеціально проведеному плебісциті [689]. Проте 21 січня 1919 р. Закарпатські всенародні збори в Хусті ухвалили рішення про возз'єднання з Великою Україною.

Зрештою, все вирішила військова сила: чеські війська, спираючись на угоду Жатковича - Масарика, опанували край. Наприкінці лютого Паризька мирна конференція ухвалила рішення про приєднання Закарпаття до ЧСР. Уряди УНР і ЗО УНР були змушені погодитися з ним фактом [278,с.378].

Українські діячі намагалися розвіяти інформаційний вакуум, що створився навколо українського питання, але, нажаль, ці спроби не набули системного характеру. Приміром, серед заходів СВУ доречно було б згадати діяльність С.Демидчука. Він заснував у Сполучених Штатах одне із бюро Союзу звідки розповсюджувалися інформаційні матеріали для закордонної преси [73, с.58].

Українська еміграція намагалася допомогти Надзвичайній дипломатичній місії УНР на Паризьку мирну конференцію організацією впливу на офіційну позицію США. Етнічні українці Сполучених Штатів і Канади слали делегаціям своїх держав петиції з вимогами офіційно визнати дипломатичну місію УНР. До Парижу прибули представник українців США К. Білик і конгресмен Дж. Геміл. Завдяки посередництву конгресмена, Г. Сидоренку й В. Панейку вдалося неофіційно зустрітися 13 травня 1919 р. з членом американської делегації Е. Гаузом. Але єдина згадка про неї у щоденнику Е. Гауза - це зауваження, що „в окрузі Геміла мешкає багато українців, і, привівши до мене українських делегатів, він думав задовольнити своїх виборців” [301,с.53].

Але не варто робити висновок, що жоден з учасників Паризької мирної конференції не розумів українських прагнень. Серед таких був полковник С. Бонзол – перекладач при В. Вільсоні й помічник Е. Гауза. На вимогу останнього С. Бонзол підготував доповідь, в якій ознайомив з витоками українського питання. Після прибуття 16 лютого 1919 р. делегатів з України С. Бонзол допоміг Г. Сидоренкові передати членам американської делегації

меморандум, де розповідалося про українські визвольні змагання й про перешкоди, що заважають розбудові незалежної УНР [582,с.49-51].

Але меморандум української делегації залишалися без відповіді. „Я не кажу, - писав С. Бонзал, - що те, про що вони мали сказати, зовсім не було взято до уваги уповноваженими, але, на мою думку, воно не було так уважно розглянуто, як мусило бути. Я вважаю, що якщо ми несемо благодіяння миру у Східну Європу, права 40 мільйонів її мешканців не повинні бути проігноровані” [528, арк. 52-52 зв.].

США, що були причетними до ускладнень навколо „українського вузла”, не проводили окремого курсу щодо України. Проблеми, що її стосувалися, Вашингтон розглядав у контексті своєї російської політики. Лише в окремих випадках можна стверджувати про політику США в українському питанні, наприклад, під час проведення Паризької мирної конференції.

Вирішальна спроба налагодження українсько-американських міждержавних стосунків була здійснена лише представниками Директорії й тільки на Паризькій мирній конференції, але обрана Директорією лінія компромісу між лівосоціалістичними та поміркованими силами не спрацювала в тогочасних міжнародно-політичних умовах. Причини цієї ситуації В. Винниченко пояснював так: „Та й Антанти, що стояла у Одесі, було боязко; та й німців страшно; та й небезпечно більшовиків” [40,с.46].

Не дивлячись на несприятливі обставини, шанс на налагодження зв'язків зі США в Україні був, адже американські аналітики попереджали свій уряд про неприпустимість абсолютизації російських антибільшовицьких сил. Аналітична група „The Inquiry” стверджувала безальтернативність незалежності „неросійських народів” і виступала на підтримку суверенітету України, приєднання Східної Галичини до УНР; вже в 1919 р. група розглядала й Крим як територіальну частину України. Але керівники США обрали інший шлях – підтримки процесу створення незалежної Польської держави.

Після підписання Версальського миру з Німеччиною 28 червня 1919 р. діяльність місії УНР на конференції звелася до вирішення питання отримання військового майна від Американської ліквідаційної комісії в Європі. У червні було досягнуто угоду, за якою українська делегація купила на 8 млн. доларів США частину майна американських експедиційних сил, необхідного для армії УНР. Проте американці загальмували процес й 16 січня 1920 р. Ліквідаційна комісія повідомила українську сторону про анулювання контракту [527,арк.95].

УНР не дістала підтримки й з огляду на те, що у США вірили у перемогу білих сил у громадянській війні в Росії. А в протилежному випадку В. Вільсон пропонував „залишити Росію більшовикам: вони варитимуться у власному соку, поки обставини не зроблять росіян розсудливішими” [116,с.34-35].

18 червня 1919 р. була оприлюднена декларація протесту повноважних делегатів республік Азербайджану, Естонії, Грузії, Латвії, Північного Кавказу, Білорусі та України проти визнання Найвищою Радою уряду О.Колчака верховним урядом Росії. Вони зверталися до Конференції з проханням визнати їхню незалежність, але всі домагання „окраїнних держав” не були взяті до відома США і Антантою [443,с.98-99].

Уряд УНР даремно намагався знайти підтримку з боку США щодо проблем збереження національної території. Напередодні й під час польсько-радянської війни 1920 р. Ю. Бачинський у Вашингтоні та голова дипломатичної місії УНР у Швейцарії М. Василько вживали зусиль, щоб довести американському керівництву доцільність надання допомоги уряду УНР. Навесні 1920 р. американські дипломатичні звіти часто згадували діяльність М. Василька, однак зусилля українських дипломатів успіху не принесли. 10 серпня 1920 р. державний департамент виклав офіційну позицію США з приводу польсько-радянської війни та майбутнього Росії у спеціальній ноті. Лейтмотивом документу стала заява про невизнання радянської влади, але водночас - неприйняття розчленування Росії. Тому наприкінці грудня 1920 р. місії було відкликано [304,с.68-69].

Одним із чинників, що впливали на вироблення позиції США в українському питанні міжвоєнного періоду, стала діяльність „екзильного уряду” УНР. У США послом УНР до грудня 1920 р. був Ю. Бачинський, а ЗУНР у липні 1921 – березні 1923 рр. представляв Л.Мишуга. Дипломатична діяльність уряду УНР в еміграції була спрямована на здобуття міжнародного визнання УНР і пошуки зовнішньої допомоги для боротьби за незалежність України [494, с.371].

На жаль, після перемоги на президентських виборах 2 листопада 1920 р. В. Гардінга в американській зовнішній політиці посилювався ізоляціонізм, а український рух розглядався як деструктивна сила, що перешкоджала стабілізації сходу Європи. Сполучені Штати віддавали перевагу збереженню єдності Росії, а згодом СРСР як важливого чинника стримування Німеччини та стабільності європейської системи міжнародних відносин. Тому характерною є записка голови відділу в справах Росії Державного департаменту США Ф. Коула, в якій він обґрунтував небажаність визнання УНР з таких причин:

1) міркування загальнополітичного характеру, які не дозволяють визнати також Грузію, Азербайджан, Вірменію та Балтійські держави;

2) „на думку тих, хто безпосередньо знайомий із російською проблемою, український рух від його початку в 1917 р. значною мірою заохочувався й фінансувався Німеччиною та Австро-Угорщиною”;

3) з від’їздом голови УНР С.Перлюри до Варшави „так званий уряд Петлюри” навряд чи можна назвати „де-факто урядом” [301, с.85-86].

Важливим напрямком дипломатичної діяльності еміграційного уряду УНР були великі міжнародні форуми та організації. Насамперед, йдеться про Лігу Націй у Женеві де було засновано Українське товариство прихильників Ліги Націй [231, с.252-257]. Крім того, Державний Центр (ДЦ) УНР в екзилі приділяв увагу міжнародно-інформаційній діяльності, прагнучи змінити негативне ставлення великих держав до ідеї самостійної України на позитив [550, с.27-31].

Водночас екзильний уряд УНР почав згортати діяльність дипломатичних представництв, з огляду на процес дипломатичного визнання радянських Росії

та України, а потім - СРСР. До кінця 1923 р., за винятком місії в Бухаресті, всі інші дипломатичні представництва УНР були ліквідовані [284, с.107].

В аналогічних умовах здійснювалася й дипломатична діяльність еміграційного уряду ЗУНР, чия зовнішня політика стала більш прагматичною. Уряд Є.Петрушевича покладав надії на суперечності між великими державами, й на їхню зацікавленість нафтовими родовищами у Східній Галичині [304,с.67]. Західноукраїнськими дипломатами використовувалася й трибуна Ліги Націй та інші міжнародні форуми. Загалом еміграційний уряд ЗУНР надавав більше уваги взаєминам зі США, ніж уряд УНР. 1 січня 1920 р. Є.Петрушевич підписав декрет про організацію місії ЗУНР до США й Канади, очолив її Л. Цегельський. Урядові ЗУНР вдалося залучити до підтримки своєї справи українську еміграцію в США, місія Л.Цегельського намагалася також використати лобістські можливості окремих сенаторів і конгресменів.

18 липня 1921 р. Л.Цегельський уклав з американсько-канадським бізнесменом Ф. Боером угоду про започаткування в Канаді „Державної позики”, що передбачала розпродаж облігацій уряду ЗУНР на суму 1 млн. дол. США і 9 млн. дол. Канади під заставу державного майна майбутньої незалежної ЗУНР. Хоча діяльність Л.Цегельського підтримали діячі Республіканської партії США, Є. Петрушевич і уповноважений у справах фінансів В. Сінгалевиц відмовились затвердити угоду, маючи сумніви в її легітимності [221,с.329-330].

Із прибуттям до США „надзвичайної дипломатичної місії” ЗУНР Р. Березовського і Л. Мишуги, Л.Цегельський залишився на чолі галицького дипломатичного представництва у Вашингтоні (відкрите 1 липня 1921 р.). У вересні-листопаді 1921 р. Л.Цегельський двічі зустрічався з начальником відділу Західної Європи Державного департаменту США В. Кеслом і його референтом Ч. Мартином, але результатів зустрічі на принесли.

Під час відвідин держдепартаменту 16 листопада 1921 р. Л.Цегельський передав меморандум з проханням визнати уряд Є.Петрушевича. Але офіційний

Вашингтон дивився на „східногалицьке питання” як на загрозу стабільності в регіоні й виступав за його якнайшвидше розв’язання на користь Польщі.

Л.Мишуга, беручи до уваги невдачу попередньої місії ЗУНР, діяв неофіційно. Для поширення інформації про події в Східній Галичині він відкрив у Нью-Йорку Українське пресове бюро, а в рамках позик „Національної оборони” й „Фонду негайної допомоги рідному краю” до березня 1923 р. зібрав серед діаспори 138,5 тис. дол. США [303].

14 березня 1923 р. Рада послів Антанти ухвалила рішення про передачу Східної Галичини під управління Польщі та про визнання польсько-радянського державного кордону згідно Ризького мирного договору 1921 р. Через два місяці Є.Петрушевич розпустив уряд ЗУНР й ліквідував її дипломатичні місії та закордонні представництва.

У міжвоєнний період воєнно-політичне домінування Франції в Європі вимагало великих ресурсів. Тому французькі дипломати намагалися залучити до європейських справ Сполучені Штати Америки, а ізоляціоністські настрої в США під впливом економічних факторів поступово втрачали популярність.

Збройна агресія Японії в Китаї й крах Ваймарської республіки змусили Президента Ф. Рузвельта по-новому поставитися до Радянського Союзу. У жовтні 1933 р. між Ф. Рузвельтом і Головою ЦВК СРСР М. Калініним відбувся обмін листами, в яких містилося бажання сторін нормалізувати відносини. Радянський нарком закордонних справ М. Литвинов був запрошений для переговорів до Вашингтона, і вже 16 листопада 1933 р. була укладена угода про встановлення дипломатичних відносин між СРСР і США.

Через сім десятиліть посол США в Росії О. Вершбоу пояснив, що офіційне визнання Білим Домом Радянського Союзу „стало можливим тільки тому, що обидві держави поділяли сприйняття зростаючої загрози, яку на початку тридцятих років представляли фашизм і мілітаризм”[344]. До цього сумнівного для керівництва США твердження, на думку дисертантки, слід додати: є достатньо підстав стверджувати, що американський уряд був захоплений ідеєю

встановлення дипломатичних відносин із СРСР і через торговельно-економічні вигоди в умовах „Великої депресії” 1929-1933 рр.

По-суті, Ф.Д.Рузвельт керувався в ставленні до сталінського режиму суто прагматичним міркуванням - прагненням „опанувати безмежний радянський ринок”. В офіційному висновку № 17 Комісії Конгресу США з вивчення голоду 1932-1933 рр. в Україні від 22 квітня 1988 р. наголошувалось: „Американський уряд мав достатню інформацію про Голодомор, але не здійснив жодних кроків для полегшення ситуації. Навпаки, адміністрація США надала дипломатичне визнання Радянському Союзу у листопаді 1933 року”[626].

На відміну від політичних діячів, американські журналісти виконували свій професійний обов’язок, коли їм вдавалося побувати в регіонах, уражених голодом. Одеська державна наукова бібліотека ім. М.Горького видала бібліографію українського Голодомору. Упорядники - Л.Бур’ян та І.Рікун знайшли понад 6 тис. публікацій, зокрема, в зарубіжній пресі вони зафіксували у 1932 р. - 33, а в 1933 р. - 180 публікацій [74]. Як видно з видання, тему голоду відслідковувала і газета „Свобода”, що видавалася в Джерсі-Сіті (США).

Дані про голод в СРСР продовжували прориватися крізь „залізну завісу” в США: 21 серпня 1933 р. газета „Нью-Йорк геральд трибун” опублікувала матеріал Р.Барнса з оцінкою кількості жертв. Факт голоду підтвердив і шеф московського бюро „Нью-Йорк таймс” В.Дюранті [206]. 28 травня 1934 р. конгресмен від Нью-Йорка Г. Фіш вніс на розгляд Палати представників проект резолюції № 399, в якій радянський уряд звинувачувався у виникненні голоду в Україні 1932-1933 рр., містився заклик до уряду США дозволити надавати продовольчу допомогу. Однак до голосування справа не дійшла [419].

Оскільки українське питання не знайшло позитивного розв’язання в жодній із чотирьох держав, у складі яких опинилися етнічні українські землі (СРСР, Польща, Румунія й Чехословаччина), його неврегульованість перешкоджала стабілізації ЦСЄ.

В кількох європейських державах перебувала українська політична еміграція: П. Скоропадський і гетьманці у Німеччині, С. Петлюра й уенерівці в Польщі та Франції, колишні керманичі ЗУНР в Австрії й Чехословаччині. Всі вони обрали продовження боротьби за визволення України. Другий конгрес Об'єднання українських організацій Америки також ухвалив, що УСРР є утвором, „накинутим українському народові зовнішньою силою” [98].

Державний Центр УНР в екзилі протягом 1926-1939 рр. мав стабільний склад, а до ключових осіб для налагодження українсько-американського діалогу належали: прем'єр В. Прокопович, міністри закордонних справ О. Шульгин (1926-1936 рр.) і В. Прокопович (1936-1939 рр.), міністр інформації - Р. Смаль-Стоцький. Шефом місії у США перебував А. Марголін [447].

На думку С. Петлюри, Державний центр УНР мав: „1) Схоронити традиції і придбання державної боротьби. 2) Бути здатним до підписання відповідних умов державного характеру в разі потреби. 3) Виконувати в разі потреби функції репрезентативні”. Причому на перший план С. Петлюра висував дипломатичну діяльність [525,арк.44].

Коли уряд США встановив дипломатичні стосунки з СРСР, це обурило українських емігрантів, бо співпало із Голодомором в Україні. А. Марголін в аналітичних матеріалах для Державного секретаря США К. Галла й шефа відділу Східної Європи в держдепартаменті Р. Келлі радив американцям надіслати комісію до Радянського Союзу. Байдужість Америки, писав він, провокує контакти з нацистами, „антипольські почуття росіян і значної частини українців створюють основу для німецького впливу серед українців Східної Галичини, Буковини, Бессарабії й Карпатської Русі” [160,с.200].

Наявність спільних супротивників у Європі, здавалося б, стимулювала українсько-німецьке співробітництво. Газета „Діло” Українського національно-демократичного об'єднання навіть опублікувала статтю „Перемога Німеччини - поразка комунізму” [99]. А редактор „Діла” І. Кедрин писав, що українська громадськість поставилась до подій 1933 р. у Німеччині прихильно „тому, що

вперше в європейській державі до влади прийшла партія, яка 1) взяла на себе місію знищення комунізму й 2) керівні діячі якої в заявах визнали міжнародне значення українського питання” [546,с.152-153]. Американський дипломат С. Мессершмідт зазначив: „Навіть маючи Південно-Східну Європу під своїм контролем, Німеччина потребує України щоб бути спроможною постачати населення Великої Німеччини продовольством” [160,с.196-197].

ДЦ УНР у зовнішньополітичній діяльності зосереджувався на інформаційно-пропагандистській праці. Голова варшавського осередку ДЦ УНР Р. Смаль-Стоцький докладав зусиль, щоб зацікавити українськими справами і американські політичні кола. Однак, вони не знаходили відгуку серед співробітників Посольства США у Польщі. Тоді були використані канали т. зв. „Прометеївського руху” [180].

У травні 1929 р. з делегацією американських бізнесменів до Варшави прибув І. Думбадзе. На зустрічі з головою ДЦ УНР в екзилі А. Лівіцьким і Р. Смаль-Стоцьким він показав проект постанови в Сенаті США сенатора Коупленда про призначення американського посла при грузинському екзильному уряді в Парижі. „Тоді я звернувся до Думбадзе, - згадував Р.Смаль-Стоцький, - щоб він застосував прометеївську засаду солідарності ... до України і виступив як посередник... у справі подібного внесення щодо УНР...” [430,с.74].

Необхідні документи з українського боку були передані сенатору Коупленду. 30 жовтня 1929 р. він поставив на засіданні відповідної комісії Сенату питання про визнання екзильних урядів Грузії й УНР у формі призначення для зносин з ними спеціальних американських представників. І хоча далі комісії ця пропозиція не пішла, пропагандистський ефект вона мала.

З наближенням Другої світової війни почало дискутуватися питання про долю Карпатської України. Прем'єр-міністр ЧСР М. Годжа запевнив у червні 1929 р. делегацію русинів-емігрантів зі США, що празький уряд надасть краю автономію з виборами до сейму, якщо дійдуть згоди „обидва культурні напрямки та політичні партії” Підкарпатської Русі.

Ці представники провели переговори з Руською національною радою А.Бродія й А.Фенцика, орієнтованою на Угорщину, та Українською радою, що об'єднувала Християнсько-соціальну партію А. Волошина, Аграрну партію С. Ключурака, Національну селянську партію та українських соціал-демократів. А.Теровський і А.Фенцик вручили в Празі посереднику з вирішення судетської проблеми - В. Ренсімену меморандум про автономію Підкарпатської Русі. Але лише в умовах реалізації Мюнхенської угоди 1938 р. вони добилися від Праги офіційного визнання автономного статусу краю [337,с.151-155].

Водночас Р. Смаль-Стоцькому вдалося увійти у приязні стосунки з Послом США у Польщі Д. Біддлом і передати Президенту США Ф. Рузвельту ноти В. Прокоповича від 9 листопада 1937 р. й телеграми А. Лівицького від 20 лютого 1939 р. з пропозицією, щоб уряд США зажадав негайного виведення з України „окупаційних московських військ”.

Якщо розглядати наслідки міжнародної діяльності екзильного уряду УНР, то вони були обмеженими. Західні держави, на які орієнтувався ДЦ УНР, юридично екзильним його не вважали. Користуючись симпатією до себе з боку окремих діячів ДЦ УНР не вдалося зацікавити українською справою провідні політичні кола як Франції й Британії, так і США.

Посол США у Франції В. Булліт застерігав свого польського колегу Є. Потоцького, що Німеччина створила штаб для „Української незалежної держави” й здійснення силового тиску на Польщу [191,с.469-470]. У Вашингтоні ж склалося враження, що англо-французи бажають „іншим” свободи дій стосовно СРСР: „Німеччина у відповідний момент спробує загарбати Україну. Здійснюючи ці плани, Німеччина виснажить сили. Кинувши Росію напризволяще, Англія й Франція відвернуть загрозу німецької агресії від своєї території” [763,р.519].

Водночас іще з листопада 1938 р. американські дипломати помітили ознаки зближення між Берліном і Москвою. Повірений у справах посольства США у Німеччині зауваживав, що після заспокійливих запевнень із Берліна радянська

преса замовкла про німецьку загрозу для України [191,с.471]. З нацистської верхівки лише бюро А.Розенберга систематично цікавилася чутками про те, що більшовиків турбує український сепаратизм під кутом зору його зв'язків із Німеччиною. У Москві Народний комісар із закордонних справ М. Литвинов вважав, ніби галас провокаційно зчиняє Захід. „Не думаю, - писав він Повноважному представнику СРСР у Франції Я. Суріцу 31 грудня 1938 р., - щоб сам Гітлер і його оточення справді вважали „українське питання” проблемою актуальної політики” [441,с.144].

Посол США у Польщі Д. Біддл тоді ж адресував Ф. Рузвельту свої „Погляди на можливі німецькі плани щодо Великої України” з висновком, що розігрування „української карти” є „свідомо інспірований Берліном тактичний маневр. Агент із нацистської верхівки попереджав про загарбання України через територію Польщі. Та Д. Біддл вважав, „що Берлін не гайнуватиме часу в плані перетворення Рутенії на центр кампанії з анексії Буковини, а можливо, Бессарабії й польської України”. На конфлікт із Радянським Союзом він не піде, доки не переконається в тому, що домінує на територіях, які лежать на шляху інтервенції [160,с.214-216].

А в січні 1939 р. британський дипломат почув від Державного секретаря США К. Галла про послаблення центральної влади в радянській Росії, що „в наступні дев'ять місяців може призвести до незалежності України...” [160,с.216-217]. Однак, ця інформація була далекою від дійсності: Велика Україна залишалася виснаженою більшовицьким терором, а Карпатська Україна надто маленька, щоб становити загрозу сталінському режиму.

На відміну від державних службовців, експерти-міжнародники в США дотримувалися думки, що „панування над Радянською Україною може зробити Третій райх незалежним від інших країн світу” [604]. А працівник посольства США в Німеччині Дж. Кеннан телеграфував до Вашингтона, що поведінка німців кладе край планам утворення Української держави [669,s.106].

Таким чином, протягом 1923-1939 рр. вищі ешелони влади держав Заходу

жодного разу не висунули українське питання як самостійне й здатне порушити територіальну цілісність СРСР. На два десятиліття українське питання зникло з порядку денного політики США. Лише з розвитком подій у Європі серед дипломатів США починає зростати інтерес до українських проблем. Приміром, Повірений у справах США в Австрії Дж. Мессерсміт 8 лютого 1935 р. закликав держдепартамент до протидії планам Гітлера в Україні.

Для прихильників незалежної України повторювалася ситуація зими 1917-1918 рр. Як і раніше, ідея незалежності України подавалася крізь призму „німецьких підступів”: Посол США у Польщі Д. Біддл у звіті до Білого Дому і Держдепартаменту від 15 грудня 1938 р. писав, що самовизначення українського народу інспірується Берліном.

Своєрідність становища України в період воєнного лихоліття зумовила перенесення акцентів із дипломатичної діяльності на інформаційну сферу. До таких методів почали вдаватися рух Опору чужоземним загарбникам на українській території та об'єднання української діаспори.

З початком Другої світової війни в українській діаспорі загострилося протистояння двох тенденцій - консолідації й розколу. Не існувало і узгодженої зовнішньополітичної стратегії. Українська дипломатія як інструмент зовнішньої політики перебувала в зародковому стані, а конкретних дій було замало, що пояснюється такими причинами: обмежені можливості політичної діяльності під чужоземною владою, розпорошеність діаспори, внутрішні суперечності в українській громаді тощо.

Водночас слід відзначити міжнародну активність українських громадських об'єднань у Північній Америці. Тут спостерігалася тенденція до консолідації українських національно-патріотичних кіл. Українські організації в США намагалися підтримувати зв'язки зі спорідненими об'єднаннями в Європі.

Отже, „українська проблема” в перший період Другої світової війни пов'язувалася з європейською дипломатією. Україна залишалася об'єктом

експансії, а УРСР була неспроможною мати свою зовнішню політику та дипломатію, щоб обстоювати національні інтереси українського народу.

Міжнародною проблемою в діяльності антигітлерівської коаліції, яка стосувалася українських територій було, питання радянсько-польського кордону. Польський емігрантський уряд В.Сікорського розумів її так, що після перемоги над нацистською Німеччиною Польща відновиться в кордонах станом на 1 вересня 1939 р., але Кремль мав намір зберегти західний кордон Радянського Союзу, який він мав на 22 червня 1941 р.

Уряд В. Сікорського розраховував на підтримку Великої Британії й особливо США, які керувалися т.зв. „доктриною Стімсона”: Білий Дім не визнає жодної територіальної зміни, здійсненої шляхом насильства. 30 липня 1941 р. американський уряд надіслав В. Сікорському проект заяви з територіальних питань для оголошення під час підписання польсько-радянської союзної угоди з Послом СРСР у Великій Британії І. Майським. Американці обіцяли підтримати документ, у якому говорилося: „Польський уряд, погоджуючись на текст першого параграфу польсько-радянської угоди, категорично не визнає будь-яких змін своїх довоєнних кордонів і рішуче відмовляється обговорювати проблему кордонів у майбутньому” [705,р.78].

Але американська пропозиція надійшла до Лондона вже після того, як польський прем'єр підписав угоду. Тоді Держдепартамент США виступив із заявою в якій наголошувалося, що американський уряд розуміє цю угоду як відповідну до його „політики невизнання територіальних загарбань” [760].

США підтримували територіальні претензії польського емігрантського уряду на „східні креси”. У той же час Вашингтону було байдуже, хто володітиме регіонами України чи Білорусі – відновлена Польща чи СРСР.

Що стосується Президента США Ф. Рузвельта, то він дотримувався погляду, що територіальні суперечки повинні вирішуватися волевиявленням населення, що проживає на цій території. Такий підхід і було викладено у Атлантичній хартії, ухваленій Ф.Д. Рузвельтом і В. Черчиллем й оприлюдненій 14 серпня

1941 р. Починався цей документ пунктами, що визначали ставлення її учасників до територіальних проблем: „1. США і Велика Британія не прагнуть до територіальних або інших придбань. 2. Вони не погодяться ні на які територіальні зміни, що не перебувають у згоді з вільно висловленим бажанням зацікавлених народів. 3. Вони поважають право всіх народів обирати собі форму правління, при якій вони хочуть жити; вони прагнуть до відновлення суверенних прав і самоврядування тих народів, які були позбавлені цього насильницьким шляхом” [136,с.8-9].

Для вирішення спірних питань між Польщею та СРСР 3 грудня 1941 р. до Москви прибув польський прем'єр В. Сікорський. Зустріч Сталіна й В. Сікорського тривала протягом двох днів. В дискусії 4 грудня 1941 р. В.Сікорський загострив суперечку й наголосив: „Світ вибухнув би реготом, якби я погодився дискутувати про кордони 1939 року...”. У відповідь Сталін заявив, що не збирається сваритися через кордони, і тоді польський прем'єр нагадав кремлівському диктаторові про його визнання Львова польським містом. Сталін погодився, але зауважив, що за Львів полякам доведеться сперечатися „з українцями”. В. Сікорський заявив, що багато українців були і є германофілами. Реакція Сталіна на слова польського прем'єра була недвозначна: „Так, але то були не наші, а ваші українці. Разом з вами ми їх знищимо. Ми покінчимо з ними раз і назавжди” [614,р.245]. Проблема міждержавного кордону знову була відкладена на майбутнє. 4 грудня 1941 р. було підписано Декларацію про дружбу та взаємодопомогу СРСР і Польщі у війні проти німецьких загарбників та в повоєнний період [102,с.267].

Держдепартамент США стежив і за британською позицією в польському питанні, тому 4 грудня 1941 р. Посол США у Великій Британії Дж. Вайнент надіслав телеграму Президентові й Державному секретареві США К. Галлу про те, що очікується прибуття Е. Ідена до Москви для підготовки двостороннього договору про союз. А складовою частиною угоди буде визнання Великою Британією нових радянських кордонів на Заході [758,р.1165].

Ця телеграма занепокоїла американське керівництво, й за вказівкою К. Галла Європейський відділ держдепартаменту підготував текст телеграми-відповіді. У ній наголошувалося, що американський уряд заперечує проти дострокового вирішення територіальних питань. Телеграма, текст якої був схвалений Ф. Рузвельтом і доведений до Е. Ідена, закликала британського союзника не укладати угод щодо умов післявоєнного врегулювання [758,р.1166].

Фактично, етнічні українські землі стали предметом торгу союзників по антигітлерівській коаліції. Московські переговори 16-18 грудня 1941 р. засвідчили, що зближення позицій є реальною справою, Е. Іден не відкидав можливості визнання нових західних радянських кордонів і обіцяв провести консультації з американським урядом, що дозволили б вирішити проблему.

Однак Білий Дім домігся від Лондону зобов'язання погоджувати з ним умови майбутнього миру. Зокрема, Лондон мав не визнавати змін європейських кордонів без узгодження зі США, а позиція останніх полягала в тому, щоб відкласти всі такі проблеми до повоєнної мирної конференції. Разом із тим, загроза погіршення стосунків із Радянським Союзом і навіть сепаратного миру [615,р.298-299], змушувала західних союзників до поступок. До того ж британський уряд вбачав у визнанні входження Західної України й Західної Білорусі до складу СРСР необхідну компенсацію за тривалу відсутність Другого фронту проти нацистської Німеччини.

7 березня 1942 р. В.Черчилль надіслав американському президентові телеграму, де вказував: „Зростаючі труднощі війни змусили мене дійти висновку, що принципи Атлантичної хартії не слід тлумачити таким чином, що вони позбавляють Росію кордонів, які вона займала, коли на неї напала Німеччина. Це було основою, на якій Росія приєдналася до Хартії... Тому я сподіваюся, що Ви зможете надати нам свободу дій для підписання договору, укладення якого Сталін бажає якнайшвидше” [536, с.329].

На пояснення своїх позицій щодо польсько-радянського кордону, 9 березня В.Черчилль повідомляв Сталіна, що він відправив Ф.Рузвельту послання,

„переконаючи його схвалити підписання між нами угоди про кордони Росії”[545,с.35]. А попереднього дня британський посол у США, Е. Галіфакс передав Ф.Д.Рузвельту прохання британського уряду дати згоду на визнання Лондоном нових кордонів СРСР. Президент США висловився проти, але тут же визнав, що союзники нічого не вдіють, коли Радянський Союз власними силами поновить владу над своїми новими західними територіями.

Документальні результати своєї московської місії Е. Іден „позичив” американському послу Дж. Вайненту, який представив президентові США відповідний меморандум. До Лондона на початку квітня 1942 р. були відряджені особистий представник президента США Г.Гопкінс і начальник штабу армії США Дж. Маршалл. Г. Гопкінс дав зрозуміти, що Білий Дім проти офіційного визнання радянських вимог стосовно кордонів [625,р.61].

11 квітня 1942 р. Ф. Рузвельт звернувся до Сталіна з посланням, у якому запрошував до Білого Дому з візитом В. Молотова для переговорів. Британсько-радянський договір про союз у війні проти гітлерівської Німеччини й співробітництво та взаємну допомогу після війни було укладено в Лондоні 26 травня 1942 р., після чого В. Молотов вилетів до Вашингтона. Там він підписав спільне комюніке, в якому зазначалося, що „була досягнута повна домовленість про невідкладні завдання відкриття Другого фронту в Європі в 1942 р.”[273,с.271]. Але в міру розвитку співробітництва провідних держав антигітлерівської коаліції, США й Велика Британія схилилися до думки про визнання „лінії Керзона” в якості східного кордону Польщі, а також приєднання Бессарабії й Північної Буковини до СРСР.

Для підготовки „зустрічі у верхах” держав антигітлерівської коаліції, 19-30 жовтня 1943 р. у Москві проходила конференція міністрів закордонних справ СРСР, США й Великої Британії. Напередодні цієї зустрічі Державний секретар США К. Галл одержав від польського посла в США меморандум, у якому еміграційний уряд знову наполягав на визнанні довоєнного східного кордону

Польщі [632,р.511]. Втім, на конференції її учасники не торкалися питання радянсько-польського кордону.

З 28 листопада по 1 грудня 1943 р. у Тегерані відбулася зустріч лідерів СРСР, США та Великої Британії. Щодо кордонів, то СРСР наполягав на визнанні „лінії Керзона”. В.Черчилль наголосив, що ані він, ані Рузвельт не мають відповідних повноважень від своїх парламентів, проте вони втрюх зі Сталіним можуть виробити рекомендації для поляків. А Е. Іден додав, що втрати Польщі на сході вона може компенсувати на заході [632,р.511].

Ф.Д.Рузвельт вважав головним повернення емігрантського уряду з Лондона до Варшави й 1 грудня 1943 р. висловив сподівання про очікуване поновлення польсько-радянських стосунків. Однак радянський лідер це заперечив. Рятуючи ситуацію, Черчилль зазначив, що було б добре, якби Сталін виклав свої думки щодо кордонів Польщі, а він поінформував би про це емігрантський уряд.

Щоб зафіксувати досягнуту угоду, британський прем'єр запропонував зупинитися на формулі: „Вважається в принципі, що територія Польської держави й нації повинна лежати між так званою лінією Керзона і лінією Одери... Фактичне проведення кордону вимагає старанного вивчення і, можливо, переміщення частини населення у деяких пунктах”[632,р.512]. Ф. Рузвельт пристав до домовленості про необхідність відновлення Польської держави в нових кордонах.

На час проведення Тегеранської конференції „великої трійки” гітлерівська Німеччина йшла до поразки. А Радянський Союз став першокласною світовою державою. Це підштовхувало Сталіна до ігнорування позиції західних союзників у польському питанні. Та й надана в Тегерані Сталіну згода Великої Британії й США з радянською позицією в питанні про український відтинок західного кордону СРСР гарантувала його міжнародно-правове визнання незалежно від позиції лондонських поляків.

Таким чином, у міжвоєнний період на заваді остаточному зняттю інформаційної блокади навколо українського питання стала відсутність

визнаного міжнародною спільнотою державного представництва України. Офіційна позиція Білого Дому на той час базувалася на верховенстві американських національних інтересів, чий захист на сході Європи пов'язувався із збереженням єдиної Російської держави. Ця концепція була настільки визнаною американським істеблішментом, що спричинила недооцінку глобальної загрози експорту Кремлем комуністичної революції. Здобути реальну підтримку з боку США могли лише ті керівники національно-визвольних рухів, що це чітко розуміли і керувалися даними принципами у своїй практичній діяльності.

У діяльності Ліги Націй у міжвоєнні роки українське питання зводилося до декларації „мінімальних гарантій” прав національних меншин автохтонним українцям, які мешкали у Польщі, Румунії й Чехословаччині, а США остаточно повернулися до доктрини ізоляціонізму. Приблизно на два десятиліття Україна майже цілком зникла з порядку денного американської зовнішньої політики.

Ситуація змінилася в сер. 1930-х рр., коли в контексті кризи Версальської системи міжнародних відносин у Європі серед певних американських урядовців з'являвся інтерес до українських проблем. Та все ж в американській дипломатії окремого курсу щодо українського питання у міжвоєнні роки не виокремилось. У тих випадках, коли українське питання потрапляло до кола державних інтересів, розглядалось воно як вторинна складова радянської (російської) політики США в цілому.

Після початку Другої світової війни в українських націоналістів не було підстав розраховувати на реальну підтримку з боку США не лише з причин входження їх до антигітлерівської коаліції разом з СРСР, але й тому, що обидві частини ОУН не сприймалися як істотна політична сила. Якщо західні демократії й контактували з ОУН, мова йшла лише про те, щоб скористатися її можливостями в протиборстві з Німеччиною, а потім, можливо, і з СРСР. Позиція США в цьому питанні базувалася на побоюванні, що сприяння розвалові СРСР може завдати шкоди національним інтересам Сполучених

Штатів, оскільки розпад радянської імперії неминуче призвів би до створення нових держав, а відтак виникли б додаткові проблеми для державного департаменту. Як і в 1917-1920 рр., стримана позиція США в українському питанні походила і від цивілізаційного розколу українського населення та відсутності єдності політичних сил, які боролися за українську державність.

З початком Другої світової війни українське питання піднімалося в Конгресі США здебільшого з міркувань залучення голосів виборців українського походження (на той час в країні мешкало вже понад 800 тис. вихідців з України та їхніх нащадків). Закономірно, що подальша поява українського питання в дискусіях американського проводу періоду Другої світової війни здебільшого була пов'язана з діяльністю ОУН-УПА та ситуацією в емігрантському середовищі. Переважно це були таємні аналітичні матеріали для внутрішнього користування працівників держдепартаменту та інших урядових структур, в яких розглядалися причини й витоки українського національно-визвольного руху, окремі аспекти історії України тощо.

Зрештою, в політиці США гору взяло прагнення не переступати певної межі у відносинах із Радянським Союзом. Тому в наступні роки підхід США до українського питання полягав переважно в ідеологічному впливі на населення УРСР і прийнятті рішень на різних рівнях державної влади, згідно з якими Україна визнавалась поневоленою.

2.2. Україна й американсько-радянське блокове протистояння

На завершальному етапі Другої світової війни в Європі на порядку денному зовнішньої політики США знов постало українське питання. Але, не відміну від доби Української революції 1917-1920 рр., це було зумовлено, передусім, поверненням союзним республікам деяких зовнішньополітичних функцій. Тому в умовах розгортання холодної війни перед політикумом Сполучених Штатів постав комплекс питань, пов'язаних із реакцією на вихід Української РСР на

міжнародну арену, розробленням нових доктринальних підходів до українського питання, врегулюванням практичної взаємодії з радянською Україною в рамках ООН і узгодженням такої діяльності з українськими емігрантськими організаціями.

Слабка обізнаність Ф.Рузвельта зі східноєвропейськими реаліями призвела до появи в Європі народів – жертв комуністичних режимів. Як стверджував Ж.Лалой, лідери Заходу не уявляли собі наслідків насильницького встановлення радянського контролю у Центрально-Східній Європі [680,р.8-13]. Особливо це стосується Ф.Д.Рузвельта, що, за словами Ж. Лалоя, порушив „шляхетні принципи Атлантичної Хартії”[680, р.106-109].

Американський політичний ідеалізм простежувався в ставленні до центрально-східноєвропейських народів. У квітні 1944 р. Держсекретар США К.Галл присвятив свій виступ „перспективам” демократичного ладу в ЦСЄ після її визволення Червоною армією від нацизму [613, р.25-35].

Слід мати на увазі й високий рівень популярності серед американців ідей федералізму. Як зазначали Б.Кордан і Л.Луцюк, „логіка сучасних державних систем ставить усталені кордони й відомі зв'язки вище за непевність, що впливає зі змін” [575,р.1].

А координатор британської служби безпеки в Нью-Йорку А.Халперн у записці для віце-міністра закордонних справ Канади зазначав 16 серпня 1944 р.: „В Штатах ніскільки не сумніваються, що пронімецькі українські організації (і всі українські національні організації в США) є, або були під опосередкованим впливом Берліна, але зазнали поразки. ...сильна соборна Україна має лише один шанс вижити як незалежна культурна й національна цілісність. Такий шанс дає союз з Росією” [575, р.152]. З іншого боку, національна держава (nation) могла розраховувати на американську підтримку лише якщо її політика або ж міжнародна ситуація, що складається навколо такої держави відповідає національним інтересам США.

Показовою є й заява Держсекретаря США К.Галла на початку квітня 1944 р.: „Всі народи Європи мусять підтримувати віру в те, що стабільна американська зовнішня політика має на меті встановлення сильних і прогресивних народних урядів...” [710]. Саме на „підтримку віри” шляхом пропагандистських акцій, і була спрямована офіційна політика США в українському питанні за холодної війни.

Тимчасове ж посилення уваги офіційного Вашингтона до українського питання на завершальному етапі війни в Європі, як зазначалося вище, було зумовлене конституційними змінами 1 лютого 1944 р. в СРСР. Кремль вирішив використати „українське питання” для розв'язання стратегічних проблем [367].

Цей крок викликав дискусію в експертних колах. Так посол США у СРСР В.А. Гарріман отримав інформацію від працівників НКЗС СРСР, що в кожній із радянських республік будуть створені наркомати оборони [634,р.809]. У звіті до Білого Дому В.А. Гарріман наголосив, що „насправді дивно, що оборона і закордонні справи обрані для проведення децентралізації”[635, р.120].

Американські аналітики не мали ілюзій стосовно меж „розширення прав союзних республік”. „Центральний контроль Москви, - зазначав представник Держдепартаменту К. Болен, - ніколи не здійснювався через уряд, а тільки через партію і, безумовно, так буде й надалі”[635,р.811]. „Якщо й буде створено союзно-республіканський наркомат, - писав В.А. Гарріман, - він все одно буде керуватися та урядуватися центральним комісаріатом у Москві”[635,р.821].

Кремль демонстрацією демократизації в сфері відносин Центр - республіки прагнув до поліпшення міжнародного іміджу. Другим аргументом для такого кроку була боротьба Кремля за голоси у майбутній ООН. І третім був стан національних відносин у самому СРСР. За свідченням Державного секретаря США Е.Стеттініуса, на Ялтинській конференції Й.Сталін не приховував свого занепокоєння українським питанням. „Ніхто не міг визначити розмір труднощів в Україні, - наголошував Е.Стеттініус, - але ми у Вашингтоні чули під час німецького наступу, що Україна може відірватись від СРСР” [748,р.246].

„Президент був обурений свого часу радянською вимогою в Думбартон-Оксі надати голоси для кожної з 16-ти республік, - згадував Е.Стеттініус. - Одначе тепер він сказав мені, що, зважаючи на географію і населення, він більше не думає, ніби російська вимога додаткових голосів для України і Білорусі є нерозумною”[737,р.18-19].

Але, на переконання здобувачки, більш обґрунтованою є поширена в західній політології версія, що підвищенням міжнародно-правового статусу союзних республік Кремль розраховував легітимізувати територіальні анексії 1939-1940 рр. А наявність двох відомств закордонних справ (центрального і республіканського) створювало для Кремля ефект „двостволки”, як це назвав В.А.Гарріман [635,р.821]. Вже 19 березня 1944 р. В.Молотов у розмові з послом США наголосив: „Наші українці й білоруси критикують нас за лінію Керзона, вказуючи на те, що західніше цієї лінії перебувають українські і білоруські райони, з передачею котрих Польщі вони не можуть погодитися” [432,с.60].

16 грудня 1944 р. в таємному звіті відділу досліджень і аналізу Управління стратегічних служб (УСС) США чимало матеріалів було відведено аналізу місця радянських республік у повоєнній американській зовнішній політиці. Автори звіту одними з перших означили проблему окремої участі радянських республік в міжнародних організаціях. Результатом проведеного аналізу стала пропозиція не погоджуватись на визнання союзних республік як юридичних суб’єктів міжнародної політики [575,р.154-155]. Передусім це стосувалося Української РСР. А подальший перебіг подій навколо української проблематики підтвердить, що адміністрація Ф.Рузвельта не мала наміру виносити її за рамки антикомуністичної пропаганди.

Проте в повоєнній політиці Й.Сталіна Україні відводилося особливе місце. І навіть формальне надання Україні функції зносин із зовнішнім світом стало історичною віхою в розвитку українського державотворення. Український нарком О.Корнійчук у листі до Голови Раднаркому УРСР М.Хрущова висунув низку програмних ідей щодо концепції діяльності зовнішньополітичного

відомства республіки. „Початком нашого виходу на міжнародну арену, - зазначав нарком, - має бути встановлення дипломатичних відносин з Великою Британією й США... Цим актом ми ... забезпечимо позитивне вирішення питань про нашу участь у мирних переговорах”[82,с.38].

О.Корнійчук інформував Голову РНК УРСР М.Хрущова і про те, що Посол США в СРСР В.А.Гарріман та Посол Великої Британії в СРСР А.Керр у бесідах з ним і В.Молотовим висловлювали бажання відвідати Київ. Увагу дипломата привернула фраза в листі А. Керра: „Коли Ви з часом влаштуєтесь... Ви, безперечно, визнаєте мене таким, хто стукає у Ваші двері” [82,с.38]. Це розцінювалося О.Корнійчуком як готовність до обміну дипломатичними місіями між Лондоном і Києвом.

Але 12 липня 1944 р. новим наркомом закордонних справ України став Д.З.Мануїльський. Ним було підготоване нове Положення про наркомати закордонних справ союзних республік. На відміну від пропозицій О.Корнійчука, в Положенні не наголошувалося на необхідності налагодження прямих дипломатичних відносин республік СРСР з іноземними державами. [82,с.42]. Загалом документ відрізнявся від пропозицій О.Корнійчука посиленою увагою до української еміграції, в т. ч. і в США [82,с.43].

Певний час офіційна Москва продовжувала розігрувати „українську карту” на міжнародній арені. А у травні 1945 р. Д.Мануїльський наголошував на тому, що Україна готова в будь-який момент обмінятися дипломатичними представництвами з будь-якою країною [354].

Гостру дискусію спричинила підготовка Установчої конференції ООН. Адже в радянській пропозиції, оприлюдненій іще 28 серпня 1944 р., містилася теза, що майбутня організація безпеки має включити до свого складу всі союзні республіки СРСР.

Логічною стала відмова Е.Стеттініуса розглядати пропозицію А.Громика [633,р.752]. А сенатор А.Ванденберг лякав президента Ф.Рузвельта тим, що вступ УРСР і БРСР до ООН „викличе пекельну ситуацію” в Об’єднаних

Націях [762,р.159]. Ця пропозиція спричинила негативну реакцію президента США, який звернувся із секретним посланням до Й.Сталіна, де висловлювалася стурбованість заявою А.Громика. Ф.Рузвельт пропонував відкласти питання до скликання першої сесії Генеральної Асамблеї ООН.

США й Велика Британія на офіційному рівні заперечували проти радянської пропозиції, хоча Лондон демонстрував більш поміркований підхід, бо мав на меті рекомендувати до ООН свої домініони.

В Ялті радянська делегація скоротила перелік потенційних кандидатур із числа союзних республік до трьох - України, Білорусії та Литви. Однак Ф.Рузвельт і далі заперечував, бо „кожний член організації повинен мати тільки один голос” [431,с.122]. Компромісна формула передбачала участь уже лише двох союзних республік - України та Білорусії.

Все ж Ф.Рузвельт у письмовому зверненні до Сталіна 10 лютого 1945 р. висловлював занепокоєність тим, що СРСР матиме 3 голоси в майбутній ООН, а США - тільки один. Й.Сталін листом від 11 лютого не заперечував проти трьох голосів США в майбутній ООН [431,с.145]. Проте пізніше Білий Дім відмовився від цієї ідеї, оскільки вона порушувала б Конституцію США стосовно прав суб'єктів федерації [737,р.128-129].

Член делегації США на Ялтинській конференції Ч. Болен згадував із обуренням дискусію щодо залучення союзних республік у якості первісних членів майбутньої міжнародної організації: „Ця проблема впливала на одному з ранкових засідань міністрів закордонних справ і того ж вечора троє глав урядів дійшли згоди”[575.р.197-198].

Домовленість передбачала, що Установча конференція ООН, запросить УРСР і БРСР до участі в ній як „первинних членів” Організації, а делегації США та Великої Британії підтримають таке запрошення. Але в оприлюднених документах Ялтинської конференції рішення про допуск до членства в ООН двох радянських республік не згадувалося.

Вже ж ця домовленість потрапила в американську пресу і спричинила активну критику президента. Ф.Д.Рузвельт розпорядився опублікувати офіційну заяву з цього приводу. У ній Державний секретар США інформував громадськість про бажання СРСР залучити Україну та Білорусію до майбутньої міжнародної організації. „Зважаючи на важливість, яку прикладав радянський уряд, американська делегація в Ялті... погодилася, що уряд США підтримає цю радянську пропозицію у Сан-Франциско, якщо її буде там висунуто”. „До речі, - згадував пізніше Е.Стеттініус, - заперечень проти нашої згоди на негайне надання додаткових голосів у Асамблеї ООН Україні і Білорусі, по суті, не було. В ході дебатів у Сенаті про ратифікацію Статуту ООН це питання навіть не зачіпалося” [298,с.372-373].

На другому пленарному засіданні Установчої конференції ООН у Сан-Франциско 27 квітня 1945 р. було одностайно схвалено рішення запросити УРСР і БРСР „як первісних членів міжнародної організації”. 30 квітня Виконавчий комітет конференції надіслав урядам УРСР і БРСР офіційні запрошення до Сан-Франциско.

1 травня 1945 р. українська делегація на чолі з Д.Мануїльським, вилетіла до США, до неї увійшли: заступник Голови РНК УРСР І.Сенін; віце-президент АН УРСР О.Палладін; директор Інституту історії АН УРСР, професор М.Петровський; ректор Київського університету ім. Т.Шевченка, професор В.Бондарчук; член-кореспондент АН УРСР П.Погребняк [70,с.18]. Перший „вихід” делегації УРСР виявився успішними, українські дипломати демонстрували необхідну кваліфікацію та комунікабельність [495,с.566-570].

В той же час необхідно окремо зазначити крайню залежність делегації Української РСР на Установчій конференції ООН від політико-ідеологічного протистояння офіційних Москви й Вашингтона. Для СРСР ідея створення ООН базувалася на подальшому використанні її в якості механізму запобігання та мирного поладження воєнно-політичних конфліктів. Тим часом Сполучені

Штати демонстрували прагнення надати новостворюваній організації роль своєрідного координатора відносин між державами [652,р.28].

Тому, по-суті, приводом для згоди Заходу на сприйняття УРСР у ролі “initial member” новостворюваної міжнародної організації безпеки та співробітництва стала позиція Ф.Рузвельта, переконаного в тому, що „Україна була слабкою ланкою в радянській системі”. А офіційна Москва не приховувала наміру прикритися членством УРСР і БРСР в ООН, щоб відвернути можливі зауваження стосовно своєї національної політики.

Окремою проблемою для дипломатії УРСР стала негативна реакція представників українських емігрантських кіл на її участь у діяльності ООН. У зв'язку з появою офіційної делегації УРСР у Сан-Франциско на її адресу надходила велика кількість критичних зауважень. Провід ОУН у травні 1945 р. ухвалив спеціальну декларацію, в якій зазначав: „Україна є на міжнародному терені незалежно від того, які безпосередні причини діяли при запрошуванні її до Сан-Франциско... Одначе, ми якнайрішучіше виступаємо проти того, щоб український народ був заступлений на міжнародній конференції делегацією, складеною зі сталінсько-більшовицьких агентів” [299,с.137].

Справа не обмежувалася деклараціями: українські націоналістичні організації воліли змінити представництво УРСР на міжнародній арені. Так Конгрес українців Канади (КУК) відрядив до Сан-Франциско „паралельну делегацію”, наполягаючи на тому, щоб саме її прийняли як дійсну репрезентацію України.

Але українським патріотам імпонував вихід радянської України на світову арену, нехай і в такому ущемленому вигляді. Вони використовували його для звернення уваги світової громадськості до української проблематики. Колишній голова Дипломатичної місії ЗУНР у США Л.Цегельський інформував американську громадськість, що його делегація зустрічалася в Сан-Франциско з усіма представниками Об'єднаних Націй, домагаючись включення незалежної України до числа її учасників [219,с.191-192].

Демонстративна участь УРСР у створенні ООН мала велике морально-політичне значення й далекосяжні результати. По-перше, причетність до її створення підвищувала авторитет УРСР і українства в цілому. По-друге, Україну починали ідентифікувати в світі, враховувати український чинник у міжнародній політиці. По-третє, українська радянська дипломатія здобувала досвід практичної діяльності, лобіювання інтересів держави тощо. По-четверте, з діяльності УРСР в ООН виростала плеяда дипломатів, частина з яких стала на службу незалежній Україні. По-п'яте, завдяки членству в ООН, у українців зберегалася надія зміни квазісуверенітету УРСР на дійсний суверенітет.

Українські емігрантські організації в США, зокрема, УККА, намагалися прорвати інформаційну блокаду навколо українського питання. Група представників комітету прибула до Сан-Франциско і 14 травня 1945 р. вони були прийняті членом американської делегації Д.Пулом, що опісля надіслав спеціальний меморандум держсекретарю. Окрім звіту про зустріч він підкреслив спробу делегації УККА пом'якшити враження стосовно того, що „в перерві між двома війнами справа українського націоналізму пов'язувалась із німецьким походом на схід”. В розмові з дипломатом американські українці підкреслювали, що „Сполучені Штати завжди були захисниками поневолених народів”. „Я відповів, - завершував меморандум Д.Пул, - що інтерес народу Сполучених Штатів до всіх, хто відчувається поневоленим, має підтвердження в історії, але підкреслив, що ніхто не може бути зацікавленим у створенні враження, нібито уряд Сполучених Штатів є безрозсудним прибічником невдоволених. Необхідно, особливо у наш час, прийти до дружнього полагодження проблем з СРСР” [575,р.159-160].

Але, не дивлячись на активне включення української радянської дипломатії у міжнародний процес, іноземні аналітики не мали жодних сумнівів щодо повноважень республіканських зовнішньополітичних відомств, вказуючи, по-перше, на невиправдане дублювання республіканських і союзних представників у міжнародних організаціях, а по-друге – на те, що союзні республіки нездатні

виконувати свої зовнішньополітичні повноваження без Центру [575,р.154-155]. Не була таємницею й ст. 45 модифікованої Конституції УРСР, згідно з якою свою діяльність у зовнішній сфері Українська РСР здійснювала на загальносоюзних принципах відносин з іноземними державами.

Західні державні діячі та дипломати призвичаювалися не стільки до появи нового незалежного актора міжнародних відносин, скільки до чергового етапу розвитку сталінської національної політики. На той час потенційна українська окремішність сприймалася Заходом як дестабілізуючий чинник для системи міжнародних відносин, а проблеми неросійських народів, які входили до складу Радянського Союзу, розглядалися як внутрішня прерогатива Москви.

І хоча держави англосаксонського світу проводили скоординовану політику в українському питанні, це допускало певні розходження між ними. США спершу зайняли жорстку позицію щодо вступу УРСР як окремої держави в ООН. Але Велика Британія, прагнучи розширити „власне” представництво в ООН, проявила більшу готовність до компромісів. В той же час Вашингтон декларував антирадянські позиції стриманіше, а з іншого - американське керівництво навіть у таємних документах майже не торкалося питання національно-державного самовизначення народів СРСР. Зокрема, Г.Трумен, виступаючи 27 жовтня 1945 р. по-перше, підкреслив американську лінію на еволюційне „повернення суверенних прав і самоуправління всіх народів, позбавлених цього силою”, а також додав: „Ми не схвалимо жодних територіальних змін у будь-якій дружній частині світу, допоки вони не узгодяться з вільно висловленими прагненнями народів” [159,с.209].

Отже, прихід до влади в Білому Домі Г.Трумена не призвів до зміни в позиції США щодо збереження територіальної цілісності СРСР. Заяви про те, що США „за самовизначення менших і більших народів” і „проти імперіалізму”, що вони „стануть за справедливість для всіх” спрямовувалися передусім для американської громадської думки.

Державний секретар із закордонних справ Великої Британії Е.Бевін, у листопаді 1946 р. вказав на стриманість позиції Вашингтона в українському питанні, що межувала з негативізмом. „Можна додати, - зазначив міністр. - що у двох нещодавніх випадках службовці держдепартаменту заявляли про відсутність в уряді Сполучених Штатів захопленості офіційними кроками українського уряду, спрямованими на щось інше, окрім членства в Об'єднаних Націях” [575,р.190].

Попри обережність авторів дипломатичних, можна стверджувати: по-перше, на всіх рівнях західної дипломатії збереженню нормальних стосунків із Радянським Союзом віддавався пріоритет перед вимогами українських націоналістів щодо сприяння самовизначенню України; по-друге, дипломатичні документи підтверджують висновок аналітиків, які заперечували популярні в СРСР тези про те, що імперіалізм постійно докладав зусиль, аби розвалити Радянський Союз, використовуючи для цього можливості українських націоналістів; по-третє, аналіз дипломатичних матеріалів підтверджує, що Захід „українська дипломатія” цікавила в обмежених обсягах і лише з огляду на можливості використання як додаткового фактора у загальному процесі розвитку відносин з СРСР з початком біполярного протистояння.

Порушувати питання про встановлення дипломатичних відносин з Українською РСР за умов холодної війни могли тільки провідні західні держави, а вирішальним на той час був голос офіційного Вашингтона. Тому в контексті нашого дослідження цікавою є реакція Держдепартаменту США на повідомлення-запит британського зовнішньополітичного відомства від листопада 1946 р. щодо можливості „Встановлення дипломатичних зв'язків з урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки”. Потреба такого кроку в документі пояснювалася тим, що, по-перше, Британія отримала б „постійне джерело інформації на території СРСР, що має велике економічне та воєнне, якщо і не політичне, значення”, а, по-друге, здобуттям британськими

спецслужбами „іншого осередку в Радянському Союзі для контактів і розповсюдження культурного, а отже й політичного впливу” [575,р.188].

Для демонстрації позицій Лондону та Вашингтону можна навести виступ В.Черчилля у Фултоні й послання Держсекретаря США Е.Стеттініуса Президентові США Г.Трумену від 27 червня 1945 р. під назвою „Міжнародний комунізм”. Британський экс-прем’єр окремо підкреслив проблему „звільнення” східноєвропейських народів. А в посланні Е.Стеттініуса ця проблема висвітлювалася під кутом зору інтересів США та захисту американської політики від впливів радянської дезінформації. У документі зазначалося про „комуністичний контроль у профспілках на ключових промислових об’єктах” США, „нападки на вищий персонал Держдепартаменту” тощо [636,р.279]. Проблема поневолених народів у цьому документі не розкривалася.

Відмінність у позиціях двох держав знайшла своє втілення у практичній реалізації політики щодо України. Велика Британія першою порушила проблему встановлення дипломатичних зв’язків з Україною. Але вплив США обумовлював необхідність проведення консультацій між союзниками. У згаданому вище британському документі, датованому листопадом 1946 р., йдеться про таке: „У серпні 1944 року держдепартамент погодився з посольством її Величності у Вашингтоні, що з цього приводу потрібен повний обмін поглядами та інформацією” [575,р.189].

Адміністрація Г.Трумена на зламі 1946-1947 рр. тільки приступила до вивчення можливостей протидії радянському поглиненню Центрально-Східної Європи [637,р.341-347]. Відповідь США на британську пропозицію щодо перспектив встановлення дипломатичних відносин з УРСР була надана 23 червня 1947 р. на рівні послання директора управління європейських справ держдепартаменту Г.Маттеуса Держсекретареві США Дж. Маршаллу „Про переваги і недоліки від встановлення дипломатичних зв’язків з Українською РСР” [638,р.573-575]. Складалося воно з двох частин – „Переваги” і „Невигоди”. В першій зазначалося: „Встановлення дипломатичних зв’язків з

Україною дало б урядові цінний пост підслуховування в одній з найважливіших республік Радянського Союзу”, що дозволило б офіційному Вашингтону завчасно одержувати інформацію і враховувати її у відносинах із СРСР.

У другій частині послання Г.Маттеус виходив з того, що Українська РСР не є незалежною суверенною державою, а тому стверджував: „Окреме визнання України призвело б до ускладнення наших зв’язків з Радянським Союзом і дало б радянському урядові можливості для маневрів у спробах реалізації власних специфічних інтересів у міжнародних справах”. Виходячи з цього, американський дипломат пропонував „притримати наше рішення в цій справі до тих пір, поки не побачимо, чи вдалося встановити безпосередні зв’язки британцям і чи принесло це їм якісь переваги”.

Необхідно підкреслити, що навіть в умовах антикомунізму доби холодної війни, національна політика КПРС не зайняла належного місця в політиці Вашингтона. Це зумовлювалося політичними поглядами Г.Трумена, який обмежував коло „окупованих Москвою країн” до формально суверенних держав ЦСЄ. Щож до прав людини, їхній захист зводився у міжнародному аспекті до заяв, на кшталт зробленої ним 29 червня 1947 р.: „Як американці ми віримо, що кожна людина має бути вільною і жити згідно зі своїми бажаннями ” [778,р.111,181].

Стримана позиція Вашингтона обумовлювалася й активністю радянської дипломатії. Так, керівник відділу східноєвропейських справ держдепартаменту Л.Томпсон у розмові з радником радянського посольства В.Тарасенком 25 лютого 1947 р. почув від того натяк, що „український уряд не дозволить нам відкрити консульство в Одесі, допоки ми не встановимо дипломатичних зв’язків з цією республікою” [638,р.536-537]. Звичайно, такі заяви могли робитися або за погодженням з Кремлем, або ж у формі провокації. Відповідно й американськими дипломатами в умовах холодної війни такого роду ідеї сприймалися як провокація.

Беручи до уваги інтереси розвідувальних служб, Держдепартамент США схилився до збереження представництва військово-морського відомства США в Одесі замість вирішення „незручного питання про визнання Української РСР”. Про другорядність України у стратегічних планах США свідчить і меморандум в. о. керівника відділу східноєвропейських справ Ф.Стівенса від 10 вересня 1947 р., такої ж думки був і Посол США в СРСР В. Сміт [638,р.586].

Питання можливості встановлення дипломатичних відносин Сполученими Штатами з УРСР піднімалося й на початку липня 1947 р. в бесіді співробітника канадського посольства у Вашингтоні Г.Ронга зі спеціальним радником держсекретаря Ч.Боленом. За її результатами Г.Ронг звітував: „Пан Болен сказав, що, на його погляд, не буде багато шкоди у британській спробі переконатися в тому, чи дійсно вдасться відкрити місію у Києві... Однак він сумнівається, що росіяни дозволили б членам такої місії бачитися з кимось, крім дуже обмеженого кола службовців” [575,р.197-198]. Г.Ронг зазначив: „Певна небезпека закладена й у тому, що таким чином було б підтверджено визнання суверенітету однієї з союзних республік”. Через кілька років Конгрес США повернувся до проблеми дипломатичних зв’язків з Українською РСР, але знову без прийняття якогось рішення [159,с.215].

Окремий блок дипломатичних документів США стосується загальних аспектів радянського напрямку діяльності Державного департаменту США, де як складова аналізується і українське питання. Один із таких документів – „Цілі Сполучених Штатів стосовно Росії” від 18 серпня 1948 р. був підготовлений секретарем відділу політичного планування держдепартаменту С.Соуерсом для РНБ США [575,р.209-212].

Поряд із визнанням за українцями найвищого в СРСР рівня культурно-економічного розвитку, в „Цілях” водночас наголошувалося: „Поки українці були своєрідним елементом у Російській імперії, вони не проявляли себе „нацією”, здатною взяти на себе відповідальність за проблему незалежності перед лицем великої російської протидії. Україна не є чітко визначеним

етнічним чи географічним поняттям... Немає чіткої лінії поділу між Росією і Україною і було б неможливо встановити її... Назовні політична агітація є здебільшого витвором окремих романтичних інтелектуалів...”.

Далі С.Соуерс зробив прогноз: „Економіка України нерозривно пов’язана з економікою всієї Росії... Спроба відірвати її від російської економіки була б настільки ж штучною й деструктивною, як і спроба відокремити Зерновий Пояс разом із промисловим районом Великих Озер від економіки Сполучених Штатів... Якщо й може бути окреслений якийсь реальний кордон на Україні, то логічно було б вважати ним кордон між територіями, котрі традиційно схилилися до Східної церкви й тими, що віддавали перевагу Римській церкві”.

Тому Сполучені Штати мають виходити з доцільності встановлення федеративного зв’язку між українцями й росіянами: „За таких умов Україна користувалася б значним ступенем автономії, не будучи економічно та у воєнному плані незалежною”. С.Соуерс наголошував на тому, щоб США не підштовхували українського сепаратизму, аби не зіпсувати стосунків з Росією. Але, підсумовував він, якщо український народ протримається, це підтвердить „моральне право України на самостійний статус”.

17 березня 1948 р. управління аналізу розвідувальної інформації Держдепартаменту США виступило з узагальненням американської позиції щодо українського питання. У звіті „Природа і розмах невдоволення на Україні” зазначалося, що „опір радянській політиці продовжує знаходити підтримку в повоєнній Україні. Націоналістичні й сепаратистські тенденції в Україні, ...все ще проявляються. Свідчення того, що Кремль має обмежені успіхи в акціях, спрямованих на придушення українського сепаратизму, з’явилися не далі як у січні 1948 р., коли Хрущов визнав, що такі почуття ще існують... Той факт, що вони зуміли вижити, дає підстави вважати: місцеве населення підтримувало їх... лише ті люди, які переконано ненавидять радянський спосіб життя, могли підтримувати справу, поразку якої багато хто з них, без сумніву, усвідомлював” [575,р.204-205].

Але цей об'єктивний не означав готовності Білого Дому відкрито підтримати націоналістичні виступи в західних регіонах УРСР. Спорадичні висловлювання Держдепартаменту США на користь незалежності України траплялися найчастіше в контексті обговорення малоймовірних перспектив розвитку Центрально-Східної Європи. Водночас дипломати й відповідні спецслужби США не припиняли стеження як за ситуацією в радянській Україні й навколо неї, так і за емігрантськими організаціями, й були готові до використання сепаратизму задля послаблення СРСР.

Приміром, Посол США в СРСР В. Сміт 29 січня 1948 р. звертав увагу Держсекретаря США Дж. Маршалла на те, що В.Молотов у промові в зв'язку зі святкуванням в УРСР 30-річчя „радянської державності” зосередився на критиці „буржуазних впливів” [639,р.800-801].

У перші роки холодної війни українське питання розглядалося в контексті радянської політики США. Але в час загострення радянсько-американського протистояння Україна розглядалася окремо. Після проголошення 20 квітня 1950 р. Г.Труменом курсу на донесення „істини” народам задля „протидії комуністичній пропаганді”, цей напрямок посилювався, а його мета формулювалась як „відкинути росіян назад” [640,р.314-316].

Таким чином, для початкового періоду холодної війни була властива боротьба двох тенденцій в зовнішній політиці США. З одного боку, це прагнення послабити Радянський Союз, не допустити розширення його геополітичного впливу. З іншого боку, давалася взнаки, за визначенням Я.Пеленського, „концепція непередрішенства” (non-predetermination): Сполучені Штати, не встановивши дипломатичні зв'язки з Українською РСР, підтвердили своє небажання створювати „прецедент визнання української державності” [314,с.77-78].

Промова М.Хрущова на XX з'їзді КПРС не змінила ситуації у відносинах Центр-Республіки. Але хрущовська „відлига” сприяла активізації зовнішньополітичної діяльності УРСР, особливо в ООН. Та діяльність України

в ООН стикалася з політичними труднощами. Так, у 1955 р. Комітет із закордонних справ Палати представників Конгресу США опублікував збірку документів, які доводили факт, що УРСР і БРСР не є повноцінними суб'єктами міжнародного права, а членами ООН стали на підставі політичних міркувань. На щастя, серйозних наслідків це для УРСР не мало [232,с.191-193].

А 27 лютого 1953 р. Сенат США надіслав представництвам держав в ООН резолюцію з засудженням „антигуманних кампаній, здійснюваних радянським урядом і його маріонетковими урядами в країнах-сателітах у Європі та Азії проти меншин, зокрема, переслідування греко-католицької конгрегації..., переслідування етнічних груп у Польщі, в Україні, у Балтійських і Балканських державах” [278,с.566]. Реакція МЗС Української РСР збігалася з діями МЗС СРСР: рішучий осуд, контрзвинувачення та інші акції.

У той же час, підтримкою Москви користувалися пропозиції співробітників українських міністерств і відомств щодо ідеологічної роботи за кордоном, започатковані ідеєю Д.Мануїльського про надання таких функцій Українському товариству культурних зв'язків із зарубіжними країнами [278,с.571]. При цьому планувалося використати й можливості прорадянської частини діаспори, не обов'язково етнічного українського походження. У перші повоєнні роки активність тут демонстрували американські єврейські організації [278,с.572].

Тим часом, у зовнішньополітичних службах США підходи до українського питання від його першої появи на завершальному етапі Першої світової війни й до приходу до влади у Вашингтоні Д.Ейзенхауера визначались ситуативністю. Відсутність у Білого Дому сталих геополітичних інтересів у регіоні ЦСЄ до початку Другої світової війни змінилася іншою концепцією - утримання належного рівня відносин з СРСР, невтручання у його внутрішні справи.

Посутнє значення має висновок професора Г.Макдональда про те, що „українські націоналістичні організації ніколи не здобули політичної влади чи згуртованості, достатніх для впливу на стратегічні пріоритети західних держав під час вирішальної війни й у повоєнні роки; й тому, не дивлячись на недовіру

холодної війни, легітимність Радянського Союзу як територіальної держави в її кордонах 1941 р. та її геостратегічна присутність у Східній Європі сприймалися як безперечні”[575,р.ххх].

Водночас відмежованість США від подій у географічно віддалених країнах частіше піддавалася критиці в контексті підсилення антикомуністичних настроїв. „Ми не можемо залишитися в ізоляції, - наголошував 22 січня 1946 року конгресмен Мерроу, - Куди б хто не поїхав, у будь-якій країні знайде дійсно активну комуністичну партію” [159,с.225-226]. А сенатор Уілліс 20 березня 1946 р., так окреслив пріоритети нового інтервенціонізму: „Перше: ми за справедливість для всіх. Друге: ми домагаємось самовизначення як для малих народів, так і для великих. Третє: ми стоїмо проти імперіалізму - нашого або чийогось”[159,с.226].

Президент США Г.Трумен у промові у квітні 1950 р. акцентував увагу на міжнародно-інформаційній складовій процесу подолання ізоляціоністських тенденцій: „Ми повинні зробити так, щоб нас почули у світі шляхом велетенської кампанії істини... Це - необхідна складова..., настільки ж важлива як військова сила чи економічна допомога”[743,р.26].

А у 1945-1953 рр. українське питання стало предметом розгляду американської зовнішньої політики в зв'язку з такими чинниками:

- активізація діяльності УККА. Меморандуми, надіслані УККА в Держдепартамент США, стосувалися становища українського народу в складі СРСР, проблем незалежності України, сталінських репресій і т.д. Представники УККА брали участь у слуханнях комітетів Сенату та було заведено практику відрядження делегатів на національні конференції Демократичної та Республіканської партій, міжнародні форуми;

- продовження активних бойових дій УПА, поширення інформації про підпільний рух в Україні. Але під впливом американської „політики стримування комунізму” лідери УПА поступово зрозуміли марність надій на безпосереднє втручання США в події на території СРСР і України зокрема;

- формування кола конгресменів і сенаторів, які вимагали від виконавчої влади окреслення позиції США у питанні про неросійські народи СРСР і український в тому числі. Спеціальний комітет з комуністичної агресії Палати представників наприкінці 1954 р. підготував звіт про становище в Україні. 9 лютого 1953 р. проведено слухання про встановлення дипломатичних відносин з УРСР та БРСР, але відповідної резолюції не було схвалено.

Безрезультатність таких ініціатив пояснювалася тим, що виконавча влада США є провідною у процесі формування зовнішньополітичної стратегії, а в Сенаті й Палаті представників лише обговорюються її варіанти. Розгляд „українського питання” був підпорядкований стратегії відносин із СРСР.

Й усе ж у процесі еволюції українського напрямку в американській зовнішній політиці, він від політико-пропагандистського використання підневільного становища України перейшов у русло міждержавних відносин. Адже в умовах розгортання процесів деколонізації відчувалась потреба в розробці єдиного концептуального документа, що містив би стратегічні інтереси США стосовно неросійських народів, підпорядкованих Кремлю. Усвідомлюючи важливість цього завдання, Вашингтон схилився до стратегічного виміру вирішення питання. У Конгресі почали обговорюватися тези про розробку резолюції, яка б сформулювала основи позиції США щодо „поневолених комунізмом народів”. А для громадян США - прихильників українських незалежності знову на перший план виходила інформаційна діяльність.

Задекларований Г.Труменом курс на донесення істини народам світу задля протидії комуністичній пропаганді постійно посилювався. Дж.Ф. Даллес, що був консультантом Держсекретаря США Д.Ачесона, у журналі „Лайф” 19 травня 1952 р. наголошував на „моральних аспектах впливу, завдяки яким США і зруйнують радянську імперську структуру”.

Але американські аналітичні огляди продовжували будувалися навколо тези, що Радянський Союз є „комуністичною Росією”. Тому сприятлива для оцінки

українського питання зміна орієнтації американського істеблішменту залишалася пріоритетним завданням для української етнічної групи в США і, насамперед, УККА.

Тоді ж сформувалася і модель взаємодії української діаспори із владними структурами США: реагуючи на програму дій УККА, США погоджувалися на поміркований крок, що відповідав стратегічній платформі відносин з Радянським Союзом. На думку Є.Камінського, „існує низка документально підтверджуваних фактів, які свідчать про те, що Сполучені Штати насправді відігравали роль закулісного каталізатора постійної уваги зарубіжних країн до Української РСР” [258,с.822]. Але американські дії в контексті т. зв. „таємних операцій” на українському напрямі не мали стратегічного характеру.

Наочним прикладом такого підходу можна вважати ініціативи Міністра ВМФ США Дж.Форрестола та колишнього радника посольства США у Москві Дж.Кеннана. Дж.Форрестолу належить пропозиція скористатися потенціалом антикомуністичного руху Опору в Західній Україні для організації таємної війни проти сталінського режиму. А Дж.Кеннан не приховував, що його зацікавлення українським питанням було спричинене проголошенням Української РСР суб’єктом міжнародних відносин.

С.Теннер навіть здійснив спробу рекрутування в Мюнхені агентури для нелегальної роботи на території СРСР. Представники неросійських народів СРСР, вважав він, ненавидять росіян (швидше всього, С.Теннер мав на увазі комуністичний режим. – Авт.), а тому автоматично опиняються на боці американців. Та перша спроба десантувати групу на радянську територію завершилася її знищенням [800,р.33-34]. Тому в подальшому ініціювання „операцій” в сфері українського питання виходило лише від представників американської дипломатії.

Зрозумівши, що невтручання в справи ЦСЄ починає дискредитувати США в очах колоніальних народів, американські аналітики ініціювали розробку Закону про поневолені нації, а у концептуальному плані почався поступовий відхід від

великоруської схеми сприйняття СРСР.

У грудні 1952 р. в США вийшла брошура зі зверненням Міністра внутрішніх справ США О.Чепмена „Дух незалежності: Америка та Україна” до П'ятого конгресу УККА та з вступним словом сенатора Б.Муді. У вступному слові сенатор Б.Муді наголосив, що „в самому серці українських традицій є той важливий факт, що хоч політичну незалежність ліквідовано, устремління до незалежності не вмерло. Воно живе, пройшовши через сотні років гноблення, і виражається в тому, що український народ насправді існує, незважаючи навіть на те, що його незалежність і національна особливість тимчасово придушені в жорстоких лещатах іноземного панування. Це той факт, що зв'язує воєдино українську і американську традиції” [594,р.2].

Одним із перших кроків на шляху до концептуального визначення поняття „поневолених націй” стало створення в 1954 р. Асамблеї поневолених європейських націй (АПЄН) та, через деякий час, Американського комітету поневолених націй (АКПН). З діяльністю АПЄН і АКПН, до складу яких увійшли лідери УККА, пов'язаний вихід українського питання на політичну арену США.

Однак, за умов біполярного протиборства, плекати надмірні надії, що за такими публікаціями та появою громадських організацій буде організовано визвольний „похід проти СРСР”, було невиправдано. До українського питання переважав підхід, окреслений Дж.Кеннаном: „Якщо ми політично і економічно кинемося не лише проти радянського режиму, але й проти найсильнішого і найчисленнішого етнічного елемента на традиційних землях, - писав він, - і зробимо це в ім'я національних екстремістів, серед яких неможливо уявити єдності і які без тієї чи іншої ставки на американські багнети ніколи не будуть здатні утримати себе проти російського (в більшості випадків) реваншистського тиску, це означатиме безглуздя таких величезних масштабів, що навіть остання пригода у В'єтнамі втрачає своє значення за однієї думки про це. Не можна сказати,

що я не симпатизую підлеглим народам, які скніють під обмеженнями сталінського режиму, але я симпатизую і російському народові, котрий, врешті, втрачає сили від того ж ярма. Я також дещо знаю про межі нашої власної сили і розумію, що звернені до нас прохання і надії перевищують ці межі [670,р.99].

Більшою мірою американців цікавило „виведення з радянської орбіти” центрально-східноєвропейських держав. Хоча Дж.Армстронг писав, що перемога на президентських виборах 1952 р. Д.Ейзенхауера дає можливості для змін, котрі могли б привести до української незалежності” [577,р.319], насправді рішучість Вашингтона залишалась формальною. Пояснювалось це тим, що в американському істеблішменті не припинялись дискусії між ізоляціоністами та інтервенціоналістами [660,р.105].

Крізь призму національних інтересів США розглядав проблему поневолених націй і Державний секретар США Дж.Ф.Даллес, що зазначав: „Поневолені народи - це народи, які заслуговують бути вільними,... Сьогодні визволення зовсім не означає війну за визволення” [159,с.247]. Розвиваючи доктрину визволення, 15 січня 1954 р. Дж.Ф.Даллес наголошував на „довгому і складному шляхові” до перемоги визвольних ідей, яка „прийде через усвідомлення радянськими лідерами базового факту, що існують обмеження для влади будь-яких правителів стосовно безупинного придушення людського духу”.

Водночас підвищення активності американських етнічних груп призвело до популяризації теорії „подвійної лояльності”. Практичне відображення це знайшло в утворенні Національного дивізіону Республіканської партії в 1952 р. А в 1959 р. було сформовано Комітет Республіканської партії з питань програмової політики і прогресу, віце-головою якого став президент УККА – Л.Добрянський. Саме він і здійснив першу результативну спробу узаконити американську підтримку української незалежності.

Політична ситуація в США була сприятливою з огляду на заяву

Д.Ейзенхауера в інавгураційній промові 1957 р.: „Наше повне призначення у служінні нашому світові - з людьми всіх народів і всіх націй, котрі є або мають бути вільними... Ми поважаємо устремління народів, нині поневолених, до свободи” [619]. При цьому американські політологи наголошують, що для Д.Ейзенхауера були властиві більш продумане ставлення до декларацій та прагнення переносити їх у площину практичної реалізації [651,р.596].

Найактивнішим діячем у дискусіях щодо „поневолення України у межах комуністичної імперії” став професор Л. Добрянський. Він вдався до пошуків підтримки серед законодавців. Конгресмени М.Фейган та Е.Келлі організували слухання „українського питання” у Комітеті із закордонних справ Палати представників [612,р.362]. Невдача з обговоренням проекту резолюції на підтримку принципів самовизначення націй в юридичному комітеті Палати представників спонукала Л.Добрянського до спроби поєднати теорію з практикою. В основу законопроекту була покладена його ж брошура „Неросійські нації в СРСР”, яку він у червні 1959 р. вручив сенаторові П.Дугласу та сенаторові Дж.Джавитсу.

Підхід Л.Добрянського, що став радником президента, базувався на засадах:

- прорахунок Президента США В.Вільсона полягав у тому, що він теоретизував стосовно права націй на самовизначення замість того, щоб діяти;
- головний винуватець існування уярмлених народів - комунізм, уособлений у Радянському Союзі;
- помилкою США було юридичне визнання СРСР та встановлення з ним союзницьких стосунків у роки Другої світової війни;
- лише ліквідувавши радянську імперію, можна не допустити глобального збройного конфлікту;
- досягти цього можна завдяки невпинній „психологічній акції”, перенесеній безпосередньо на територію СРСР [610, р.4].

На той час в американській політології почала брати гору ставка на еволюційні зміни в СРСР. „Провал концепції визволення, - зазначав згодом З.Бжезінський, - не залишав іншої альтернативи, крім сподівань на поступові зміни... США мусять покластися на підштовхування еволюції зсередини й у межах всього блоку” [584,р.118]. Водночас в 1959 р. до платформи Республіканської партії було внесено тезу про Україну як поневолену націю.

До запропонованого Л.Добрянським проекту резолюції, крім П.Дугласа й Дж.Джавитса, прилучилися 17 конгресменів-співавторів. Документ одностайно був 17 липня 1959 р. ухвалений обома палатами Конгресу, а після підписання Президентом США Д.Ейзенхауером став Громадським законом 86-90 про щорічне відзначення „тижня поневолених націй” (Public Law 86-90 Captive Nations Week Resolution).

Основні положення документу, вперше оприлюдненого українською мовою Є.Камінським, зводилися до того, що:

- своєю величчю США значною мірою зобов'язані здатності шляхом демократичного процесу досягати гармонійної національної єдності своїх людей, хоча вони й мають найрізноманітніше походження;

- така гармонійна єдність різних елементів вільного суспільства призвела до того, що народ США з розумінням ставиться до сподівань народів, незалежно від місця їхнього проживання;

- поневолення частини населення світу комуністичним імперіалізмом є знущенням над ідеєю мирного співіснування між державами;

- від 1918 р. імперіалістична й агресивна політика російського комунізму привела до утворення велетенської імперії, котра становить зловісну загрозу безпеці США та всіх вільних народів світу;

- імперіалістична політика комуністичної Росії шляхом прямої й опосередкованої агресії привела до підпорядкування незалежних держав - Польщі, Угорщини, Литви, України, Чехословаччини, Латвії, Естонії, Білорусі, Румунії, Східної Німеччини, Болгарії, континентального Китаю, Вірменії,

Азербайджану, Грузії, Північної Кореї, Албанії, Ідель-Уралу (шість тюркомовних автономних республік Поволжя. – Авт.), Тибету, Козакії, Туркестану, Північного В'єтнаму та ін.;

- ці держави дивляться на США як на цитадель людської свободи, прагнуть під їхнім проводом відновити свою незалежність та знову здобути можливість користуватися своїми християнськими, юдейськими, ісламськими, буддійськими та іншими релігійними свободами й правами особистості;

- життєво важливим для національної безпеки США є якомога швидше втілення в життя прагнення народів цих держав до незалежності;

- прагнення до свободи і незалежності переважної більшості народів цих підлеглих держав є могутньою складовою стримування війни і однією з кращих надій на справедливий і тривкий мир;

- саме США належить чітко донести до кожного народу всіма доречними та офіційними засобами той історичний факт, що Сполучені Штати розділяють з ними надії на відновлення їхньої свободи і незалежності.

Відтак Сенат і Палата представників США, об'єднані у Конгресі, приймають рішення, згідно з яким Президент США уповноважується й від нього вимагається підписати прокламацію про призначення третього липневого тижня 1959 р. „тижнем поневолених націй” та запросити народ Сполучених Штатів відзначити цей тиждень відповідними церемоніями і діями. Надалі Президент уповноважується й від нього вимагається підписувати таку прокламацію щороку, аж доки не настане час свободи і незалежності для всіх поневолених народів світу [159,с. 241-242].

Не переоцінюючи міжнародно-політичного значення документа, важливим вважаємо те, що вперше громадянським законом Сполучені Штати визнали існування в СРСР поневолених націй [596]. Інша сторона значущості закону полягала в тому, що через президентські прокламації та різнопланові звернення губернаторів штатів, додаткові постанови й резолюції Конгресу, підтримувані

владою масові віча й мітинги, виступи ЗМІ, які віщали на СРСР, його статті політизувались і впливали на менталітет населення УРСР.

У період від другого президентського терміну Д.Ейзенхауера до Дж. Буша-старшого видавалися щорічні прокламації президентів про поневолені народи в СРСР, постанови і резолюції Конгресу на ці теми [612,р.367]. Закон про тиждень поневолених націй залишається чинним донині [92]. Правда, змінився перелік „поневолених націй”, зокрема, в 2008 р. Дж.Буш-молодший зазначив, що „тоталітарні” й „деспотичні” режими збереглися в Білорусі, М’янмі, на Кубі, в Ірані, КНДР, Судані, Сирії й Зімбабве [590].

Не дивлячись на позитивні моменти ухваленого документу, американський політикум не поспішав із впровадженням в життя статей закону, а однією з причин була неминучість „економічної і політичної дестабілізації” в Європі внаслідок розпаду СРСР [756]. Така тенденція зберігалася протягом холодної війни, свідченням чого є відома промова Дж. Буша-старшого у Верховній Раді України 1 серпня 1991 р. з провідною тезою про те, що він виступає за „територіальну цілісність СРСР” [607].

Цей підхід логічно впливав із базових документів американської політики доби холодної війни. Г.Трумен, виголошуючи 12 березня 1947 р. у Конгресі свою зовнішньополітичну доктрину, підкреслював: „Світ не статичний, а статус-кво не священний. Але ми не можемо дозволити внесення змін шляхом порушення Статуту ООН такими методами як використання сили, чи такими підступами як політична інфільтрація” [722, р.179].

Тому ще в адміністрації Д.Ейзенхауера окремі посадові особи, як наприклад Віце-президент США Р.Ніксон, заявляли, що прийняття Громадського закону 86-90 було помилкою зовнішньої політики США [435с.130]. Держсекретар в адміністрації Президента США Дж. Кеннеді – Д. Раск у листопаді 1961 р. виступив проти заяви постійного представника США в ООН і в Раді Безпеки Е. Стівенсона, що в 1917-1922 рр. „Радянська Росія загарбала незалежні неросійські республіки” [746]. Натомість держсекретар наголосив, що Україна

розглядається урядом США як частина СРСР.

Як зазначив голова Проводу ОУН-Б у 1968-1986 рр. Я.Стецько, на відміну від діячів Конгресу, які будували свою позицію щодо неросійських народів СРСР на ідеальних принципах „свободи й незалежності”, співробітники адміністрації дотримувалися прагматичного підходу - зовнішня політика повинна базуватися на матеріальних чинниках [745,р.13].

Стратегію Державного департаменту США на радянському напрямку тоді можна було визначити таким чином:

- США повинні дотримуватися принципу мирного співіснування у відносинах із СРСР, стимулювати внутрішні еволюційні процеси в його середовищі, сподіваючись, що вони приведуть до відмови від геополітичної експансії, демократизації й відкритості суспільства;
- національні проблеми всередині СРСР не заперечуються, але вони не можуть відігравати стратегічної ролі у взаєминах двох наддержав;
- у випадку виникнення на просторах СРСР незалежних держав і демократизації країн-сателітів Кремля бажаним було б їхнє федеративне об'єднання. Ще в 1953 р. деякі з конгресменів, зазначали, що в майбутньому Україна стане ключем для творення такої структури [216,с.147].

Але факт прийняття Закону про тиждень поневолених націй викликав бурхливу реакцію дипломатії УРСР, особливо з огляду на активізацію представників української діаспори в ООН. У відповідь МЗС УРСР розгорнуло дії щодо розповсюдження у штаб-квартирі ООН радянських публікацій шляхом включення до числа депозитних бібліотек ООН книгозбірні АН УРСР.

Одночасно представники радянської України при ООН здійснювали відстеження акцій американських політиків, у яких актуалізувалося українське питання. Зокрема, в одному з листів з Представництва УРСР на ім'я Міністра закордонних справ Л.Паламарчука йшлося про те, що „українські буржуазно-націоналістичні центри в США і насамперед УККА значно активізували свою антирадянську пропагандистську діяльність. Так, наприклад, після зриву

переговорів у Парижі (провал зустрічі глав урядів великих держав у зв'язку з польотом американського шпигунського літака У-2 над територією СРСР 1 травня 1960 р. – Авт.) голова УККА Л.Добрянський від імені організації вислав листа до Ейзенхауера з поздоровленнями і висловами вірнопідданства...”. Значно активізував діяльність УККА і на ділянці підготовки до відзначення проголошення Ейзенхауером „тижня поневолених народів”. А в листі Постійного представника УРСР при ООН П.Удовиченка від 3 травня 1960 р. повідомлялося про „парад лояльності”, в якому 30 квітня в Нью-Йорку взяли участь „представники реакційних емігрантських угруповань” [278,с.588-589].

У такій напруженій ситуації навесні 1963 р. відбулася зустріч Міністра закордонних справ УРСР Л.Паламарчука з Послом США в СРСР Ф.Колером. На ній ішлося про ставлення сторін до політичної діяльності організації української діаспори в США. Під час зустрічі Ф.Колер запитав: як у Києві поставилися б до заснування там посольства США? Відповідаючи Ф.Колеру, Л.Паламарчук відзначив, що якщо Уряд США офіційно звернеться з такою пропозицією, Уряд України розгляне її. Ф.Колер не став розвивати цю тему, а на прийомі у Голови Ради Міністрів УРСР В.Щербицького й зовсім її не торкнувся [278,с.590].

Але заходи радянської дипломатії навколо тези про незалежність країн ЦСЄ посилювали в американському істеблішменті ілюзії щодо можливості змін у внутрішній політиці Кремля [611,р.237]. Тільки завдяки виступам членів Конгресу проблеми поневолення Кремлем держав ЦСЄ та союзних республік СРСР залишалися на порядку денному американської зовнішньої політики.

Таким чином, українське питання стало одним із ключових у антикомуністичній стратегії з огляду на особливе місце України в СРСР. Сприяла цьому і політична активність представників української діаспори, а також авторська роль Л.Добрянського у підготовці Закону про тиждень поневолених націй. Через Конгрес здійснювався вплив на урядові кола США,

яких „підштовхували” до „практичної підтримки поневолених націй у їх боротьбі за свободу й державну незалежність” [397].

Першість у використанні концепту „поневоленого статусу України” утримувала Республіканська партія США. З їхнього подання Конгрес неодноразово обговорював проекти резолюцій, котрі зачіпали українське питання. Виділяється серед них пропозиція члена Палати представників Д.Флуда створити комітет Конгресу у справах поневолених націй з окремим наголосом на українському питанні [402]. А в попередніх проектах резолюцій, ініційованих Д.Флудом та його однодумцями, йшлося про те, щоб звернутися до уряду СРСР за дозволом на зняття заборони щодо діяльності автокефальної й греко-католицької церков в УРСР та доручити представникам США в ООН винесення цього питання на розгляд міжнародних організацій [407]. Окремі проекти йшли в рамках кампанії на захист прав людини, де згадувалась Україна [405]. Найбільше число проектів стосувалося проголошення 22 січня Днем української незалежності [404].

З того часу Україна найчастіше згадувалась в офіційному виданні американського Конгресу – „Congressional Records”. Лише в 1970-1979 рр., за підрахунками Є.Камінського, кількість законодавчих ініціатив на українську тематику перевищила 150. Проблеми захисту прав людини в Українській РСР стосувалося 90 документів, далі йшли вимоги звільнення України та встановлення дня її державності - 37, визволення релігії й Церкви з-під державного контролю - 21, встановлення дипломатичних відносин з УРСР - 2, виключення Української РСР з ООН – 2 [159,с.258-259]. Зменшення ролі Конгресу у здійсненні зовнішньої політики США за доби холодної війни не спричинилося до браку результативності простих згадок українського питання.

Торкаючись питання державної незалежності України, американські політики найчастіше посилалися на прецедент існування УНР. Але в жодному з кількох сотень матеріалів Конгресу США доби холодної війни,

що торкалися української проблематики, немає критичних оцінок політичної позиції офіційного Вашингтона в українському питанні.

Щоб створити враження причетності США до подій Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр., у травні 1970 р. у Палаті представників розглядався проект резолюції про встановлення у Сполучених Штатах Дня української незалежності [399]. На думку конгресмена Дж. Андерсона, робилося це з метою продемонструвати, що американці „не забули, що їх метою є самовизначення всього людства” (але ні вищезгадана, ні інші резолюції з української тематики прийняті не були) [159,с.254].

Член Палати представників Г.Бурк вимагав, щоб США поставили „питання легітимності” членства УРСР в ООН. Посилаючись на американське бачення федерації, конгресмен пояснював, що воно передбачає „ведення місцевих справ місцевим урядом, у той час як центральний уряд укладає угоди з іншими країнами і гарантує національну оборону”. Тому, зробив висновок Г.Бурк, Україна є „інтегральною частиною СРСР”. Хоча за проект резолюції проголосувало лише 53 члени Палати представників, свою роль її текст і його обговорення відіграли [159,с.264].

Пояснення зацікавленості конгресменів українським питанням професор Б.Х'ю виводив із тієї обставини, що члени Палати представників і сенатори, належали до категорії „борців за громадянські права” взагалі [680,р.104]. А професор Е.Грінберг додав, що діяльність американських парламентарів характеризувалась вищим рівнем ідеологізації, підсиленої тим, що Конгрес „дедалі помітніше поступався владою і відповідальністю перед президентом”, „багато робив, але мало виробляв” [650,р.320]. Водночас професор Р.Ротштейн звернув увагу на небажання державних діячів США з виконавчої гілки влади ухвалювати рішення з „фундаментальних питань” [730,р.28].

Ще В.Вільсон в праці „Правління Конгресу: дослідження американської політики” (1885 р.) вказував на зміщення акцентів у діях конгресменів - від

законодавчої до інформаційної функції [802,р.198]. В умовах холодної війни остання ставала домінуючою, оскільки здійснюючи її, конгресмени „відповідають на запити виборців...” [736,р.170].

Конгрес дискутував проекти резолюцій, що торкалися поневоленого статусу України, окремі документи виконували функцію „поради” главі держави й обов’язково надсилалися йому для ознайомлення [644,s.105]. Позитивним для України ефектом від обговорення цих проектів можна вважати й спорадичну реакцію Білого Дому. Так, на зборах Українського народного союзу зачитувались підписані Президентом США Дж. Картером і Віце-президентом США В.Мондейлом вітальні телеграми [406]. А екс-губернатор Каліфорнії Р.Рейган у 1980 р. в одному із звернень до УККА назвав 4-й Універсал Центральної Ради документом, який здійснив одвічну мрію українців, і обіцяв підтримку боротьбі України за свободу[785].

Таким чином, за доби холодної війни Конгрес США виконував в українському питанні просвітянську функцію. Конгресмен від штату Пенсільванія Дж. Берк зробив у липні 1969 р. з цього приводу пояснення: „Маємо цілі покоління громадян підневільних держав, які навіть не знають, що значить мати власний національний уряд, користуватись свободою, зокрема, думки, дії та еміграції” [159,с.262].

У 1969 р. в своїх прокламаціях про поневолені народи Україну згадали губернатори К.Кертіс, Д.Дейвіс і Г.Ле Вандер, а також мери Балтімора, Трентона і Клівленда. Що ж стосується прогнозу, то приміром, конгресмен Е.Дервінські писав: „Україна без сумніву найбільше здатна власними силами стати на ноги як незалежна держава... Тож, не реалізуючи вимог дедалі настирливіших національних груп, люди в Кремлі накликають на себе можливість політичного вибуху” [314,с.83].

З розгортанням процесу розрядки зародилися нові політичні проблеми, що зумовили інтерес законодавчої та виконавчої гілок влади США до українського

питання. Передусім, це проблема дисидентського руху й дотримання прав людини в Українській РСР.

Проблема набула звучання, коли Л.Добрянський отримав з канцелярії Президента США Р.Ніксона відповідь на запит „політично втрутитися” у зв’язку з хвилею арештів українських дисидентів на поч. 1970-х рр. У відповіді пропонувалася серія акцій ідеологічного характеру [401].

Спершу УККА негативно поставився до участі США у підготовці й проведенні Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі в Гельсінкі [781,р.308], а український дисидент П.Григоренко піддав критиці позицію американської делегації на Гельсінській нараді [81,с.41]. Все ж після підписання 1 серпня 1975 р. Заключного акта Наради, утворення Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських угод (9 жовтня 1976 р.) і формування П.Григоренком Закордонного представництва цієї групи, а також створення Гельсінської комісії Конгресу США та Бюро з прав людини Держдепартаменту США захист прав людини в УРСР став основною темою, що розглядалася владою США у контексті українського питання [627,р.30-31].

Проводу американських українців вдавалося налагодити контакти з персоналом комітетів Конгресу, а також із окремими законодавцями, що є характерною рисою практики формування громадських зв’язків Конгресу США. Приміром, станом на 1982 р. ними були члени Палати представників Е.Дервінські, Д.Ріттер, С.Стратон і Г.Соломон [599,р.96].

На той час український інтегральний націоналізм як політичний рух істотно занепав, і очевидним став факт, що вплинути на ситуацію в радянській Україні він уже не в змозі. Тому більше уваги зверталось на локальні питання, яким був і дисидентський рух, а свідченням цього стала в липні 1978 р. телеграма УККА Президентові США Дж. Картеру та Державному секретарю С. Венсу щодо необхідності посприяти визволенню члена Української Гельсінської групи Л.Лук’яненка [780,р.235], демонстрація протесту в Нью-Йорку щодо чергової хвилі репресій в УРСР 29 вересня 1979 р. та інші заходи.

В результаті дипломатичного втручання США в квітні 1979 р. було звільнено і вислано на Захід українського історика-дисидента В.Мороза та чотирьох інших радянських дисидентів в обмін на радянських громадян Черняєва та Енгера, засуджених у США за звинуваченням у шпигунстві. У січні 1980 р. представники організації „Американці за права людини в Україні” зустрічалися із Віце-президентом США В. Мондейлом [766,р.103], а у вересні того ж року Л.Добрянський брав участь у слуханнях підкомітету з питань міжнародних організацій Палати представників.

Навесні 1981 р. Президенту США Р. Рейгану був переданий запит стосовно сприяння звільненню сина головнокомандувача УПА Р.Шухевича - Юрія Шухевича, що перебував у Чистопільській в'язниці [779,р.191-102]. А президія Світового конгресу вільних українців восени 1982 р. надіслала листи всім законодавцям США з проханням захищати права українських дисидентів, розглядати тему порушення прав людини як „пріоритетну у всіх дискусіях з радянськими офіційними особами” [769,р.439]. В 1985 р. „Американці за права людини в Україні” зібрали підписи 136-ти конгресменів для направлення листа генеральному секретареві ЦК КПРС М. Горбачову з приводу долі Ю.Шухевича.

Загалом адміністрація Президента США Р.Рейгана поставила національне питання у центр свого курсу щодо СРСР. 11 травня 1982 р. вперше в історії США глава держави офіційно прийняв у Білому Домі радянських дисидентів, а восени того ж року, посилаючись на резолюцію Конгресу США № 205 від 21 червня 1982 р., Р.Рейган проголосив 9 листопада 1982 р. „днем пошани Української Гельсінської групи”.

Велику роль у вдосконаленні контактів між українською громадою та владними структурами США відіграв Вашингтонський офіс Українського народного союзу (УНС). Цій організації вдалося зав'язати тісні контакти зі структурними підрозділами Конгресу США та сприяти утворенню альянсів із іншими центрально-східноєвропейськими етнічними групами. На думку керівника УНС - Є.Іванціва, найбільшою залугою представництва був вплив на

Конгрес США, „котрий тиснув на адміністрацію і змусив її принаймні бути більш сприйнятливою до проблем України” [627,р.20]. Після відкриття в 1977 р. Української національної інформаційної служби (УНІС) УККА модифікував методи тиску на урядові кола США, оскільки для американського політикуму властивою є практика функціонування „вашингтонських представництв”, які виконують функції лобіювання певних груп інтересу.

УНІС вміло організовувала зустрічі представників української громади з чиновниками Держдепартаменту США для висвітлення позиції етнічної групи стосовно політики США у питанні прав людини (березень 1985 р.) та формувала серед законодавців і державних службовців негативне ставлення до візитів радянських високопоставлених осіб у США, наприклад, В.Щербицького в лютому 1985 р. [773,р.146]. Святкування днів української незалежності (22 січня), які почала спонсорувати УНІС, були розширені за рахунок проведення брифінгів для ЗМІ, прийомів і політичних дискусій [773,р.153].

Аналогічні функції з 1 липня 1988 р. почав виконувати Вашингтонський офіс УНС. Співробітники офісу розробили „Картку конгресового звіту”, за якою вони відстежували позицію окремих законодавців у питаннях, пов’язаних із українською проблематикою [678,р.589].

Великого значення українською діаспорою в США надавалось використанню передвиборчих кампаній, як наголошувалося в редакційній статті „Свободи”, „кожні американські вибори є доброю нагодою активізувати себе і популяризувати українські справи” [396]. Восени 1980 р. в президентській кампанії Р. Рейгана, окрім Л.Добрянського, брали участь І. Фліс, М. Душник, Т. Шмагала і Є. Іванців [678,р.598]. А під час чергової передвиборчої кампанії, УККА надіслав програмову заяву на національні конвенти Демократичної та Республіканської партій, основними тезами якої була вимога офіційно висловити підтримку прагнень народів СРСР, сприяти звільненню українських правозахисників - О. Мешко і Ю. Шухевича [771].

Реагуючи на критику емігрантських українських організацій, Р. Рейган, призначив помічника з етнічних питань. А під час президентської кампанії 1984 р. активно діяв комітет „Українські американці за Рейгана – Буша – 84”, очолюваний відомим етнічним українцем Б. Футеєм [772,р.329]. Показовою рисою цієї кампанії була етнополітична активність Демократичної партії. Проявом цієї тенденції було створення Демократичної ради етнічних груп на чолі з сенатором Д. Де Кончіні, що доручила представникам УНІС сприяти в перегляді процедури розслідування діяльності осіб, котрі знаходилися під підозрою як військові злочинці Другої світової війни [770]. Одночасно в передвиборчу платформу Республіканської партії була включена теза про український народ як поневолену націю [772,р.326].

Для координації лобістської діяльності політичні організації української діаспори 17 вересня 1980 р. створили Українсько-американський громадський центр. Він визначив своїм завданням „зацікавлення вищих ешелонів влади США українською справою та створення у Вашингтоні лобі” [786].

Ефективність Центру підсилювалась членством у ньому українців, які обіймали високі посади в американській адміністрації (П.Слюсар – асистентка радника Президента США Дж. Картера з етнічних питань [767,р.208], донька Л. Добрянського Пола - радник Президента США Р. Рейгана у справах Східної Європи й член Бюро з прав людини Держдепартаменту США [784,р. 230-231], генерал С. Яскілка та ін.). Значну активність у цій сфері проявляли радник з етнічних питань Президента США Дж. Форда й керівник Української національної республіканської федерації М.Куропась, голова Комісії з урегулювання міжнародних позовів Міністерства юстиції США і з 1987 р. - довічний Федеральний суддя округу Колумбія Б.Футей [792,р.2], Є.Іванців та ін. А роль голови УККА Л.Добрянського зросла після його включення кандидатом у президенти Р.Рейганом до числа радників із зовнішньої політики [49]. Відтоді він чимало

зробив для обговорення української справи на з'їздах Республіканської партії та на засіданнях комітетів Конгресу.

Радянська ж влада доби „застою” своїми контрзаходами лише сприяла підвищенню етнічної свідомості неросійських народів СРСР. Поступовий перехід партійних лідерів Радянського Союзу до репресій щодо „дисидентів” змушував відповідним чином діяти й українських радянських дипломатів. У матеріалах, які надходили від них до владних органів УРСР, скажімо, в оцінках виступів конгресменів США з українського питання, домінували критичні мотиви, їхні автори уникали викладу суті проблеми.

З кожним етапом загострення глобального протистояння між СРСР і США ускладнювалися завдання української радянської дипломатії та можливості їх реалізації. Додаткових незручностей у роботі дипломатів УРСР надавали представники української діаспори в США, чимало з яких на хвилі хрущовської „відлиги” плекали надії на відновлення незалежності України [278,с.605].

В умовах розрядки міжнародної напруженості посилилася можливість зовнішнього впливу на радянських громадян. Тому в розпорядженні № 1 Постійного представника УРСР при ООН М.Полянчика від 27 січня 1972 р. йшлося про розподіл обов'язків працівників Представництва під час роботи з українською еміграцією в США й ведення досьє [278,с.606].

На завершальному етапі холодної війни однією з головних українських проблем, що стали предметом розгляду в Конгресі США, виявився Голодомор 1932-1933 рр. Керівники КПРС наважилися розповісти на своєму XX з'їзді в лютому 1956 р. про сталінський терор, але приховували „голодовий терор”, за визначенням відомого дипломата Р. Конквеста [183], в колективізованому селі. Однак українська діаспора використовувала кожну річницю Голодомору для того, щоб правда про сталінський злочин стала надбанням широкої громадськості.

В січні 1983 р. американський щотижневик „Тайм” писав: „Їхнє винищування (українських селян. – Авт.) було справою державної політики, так

само як печі Дахау були справою гітлерівської державної політики. Українські селяни помирилися задля вигоди держави, для того, щоб допомогти у становленні нового ладу. Вони загинули, а світова пам'ять про їхню насильницьку смерть поросла забуттям. Чому?" [233].

Почастішали звернення західних журналістів до дипломатів УРСР в ООН із запитаннями на цю тему, ті ж або ухилялися від відповіді, або заперечували наявність голоду. А голова організації „Американці за права людини в Україні” - І.Ольшанівський, вивчивши архіви комісії Конгресу США з Голокосту, запропонував створити аналогічну комісію з розслідування українського голоду. Конгресмен Дж. Флоріо і сенатор В. Бредлі підтримали ідею.

Після рішення Національного комітету вшанування жертв голоду в Україні 1932-1933 рр. організувати в жовтні 1983 р. демонстрацію для відзначення пам'яті померлих, Дж. Флоріо вніс до Палати представників законопроект про створення Комісії Конгресу для вивчення обставин і наслідків сталінського голодомору.

Сенатор Б.Бредлі подав аналогічний законопроект до Сенату 21 березня 1984 р. Проходження законопроекту не натрапило на перепони, й перші слухання відбулися вже в серпні з позитивними результатами. 19 вересня 1984 р. Комітет із міжнародних відносин схвалив текст законопроекту й передав його повному складу Сенату, через два дні той прийняв документ одноголосно.

Натомість у Палаті представників законопроект проходив з ускладненнями, оскільки члени парламентського Комітету із закордонних справ не бажали зайвий раз „гнівяти Москву”, в чому з ними одностайними були й чиновники з Держдепартаменту США. Слухання, що відбулися 3 жовтня 1984 р., виявили різнобій в думках. Історик Р.Палмер, який виступав від адміністрації, заявив про непотрібність ще однієї бюрократичної комісії, водночас конгресмен Д.Рот, який представляв інтереси Американського європейського конгресу, нагадав про діяльність у Конгресі США комісії з Голокосту євреїв і підкреслив: „Обидва народи нищилися через політичні причини й лише за те, що вони були

тими, ким були. Тому Конгрес США повинен приділити їм однакову увагу, щоб весь світ дізнався про ті огидні і жахливі злочини, аби вони ніколи не повторилися” [71,с.48-49].

Комітет із закордонних справ Палати представників так і не представив на голосування законопроект, який лобіювали українські організації. Становище врятував В.Бредлі, що, користуючись правом сенатора вносити поправки в бюджет, в останній день роботи Конгресу, 4 жовтня 1984 р., „причепив” до Фінансової резолюції витрати на діяльність Тимчасової комісії з українського голоду. Палата представників, яка мала право відкидати внесені сенаторами поправки, з цією поправкою все-таки погодилася, оскільки згаданий законопроект був схвалений Сенатом. Фінансова резолюція, тобто \$ 470-млрд. бюджет на 1985-й бюджетний рік із „причепленою” поправкою в сумі 400 тис. дол. мала бути схвалена негайно, інакше уряд залишався без грошей.

Р.Рейган підписав Фінансову резолюцію 12 жовтня 1984 р., після чого 13 грудня 1985 р. в Конгресі США з’явилася комісія, покликана „здійснити вивчення українського голоду 1932-1933 рр.”. До складу комісії очоленої конгресменом Д. Майкою увійшло два сенатори, 4 конгресмени, 3 представники виконавчої влади і 6 українських громадських діячів. На посаду виконавчого директора, на прохання „Американців за права людини в Україні”, в 1986 р. був призначений співробітник Українського дослідницького інституту в Гарварді Дж.Мейс. Саме він допомагав британському історику Р.Конквесту збирати документи для книги про Голодомор [207].

Комісія Дж.Мейса відтворила на основі свідчень реальну картину подій і 22 квітня 1988 р. представила Конгресу США остаточний звіт із 19-ти пунктів, де назвала голод 1932-1933 рр. в УСРР „геноцидом щодо етнічних українців”, здійсненим „Сталіним та його оточенням”. Зважаючи на те, що Комісія не завершила свою роботу, Конгрес виділив на її подальшу діяльність додатково \$ 100 тис. Більша частина цих коштів пішла на впорядкування та видання

третомника свідчень 210 українських емігрантів (які пережили Голодомор), що вийшов у 1990 р. загальним обсягом 1734 стор.

Після оголошення офіційних висновків Комісії Дж.Мейса, Конгрес США прийняв резолюцію S.J. Res. 329 про відзначення 17-23 червня 1990 р. Національного тижня пам'яті жертв Голодомору в Україні в 1932-1933 рр. Ініціаторами резолюції були сенатори Д. Де Кончіні та Р. Кастен, які очолювали групу американських законодавців - прихильників державного суверенітету України.

За президентства Р.Рейгана Білий Дім почав поступово сприймати діяльність антикомуністичних угруповань української діаспори як таку, що спрямована на відновлення права України на незалежну державу. Р.Рейган офіційно називав Україну однією з перших серед пригноблених націй [554]. У своїй заяві з нагоди тижня поневолених націй у 1983 р. він наголосив: „Ваша боротьба є нашою боротьбою! Ваші мрії є нашими мріями!” [553]. Наступного року, під час другої передвиборчої кампанії Р.Рейгана, американські українці в більшості агітували за нього. Відповідну роботу провадила Американсько-українська республіканська асоціація на чолі з Т.Шмагалою [498].

Але й тоді радикальні політичні організації української діаспори в США свої розрахунки на сприяння Р.Рейгана в здобутті Україною незалежності пов'язували з можливістю глобального воєнного конфлікту з СРСР. Орган ОУН(б) „Визвольний шлях” реанімував ідею С.Бандери, закликаючи уряди західних країн з українською діаспорою організовувати військові частини з числа емігрантів при Пентагоні чи НАТО. Відразу ж по виходу в 1967 р. книги Л.Добрянського „Вразливі росіяни” [611,р.1-22] американська преса писала: „Вступ Сполучених Штатів в обидві світові війни й наша слабка політика на мирних конференціях були трагедією, зрадою демократії та свободи, що уможливило радянські перемоги” [774].

Через півтора десятиліття відповіддю на такі оцінки стали кілька зустрічей Р.Рейгана з американськими українцями, під час яких мова йшла про

зовнішньополітичні ініціативи глави США з урахуванням проблем неросійських народів в СРСР, посилення американської пропаганди на УРСР і т. ін. Водночас й за президентства Р.Рейгана офіційний Вашингтон стримано ставився до вимог української діаспори щодо здобуття Україною незалежності. Водночас не варто брати під сумнів і такі заяви Р.Рейгана, адресовані українській громаді США: „Божою допомогою Україна колись знову втішатиметься свободою та незалежністю” [499].

Таким чином, оскільки ключова роль СРСР у забезпеченні перемоги антигітлерівської коаліції в Другій світовій війні спричинила значне посилення міжнародного авторитету Радянського Союзу, це змушувало США терміново шукати нових шляхів для дискредитації Кремля й твореної ним комуністичної моделі. Провідні політики західних держав почали шукати конкретний привід для ідеологічного наступу проти СРСР. Саме в таких умовах розпочалося протистояння двох суспільно-політичних і економічних світових систем, яке згодом отримало назву холодної війни, де використанню українського питання теж було відведено не останню роль.

Але водночас національні проблеми всередині Радянського Союзу з практично-політичного, а не ідеологічного, погляду розглядалися на Заході здебільшого як внутрішні справи Кремля. Вважалося, що спроби порушити status-quo на теренах СРСР могли б завдати непоправної шкоди безпековим інтересам західних демократій, спричинивши регіональний чи навіть глобальний збройний ракетно-ядерний конфлікт.

Тому в істеблішменті США до останнього виходили з неможливості мирного розпаду СРСР. Українське питання не входило до числа першочергових пріоритетів зовнішньої політики США за доби холодної війни, а головний вплив на об’єктивно зумовлений процес дезінтеграції Радянського Союзу Сполучені Штати здійснювали політико-ідеологічними методами ерозійного характеру. У своїй політиці на радянському напрямку США перманентно брали до уваги неминучість вкрай небажаного хаосу і глобальної

дестабілізації як наслідку можливого розпаду СРСР.

Але Конгрес США, в силу низки причин, був краще, ніж президентська адміністрація, підготовлений до розуміння волелюбних прагнень українців. По-перше, для багатьох конгресменів підтримка етнічних громад була традиційною. По-друге, чимало членів Конгресу в 1970-1980-х рр. брали участь у кампаніях із захисту прав людини в радянській Україні. Це об'єднало ліберальних демократів і жорстких антикомуністів-республіканців, що відносно добре орієнтувалися у внутрішньополітичній ситуації в Українській РСР, знали про багатьох колишніх політв'язнів і головне - не мали щодо них стереотипів, що їх накидала пропаганда з Кремля.

Великого значення в розглянутий період набуло прийняття Закону про тиждень поневолених націй. Адже, відзначаючи факт державно-політичного й національного поневолення комуністичним режимом українського народу, США не вносили практичних коректив у свою політику щодо СРСР. Це продовжувалось і тоді, коли, як у випадку з британською пропозицією встановити дипломатичні зв'язки з УРСР, позитивне рішення виглядало простим і не загрожувало надмірним конфліктом. Можлива ж негативна відповідь Кремля на такого роду кроки перебільшувалась, підтвердженням чого є суто пропагандистська реакція офіційної Москви на згаданий Громадський закон 86-90.

З його прийняттям українське питання у політико-ідеологічному аспекті упродовж наступних трьох десятиліть піднімалося у США на державному рівні переважно членами Конгресу, але було позбавлене виразних намірів й дій. Цією внутрішньою суперечністю, породженою відсутністю віри в можливість розчленування СРСР без війни, значною мірою пояснюється невідповідність політикуму США до сприйняття України як великої європейської держави після ухвалення Верховною Радою 24 серпня 1991 р. Акту проголошення незалежності України. Зростання ж освітнього рівня у середовищі українських іммігрантів у США в умовах жорсткого радянсько-

американського глобального протистояння, з одного боку, мобілізувало в них діаспоріальний спосіб мислення, а з іншого - створювало певні можливості для кваліфікованої лобістської і пропагандистської діяльності.

До приходу в Білий Дім Р.Рейгана поява концепту „Україна” чи „український” в політичній термінології президентської адміністрації та Державного департаменту США була обумовлена певними ситуаціями, не маючи серйозного відношення до зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів. Лише завдяки особистості Президента США Р. Рейгана весь набір політичних важелів виливу, що в попередні післявоєнні десятиліття сприймався виключно в якості обов’язкових антикомуністичних кліше, почав виглядати складовою американських цілей щодо СРСР як наддержави, приреченої на поразку в гонці озброєнь і холодній війні.

2.3. Доктринальна криза зовнішньої політики США і розпад СРСР

Протягом 1988-1991 рр. відбулися три ключові події, що змінили геополітику планети й характер міжнародних відносин у цілому та мали важливе значення для становлення новітньої української державності. По-перше, 7 грудня 1988 р. М. Горбачов у своїй промові в ООН повідомив про ідеологічне закінчення холодної війни. Протягом наступних двох років він разом із провідними політиками Заходу здійснив дії, спрямовані на те, щоб покінчити з поділом Європи і всього світу на два табори та гонкою озброєнь.

По-друге, радянський лідер настільки підірвав вплив КПРС, що після III З’їзду народних депутатів СРСР у березні 1990 р., коли до конституції останнього внесені поправки щодо скасування однопартійної системи, її контроль над країною став слабким. По-третє, наприкінці 1991 р. СРСР розпався на п’ятнадцять незалежних держав, і на його теренах була створена Співдружність Незалежних Держав (СНД), до ролі якої відразу визначилося

кілька підходів (окремі групи аналітиків вбачали в Співдружності оновлений СРСР, або ж міжнародну організацію чи тимчасову структуру для вирішення проблем між республіками, що виникли після розпаду Радянського Союзу).

Якщо спробувати коротко охарактеризувати результати взаємодії США та СРСР за доби холодної війни, можна сформулювати такі тези: концепція двох „наддержав” не була досконалою; гонка озброєнь завдала збитків обом сторонам, але не в рівних обсягах; ідеологічне протистояння призвело до мислення „нульової суми” на переговорах, а принципи мирного співіснування не означали миру в світових міжнародних відносинах; в СРСР ідеологічна непримиренність була деструктивною, а у США була деструктивною підтримка своїх політичних однодумців за будь-яких умов.

Більшість науковців-міжнародників були занепокоєні тим, що обрання Р.Рейгана президентом США призведе до збільшення напруженості, у порівнянні з тією, що настала після вторгнення СРСР до Афганістану та вилучення питання Договору про скорочення стратегічних ядерних озброєнь із порядку денного Сенату США.

Закінчення холодної війни шляхом переговорів виглядало на початку 1980-х рр. нездійсненим завданням, бо існували дві речі: по-перше, жоден керівник СРСР не погодиться, або не зможе змінити традиційну радянську політику й перебудувати радянську систему управління і, по-друге, Р.Рейган висуває неможливі вимоги й не бажає вести переговори з кремлівським керівництвом.

Водночас окремі зміни у американських та радянських підходах залишалися майже непоміченими. Р.Рейган у своїх виступах засуджував політику СРСР і ніколи – радянських лідерів персонально. Він лише стверджував, що СРСР прагне отримати політичні дивіденди з переваги в озброєннях. Поряд із критикою Р.Рейган заявляв, що „ми живемо на одній планеті” й повинні знайти можливість будувати відносини в умовах миру.

Однак прагнення Р.Рейгана вибудувати принципово нові відносини з СРСР у перші роки президентства не знайшло відгуку в Москві. Головною проблемою

були не різкі слова Р.Рейгана, а догматичні погляди на світ та на свою політику, яких дотримувалися радянські лідери. Хоча, на відміну від Леніна та Сталіна, вони не були визначними ідеологами, але не відходили від таких тез: „капіталістичний” світ є ворожим; повстанські рухи у „третьому світі” – позитивне явище, що сприяє просуванню до світової перемоги комунізму; для безпеки СРСР необхідно нав’язувати сусіднім державам комуністичний лад; в країнах, оголошених „соціалістичними”, СРСР у разі необхідності має застосовувати силу для збереження політичного режиму („доктрина Брежнєва”); політика мирного співіснування стосується держав із різними суспільними системами, але не означає припинення ідеологічної боротьби.

Коли помер Л.Брежнєв, Р.Рейган ще раз спробував сигналізувати про своє прагнення встановити діалог з радянським керівництвом. Наступник Л.Брежнєва – Ю.Андропов розумів, що в СРСР необхідно реформувати економіку, але розраховував зробити це незначними змінами в системі управління. Він не бажав щось змінювати у радянській зовнішній політиці і відкинув пропозицію Р.Рейгана про налагодження діалогу.

У період, коли Ю.Андропов був генеральним секретарем ЦК КПРС, відносини між СРСР та США різко погіршилися. Переговори про скорочення стратегічних озброєнь та ракет середньої дальності зайшли в глухий кут. У березні 1983 р. Р.Рейган виступив із промовою, у якій оголосив про програму наукового дослідження із метою створення протиракетної оборони в космосі. Р.Рейган називав її „Стратегічною оборонною ініціативою”, критики – програмою „зоряних воєн”.

К.Черненко, який змінив В.Андропова в Кремлі, виявився теж нездатним змінити курс радянської політики. Той факт, що Р.Рейган не зміг залучити радянського лідера до змістовного діалогу, викликав стурбованість у президента США. Це підштовхнуло його наприкінці 1983 р. запропонувати спеціальному помічнику й старшому директору в справах Європи і СРСР в РНБ - Дж. Метлоку підготувати проект промови, у якій він висловив би бажання

розпочати переговори з радянським керівництвом про істотне скорочення ядерних озброєнь і бажання знайти шляхи до співробітництва з проблем, що викликали взаємну зацікавленість [272, с.59].

У промові від 16 січня 1984 р. Р.Рейган визначив чотири основні сфери, де США та СРСР необхідно було налагодити тісне співробітництво в інтересах обох сторін. Президент США підкреслював необхідність співробітництва у скороченні озброєнь, виході з конфліктів, що велися чужими руками у третіх країнах, захисті прав людини і „налагодженні робочих відносин”. Промову відрізняли від попередніх заяв американських лідерів три особливості:

- завдання були сформульовані так, щоб їхнє виконання не порушувало національних інтересів мирного СРСР;

- вони були сформульовані у категоріях співробітництва. Хоча від Радянського Союзу необхідно було б більше змін у практичних справах, ніж від США, підхід було побудовано на взаємності;

- Р.Рейган не позначав жорсткої прив'язки між проблемами, але на просування до кожної мети буде впливати ситуація в інших сферах. А скорочення озброєнь було визначено головною проблемою [692, р.62].

У подальших заявах Р.Рейган конкретизував положення січневої промови 1984 р. По суті, Р.Рейган готувався до приходу до влади в СРСР реформатора, яким став М.Горбачов. Однак, більшість американських журналістів пояснили це передвиборчою кампанією. А ті в президентській адміністрації, хто був проти переговорів з СРСР відзначали, що промова Р.Рейгана - лише популістська заява. В результаті суспільна думка США не звернула на неї належної уваги. А радянське керівництво вирішило взагалі її проігнорувати. За вказівкою Міністра закордонних справ СРСР А. Громика радянська преса відгукнулася на неї зневажливо: у промові „немає жодних ознак позитивних змін у підході адміністрації Рейгана” [53].

Коли ж М. Горбачов став генеральним секретарем ЦК КПРС, більшість спостерігачів як у СРСР, так і за кордоном погоджувалися в тому, що ця

людина буде більш ефективним керівником. Однак не було впевненості в тому, гарно це чи погано для США. М.Тетчер, що зустрічалася з М.Горбачовим за кілька місяців до того, як він змінив К.Черненка в Кремлі, заявляла, що це „людина, з якою можна мати справу” [272, с.63].

Дізнавшись про те, що вибір політбюро ЦК КПРС покладено на М.Горбачова, Р.Рейган направив йому запрошення відвідати з візитом США. А Віце-президент США Дж.Г.В. Буш, який їздив до Москви на поховання К.Черненка, передав це запрошення М.Горбачову. Генсек надав згоду на зустріч із президентом США, але не на офіційний візит до Вашингтона, і було вирішено, що зустріч відбудеться у листопаді 1985 р. у Женеві.

До того М.Горбачов мав консолідувати свою владу в СРСР, а щоб взяти під контроль зовнішню політику, йому необхідно було змінити А.Громика на більш прийнятну фігуру. Новим міністром 2 липня 1985 р. став керівник компартії Грузії Е. Шеварднадзе.

Поки М.Горбачов вирішував, як бути зі своїми опонентами у радянському керівництві, Р.Рейган вивчав СРСР та його нового лідера. Крім того, він надав вказівку провести переговори з СРСР по десяти проектах співробітництва, включаючи питання про поновлення обмінів у сферах культури, освіти і спорту, які не були пролонговані у роки президентства Дж. Картера. Р.Рейган сподівався, що переговори між СРСР і США будуть на початкових етапах проводитися на конфіденційному рівні, щоб запобігти передчасному виникненню публічних дебатів і конфронтації, яка вже приречена на невдачу пропозицію Дж. Картера щодо скорочення СНО.

М.Горбачов виявився сприйнятливим до нових проектів співробітництва, але позиції США та СРСР зі скорочення ядерних озброєнь, як і раніше, значно розходилися. До від'їзду до Женеві на зустріч із радянським лідером, Р.Рейган виклав у записці свої уявлення про неї. Він передбачав, що М.Горбачов вестиме переговори жорстко і намагатиметься розколоти США та їхніх європейських

союзників, однак можливості для просування вперед існували, оскільки Горбачову необхідно було стримати гонку озброєнь [618, р.545-546].

Важливим питанням для Р.Рейгана був захист прав людини. Президент США вітав підготовані домовленості про розширення контактів та культурних обмінів, але вважав, що головне місце у переговорах будуть займати „такі питання безпеки як обмеження озброєнь, регіональні конфлікти та домінування в радянсько-американських відносинах підозрілості та ворожості”. Р.Рейган завершив свої нотатки такими словами: „Хай не буде розмови про переможців та переможених. Навіть якщо ми будемо вважати, що отримали перемогу, сказати це – відкинути нас назад” [272,с,65].

Але перша зустріч не призвела до подолання „підозрілості та ворожості” між американським і радянським лідерами. Але Р.Рейган сприйняв як позитивний знак той факт, що М.Горбачов прийняв його запрошення відвідати США у 1986 р. та запросив президента США приїхати з візитом у відповідь до Москви у 1987 р. Однак провести ці зустрічі у строки, погоджені у Женеві, не вдалося.

Наприкінці 1985 – на початку 1986 рр. Р.Рейган та М.Горбачов переважно обмінювалися зауваженнями. Після публічних дебатів М.Горбачов запропонував зустріч у Рейк’явіку, аби з’ясувати, яку угоду про скорочення озброєнь можна буде підписати під час його майбутнього візиту до Вашингтона. Дійсно, в ході зустрічі у столиці Ісландії Р.Рейган і М.Горбачов близько підійшли до домовленості, яка могла б стати найрадикальнішою в історії угодою про обмеження озброєнь.

Але коли через кілька місяців американсько-радянські переговори поновилися, вони торкалися не тільки скорочення озброєнь, а й інших пунктів запропонованого порядку денного і тому значно ускладнилися. В грудні 1987 р., коли М.Горбачов прибув із візитом до США, він підписав із Р.Рейганом договір про ліквідацію ядерних ракет дальністю від 500 до 5500 кілометрів, що передбачав широку систему інспекцій на місцях з метою перевірки точного виконання досягнутих домовленостей.

Після цього було розроблено домовленості і в інших галузях, зокрема в квітні 1988 р. укладено угоду про виведення радянських військ з Афганістану. Незадовго до візиту Р.Рейгана до Москви, в травні 1988 р. М.Горбачов опублікував тези до чергового з'їзду КПРС. Всі вони вражали відсутністю в них марксистсько-ленінських догматів.

У грудні 1988 р. М.Горбачов знову прибув до Нью-Йорка, щоб виступити на Генеральній Асамблеї ООН і в останній раз зустрітися з Р.Рейганом як чинним президентом. Дж.Г.В. Буша вже було обрано главою держави. Як зазначалося вище, 7 грудня 1988 р. М.Горбачов публічно оголосив про завершення ідеологічної холодної війни. Своїми словами про „загальнолюдські інтереси” і про те, що не можна обмежувати свободу тієї чи іншої держави в обранні системи влади, він відкинув концепцію класової боротьби на міжнародній арені та припинив практичну дію „доктрини Брежнєва”, яка з неї випливала.

Після свого виступу в ООН М.Горбачов зустрівся з Дж.Г.В. Бушем Р.Рейганом на Губернаторському острові у Нью-Йорку. Зустріч пройшла у дружній атмосфері. Як записав у своєму щоденнику Р.Рейган, у нього склалося уявлення, що вони розсталися як „партнери, що прагнуть зробити світ кращим” [724, р.720].

По поверненні до Москви у М.Горбачова не було впевненості, що Дж.Г.В. Буш продовжить політику свого попередника, але й зазначав, що саме тому його обіцянка скоротити чисельність радянських збройних сил повинна бути виконана без зволікань. СРСР, наполягав М.Горбачов, повинен діяти на випередження, щоб не надати привід „військово-промислового комплексу” на Заході поновити гонку озброєнь [272, с.72].

Р.Рейган та М.Горбачов зуміли надати приклад своїм підлеглим, що сприяло трансформації американсько-радянських відносин. Діючи кожен по-своєму, лідери організували вищі шаблі своїх зовнішньополітичних відомств так, щоб це допомагало їм подолати безперспективне суперництво, яке підривало американсько-радянські відносини. Не створюючи нових бюрократичних

інститутів та структур, американські й радянські лідери поклалися на певну групу офіційних осіб, які прагнули покласти край холодній війні. Після деяких коливань, за прикладом Р.Рейгана почав діяти і Дж.Г.В. Буш, а його держсекретар Дж.Бейкер зміг побудувати з Е.Шеварднадзе не менш тісні відносини, ніж свого часу Дж.Шульц.

Із затуханням холодної війни почали виникати численні міфи про її прикінцевий етап та причини згортання. Так отримала розповсюдження ідея, що закінчення холодної війни стало результатом американської політики сили та тиску, а не переговорів, що розпад СРСР дорівнює військовій перемозі США у цьому протистоянні. Насправді ж, Р.Рейган (за підтримки і сприяння М.Горбачова) заклав основу для переговорів, які поклали мирний кінець холодній війні.

На момент інавгурації Дж.Буша-старшого було вже зрозуміло, що в ідеологічному сенсі холодна війна завершилася. Але тривалий час не вдавалося укласти угоду про скорочення стратегічних і звичайних озброєнь, а Європа, як і раніше, була поділена між НАТО та ОВД. Можливо ці факти спонукали Радника президента США з національної безпеки генерала Б.Скоукрофта зробити заяву в січні 1989 р.: „Вважаю, холодна війна ще не закінчилася”.

Адміністрація Дж.Г.В. Буша вирішила, що перед тим як оголосити, ніби холодна війна пішла в історію, варто впевнитися в тому, чи збирається М.Горбачов дійсно втілювати декларований ним курс. Тому довелося публічно оголосити про переоцінку відносин з СРСР.

Дж.Г.В. Буш, прийшовши до влади, залишив послом США у Москві Дж. Метлока, який надав кілька пропозицій щодо подальшого перегляду радянського напрямку політики США. Зокрема, американський посол зазначав: „Ми можемо планувати нашу зовнішню політику з високим ступенем впевненості в тому, що увага радянського керівництва передусім до внутрішніх реформ буде зберігатися протягом першого президентського строку

адміністрації Буша... а відповідно політика СРСР буде менш загрозливою у військовій сфері” [272, с.84].

Стосовно ж політики США, Дж. Метлок підкреслював, що з’явилася „історична можливість перевірити, чи СРСР готовий піти на нові відносини зі світом та демократизації суспільства”. Попередній „порядок денний з чотирьох пунктів” залишався актуальним, але дипломат пропонував доповнити його ще двома напрямками: співробітництвом з транснаціональних проблем та економічним співробітництвом з метою допомогти СРСР у переході до ринкової економіки. Президентська адміністрація погодилася на пропозицію розширити співробітництво з транснаціональних проблем, але не була готова піти на більш тісну економічну співпрацю.

Американське посольство в Москві постійно відстежувало швидкі зміни в СРСР і реагувало на них, корегуючи свої оцінки. В середині липня 1990 р., за півтора роки до припинення існування СРСР, воно попереджало офіційний Вашингтон, що необхідно бути готовими до того, що СРСР може розпастися [272, с.85]. Однак політика США щодо Радянського Союзу тривалий час знаходилася в режимі „оцінки”, що почало викликати у М.Горбачова та Е.Шеварднадзе занепокоєння.

Насправді ж Президент США Дж.Г.В. Буш полегшив М.Горбачову реалізацію його демократичної політики в ЦСЄ, відмовившись від гострих публічних заяв і створивши тим самим радянському лідеру простір для маневрів. В цих умовах М.Горбачов мав змогу стверджувати, що він діє в інтересах СРСР, а не на вимоги США. Коли ж Дж.Г.В. Буш нарешті 2-3 грудня 1989 р. зустрівся з М.Горбачовим на радянському кораблі, в бухті Марсашлокк. М.Горбачов запевнив, що СРСР не піде на військове втручання в ЦСЄ для підтримки прорадянських режимів. Зі свого боку, Дж.Г.В. Буш запевнив, що США не робитимуть заяв про свою перемогу в холодній війні, якщо народи ЦСЄ отримають можливість змінити комуністичні режими. М.Горбачов і Дж.

Буш-старший також домовилися відмовитися від суперечок про „західні” й „східні” цінності та спільно виступати за цінності демократії.

А Державний секретар США Дж. Бейкер зміг переконати М.Горбачова, що членство об'єднаної Німеччини в НАТО відповідає безпековим інтересам СРСР. Але при цьому в радянського лідера склалося враження, що йому обіцяно, ніби юрисдикція та присутність військ НАТО в ФРН не будуть надалі поширюватися на Схід, хоча він і не вимагав письмового зобов'язання щодо цього питання [805,р.187-188].

Таким чином, на осінь 1990 р. перепони холодної війни були в основному зруйновані, а засоби ведення політики часів біполярного протистояння вже пішли у минуле. Причому ні Р.Рейган, ні Дж.Буш-старший не ставили собі за мету руйнування СРСР. Вони прагнули лише змінити поведінку наддержави, але ніколи не висували в якості мети своєї політики „зміну режиму”.

На пікові горбачовської „перебудови” США не демонстрували позитивної налаштованості до розширення участі Української РСР у міжнародних відносинах як самостійного актора. Промовистим проявом негативного ставлення західноєвропейського співтовариства до розпаду СРСР стала відмова держав-учасниць НБСЄ запросити делегацію Верховної Ради України до участі в саміті глав держав та урядів, який відбувся в Парижі 19-20 листопада 1990 р.

Ще 2 листопада 1990 р. делегація Верховної Ради УРСР зустрілася в Москві з Е.Шеварднадзе і передала йому записку, в якій зазначалося, що участь України у загальноєвропейському процесі визначена Декларацією про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. пріоритетним напрямком зовнішньої політики республіки, і містилося прохання „сприяти самостійній участі Української РСР у засіданні НБСЄ”. При чому було повідомлено, що Україна не візьме участі в Паризькій зустрічі у складі делегації СРСР.

6 листопада Міністр закордонних справ УРСР А.Зленко адресував Міністру закордонних справ Франції Р.Дюма листа, в якому порушувалося питання про повноправну участь України у НБСЄ і містилося компромісне звернення про

надання делегації України статусу спостерігача на Паризькій зустрічі. Одночасно до постійних представництв держав-учасниць НБСЄ при ООН було надіслано ноту з проханням повідомити їхні уряди про звернення України.

Але, незважаючи на зусилля керівництва України, її делегацію не запросили до участі у Паризькій нараді. Така позиція ґрунтувалася на вірі в запевнення М.Горбачова про можливість перетворення радянського режиму у демократію з ринковою економікою при збереженні СРСР як цілісної держави, а також на небажанні зрозуміти об'єктивну неминучість дезінтеграції цього державного утворення при запровадженні демократії.

Стосовно ж Дж.Г.В. Буша, то він розумів, що з розпадом СРСР перед Сполученими Штатами постануть небажані безпекові та політичні труднощі. Ще на посаді постійного представника США в ООН (1971-1973 рр.), він не відреагував на меморандум УККА з вимогою втрутитися у справу переслідування інтелектуалів-дисидентів в УРСР [400]. В якості віце-президента в адміністрації Р.Рейгана Дж.Г.В. Буш брав участь у ряді церемоній, пов'язаних з обговоренням українського питання, але його висловлювання були виявом ввічливості: „Про вас не забуто”, „Україна здобуде волю” і т. п. [279,552]. Саме канцелярія Дж.Г.В. Буша в розпал передвиборної кампанії усунула двох оунівців з Коаліції американських національностей [287], у зв'язку з чим змушений був ліквідуватися нью-йоркський комітет „Українці за вибір Буша”. З приходом Дж.Г.В. Буша в Білий Дім його оцінка українського питання не змінилася.

А експерти Держдепартаменту США у тому ж 1988 р. наголошували, що „спроба українців відірватися від імперії може стати причиною розвалу всієї держави”, й попереджали про небажаність такого сценарію через прогнозовані негативні наслідки [775]. Водночас розуміння політикумом США того, що Україна „є ключовою серед 15 республік, які формують федерацію” [783,р.221], дозволяло підтримувати інтерес до українського питання.

Але навіть ті американські ЗМІ, що демонстрували зацікавленість у розпаді СРСР, за два-три роки до того, як це сталося, у сфері висвітлення радянської національної політики обмежувалися „співчуттями” представникам корінного населення союзних республік [666].

Проголосивши перемогу Сполучених Штатів у холодній війні Президент Дж.Г.В. Буш, однак, втратив чіткі концептуальні орієнтири. Різкий перехід адміністрацій республіканців від конфронтаційності до спроб налагодження порозуміння з СРСР, ставка „до останнього” на М.Горбачова відіграли роль у поразці кандидатів від Республіканської партії у виборчих компаніях 1990-х рр.

Українське питання, за традицією, піднімалося в США як один з аргументів в американсько-радянському протиборстві для дискредитації національної політики КПРС. При цьому чітко визначеної лінії, котрою об'єднувались би підходи адміністрації Білого Дому під керівництвом Р.Рейгана й Дж. Буша-старшого, Конгресу і Державного департаменту США, не було. Резолюція про відзначення тижня поневолених націй таку роль виконати не могла, з огляду на обмеженість поставлених у ній завдань та відносну другорядності резолюцій Конгресу, порівняно із президентськими актами чи білями.

До останнього Білий Дім підтримував проведення курсу, спрямованого на послаблення СРСР і зміну в ньому політичного режиму, а не розпад Радянського Союзу як держави. Такому підходу сприяла й відсутність підтвердження масового прагнення народів радянських республік (в т. ч. й українців) до набуття суверенної державності.

Але водночас поза увагою „мозкових центрів” США залишалися певні чинники, що з часом актуалізували українське питання в СРСР. Насправді ж в СРСР виявилися національні суперечності, що загрожували в майбутньому його існуванню. По-перше, з входженням західноукраїнських земель до складу Української РСР значно зріс її національно-державницький потенціал. А по-друге, існування на західних межах України юридично самостійних країн-

учасниць ОВД й відсутність кордонів УРСР з капіталістичними державами сприяло посиленню тенденцій до української політичної автономії. Такі передумови дезінтеграції були закладені всередині самого СРСР. Але існували й зовнішні фактори, які сприяли прискоренню процесу розпаду радянської імперії, що особливо проявилися на зламі 1980-1990-х рр.

Проте з початком горбачовської „перебудови” позиція Білого Дому щодо українського питання виявлялася як реакція на спорадичні агресивні дії СРСР на міжнародній арені, або ж на реанімацію політичних переслідувань всередині радянської наддержави.

А в Конгресі США його обговорення здійснювали переважно законодавці від округів із значним числом етнічних українських виборців. По-друге, більшість проектів резолюцій, які виносилися й могли зобов'язати виконавчу владу до практичних кроків, не затверджувалися. І наприкінці другого президентства Р.Рейгана було зрозуміло, що він схилився до того, аби українцям були гарантовані права, зокрема конфесійні, саме в складі СРСР, а не у власній незалежній державі [725].

Невдовзі обережність, притаманні Вашингтону щодо національно-визвольних рухів у СРСР, вже походили з небажання Білого Дому зруйнувати діалог із М.Горбачовим з широкого кола питань глобальної безпеки. Ще одна з причин збереження „москвоцентричного” підходу полягала й у тому, що в перших документах опозиційних народних рухів у СРСР містилися вимоги нового союзного договору, а також соціалістична фразеологія.

Тому в США чимало радянологів дискутували не стільки про трансформацію „радянської партії-держави”, скільки про „болгаризацію” союзних республік [702,р.171]. Попри завершення холодної війни, Захід мусив і надалі випробовувати серйозність намірів М.Горбачова щодо реформування СРСР „згори”. З.Бжезинський зазначав, що „справжня конфедерація чи співдружність була б найкращим варіантом для всіх зацікавлених сторін: для

росіян, для більшості неросіян і, звичайно, для „зовнішнього світу”: Захід „мусить реально допомогти цьому експериментові” [586,р.20].

Тому т. зв. новий „революційний” підхід американської дипломатії до Радянського Союзу зводився до того, аби вийти „поза межі стримування” СРСР (як це проголосив президент Дж. Буш-старший 12 травня 1989 р.) і, якщо буде доведена надійність нового радянського міжнародного курсу, допомогти в його бажанні трансформуватися. Сполучені Штати були також стурбовані можливою експансією ісламського фундаменталізму в Центральній Азії, а новим аргументом на користь стосунків із М.Горбачовим стала проблема виплати величезного радянського зовнішнього боргу.

Досить промовистою була реакція Заходу на ухвалення парламентом Литви 11 березня 1990 р. декларації „Про відновлення незалежності Литовської держави”. На прохання М.Горбачова, Президент Франції Ф.Міттеран і Канцлер ФРН Г.Коль здійснили посередницьку місію, внаслідок якої литовський сейм оголосив тимчасовий мораторій на виконання зазначеного рішення.

Позиція лідерів двох найпотужніших європейських демократій була більш ніж промовистою. Аналогічний підхід Захід демонстрував і щодо України. Після виступу 9 червня 1990 р. у Верховній Раді України, Прем'єр-міністр Великої Британії М.Тетчер, відповідаючи на запитання депутатів щодо можливості відкриття українського посольства в Лондоні, заявила, ніби Україна має такі ж права на незалежну державність, як і американський штат Каліфорнія [505].

Певні незручності на радянському напрямку зовнішньої політики США почали відчуватися, коли після парламентських виборів у союзних республіках у березні 1990 р. народні рухи почали більше схилитися до ідеї незалежності. Але американські урядовці усе ще розглядали Україну й Білорусь як головних прихильників спроб Кремля зберегти „оновлений” СРСР. Це створило серйозний розрив у підходах українського національного руху та Білого Дому.

Але офіційна лінія Сполучених Штатів полягала лише в розширенні контактів із союзними республіками. Відповідаючи на питання про перспективи визнання їхньої гіпотетичної незалежності, радник Державного департаменту США Р.Зеллік зазначав: „Ми не підтримуємо „розпаду” СРСР, і я не можу розмірковувати над критеріями умов, за яких США могли б „визнати” незалежність спільнот, що можуть виникнути... Інша ситуація, зрозуміло, щодо прибалтів, чиє прагнення до незалежності ми підтримуємо” [791,р.36,125].

Лише Конгрес США, як і раніше, був краще, ніж адміністрація президента, підготовлений до розуміння прагнень народних рухів у союзних республіках СРСР. По-перше, для багатьох конгресменів підтримка етнічних громад була традиційно важливою. По-друге, багато членів Конгресу в 1970-1980-х рр. брали участь у захисті прав людини в радянській Україні.

Відтак Конгрес ухвалив цілу низку документів, присвячених Україні, серед них: лист Сенату від 15 листопада 1989 р. до президента Дж.Г.В. Буша, аби той вимагав від М.Горбачова легалізації заборонених українських церков; резолюція двох палат Конгресу про тиждень пам'яті жертв голоду 1932-1933 рр., на підставі якої був прийнятий Громадський закон 101-642, що регламентував відзначення 30 листопада 1990 р. як „Національного тижня пам'яті жертв Голодомору в Україні 1932-1933 рр.”[678,р.589].

Велике значення мали також візити лідерів українських націонал-демократів до США. Вони допомагали подолати наслідки радянської пропаганди, що зображувала УГС й НРУ як небезпечні організації. У 1990-1991 рр. В.Яворівського й М.Гориня із американськими законодавцями та членами президентського кабінету, включно з міністром оборони Р.Чейні [61,с.75].

Гельсінська комісія Конгресу США й Вашингтонський комітет підтримки України („Україна-2000”), утворений у 1990 р. як координуючий орган 23-х груп „підтримки Руху”, стали базою для впливу на владу США із метою прийняття рішень, які б сприяли національному відродженню. Позитивним чинником тут було те, що директор „України-2000” Р.Мак-Конелл працював ще

в адміністрації президента Р.Рейгана. У 1988 р. українській громаді вдалося забезпечити ухвалення нормативного акту, який забороняв офіційним представникам США брати участь у святкуванні на території СРСР 1000-річчя хрещення Русі [627,р.9-10,21]. Ще в квітні 1986 р. після Чорнобильської катастрофи провід УККА надіслав президенту Р.Рейгану телеграму із проханням надати урядову гуманітарну допомогу Україні [533,с.11].

А 7 грудня 1988 р. представники української громади США висловили своє негативне ставлення до горбачовських реформ, які не сприяли розширенню національного суверенітету союзних республік. Політична ж роль М.Горбачова прирівнювалася до деструктивної місії О.Керенського під час Лютневої революції 1917 р. [661]. У 1990 р. Національний комітет поневолених націй, очолюваний Л.Добрянським, продовжував наполягати на необхідності святкування Тижня поневолених націй, а також на включенні України в їхній перелік [576].

Однак М.Горбачову було нелегко з'ясувати причини активізації націоналістичних настроїв серед неросійських народів СРСР. Схоже, він дійсно вважав, що етнічний націоналізм протягом повоєнного періоду здебільшого був поглинутий радянським патріотизмом, і не виявляв достатнього розуміння сутності національного питання в західних та південних регіонах СРСР. А зведення КДБ, у яких національно-визвольні рухи зображувалися як дрібні маргінальні групи, без широкої підтримки на своїх теренах, мало допомагали президенту СРСР зрозуміти сутність проблеми.

Посол США в СРСР Дж. Метлок постфактум звернув увагу на те, що активізація національно-визвольних рухів, в умовах послаблення системного контролю над висловлюванням думок, почалася саме на теренах які були анексовані Сталіним з початком Другої світової війни, вони вимагали спочатку автономії, а згодом і державної незалежності. За ними пішли загарбані більшовицькою Росією на завершальному етапі громадянської війни Грузія, Азербайджан та Вірменія. Дипломат-радянолог навіть сформулював гіпотезу,

що якби Сталін не приєднав ці території до СРСР, М.Горбачову було б значно легше зберегти СРСР у формі добровільної федерації [272,с.129].

Навесні 1991 р. М.Горбачов намагався зупинити ерозію своєї влади, провівши 17 березня референдум про збереження союзної радянської держави. У ситуації, що склалася, Верховна Рада України 27 лютого 1991 р. ухвалила постанову „Про проведення референдуму в Українській РСР 17 березня 1991 року”. Вона передбачала здійснення одночасно із загальносоюзним референдумом опитування населення Української РСР для виявлення думки громадян щодо сутності майбутнього Союзу.

Громадяни України, що взяли участь у голосуванні, позитивно відповіли на обидва запитання. Результати голосування в Україні, з огляду на формулювання запитань, мали суперечливий характер. Разом із тим, не викликала сумніву підтримка більшістю громадян республіки Декларації про державний суверенітет як визначальної основи для створення нового Союзу суверенних держав. Це позбавляло легітимності спроби нав'язати країні Союзний договір, що передбачав збереження СРСР „як оновленої федерації”.

В цій ситуації Україна згодилася на участь у підготовці проекту нового Союзного договору, що формально розпочалася 23 квітня 1991 р. у Ново-Огарьово. Ухвалена Верховною Радою України 27 червня 1991 р. постанова „Про проект Договору про Союз Суверенних Держав” доручала постійним комісіям розглянути до 1 вересня проект щодо його відповідності положенням і принципам Декларації про державний суверенітет Української РСР та Закону про економічний суверенітет Української РСР [352]. Втім, через явну невідповідність положень проекту зазначеним документам, результат такого обговорення був передбачуваним. До того ж, 19 червня 1991 р. Верховна Рада ухвалила Концепцію нової Конституції України, в якій про самостійне вирішення питання² про утворення з іншими республіками СРСР на основі Декларації про державний суверенітет України [351]. Таким чином, владна

еліта України, керуючись Декларацією про державний суверенітет, насправді мала на меті розбудову незалежної держави, а не участь в Союзному договорі.

Реагуючи на путч (організований у Москві часиною керівництва СРСР), позачергова сесія Верховної Ради Української РСР 24 серпня 1991 р. ухвалила Акт проголошення незалежності України. З цього моменту важливим питанням для Києва стало забезпечення визнання України як самостійної держави та відповідної підтримки її незалежної державності світовою спільнотою.

Позиція ж США та держав Заходу щодо Радянського Союзу за доби „перебудови” не виключала того, що історія з дипломатичним невизнанням України могла повторитись. Західна преса рясніла прогнозами катастрофічних наслідків розпаду СРСР. Зокрема, Г.Кіссинджер віщував ядерний Армагеддон в разі дезінтеграції СРСР і закликав не заохочувати рух радянських республік до усамостійнення. А РНБ США ухвалила директиву, яка вимагала від президентської адміністрації спрямовувати допомогу центральному радянському уряду в Москві, а не окремим республікам [648,р.25-26].

Готуючись до офіційного візиту в СРСР для підписання з М.Горбачовим Договору про скорочення і обмеження наступальних озброєнь (СНО-1, START-1) Дж.Г.В. Буш був вражений наростанням агресії Сербії проти Хорватії після проголошення 25 червня 1991 р. незалежності останньої. Президент США пізніше згадував, що „яким би не був курс, як довго б не тривав процес, і яким би не був результат”, він „хотів побачити... мирну зміну” в Радянському Союзі. „Я вірив, - пояснював Дж.Г.В. Буш, - що ключовою значимістю тут володів політично сильний Горбачов і ефективно працюючий центральний апарат. Результат залежав від того, що Горбачов хотів зробити” [588,р. 502].

Тому президент США запевняв М.Горбачова, що розпад СРСР не є в інтересах Америки. Коли ж М.Горбачов повідомив американського президента, що спроможеться примусити Україну до підписання Союзного договору, а Б.Єльцин із жалем визнав, що незалежність України розвалить оновлений Союз, Дж.Г.В. Буш також переконав співрозмовників, що він буде

налаштовувати українців проти незалежності, коли поїде в Україну 1 серпня в ході другого етапу свого візиту [708,р. 224].

Текст промови Дж. Буша-старшого у Верховній Раді України 1 серпня 1991 р. був написаний старшим директором відділу в справах СРСР і Східної Європи РНБ США К.Райс [765]. Виступаючи за три тижні до проголошення незалежності України, Дж.Г.В. Буш у промові, яку через її одіозність відомий колумніст „The New York Times” В.Сафайр охрестив „котлетою по-київськи” (Chicken Kiev spreach) [735], наголосив, що „свобода не тотожна незалежності” і що Сполучені Штати „не підтримуватимуть тих, хто бореться за незалежність заради утвердження замість віддаленої тиранії місцевого деспотизму” [674]. Дж.Г.В. Буш власноруч дописав до тексту виступу фразу про „суїцидальний націоналізм” учасників національно-визвольного руху, аби попередити українців про необхідність уникнути того, що сталося в Югославії [648,р.28].

Хоча промова глави США була зустрінута чемними депутатами Верховної Ради України аплодуючи, один з керівників НРУ І.Драч відразу ж заявив журналістам, що „Президент Буш, здається, був загипнотизований Горбачовим”, і поскаржився, що „Президент Сполучених Штатів постійно зневажав демократичні рухи в республіках”, а також розкритикував те, як Буш йшов пліч-о-пліч із радянським лідером і виступив „рупором Горбачова” [674]. А щотижневик “The Economist” через півроку наголосив, що промова була „найжахливішим прикладом” того, що інші нації не змогли визнати неминучість факту, що Україна стає незалежною державою [697]. Пізніше Дж.Г.В. Буш прокоментував свою промову таким чином, що радив українцям не зробити „чогось глупого”, і що якби „їхні лідери не поводитися розумно, то могла б не забаритися силова дія” з боку Москви [591].

Звичайно, подальший перебіг політичних процесів в Україні підтвердив справедливість не почутого в серпні 1991 р. попередження президента США, що свобода та незалежність – не одне й теж саме, і що свобода важливіша. Але розпад СРСР був об’єктивно неминучим. Посол США в СРСР Дж. Метлок

вважав, що на грудень 1991 р. він уже не був тоталітарною державою. Кремль не лише відмовився від своєї „зовнішньої імперії” в ЦСЄ та визнав незалежність трьох держав Балтії, але й реалізовував демократичні реформи у своїй „внутрішній імперії”. Не всі за межами СРСР розуміли ці важливі деталі, зауважував посол-радянськ, стверджуючи, що СРСР залишався тією ж диктатурою, якою був раніше, і не приховували своєї радості [272,с.120].

Коли в 1987 р. професор П.Кеннеді опублікував працю „Підйом та падіння великих держав”, де виклав концепцію „перенапруження імперій”, здавалося, що автор мав на увазі США. Мова йшла про те, що великі держави у своєму прагненні контролювати інші країни заходять занадто далеко і не мають змоги їх абсорбувати [672]. Але вже невдовзі події продемонстрували, що „перенапруженою імперією” був саме СРСР.

Безумовно, витoki реакції Дж.Г.В. Буша на розпад СРСР лежать в історичних перипетіях радянської політики Білого Дому попередніх десятиліть. У виступах всі глави повоєнних президентських адміністрацій говорили про свою зацікавленість у „визволенні поневолених Москвою народів”. Однак практика засвідчила небажання вищого керівництва США ризикувати власними національними інтересами задля реалізації даної „мети”.

Базуючись на компаративному аналізі документальних джерел і подальших аналітичних публікацій американських експертів, можна відзначити розходження між антикомуністичними заявами та погрозами американських лідерів часів холодної війни, з одного боку, та реальними внутрішніми оцінками можливості їхньої реалізації, з другого. Офіційний Вашингтон повоєнного періоду, попри всі гострі заяви, першочерговою і, головне, здійсненою вважали мету „стримування” комунізму і Радянського Союзу.

Таким чином, якщо за часів президентства Р.Рейгана міжнародні виклики Сполученим Штатам пояснювались комуністичною загрозою, то в останні роки урядування Дж.Г.В. Буша демократизація й капіталістична економіка поступово ставали ключовими поняттями в поясненні спрямованості й цілей

зовнішньої політики США. У цьому Білий Дім вбачав певну гарантію стабільності міжнародного середовища.

Головний принцип ідеологічного забезпечення міжнародної стратегії Білого Дому впливав із переосмислення концепції національної безпеки США, зумовленого поступовим відходом з міжнародної арени Радянського Союзу. Вперше в американській історії було здійснено спробу розробити й практично реалізувати принцип комплексного розуміння і сприйняття національної безпеки та зовнішньополітичних інтересів у нових - постконфронтаційних умовах.

Але як засвідчує історія американського державотворення, зовнішня політика США належить до найконсервативніших. Тому пошук окремих відповідей у минулому має бути обов'язковим для науковців, які займаються аналізом сучасного стану розвитку американської зовнішньополітичної доктрини в цілому та її українського напрямку зокрема. Головна мета американської зовнішньої політики може бути сформульована як „середнє арифметичне” між „збереженням свободи” у світовому вимірі й забезпеченням сприятливіших умов для американського бізнесу [686,р.48-65]. Конкретні ж цілі на певних часових відрізках займають проміжне місце і є допоміжними.

Стабільність міжнародного оточення завжди сприймалася як обов'язкова передумова національної безпеки США. Можна стверджувати, що протягом усієї еволюції зовнішньої політики США, їхні лідери демонстрували зацікавленість у стабільності інших держав. Інша річ, що нерідко на практиці відповідна стратегія реалізовувалась традиційними засобами військового втручання.

А після Другої світової війни адміністрації Білого Дому почали ставитися до міжнародного виміру стабільності в світлі безпеки всього західного співтовариства. Втім, було б неправдивим стверджувати, що з настанням 1990-х рр. розпочалося остаточне відхилення ідеї США як „світового банкіра і

поліцейського”, „обов’язкового взірця демократії та економічних досягнень”. Особливо це заперечення стосується адміністрації Дж.Г.В. Буша: не виключалися методи силової дипломатії в боротьбі за підвищення конкурентоспроможності американської економіки.

На основі аналізу реалізації національних інтересів США на міжнародній арені адміністрацією Дж.Г.В. Буша, можна стверджувати про суперечності зовнішньої політики наддержави. Упродовж першого етапу незалежного існування США виробилась переконаність у досконалості американської демократії й доцільності її перейняття всіма народами світу. В умовах переваги політичного ізоляціонізму засобом досягнення цієї мети вважали ідею „впливу прикладом”. У міру розвитку держави ця теза поступово доповнювалася ідеями „глобальної відповідальності” та „вимушеного втручання” [712,723].

Ідея, висунута президентом Дж.Г.В. Бушем, відрізнялася від попередніх: в його виступах мова йшла про варіант побудови нової системи колективної міжнародної, регіональної і національної безпеки на чолі з НАТО. Серед численних завдань, які постали перед Білим Домом, особливої уваги вимагало вироблення дієвої та адаптованої до нових умов схеми національних інтересів. Сподівання Дж.Г.В. Буша, що світ „після холодної війни” стане більш гармонійним, не виправдалися, з’явилися численні нові виклики, які вимагали адекватного реагування.

Необхідність розроблення нових підходів була обумовлена і зникненням спільної загрози, що об’єднувала весь Західний світ за біполярного протистояння. Проблема ускладнювалась тим, що адміністрації Дж.Г.В. Буша довелось у „ручному режимі” й швидко виробляти позицію щодо країн ЦСЄ, які виступили претендентами на вступ до НАТО.

При оцінці міжнародної діяльності адміністрації Дж.Г.В. Буша слід враховувати його прагматизм у питаннях американської національної безпеки. Ця обставина сприяла стриманій позиції президента США, коли

йшлося про перспективу розпаду СРСР. У травні 1989 р. на зустрічі країн-членів НАТО, президент США відзначив свою готовність „перейти від політики стримування до політики, яка працює у тому напрямі, щоб привести Радянський Союз у співтовариство націй” [754].

Таким чином, із проголошенням закінчення ідеологічного протистояння минув і час, коли будь-яке американське втручання могло бути виправдане „радянськими підступами”, а з іншого боку, американська громадська думка не сприйняла б дії адміністрації Білого Дому, що могли підірвати провідні позиції США в світі. Та й більшість науковців тоді базувались на варіативних сценаріях американсько-радянських відносин, майже не допускаючи появи на теренах СРСР низки незалежних держав. З.Бжезінський, наприклад, зазначав: „І справді, надто впадає в око, наскільки близькі потреби й інтереси двох держав: сили однієї компенсують слабкість іншої. Тільки через зважене стимулювання співробітництва, політично глибших і економічно більш органічних відносин обидві ці великі держави можуть не лише послабити колізію, але й гарантувати, щоб Америка далі відігравала роль, необхідну для світової системи” [585,р.698].

За всіх варіантів президент США не міг вийти за межі „явного призначення”. Саме тому ініційований Дж.Г.В. Бушем „новий світовий порядок” в основі своїй мав модернізовану концепцію гегемонії однієї держави, своєрідний багатополюсний світ, сконцентований навколо одного потужного національного „полюсу”.

На долю Дж. Буша-старшого випало розкрити політичну реальність і ефективно діяти в умовах краху СРСР. До проблемних аспектів пристосування зовнішньої політики США до менш конфронтаційної структури міжнародних відносин слід віднести й тезу американської політики попередніх десятиліть про „визволення поневолених комунізмом націй”. Адже в епоху біполярного протистояння ці поняття сприймалися широким загалом Сполучених Штатів як ключове завдання. Як ставитися до „поневолених

націй” в можливному „демократизованому” СРСР, ставало викликом для Дж.Г.В. Буша.

Тут слід враховувати певну подвійність позиції Білого Дома в підходах до цієї проблематики, яка полягає в тому, що, з одного боку, Сполучені Штати з часів В.Вільсона стверджували відданість ідеї самовизначення народів, а з іншого – від Американської революції 1775-1783 рр. розглядали федералізм як одну з кращих форм державного устрою [630,р.10-11;801,р.169]. Такий концептуальний підхід великою мірою впливав на реакцію адміністрації Дж. Буша-старшого на перші ознаки розпаду СРСР.

Переконаний у приреченості комунізму радянолог Дж. Біллінгтон у книзі „Трансформована Росія” наголошував, що американці чекали системного краху СРСР, але зовсім не його розпаду як держави [581]. Саме тому, зауважував С.Серфейті, жоден з американських повоєнних президентів не доводив до логічного завершення своїх передвиборних обіцянок, зупиняючись у своїй радянській політиці „на півдорозі” [740,р.9].

Дж.Г.В. Буш разом із найближчим оточенням (Державний секретар США Дж.Бейкер і Радник з національної безпеки Б.Скоукрофт) зосередили свої зусилля на трьох напрямках: попередження зовнішньої агресії з боку держав; зменшення загрози ядерного, біологічного та хімічного озброєння; уникання участі в локальних конфліктах, у яких Америка не має істотних інтересів.

Президентська адміністрація намагалася підтримати зусилля М.Горбачова, спрямовані на створення добровільної федерації дванадцяти (чи дев'яти) республік. А Дж.Г.В. Буш здійснив ще один крок до створення більш безпечних умов у світі, підписавши в Москві 31 липня 1991 р. Договір про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1) та 3 січня 1993 р., - СНО-2, а також істотно скоротив тактичну ядерну зброю і припинив постійне бойове чергування американських стратегічних бомбардувальників.

Дж.Г.В.Буш та Дж.Бейкер почали виявляти обережність щодо тих регіональних конфліктів, які прямо не стосувалися безпеки США (приміром,

афганського, камбоджийського чи кашмірського), намагаючись не бути в них втягнутими. Прийшов час, щоб за безпеку в регіонах відповідали держави саме цих регіонів, а США уникали участі, якщо була відсутня безпосередня загроза їхнім національним інтересам.

Адміністрація Дж.Буша-старшого прийняла вірні рішення з багатьох важливих проблем: на переговорах щодо умов об'єднання Німеччини, які дозволили їй залишитися в НАТО; при укладенні угод про скорочення озброєнь; їй вдалося переконати М.Горбачова не чинити перешкод звільненню Кувейту від іракської окупації. Але вона не зробила всього можливого для того, щоб допомогти керівникам союзних, а потім лідерам нових незалежних держав здійснити „м'яку посадку” радянської економіки (хоча не виключено, що це завдання було нездійсненим). За кілька тижнів до зникнення Союзу РСР, за свідченням Т.Соренсена, „численні представники уряду США в Москві пропонували їм не харчі, паливо чи кошти, необхідні на зиму, а безкоштовні поради... Емісари Вашингтона проповідували доктрину порятунку, імітуючи діяльність” [744]. Але в цілому проголошені Дж.Г.В. Бушем та Дж.Бейкером завдання нового світового порядку були раціональними, і їх можливо було вирішити без особливих втрат для американського потенціалу.

Звичайно, офіційний Вашингтон не виходив з „вічності” М.Горбачова як лідера СРСР. Так, заступник радника президента США з національної безпеки Р.Гейтс попереджав про можливість „неосталінізму після Горбачова”; більш заспокійливі заяви робив Дж.Бейкер. А позицію Дж.Г.В. Буша з'ясовують його оцінки розмов під час зустрічі з Е.Шеварднадзе. Глава США назвав „нерозумною” політику прискорення розвалу ОВД та ставку на розпад СРСР. Його наслідком, на думку президента США, міг стати збурений місцевим націоналізмом мілітаризм і авторитаризм Центру, або ж ворожнеча з Росією, а тому слід дати М.Горбачову час „для приведення всіх справ під контроль і руху у правильному напрямі” [588,р.404-405].

Але щодо обсягів допомоги „перебудовчим” процесам в СРСР позиція американської адміністрації була стриманою. Як сказав Дж.Бейкер, „по-справжньому допомогти собі можуть тільки самі радянські люди”. Про суперечності в адміністрації з цього приводу свідчить і позиція Віце-президента США Д.Квейла, який назвав горбачовську „перебудову” „формою ленінізму” і заперечував факт „завершення холодної війни” [579,р.511-512].

З означених причин і обставин поступовий розпад СРСР, що завершився 7-8 грудня 1991 р. у Біловезькій Пущі, спочатку сприймався адміністрацією Дж.Г.В. Буша як неочікуваний процес із непередбаченими наслідками. Певна невизначеність у підходах американських „мозкових центрів” до формування нового курсу країни на міжнародній арені спричинила непідготовленість Вашингтона до ситуації, що склалася, стратегічну й тактичну розгубленість Білого Дому.

Американські політики й більшість аналітиків орієнтувалися на М.Горбачова ще й тому, що вважали практичну реалізацію його ідей у сфері роззброєння вигідною для національних інтересів США.

Проблема оптимізації спрямованості попереднього зовнішньополітичного курсу й традиційного американського прагматизму на фундаменті пріоритету національних інтересів залишалася для Білого Дому ключовою. Якщо на риторичному рівні Дж.Г.В. Буш схилився до стримування можливих агресивних намірів Москви, то у реальній політиці йшлося про посилення переваги США у глобальному контексті витіснення комуністичних тенденцій у зонах американського впливу.

У зв'язку з трансформаційними процесами в СРСР в американській політичній думці з'явилося поняття „ерозія ясності”, коли йшлося про перспективи позиції офіційного Вашингтона щодо майбутнього СРСР. Окремі американські аналітики виносили цей концепт як центральну дилему між демократичними процесами в СРСР та його сателітах і політикою Заходу в галузі національної й колективної безпеки [675].

Відтак, головним для Білого Дому стало розроблення альтернативного курсу на випадок завершення холодної війни та системної реструктуризації СРСР. Але виконання цього завдання ускладнювалось потребою пояснення американцям причин відмови від обіцянок попередніх президентських адміністрацій ліквідувати СРСР як „імперську структуру”.

Дж.Г.В. Буш просував плани сприяння переходові СРСР та його „східноєвропейської імперії” до суспільної системи західного зразка. Правовою основою прийняття таких рішень послужив затверджений наприкінці 1989 р. Конгресом Акт про підтримку східноєвропейської демократії, де відзначалося: „Президент має забезпечити, щоб допомога, яка надається східноєвропейським країнам згідно з цим Актом, спрямовувалася на сприяння розвитку демократичних інститутів і плюралізму, що характеризується: а) заснуванням цілком демократичних і представницьких політичних систем, базованих на вільних і відкритих виборах; б) ефективним визнанням фундаментальних особистих свобод, включаючи свободу слова, віросповідання і об’єднань; в) припиненням дії всіх законів і регулюючих актів, які обмежують існування вільної преси і формування політичних партій; г) створенням незалежного судочинства і д) заснуванням незаангажованих армії, сил безпеки і поліції” [749,р.3].

З послабленням традиційного світосприйняття на засадах холодної війни, адміністрація Дж.Г.В. Буша схилилася до віри в можливість демократизації режимів посткомуністичного типу за участю США й без протидії з боку офіційної Москви. Інтервенціоністський ідеалізм президента США виявлявся насамперед у цьому напрямку.

Але конфлікт між заявами й мало обґрунтованими сподіваннями (повторення „плану Маршалла” для ЦСЄ) та можливостями економіки США й політичної практики вилився у суперечність між метою і наявними засобами її реалізації. Слабкість президента і його команди, яка і привела республіканців до поразки на виборах 1992 р., виявилась і в тому, що

устремління Білого Дому спрямовувались на об'єкт, існувати якому залишалося лічені місяці.

І все ж плани М.Горбачова зі створення добровільної федерації на місці надцентралізованого СРСР були для адміністрації Дж.Г.В. Буша більш прийнятними, ніж поява півтора десятка незалежних держав, більшість із яких не мали досвіду самостійного державного управління й були вражені міжетнічними конфліктами, а на території деяких знаходилася ракетно-ядерна зброя. Але після кривавих подій у Вільнюсі, прогорбачовська політика Дж.Г.В. Буша опинилася під загрозою.

У квітні 1991 р. Дж.Г.В. Буш у спеціальній заяві підкреслив, що Радянський Союз так і не розпочав ринкових реформ. На прохання президента СРСР виділити кредит на закупівлю американського зерна, Дж.Г.В. Буш спрямував для вивчення ситуації групу фахівців, які спочатку відвідали Київ. Там, як згадували М.Бешлосс і С.Телботт, „націоналістичний уряд” В.Фокіна виступив проти такого кредиту [580,р.502]. І все ж Дж.Г.В. Буш прислухався до М.Горбачова, а не до прихильників розчленування СРСР.

На користь такої позиції Білого Дому свідчить і справжня, більш стратегічна мета офіційного візиту Дж.Г.В. Буша в СРСР 29 липня – 1 серпня 1991 р. „Що ми насправді збираємось зробити під час візиту до Москви, - відзначав один з учасників групи, яка планувала програму перебування президента США в СРСР, - так це спробувати приступити до накреслення наших відносин у 1990-ті роки.” [571]. Адміністрація Дж.Г.В. Буша мала намір надати СРСР статус держави найбільшого сприяння у торгівлі, щоб розширити економічні відносини „між наддержавами”.

Тому Дж.Г.В. Буш після зустрічей з М.Горбачовим та Б.Єльциним у Москві й виступив 1 серпня 1991 р. у Києві з промовою, в якій закликав український парламент підтримати запропонований М.Горбачовим Союзний договір. Проте слова підтримки з боку Дж.Г.В. Буша не мали змоги зупинити прогресуючий процес розпаду радянської імперії. Занадто багато факторів із минулого

висувалися на порядок денний, чимало було поставлено на карту для людей, що опинилися в епіцентрі подій.

Посол США у Москві Дж. Метлок, готуючи візит Дж. Буша-старшого в СРСР, вказував, що коли президент не займе реалістичну позицію стосовно руху України до незалежності, то Білий Дім буде „бомбардований листами багатьох розлючених українських американців” [580,р.416]. Дійсно, вже 2 вересня 1991 р. на маніфестації під гаслом „Тільки незалежність принесе свободу й демократію для України” у Вашингтоні, Чикаго й Лос-Анджелесі вийшли тисячі етнічних українців – громадян США [408].

Очевидно, на той час українська етнічна група в США у своєму розвитку вже перейшла від принципів націоналізму і „етнічних завдань” до концепції „real politic” (реальної політики). Коли для зовнішньої політики США необхідно було визначитися стосовно дезінтеграційних процесів на теренах СРСР, українська спільнота США демонструвала свою позицію шляхом зміни „етнічної виборчої поведінки”. Вашингтонський офіс УНС стверджував, що станом на 1988 р. 85 % американських українців США були прихильниками Республіканської партії [627,р.16]. Але вже результати виборів сенатора від Пенсільванії восени 1991 р., коли демократ Г.Вуфорд завдяки голосам вихідців із східнослов'янських країн переміг республіканця Д.Торнбурга, продемонстрували негативне ставлення громади до української політики Дж.Г.В. Буша.

Тим часом 22 вересня – 3 жовтня 1991 р. відбувся офіційний візит делегації Верховної Ради України на чолі з Л. Кравчуком до Канади і США. В ході візиту відбулась зустріч Л.Кравчука з Дж.Г.В. Бушем, під час якої вони обговорили майбутнє місце України в „Новій Європі”. Президент США запевнив українського спікера в тому, що докладе зусиль, аби переконати Росію у мирному вирішенні спірних питань, а також підписав із Л.Кравчуком спільну заяву про українсько-американські відносини і розбудову демократичного партнерства. Тоді ж було укладено двосторонні угоди про торговельні

відносини, про сприяння інвестиціям, про здійснення програми „Корпус миру” США в Україні та про гуманітарне і науково-технічне співробітництво.

А 20 листопада 1991 р. Сенат ухвалив резолюцію, що закликала президента США офіційно визнати незалежність України за результатами запланованого на 1 грудня Всеукраїнського референдуму, в разі підтвердження на ньому Акту проголошення незалежності [409]. Схоже, що ця подія стала вирішальним поштовхом для проведення зустрічі Дж.Г.В. Буша з представниками українців США, яка готувалася „Україною – 2000”, Вашингтонським офісом УНС і заступником прес-секретаря президента із закордонних справ Р.Попадюком через канали РНБ ще з лютого 1991 р.

Постать Р.Попадюка є наочним втіленням традиції американського політичного життя. Розпочавши в жовтні 1981 р. кар’єру в Держдепартаменті [768,р.94-95], йому вже в 1986 р. вдалося отримати відповідальну посаду помічника прес-секретаря й згодом - спеціального помічника Президента США Р.Рейгана та зберегти її при Дж.Г.В. Буші. Саме Р.Попадюку в 1991 р. Український інститут Америки надав почесне звання „Українця року”, а невдовзі посадовець був номінований президентом першим Послом США в Україні [707] й 25 травня 1992 р. затверджений у цій якості Сенатом.

Під час прийому 27 листопада 1991 р. лідерів української етнічної групи (С.Іванціва, У.Дячук, А.Лозинського, Й.Лисогора, Б.Футея й Т.Шмагали) Дж. Буш-старший вперше офіційно висловився про підтримку американським урядом ідеї української незалежності. Причому визнання незалежності України М.Горбачовим не розглядалося як необхідна умова для цього кроку [411]. Це було істотним зрушенням в українській політиці Білого Дому.

Але Держсекретар США Дж.Бейкер припустив, що „скарги Горбачова на американську позицію стосовно незалежності України мають певну підставу, й що цей крок був поганим прецедентом для політики США”. З ним погодився Радник президента США з національної безпеки Б.Скоукрофт, який підсумував: „Я гадаю, що ми створили враження прихильнішої політики, ніж ми насправді

мали на увазі”. Генерал також попередив Дж.Г.В. Буша, що, змінюючи позицію, „ми можемо зробити стосунки між Києвом і Москвою більш упередженими” [580,р.448-449].

Щоправда, ці коливання в Білому Домі були збалансовані врахуванням нової політичної ролі Б.Єльцина після поразки серпневого путчу: США обіцяли не визнавати незалежність України, доки цього не зробить Росія. Офіційний Вашингтон дав зрозуміти Україні, що юридичне визнання її незалежності, підтвердженої референдумом 1 грудня, їй ще треба „заслужити”.

Другий Посол України в США (1994-1998 рр.) Ю.Щербак обґрунтовано стверджував, що американська влада протягом 24 серпня – 1 грудня 1991 р. переживала процес переоцінки цінностей і зміни зовнішньополітичних орієнтирів [559,с.4]. Ознайомившись із результатами Всеукраїнського референдуму 1 грудня Дж.Г.В. Буш сказав, що Україна буде визнана Сполученими Штатами „протягом відносно короткого проміжку часу” [410].

Про утворення СНД її ініціатори спочатку поінформували Дж.Г.В. Буша, й лише згодом – М.Горбачова, спричинивши його обурення. Нарешті офіційний Вашингтон продемонстрував небажання підтримувати М.Горбачова, адже ще в листопаді група фахівців із питань ядерної безпеки підкреслювала, що в „інтересах Сполучених Штатів віддавати перевагу якомога меншій дезінтеграції... США практично не мають важелів впливу на процес дезінтеграції. Але вони можуть створити стимули для союзу, а не для незалежності” [592,р.69-70].

12 грудня 1991 р. Держсекретар США Дж. Бейкер розташував американські пріоритети, пов’язані з визнанням нових держав, таким чином: 1) воєнна й особливо ядерна безпека; 2) демократія; 3) ринково зорієнтована економіка. Отримавши позитивну відповідь від українського керівництва щодо цих принципів і міжнародних зобов’язань України щодо Договору про звичайні збройні сили у Європі й Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, США,

після відставки М.Горбачова 25 грудня, офіційно визнали Україну, як і Росію та інші держави, що приєднались до СНД.

Менш, ніж через місяць, - вже 22 січня 1992 р. були встановлені дипломатичні відносини між Україною та США. 5 травня 1992 р. перший Посол України в США – О.Білорус вручив вірчі грамоти Президенту США Дж.Г.В. Бушу, а 10 червня перший Посол США в Україні – Р.Попадюк вручив вірчі грамоти Президенту України Л.Кравчуку.

Підводячи короткі підсумки, мусимо визнати, що горбачовська „перебудова” принесла потепління у відносинах між США та Радянським Союзом, а Р.Рейгану й особливо Дж.Г.В. Бушу вдалося налагодити конструктивні стосунки з М.Горбачовим. У Білому Домі з’явилася надія, що ослаблений та реформований колишній суперник відмовиться від реалізації агресивної, в міжнародно-політичному сенсі, комуністичної ідеології, після чого США можна було б вважати себе переможцем у холодній війні.

Але відцентрові тенденції в СРСР, що чітко окреслилися на той час, могли стати на заваді такій заманливій перспективі, оскільки в разі остаточної дезінтеграції СРСР Сполучені Штати опинялися перед необхідністю мати справу з півтора десятком новостворених незалежних держав - з їхніми численними внутрішніми проблемами, недосвідченим керівництвом та цілковитою відсутністю власної державності у дорадянський період у багатьох з них. Чималу роль у формуванні позиції президентської адміністрації США з часом став відігравати той факт, що деякі з них, в т. ч. й Україна, отримали б свою незалежність разом із значним арсеналом ракетно-ядерної зброї, що розташовувалася на їхній території. Тому більшість американських урядовців сприйняли Декларацію про державний суверенітет України з певним острахом.

Президент США Дж.Г.В. Буш упродовж перших років перебування в Білому Домі насправді виходив із можливості успіху „перебудови” в СРСР, ефективного здійснення там ринкових реформ, поступової демократизації й краху комунізму в колишній „імперії зла”. Тому у Вашингтоні робили ставку

саме на завершення холодної війни перемогою Сполучених Штатів, але цілком відкидали можливість розчленування свого постійного суперника. Ключовою в оцінці бажаних наслідків завершення конфронтації виступала ідея „краху марксизму-ленінізму”, але не Радянського Союзу як держави.

Ставши президентом США у період найглибших змін Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин, Дж.Г.В. Буш намагався передбачити можливі загрози для національної безпеки США й зменшити їхній рівень. Він фактично виступив проти порушення статус-кво у міжнародних відносинах через розпад СРСР і, усвідомлюючи невизначеність потенційних загроз, став на шлях політичних заяв, а не блискавичних практичних заходів.

Але стрімкий крах комуністичних режимів у країнах ЦСЄ протягом 1989 р. спонукав до подальших пошуків варіантів нової зовнішньополітичної стратегії США. Поряд із масовим захопленням від демократичних процесів у колишніх сателітах СРСР та наростаючої відкритості СРСР, з'явилися перестороги щодо ймовірності відтворення тоталітарних тенденцій у регіоні. Пов'язуючи таку перспективу з можливістю силового усунення М.Горбачова, Білий Дім зорієнтував свій курс на попередження критичної дестабілізації СРСР, яка могла загрожувати глобальним хаосом.

При цьому Дж.Г.В. Буш до серпня 1991 р. не сприймав перспективу швидкого розчленування СРСР. Прагнучи довести справу боротьби з „комуністичним злом” до логічного завершення й тим самим продемонструвати спадковість зовнішньої політики США, він водночас будував плани на майбутнє в розрахунку на зміцнення й оптимізацію американсько-радянських відносин. За винятком відновленої незалежності балтійських держав, президент США не допускав, що вже через кілька місяців йому доведеться мати справу з низкою нових суверенів. Обережність як принципова основа його зовнішньополітичного курсу,

базувалася на переконаності в тому, що наслідком підштовхування розпаду СРСР стане дестабілізація цілісної системи міжнародних відносин.

Усвідомлення цього призвело до односторонньої орієнтації на ініціатора „перебудови” в СРСР, а з іншого боку - така політика забезпечувала національні інтереси США, що, зокрема, втілювалося у радянській підтримці Війни в Перській затоці 1990-1991 рр., а в кінцевому наслідку – у ліквідації світової комуністичної системи як основного опонента Сполучених Штатів. З поглибленням системної кризи в СРСР, у Вашингтоні наростало відчуття непередбачуваності наступного перебігу подій. Спробою прояснення ситуації й слід вважати бажання Дж.Г.В. Буша відвідати Київ у ході планового візиту до СРСР задля підписання договору СНО-1. Попри його невтішні результати й доктринальну кризу зовнішньополітичної стратегії США, Білий Дім, зрештою, юридично визнав незалежність України і встановив із нею дипломатичні відносини.

Висновки до Розділу 2

Еволюцію виокремлення українського питання у зовнішній політиці США доцільно розглядати крізь призму загального процесу вироблення американської зовнішньополітичної стратегії в період Першої світової війни і по її завершенні. В цілому першу половину XX ст. у міжнародній діяльності США можна вважати періодом боротьби доктрин інтервенціоналізму та ізоляціонізму. На час Першої світової війни у зовнішній політиці США поняття „українське питання” або „український напрямок зовнішньої політики” не існувало. Для офіційного Вашингтону Україна була „terra incognita”, а українські проблеми розглядалися як складова більш широкого російського напрямку зовнішньої політики.

Перед українськими національними урядами доби Визвольних змагань 1917-1921 рр. стояло складне завдання – домогтися хоча б декларативного визнання права на існування української державності від американських представників,

які брали активну участь у вирішенні українського питання в процесі трансформації європейської системи міжнародних відносин по завершенні Першої світової війни. Однак склалася подвійна ситуація: з одного боку в „14-ти пунктах” В. Вільсона містилося право націй на самовизначення, а з іншого - в своїй політиці США відстоювали федералістський підхід до майбутнього Росії. Зрештою, це призвело до стриманості офіційного Вашингтона при визначенні позиції щодо прагнення українців створити незалежну державу.

На вироблення позиції Білого Дому в українському питанні впливало три важливі фактори: пріоритет для американського бізнесу економічних відносин із Росією; вихідці з України не мали змоги кардинально впливати на позицію США; серед українських емігрантів переважали прихильники соціалістичної ідеї, що, у контексті революційних подій у Європі, викликало занепокоєння американських правлячих кіл. У подальших дискусіях в США щодо оптимальної розбудови повоєнної системи європейських міжнародних відносин більшою прихильністю користувалися помірковані й консервативні українці колишньої Австро-Угорщини, але оминалися увагою проблеми Наддніпрянщини, оскільки вона входила до складу союзної для США Росії.

На Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр. представники США переконували делегатів Соборної України в необхідності відмовитися від самостійності України й погодитися на федерацію з Росією. Ідея існування самостійної Української галицької держави теж, зрештою, не дістала підтримки з боку американських дипломатів. Така позиція США щодо України була зумовлена не лише низьким рівнем обізнаності Білого Дому з національним питанням на теренах колишньої Російської імперії, а й незначними його можливостями впливати на політику в Європі.

З іншого боку, шанс на налагодження партнерських зв'язків зі США в Україні був, не дивлячись на такі несприятливі обставини, адже американські аналітики попереджали про неприпустимість абсолютизації російських антибільшовицьких сил. Наприклад, аналітична група „The Inquiry”

стверджувала безальтернативність державної незалежності „неросійських національностей”, виступала на підтримку суверенітету України і вже в 1919 р. розглядала Крим як її територіальну частину. Але керівники США, в т. ч. й з огляду на нерішучість проводу УНР, обрали підтримку процесу створення незалежної Польської держави.

З поч. 1920-х рр. одним із чинників, що впливали на процес вироблення позиції США в українському питанні, стала міжнародна діяльність „екзильного уряду” УНР. На жаль, міжнародно-політичні умови не сприяли його діяльності, бо у зовнішній політиці США після обрання Президентом В. Гардінга відбулося повернення до доктрини ізоляціонізму. США усунулися від втручання в європейські справи, а український рух розглядався як деструктивна сила, що перешкоджала стабілізації європейської системи міжнародних відносин.

Скептичне ставлення з боку США до українського руху пояснювалося також неспроможністю екзильного уряду УНР контролювати національну територію. Офіційний Вашингтон віддавав перевагу збереженню єдності Росії, а згодом СРСР як важливого чинника стримування Німеччини та забезпечення стабільності європейської системи міжнародних відносин. Протягом 1923-1939 рр. українське питання жодного разу не висувалося як самостійне й здатне порушити територіальну цілісність СРСР. Майже на два десятиліття воно зникло з порядку денного політики США.

Після початку Другої світової війни поява українського питання в дискусіях американського проводу здебільшого була пов’язана з діяльністю ОУН-УПА та ситуацією в емігрантському середовищі. Переважно це були таємні аналітичні матеріали Держдепартаменту США та інших урядових структур, в яких розглядалися витоки українського національно-визвольного руху, історія України тощо. Наприкінці Другої світової війни українське питання актуалізувалося у зовнішній політиці США, що було зумовлено поверненням радянським республікам деяких зовнішньополітичних функцій і потребою вироблення узгодженої позиції західних держав з цього питання. Перед

правлячою елітою Сполучених Штатів постав комплекс питань, пов'язаних із реакцією на вихід Української РСР на міжнародну арену, розробкою нових доктринальних підходів до українського питання, врегулюванням практичної взаємодії з радянською Україною в рамках ООН, а також узгодженням такої діяльності з українськими емігрантськими організаціями.

В той же час очевидним було прагнення Державного департаменту США не оприлюднювати позицію щодо українського питання, оскільки, з одного боку, йшлося про народ, який перебував у складі держави – головного воєнного союзника США, а з іншого, - ідеологічно СРСР був для Білого Дому ворожою державою. На офіційну позицію США в українському питанні часів Другої світової війни впливали такі чинники: вимушене зближення і подальше співробітництво з СРСР; наявність внутрішнього цивілізаційного розколу населення України на „західне” й „східне”; на той період українські націоналісти знову знайшли підтримку з боку Німеччини; опозиція союзників США щодо можливої зміни державних кордонів у Європі. Підходи офіційного Вашингтона могли змінитися лише у випадку реалізації державного самовизначення України внаслідок волевиявлення її народу, або визвольної боротьби за підтримки більшості українських громадян.

Пропозиція про вступ до ООН союзних республік спочатку спричинила негативну реакцію з боку США. Одним із приводів для подальшої згоди Заходу на сприйняття УРСР у ролі “initial member” ООН стала позиція Ф.Рузвельта, переконаного в тому, що Україна була слабкою ланкою в радянській національній політиці. Окремою проблемою для дипломатії УРСР стала негативна реакція представників українських емігрантських кіл у США на її участь у діяльності ООН. В той же час членам емігрантських організацій імпував вихід радянської України на світову арену, нехай і в такому ущемленому вигляді. Вони використовували його для підсилення уваги світової громадськості до української проблематики.

Але потенційна українська окремішність сприймалася у США як дестабілізуючий чинник для системи міжнародних відносин. Проблеми неросійських народів, які входили до складу СРСР, розглядалися як внутрішня прерогатива Москви. Зрештою, в політиці США гору взяло прагнення не переходити певної межі у відносинах із Радянським Союзом. Тому за доби холодної війни підхід США до українського питання полягав переважно в ідеологічному впливі на населення УРСР і прийнятті рішень на різних рівнях державної влади, згідно з якими Україна визнавалася поневоленою. Водночас в американських дипломатичних документах українське питання визнавалося як найважливіше для збереження чи розвалу СРСР.

Якщо в перші роки холодної війни українське питання розглядалося в контексті загальної радянської і центрально-східноєвропейської політики США, то в час загострення американсько-радянського протистояння Україна розглядалася окремо. Українське питання тлумачилось не крізь призму існування у Європі бездержавного народу, а з погляду ускладнень у регіональних і глобальних міжнародних відносинах. Не бажаючи створювати додаткових проблем у стосунках із Москвою, Білий Дім ставив це питання більше в ідеологічному аспекті. Водночас документи свідчать, що Державний департамент постійно тримав події в Україні у полі зору.

У процесі еволюції українського напрямку в американській зовнішній політиці з часом він перейшов від політико-пропагандистського використання поневоленого становища України з метою дискредитації СРСР у русло міждержавних відносин. В умовах глобального розгортання процесів деколонізації виникла потреба в розробці нового концептуального документа, що містив би стратегічні інтереси США стосовно неросійських народів СРСР. У 1959 р. до платформи Республіканської партії було внесено тезу про Україну як поневолену націю. А головною подією стало підписання 17 липня 1959 р. Президентом США

Д.Ейзенхауером Закону про поневолені нації (Public Law 86-90 Captive Nations Week Resolution).

Але на відміну від частини діячів Конгресу, які будували свою позицію щодо неросійських народів СРСР на ідеальних принципах „свободи й незалежності”, співробітники президентської адміністрації дотримувалися прагматичного підходу, тому позицію Держдепартаменту США з питання неросійських народів і надалі визначала концепція „невтручання у внутрішні справи Росії”. Таке ж співвідношення позицій склалося і у відносинах з україно-американською громадою: Конгрес зважав на пресинг етнічних українців прийняттям резолюцій, а президентська адміністрація підпорядковувала інституціолізовані вимоги української етнічної групи в Сполучених Штатах існуючій стратегії Білого Дому в стосунках з СРСР. Першість у пропагандистському використанні концепту „поневоленого статусу України” утримувала Республіканська партія США, чиї активісти постійно збуджували інтерес до України.

З розгортанням процесу розрядки міжнародної напруженості зародилися нові політичні проблеми, що зумовили інтерес США до українського питання. Передусім, це проблема дисидентського руху й дотримання прав людини в Українській РСР. Адміністрація Президента США Р.Рейгана поставила національне питання у центр свого курсу щодо СРСР. Саме тоді сягнула свого апогею кампанія по захисту прав людини в СРСР. Водночас Державний департамент займав із цих питань стриману позицію аж до розпаду СРСР.

В істеблішменті США до останнього виходили з неможливості мирного розпаду СРСР. Тому українське питання не входило до числа першочергових пріоритетів зовнішньої політики за доби холодної війни, а головний вплив на процес дезінтеграції Радянського Союзу Сполучені Штати здійснювали політико-ідеологічними методами ерозійного характеру. У своїй політиці на радянському напрямку США брали до уваги неминучість глобальної дестабілізації як наслідку можливого розпаду СРСР.

Горбачовська „перебудова” докорінно вплинула на світову систему міжнародних відносин та американську зовнішню політику. У зв'язку з оголошенням Кремлем тези про „нове політичне мислення” в американській політичній думці з'явилося поняття „ерозія ясності”, коли йшлося про перспективи позиції офіційного Вашингтона щодо майбутнього СРСР. Головним завданням для Білого Дому стала розробка альтернативного курсу на випадок завершення холодної війни. А Дж.Г.В. Буш просував плани сприяння переходові СРСР та його „східноєвропейської імперії” до суспільної системи західного зразка.

Тому під час „перебудови” в СРСР США не демонстрували позитивної налаштованості до розширення участі Української РСР у міжнародних відносинах як самостійного актора, бо Білий Дім розумів, що з розпадом СРСР перед Сполученими Штатами постануть небажані проблеми. Водночас розуміння політикумом США того, що Україна є ключовою серед 15-ти республік, дозволяло підтримувати інтерес до українського питання. У Конгресі США, де воно згадувалося найчастіше, 8такі обговорення, як і за доби холодної війни, здійснювали переважно законодавці від округів із значним числом етнічних українських виборців.

Офіційна лінія Сполучених Штатів полягала лише в розширенні контактів із союзними республіками. Так Дж.Г.В. Буш після зустрічей з М.Горбачовим та Б.Єльциним у Москві виступив 1 серпня 1991 р. у Києві з промовою, в якій закликав український парламент підтримати запропонований М.Горбачовим Союзний договір. Проте цей виступ не мав змоги зупинити прогресуючий процес розпаду радянської імперії.

Реагуючи на путч в Москві, позачергова сесія Верховної Ради Української РСР 24 серпня 1991 р. ухвалила Акт проголошення незалежності України. З цього моменту головним для Києва стало забезпечення міжнародного визнання України як самостійної держави та підтримки її незалежності світовою спільнотою. На долю Дж. Буша-старшого випало діяти в умовах краху СРСР,

коли запанувала доктринальна криза щодо формулювання подальших цілей зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів та методів їхньої реалізації. Під час прийому 27 листопада 1991 р. лідерів української етнічної групи Дж. Буш-старший вперше офіційно висловився про підтримку американським урядом ідеї української незалежності. Це було зрушенням в українській політиці Білого Дому, але США обіцяли не визнавати незалежність України, доки цього не зробить Росія. Офіційний Вашингтон дав зрозуміти Україні, що юридичне визнання її незалежності, їй ще треба „заслужити”.

Держсекретар Дж. Бейкер розташував американські пріоритети, пов’язані з визнанням нових держав, таким чином: 1) воєнна й особливо ядерна безпека; 2) демократія; 3) ринково зорієнтована економіка. Отримавши позитивну відповідь від українського керівництва щодо цих принципів і міжнародних зобов’язань України (як одної з держав- правонаступниць СРСР) щодо Договору про звичайні збройні сили у Європі й Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, США, відразу ж після відставки М.Горбачова 25 грудня 1991 р., офіційно визнали Україну і встановили з нею дипломатичні відносини.

РОЗДІЛ 3

СТАНОВЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА США

3.1. Еволюція нормативної бази українсько-американських міждержавних відносин

Договірна база міждержавних відносин має вагоме значення при розбудові ефективної взаємодії сторін на міжнародній арені. Як зазначалося вище, розбудова відносин України зі США є одним із пріоритетів у вітчизняній зовнішньополітичній діяльності, тому державним керівництвом значна увага надається й удосконаленню нормативної бази взаємин. У відповідності із чинними міжнародними документами, США визнали незалежність України, встановили з нею дипломатичні відносини, гарантують незалежність, суверенітет, територіальну цілісність і непорушність кордонів нашої держави.

Вже в початковому базовому документі вітчизняної зовнішньополітичної доктрини – „Основних напрямках зовнішньої політики України”, ухвалених Верховною Радою України 2 липня 1993 р., зазначалося, що „особливе значення для України мають відносини з Сполученими Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій” [348,с.39]. Надалі вітчизняна дипломатія на американському напрямі послідовно діяла у повній відповідності до цієї настанови.

Після юридичного визнання Білим Домом незалежної України почалася лавина візитів офіційних делегацій із Києва до США, лише за вісім місяців 1992 р. їх відбулося понад тридцять. Більшість із них чекав теплий прийом американських ділових кіл та обережний інтерес офіційних представників. Крім політичних консультацій, американський істеблішмент бажав упевнитися, що здобуття незалежності Україною не несе потенційної загрози регіональній безпеці ЦСЄ, не призведе до створення ще однієї зони нестабільності.

Нейтралізації цього занепокоєння мав сприяти офіційний візит до США Міністра оборони України К. Морозова на запрошення його американського колеги Д.Чейні 11 квітня 1992 р. Під час зустрічей було обговорено перспективні напрямки співпраці. Головною метою зовнішньої політики офіційного Києва на американському напрямі було здобути від США реальне визнання України як рівноправного партнера. Ці важливі питання намагалися вирішити і під час першого державного візиту Президента України Л.Кравчука до Вашингтона 5-11 травня 1992 р.

За результатами проведених консультацій та переговорів Україна здобула статус „найбільшого сприяння”, що було важливо для розвитку економічного співробітництва, приєдналася до Програм закордонного приватного розвитку та отримала окрему програму підтримки Корпусу миру. В ході візиту сторони підписали Політичну декларацію та Меморандум про взаєморозуміння між урядами України та США. В Політичній декларації вперше було зафіксовано формулу „демократичного партнерства” двох країн.

Сторони також уклали низку угод, зокрема, про торгівельні відносини між Україною й США, про сприяння капіталовкладенням в економіку України, про гуманітарне й технічно-економічне співробітництво та про співпрацю в галузі охорони навколишнього середовища. Л.Кравчук провів ряд зустрічей із посадовими особами США. Під час переговорів українська сторона запевняла американську про свою рішучість відмовитися від ядерної зброї, але в обмін на гарантії безпеки з боку США [154].

Задля продовження політичних консультацій у вересні 1992 р. Вашингтон відвідав Голова Верховної Ради України І.Плющ, тоді було підписано документи про офіційне встановлення контактів між Верховною Радою України та Конгресом США. Але, як уже зазначалося, каменем спотикання у виробленні „нової української політики” для американського проводу було те, що після розпаду СРСР Україна успадкувала третє в світі (після США і Росії) угруповання наступальної стратегічної зброї, націлене на Захід. Україна була

перенасичена ядерною зброєю, на території держави знаходилася значна кількість тактичних ядерних боєприпасів, вивезених із країн-членів колишнього Варшавського договору напередодні розпаду СРСР.

Тому майже до середини 1993 р. Білий Дім займав практично ультимативну позицію щодо України: США наполягали на швидкій ратифікації Договору СНО-1 та на приєднанні України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Згідно угоди про спільні заходи щодо ядерної зброї, підписаної між Україною, Росією, Білоруссю та Казахстаном в Алма-Аті 21 грудня 1991 р., почалося вивезення тактичних ядерних боєголовок з території України в Росію.

Державному секретарю США Дж.Бейкеру вдалося успішно провести Лісабонську конференцію з питання технічної допомоги новим незалежним державам, під час якої 23 травня 1992 р. був підписаний протокол до Договору про СНО-1 [579,р.658-665]. Згідно ст. V Лісабонського протоколу, Україна з об'єкта згаданого Договору перетворилася на його повноправного міжнародного суб'єкта й взяла на себе зобов'язання приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава [360].

Як відзначав перший Міністр закордонних справ незалежної України А.Зленко, переговори про вироблення тексту протоколу проходили важко. Українська сторона наголошувала на гарантіях своєї національної безпеки від можливої загрози силою з боку будь-якої ядерної держави та на створенні Росією системи спільного контролю за незастосуванням ядерних стратегічних наступальних озброєнь, розташованих на території України [133,с.356].

Для Білого Дому те, що Україна висуває політичні вимоги стосовно гарантування її безпеки, було несподіванкою, американські офіційні представники погрожували українській стороні вжиттям „додаткових заходів”, тобто, як політичних, так і економічних санкцій з боку Сполучених Штатів. Ця позиція зумовлювалася тим, що відмова від підписання Лісабонського протоколу, по-суті, означала б визнання України власником ядерної зброї, яка розташовувалась на її території. Таким чином, було б юридично затверджено

право України на отримання відповідної фінансової компенсації за матеріали, які містилися в ракетних боеголовках.

Тому під час перших, після підписання Лісабонського протоколу, офіційних візитів представників України до США, американська влада постійно наполягала на швидшій ратифікації Верховною Радою України Договору про СНО (хоча Конгрес США ратифікував Договір лише 1 жовтня 1992 р.), побоюючись того, що ядерний потенціал України незаконно „розійдеться” по всьому світу, про що Сполучені Штати неодноразово попереджали.

Українська сторона, зі свого боку, продовжувала наполягати на отриманні фінансової допомоги та гарантій. У відповідь адміністрація Дж.Г.В.Буша посилила політичний тиск на Україну, що фактично опинилася у міжнародній ізоляції. Під час зустрічі 8 січня 1993 р. з Віце-прем'єр-міністром України В.Шмаровим, Дж.Г.В.Буш, який на той час вже програв президентські вибори В.Клінтону, заявив: „Якщо Верховна Рада не ратифікує Договір про СНО-1 та ДНЯЗ, відповідні висновки зробить і нова адміністрація” [142,с.494].

23-25 березня 1993 р. Сполучені Штати відвідала українська урядова делегація й запропонувала надати Україні гарантії безпеки ще до того як Верховна Рада ратифікує Договір про СНО-1. Знову постало питання про компенсації, на цей раз щодо фінансування технічних програм ліквідації стратегічної наступальної зброї, технологічну допомогу для подолання екологічних наслідків і т. д. Також було запропоновано створення цільового міжнародного фонду ядерного роззброєння за участю США, Японії та міжнародних організацій. Сполучені Штати, зі свого боку, дуже цікавила відповідь на питання: 1) чи ратифікує український парламент необхідні договори, якщо отримає всі необхідні гарантії та 2) чи влаштовує Україну сума американської допомоги.

Переговори проходили важко, не в останню чергу через негативну думку американської громадськості щодо процесу роззброєння України. Вважалося,

що Україна взагалі не хоче відмовлятися від ядерної зброї, а лише намагається розіграти ядерне питання, щоб „вибити” більше поступок з боку США.

Початок зміни підходу США до України було покладено під час візиту до Києва 9 травня 1993 р. американської делегації на чолі з Послом з особливих доручень С.Телботом. Під час переговорів він запропонував проект Хартії партнерства, дружби і співробітництва між США і Україною, основою якої було положення про готовність України стати без'ядерною державою і передати свої ядерні боєголовки Росії.

За результатами візиту було підписано Угоду між Україною й США щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдження ЗМВ. Задля її реалізації протягом 1993-1996 рр. між двома країнами було укладено низку додаткових міждержавних угод, що визначали основні напрямки українсько-американського співробітництва з ліквідації СНО, розташованого на території України, а також надання відповідної фінансової та матеріально-технічної допомоги для здійснення цього процесу (у рамках програми допомоги Нанна-Лугара Україна мала отримати від США на потреби ядерного роззброєння близько 350 млн. дол. США).

Також була досягнута домовленість про те, що США сприятимуть приєднанню України до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) й налагодженню співробітництва з МВФ та МБРР. А Державний секретар США В.Кристофер запропонував, щоб Україна залучалася до програми НАТО „Партнерство заради миру”.

18 листопада 1993 р. Верховна Рада України ратифікувала Договір про СНО-1 із 13-ма застереженнями, головним із яких було те, що „Україна не вважає для себе обов'язковою² статтю V Лісабонського протоколу” щодо беззастережного приєднання до ДНЯЗ. Натомість наголошувалося, що „Україна як держава - власник ядерної зброї йтиме до без'ядерного статусу і позбуватиметься поетапно розташованої на її території ядерної зброї за умови одержання нею гарантій своєї національної безпеки, в яких ядерні держави візьмуть на себе

зобов'язання ніколи не застосовувати ядерної зброї проти України, не використовувати проти неї звичайні збройні сили і не вдаватися до погрози силою, поважати територіальну цілісність і недоторканність кордонів України, утримуватися від економічного тиску з метою вирішення будь-яких спірних питань” [349].

Офіційні Вашингтон і Москва заявили про невизнання такої ратифікації, а США апелювали до зобов'язання України знищити всю ядерну зброю, що містилося у листі Л.Кравчука на адресу Дж.Г.В.Буша від 7 травня 1992 р. (США розглядали лист як складову Лісабонського протоколу). Україна опинилась за крок до міжнародно-політичної ізоляції.

Розв'язка окреслилася лише тоді, коли 14 січня 1994 р. в Москві президенти України, США і Росії підписали Тристоронню заяву та Додаток до неї щодо ліквідації ядерної зброї в Україні. США та Росія пообіцяли Україні після набуття чинності Договором СНО-1 та приєднання її до ДНЯЗ надати гарантії національної безпеки [469].

Тристороння заява була політичним документом, укладення якого стало можливим у результаті компромісу, що потребував суттєвих поступок з боку України. Вона не отримала юридично зобов'язуючих гарантій своєї безпеки, але українській дипломатії вдалося вивести державу з ізоляції та залучити США до суперечки між Москвою й Києвом щодо долі ядерної зброї, розміщеної на українській території. У Додатку до Тристоронньої заяви визначалося, що з метою започаткування процесу вивезення ядерних боєзарядів з України Росія протягом 10 місяців постачатиме Україні тепловиділяючі зборки для АЕС, що міститимуть 100 тонн низькозбагаченого урану. Одночасно 200 ядерних боєзарядів для МБР будуть вивезені до Росії для розукомплектування. Для фінансування цих операцій США сплатять 60 млн. дол. авансу з майбутніх платежів Росії від реалізації високозбагаченого урану. Передбачалося протягом десяти місяців провести деактивацію усіх ракет РС-22 (SS-24), розміщених на території України.

Значення документу полягало й у тому, що, крім „ядерних положень”, він налагоджував тристоронню основу для вирішення й інших питань, зокрема економічних та питань безпеки. До того ж Тристороння заява легітимізувала можливість США брати участь у вирішенні українсько-російських проблем. Для України це означало можливість більш впевнено відстоювати свої позиції у її стосунках із Росією, подвоєння американських коштів у вигляді економічної допомоги для вирішення її проблем та обіцяне надання Україні гарантій безпеки з боку США, Великої Британії й Росії.

3 лютого 1994 р. Верховна Рада України розглянула Тристоронню заяву та Додаток до неї на їхню відповідність вищезгаданій постанові Верховної Ради від 18 листопада 1993 р. Постановою № 3919-12 Верховна Рада зняла застереження щодо ст. V Протоколу до Договору про СНО, а також доручила Уряду України здійснити обмін ратифікаційними грамотами Договору про СНО-1 й активізувати укладення угод задля реалізації інших застережень Верховної Ради [345]. А вже 4 березня у Вашингтоні було підписано Договір між Україною та США про заохочення та взаємний захист інвестицій; конвенцію про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків і капіталів та інші документи, які регламентували українсько-американське економічне співробітництво.

16 листопада 1994 р. Верховна Рада України ухвалила Закон „Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року” з шістьма застереженнями, що стосувались підтвердження за Україною права власності на ядерну зброю, попередження проти використання щодо України загрози силою чи сили, про застосування економічного тиску з боку ядерних держав [126].

19-23 листопада 1994 р. відбувся офіційний візит Президента України Л.Кучми до США, в ході якого було підписано Хартію українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва. В ній сторони „виявили рішучість побудувати широке і міцне партнерство”, а США

запевнили, що „якщо в майбутньому виникне зовнішня загроза територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці України, Україна та Сполучені Штати Америки мають намір консультуватися та здійснювати кроки до досягнення мирного вирішення ситуації у відповідності з міжнародними правилами та приписами НБСЄ” [516]. Під час візиту було підписано ще 14 двосторонніх угод про співпрацю.

В ході Будапештського саміту держав-учасниць НБСЄ 5 грудня 1994 р. відбувся обмін ратифікаційними грамотами за Договором про СНО-1, що набув чинності. Тоді ж документи про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї було передано державам-депозитаріям. В обмін на це Україна одержала гарантії національної безпеки у формі Меморандуму, підписаного президентами США, Росії, України і Прем'єр-Міністром Великої Британії. Такі ж гарантії були отримані від решти членів „ядерного клубу” – Франції й КНР.

Важливе значення мав пункт 2-й Меморандуму, в якому Росія, Велика Британія й США підтверджували „їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй” [246].

В ході державного візиту Президента США В.Клінтона до України 11-12 травня 1995 р. було сформульовано новий порядок денний двосторонніх відносин на другу половину десятиріччя. Американські ЗМІ тоді назвали цей час справжнім „медовим місяцем” у відносинах між країнами. Робочий візит Президента України Л.Кучми до США 20-22 лютого 1996 р. року проходив у дружній атмосфері. Здавалося, що сторони знайшли спільну мову, в ході зустрічей американська сторона наголошувала на „стратегічній пріоритетності України у Європі” та на важливості її незалежності, Україна називалася „ідеальним партнером у Центральній Європі”. Л.Кучма, зі свого боку, пообіцяв,

що Україна буде залучена до СНД та її військових, політичних і економічних структур лише до певної міри.

Натомість Л.Кучма висунув пропозицію щодо створення українсько-американської міждержавної комісії. В.Клінтон позитивно поставився до цієї ідеї й запропонував, щоб комісію очолили Президент України Л.Кучма та Віцепрезидент США А.Гор. 20 травня 1996 р. в Білому Домі був оприлюднений Меморандум щодо параметрів комісії Кучма - Гор, яка мала складатися з чотирьох комітетів: питань зовнішньої політики; питань безпеки; проблем торгівлі й інвестицій та із питань стабільного економічного співробітництва. Комісії судилося відіграти важливу роль у розвитку українсько-американських відносин, оскільки вона мала міждержавний статус, що уможливило перетворення її на ключовий інститут стратегічного партнерства, а не тільки на механізм розв'язання основних проблем.

16-19 вересня 1996 р. відбувся робочий візит до США Секретаря Ради національної безпеки і оборони України В.П.Горбуліна. В ході зустрічей із Радником Президента США з національної безпеки Е.Лейком, Міністром оборони США В.Перрі, керівниками Держдепартаменту, ЦРУ та ФБР були обговорені питання європейської безпеки, поглиблення двостороннього співробітництва в різних сферах та європейської інтеграції України. Сторони вперше на офіційному рівні констатували вихід українсько-американських відносин на рівень стратегічного партнерства, цей же концепт прозвучав в одночасному - в Києві та Вашингтоні - оголошенні 19 вересня про створення міждержавної комісії Кучма-Гор [209].

Через місяць - 20-22 жовтня 1996 р. Сполучені Штати з робочим візитом відвідав Міністр закордонних справ України Г.Удовенко. В ході переговорів із Держсекретарем США В.Кристофером, Міністром оборони США В.Перрі та іншими посадовцями було висловлено обопільне задоволення виходом українсько-американських відносин на рівень стратегічного партнерства.

Вже на Першому пленарному засіданні комісії Кучма-Гор 16 травня 1997 р. у Вашингтоні було підтверджено, що в основі стратегічного партнерства обох держав лежать спільні цінності та наявність обопільних стратегічних інтересів. Комісія констатувала, що принциповими інтересами України та США є: розвиток демократії у світі, будівництво справедливого і мирного світового ладу за поваги до незалежності, територіальної цілісності та непорушності кордонів держав, дотримання прав людини, інших норм і принципів міжнародного права. У Спільній заяві за підсумками засідання комісії США підтвердили надані Україні гарантії безпеки. У подальшому ця комісія утвердила себе як цінний механізм постійного діалогу на різних рівнях із широкого кола питань двостороннього та багатостороннього характеру [237].

Важливою подією липневого 1998 р. візиту Віце-президента США А.Гора в Україну стало Друге засідання Українсько-американської міждержавної комісії. Тоді ж було підписано міждержавний договір про взаємну допомогу в кримінальних справах, укладені три міжурядові угоди: меморандум про торгівлю текстилем і одягом; угоду про підвищення експлуатаційної безпеки, зниження рівня ризику експлуатації та зміцнення систем регулювання цивільних ядерних об'єктів в Україні; угоду про створення радіоекологічної лабораторії міждержавного Чорнобильського центру з проблем ядерної безпеки. А.Гор закликав прискорити процес економічних реформ в Україні.

Наступний етап українсько-американських відносин розпочався після переобрання на другий президентський термін Л.Кучми. Україна мала наміри підтримувати відносини із США на високому рівні, що й було реалізовано під час робочого візиту Президента України Л.Кучми в США в грудні 1999 р. для участі в Третньому засіданні Українсько-американської міждержавної комісії. У результаті нього було підписано 13 двосторонніх документів, зокрема, угоди щодо співробітництва в екологічній, фінансовій та військових галузях. Підсумки візиту засвідчили підтримку з боку Сполучених Штатів реформ,

запровадженої керівництвом України, сподівання адміністрації Президента США щодо незворотності демократичних перетворень у нашій державі.

Найголовнішими напрямками українсько-американської співпраці було визнано забезпечення підтримки з боку США у відносинах України з міжнародними фінансовими інституціями, в реалізації євроінтеграційного курсу нашої держави; партнерство в екологічній та ядерно-енергетичній галузях; нарощування торгівлі та поглиблення ділового співробітництва; співпраця у військово-політичній та космічній галузях тощо [356].

Своєрідним підсумком налагодження партнерства між США і Україною й завершенням третього періоду розвитку двосторонніх відносин став офіційний візит в Україну Президента США В.Клінтона 5 червня 2000 р. Ключовим документом візиту стала Спільна заява, в якій були зафіксовані основні домовленості: „... президенти підтвердили, що через стратегічне партнерство Сполучені Штати підтримуватимуть зусилля України посісти належне їй місце у неподільній євроатлантичній спільноті вільних та стабільних держав. Одночасно Україна продовжуватиме демократичні та ринкові перетворення, таким чином роблячи власний внесок у євроатлантичну безпеку” [493].

Але Президент США Дж.В.Буш, прийшовши до влади, відмовився від практики створення двосторонніх міждержавних комісій. Тому надії українського істеблішменту на заміну комісії Кучма - Гор комісією Кучма - Чейні не справдилися, хоча фактично залишилися працювати окремі комітети, що входили до складу комісії (економіки, зовнішньої політики, оборони).

Новий етап у відносинах між Україною і Сполученими Штатами Америки, після перемоги в Києві „помаранчевої революції”, розпочався з робочого візиту Президента України В.Ющенка до США в квітні 2005 р., за підсумками якого американсько-українське партнерство визнано стратегічним у Спільній заяві президентів „Порядок денний нового століття для українсько-американського стратегічного партнерства” (4 квітня 2005 р.) [342].

США почали розглядати Україну в якості потенційного регіонального лідера. Але від неї чекали й продовження демократичних реформ, тому США пообіцяли відстежувати ці процеси, реагуючи на відхилення від обраного в дні „помаранчевої революції” курсу. Візит Президента України до США дав змогу з’ясувати позиції обох сторін. За підсумками цього візиту була підписана Спільна заява Президентів. Основні її положення зводилися до:

- зобов’язання сторін про співпрацю у справах зміцнення демократичних інституцій, боротьби з тероризмом, мирного розв’язання регіональних конфліктів;

- взаємодію в економічній сфері, де головні зусилля сторін мали концентруватися на визнанні ринкового статусу за українською економікою, вступі України до СОТ, скасуванні дії поправки Джексона-Веніка щодо України, започаткуванні діалогу задля підтримки українських планів з реформування енергетичного сектору національної економіки;

- підтримку США євроатлантичних прагнень України;

- зміцнення взаємодії у боротьбі з розповсюдженням ЗМВ, експортному контролю, безпеці кордонів, захисті правопорядку;

- співробітництво з соціальних та гуманітарних питань, включно із боротьбою з розповсюдженням таких захворювань, як ВІЛ/СНІД і туберкульоз, організованою злочинністю, торгівлею людьми та дитячою порнографією, а також завершення проекту „Укриття” в Чорнобилі [437].

Договірніо-правова база відносин України та США охоплює широкий спектр галузей двостороннього співробітництва, включаючи торговельно-економічну, науково-технічну, гуманітарну, правоохоронну та ін. Серед ключових політико-правових документів договірної бази українсько-американських відносин можна виокремити такі: Хартія Україна-США про стратегічне партнерство; Дорожня карта пріоритетів українсько-американського співробітництва; Угода про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво; Договір про заохочення та взаємний захист інвестицій; Угода про охорону і збереження культурної

спадщини; Угода про надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї; Угода щодо реалізації програм міжнародної допомоги у військовій сфері; Двосторонній протокол про взаємний доступ до ринків товарів і послуг; Договір про правову допомогу у кримінальних справах; Угода про стратегічне завдання з виконання програми зниження рівня корупції у державному секторі та ін.

Головними подіями розвитку українсько-американського співробітництва стало юридичне закріплення рівня стратегічного партнерства, а ключовим політичним документом є Хартія про стратегічне партнерство (19 грудня 2008 р.), положення якої відображають основні двосторонні пріоритети.

Ще у 2007 р. українська сторона підготувала проект документа пріоритетних напрямів співробітництва у вигляді „Дорожньої карти”. Вона була підписана 1 квітня 2008 р. за підсумками державного візиту Президента США Дж.В.Буша в Україну співголовами Міжвідомчої координаційної групи [491]. В основу „Дорожньої карти” покладено пріоритети розвитку двосторонніх відносин на середньострокову перспективу в політичній, безпековій, торговельно-економічній, енергетичній та гуманітарній сферах, а також у галузі науково-технічного та військового співробітництва. Підписання „Дорожньої карти” було покликане сприяти поглибленню відносин стратегічного партнерства між державами.

Аналізуючи зміст документу, слід зупинитися на таких важливих моментах. У преамбулі „Дорожньої карти” зазначається, що США та Україна тісно співпрацюють з широкого спектру питань, які становлять взаємний інтерес. Ця співпраця заснована на спільних цінностях та взаємних інтересах, включаючи поширення економічної свободи та демократії, забезпечення безпеки, посилення верховенства права, сприяння інноваціям та технологічному розвитку, розвиток системи охорони здоров'я.

„Дорожня карта” є політичною домовленістю, а поданий у ній перелік пріоритетних галузей співробітництва не є вичерпним. У відповідності до

досягнутих домовленостей у сфері інтеграції нашої держави до європейських, євроатлантичних та глобальних інституцій Україна й надалі поглиблюватиме співробітництво з Північноатлантичним альянсом, продовжуватиме надавати підтримку міжнародним операціям з підтримки миру. А Сполучені Штати, в свою чергу, підтримуватимуть прагнення України набутти членства в НАТО.

У галузі забезпечення верховенства права в Україні сторони погодилися, що Україна впроваджуватиме відповідні реформи за підтримки „Порогової програми” корпорації „Виклик тисячоліття”. Сполучені Штати, у свою чергу, пообіцяли запропонувати інші програми допомоги, спрямовані на утвердження верховенства права.

З метою запобігання торгівлі людьми та підробці документів, Україна зобов’язалася розглянути заходи щодо суворого покарання осіб, які засуджені за злочини у сфері торгівлі людьми, а також здійснити кроки в напрямку вдосконалення програм захисту жертв та допомоги жертвам. Сполучені Штати мали надавати Україні технічну допомогу й сприяння в організації підготовки для українських суддів та фахівців у сфері боротьби з торгівлею людьми та посилення захисту свідків.

Важливою сферою для співробітництва визначено роботу з покращення інвестиційного клімату України та сприяння тіснішій економічній і комерційній співпраці. В цій галузі сторони підкреслили важливість очікуваного приєднання України до СОТ в травні 2008 р., та зобов’язалися докласти активних зусиль щодо імплементації рамкової Угоди про торгівлю та інвестиції, в т. ч. щодо механізму проведення щорічних консультацій, відповідно до положень Угоди.

У сфері розбудови енергетичної безпеки України, покращення енергоефективності, диверсифікації джерел постачання Сполучені Штати та Україна погодилися інтенсифікувати енергетичний діалог, в тому числі в рамках Двосторонньої робочої групи з питань енергетичної безпеки. Україна взяла на себе зобов’язання завершити роботу над контрактом щодо альтернативного постачання ядерного палива. США, разом з іншими донорами,

через спільну з Урядом України Робочу групу, мали надавати допомогу в модернізації муніципальних опалювальних систем з метою збільшення їхньої енергоефективності й зменшення залежності від імпортованого газу.

Сторони також надали великої уваги царині забезпечення безпеки та формування простору стабільності у регіоні і, виходячи з цього, зобов'язалися інтенсифікувати роботу у напрямку сприяння реалізації завдань у сфері нерозповсюдження ЗМВ, контролю над озброєннями та роззброєння.

Важливою сферою було визнано й продовження реформ в оборонній та військовій сферах в Україні. Україна взяла на себе зобов'язання і надалі проводити реалізацію необхідних реформ системи законодавства та управління. США допомагатимуть Україні і консультуватимуть її в питанні придбання та розгортання комунікаційного обладнання для українських збройних сил, надаватимуть технічну допомогу в цій сфері.

Не останню роль у двосторонньому українсько-американському співробітництві відіграють і високотехнологічні галузі. Зокрема, у „Дорожній карті” було окремо підкреслено значення розвитку співробітництва в галузях високих технологій, космічної та протиракетної оборони. США та Україна пообіцяли шукати шляхи можливого технічного співробітництва у сфері ПРО, імплементувати Угоду про співробітництво в космічному просторі [357].

При формуванні системи регіональної безпеки Україна важливого значення надає вирішенню міждержавних та етнічних конфліктів і побудові демократичної стабільної системи регіональних міжнародних відносин. Тому у документі особливо підкреслена українсько-американська співпраця щодо розв'язання Придністровського та інших регіональних конфліктів, а також важливість заходів щодо заохочення поширення демократії в регіоні.

США визнали за Україною роль лідера такої регіональної організації, як ГУАМ. Сторони також погодилися з тим, що проголошення незалежності Республіки Косово не може розглядатися як прецедент для дипломатичного визнання самопроголошених державних утворень.

Подальше посилення двосторонньої українсько-американської співпраці передбачалося досягти шляхом обмінів делегаціями та офіційними візитами. Сторони також і надалі підтримують діалог у рамках двосторонніх механізмів співробітництва, Міжвідомчої координаційної групи та Двосторонньої робочої групи з питань нерозповсюдження та експортного контролю.

Далеко не останнє місце у українсько-американському співробітництві посідають питання охорони здоров'я, надто у сфері боротьби з ВІЛ/СНІДом та туберкульозом. Україна зобов'язалася зміцнювати координаційний механізм країни у питаннях боротьби зі СНІДом та сприяти впровадженню найкращої практики в галузі виявлення, запобігання й лікування туберкульозу та ВІЛ.

Надаючи оцінку „Дорожній карті” Президент України В.Ющенко наголосив: „Для нас дуже важливим було сьогодні підписання „Дорожньої карти” відносин між Україною і Сполученими Штатами Америки, яка на два роки визначатиме, по суті, наш прикладний план дій”. Також В.Ющенко нагадав, що у рамках візиту Дж.В.Буша до України підписано угоду про торговельне та інвестиційне співробітництво. „Вона закладає необхідний фундамент для підготовки і початку в осяжному майбутньому переговорів про створення зони вільної торгівлі між нашими країнами”, - заявив Глава держави. Він додав, що не менш важливе значення має і підписана угода про співробітництво у дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях [491].

Наступним кроком стали переговори про підготовку та підписання „Хартії Україна – США про стратегічне партнерство”, що відбулося 19 грудня 2008 р. у Вашингтоні на зустрічі Міністра закордонних справ України В.Огризко з Держсекретарем США К.Райс [515]. У документі було визначено провідні галузі українсько-американського співробітництва та підтверджено заяви американської сторони про підтримку України в її прагненні приєднатися до Північноатлантичного альянсу.

В офіційній заяві з приводу підписання Хартії заступник помічника Державного секретаря США з питань Європи та Євразії Д.Маркель відзначив:

„Це чіткий сигнал з боку США та України, що їхнє партнерство сильне та що Україна впевнено просувається шляхом демократії...” [455].

За своєю сутністю „Хартія Україна - США про стратегічне партнерство” є лише заявою про наміри. Але документ має надзвичайне значення, бо визначає сфери співробітництва між Вашингтоном і Києвом та підтверджує прихильність США до інтеграційних устремлінь української сторони. Хартія розкриває широке коло сфер співпраці в різних галузях, включаючи економічний розвиток та оборону.

Даний документ засвідчував прагнення сторін активізувати розвиток співробітництва. У першому розділі Хартії підтверджувалися гарантії безпеки, які були зафіксовані у Тристоронній заяві президентів України, США та Російської Федерації від 14 січня 1994 р., а також Будапештському меморандумі про гарантії безпеки від 5 грудня 1994 р. у зв’язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [515].

Важливим питанням, яке непокоїло українське громадянське суспільство, було: чи передбачає Хартія підтримку США в разі збройного порушення кордонів України? На прес-конференції з приводу підписання документу Посол США в Україні В. Тейлор відповів негативно. „У такій ситуації, Хартія не зобов’язує жодну із двох сторін надавати допомогу військовими засобами. Такі гарантії безпеки повинні бути ратифіковані Конгресом”, - наголосив Посол. Одночасно він підкреслив, що Вашингтонська хартія передбачає реакцію США на можливе порушення українських кордонів, яка може бути в рамках Будапештського меморандуму: проведення політичних консультацій, обговорення та узгодження кроків сторін, вироблення спільних позицій [36].

Другий розділ Хартії присвячено сфері оборони та безпеки. Сторони проголосили прагнення до поглиблення співробітництва України та Сполучених Штатів для попередження глобальних загроз стабільності у світі, що повністю відповідає відповідним інтересам сторін та регіону в цілому.

У тому ж розділі зазначається і важливість координації роботи сторін у комісії Україна-НАТО з метою досягнення згоди стосовно структурованого плану щодо збільшення взаємосумісності та координації можливостей між Україною й НАТО. Визнаючи зростаючу загрозу розповсюдження ЗМВ, Україна та Сполучені Штати Америки зобов'язалися проводити боротьбу з розповсюдженням зброї масового знищення та небезпечних технологій шляхом дотримання міжнародних стандартів нерозповсюдження та посилення режиму експортного контролю [515].

На прес-конференції Посол США в Україні В.Тейлор повідомив, що оборонні відомства сторін проводять переговори про категорії техніки для поставок [36].

У третьому розділі Хартії підкреслюється, що Україна та США мають наміри розширити співробітництво з метою сприяння створенню робочих місць і економічному зростанню. У цьому напрямку Україна і Сполучені Штати Америки домовилися запровадити кілька ініціатив. 2 жовтня 2008 р. в Києві сторони провели перше засідання Ради з питань торгівлі й інвестицій Україна - США. США продовжили підтримувати кроки України з виконання зобов'язань в рамках СОТ і зусилля щодо захисту інвесторів.

Інші напрями, де планувалося активізувати спільні дії, включали розширення доступу до ринку, розв'язання суперечок та сприяння захисту прав інтелектуальної власності. Також Україна та Сполучені Штати планували тісно співпрацювати над відбудовою і модернізацією потужностей української газотранспортної інфраструктури, диверсифікацією українських джерел ядерного палива, що зменшить залежність України від іноземних джерел ядерного палива та потужностей для їхнього збереження.

На розвиток Дорожньої карти пріоритетів українсько-американського співробітництва Україна та США започаткували діяльність двосторонньої групи з питань енергетики. У відповідності до Декларації Саміту США-ЄС від

10 червня 2008 р., сторони проголосили намір поглибити тристоронній діалог з Європейським Союзом щодо посиленої енергетичної безпеки.

Четвертий розділ Хартії було присвячено гуманітарним питанням та проблемі зміцнення демократії. У цьому контексті Україна та США мали активізувати співпрацю для зміцнення судової системи, підвищення професіоналізму, покращенням правової освіти та доступу до правосуддя для усіх українців; шляхом поліпшення взаємодії правоохоронних органів і судової влади планували протидіяти транснаціональним кримінальним загрозам - міжнародному тероризму, організованій злочинності, торгівлі людьми та контрабанді наркотичних засобів, відмиванню грошей та кіберзлочинності.

Визнаючи важливість боротьби з корупцією, сторони проголосили намір поглибити співпрацю з метою збільшення контролю з боку громадськості та ЗМІ за проведенням антикорупційних заходів.

Останній - п'ятий розділ Хартії було присвячено заходам з активізації контактів між людьми та культурних обмінів. Україна та Сполучені Штати Америки висловили бажання збільшити контакти між своїми народами та розширити культурні, освітні і професійні програми обмінів в рамках таких ініціатив, як Програма Фулбрайта, Програма обмінів для майбутніх лідерів (FLEX), студентські обміни (UGRAD), Науково-практична програма з питань законодавства (LEAP), Програма відвідань для міжнародних лідерів, Програма з викладання та вивчення англійської мови, Програма „Відкритий світ”.

Україна та США погодилися розвивати поглиблене співробітництво у сфері вищої освіти та наукових досліджень. США зобов'язалися сприяти таким обмінам, щоб надавати можливість особам, які відповідають установленим критеріям, брати участь у культурних, освітніх та наукових заходах [515].

Закріплення таких пріоритетних напрямків співробітництва в українсько-американських партнерських відносинах все ще чекає на своє практичне наповнення, і на цьому шляху у сторін виникли численні проблеми, як об'єктивного так і суб'єктивного характеру.

Головним українсько-американським міждержавним органом стала двостороння Комісія стратегічного партнерства (КСП). Її перше засідання відбулося у грудні 2009 р. у Вашингтоні, друге - 3 липня 2010 р. в Києві у рамках візиту в Україну Держсекретаря США Г.Клінтон, третє - 15 лютого 2011 р. у Вашингтоні. Роботу Комісії було відновлено після перемоги в Україні Революції гідності - в березні 2014 р. Як відзначалося в повідомленні Державного департаменту США за підсумками візиту Прем'єр-міністра України А.Яценюка: „Підтверджуючи партнерство, ми маємо намір відновити роботу Комісії з питань стратегічного партнерства на рівні міністрів з метою поглиблення українсько-американського Стратегічного партнерства в галузі ядерної безпеки і нерозповсюдження ядерної зброї, політичного діалогу і верховенства права, енергетичної безпеки, співробітництва в галузі безпеки, а також науки і техніки” [320].

КСП на сьогодні координує діяльність міжгалузевих механізмів, до компетенції яких віднесено питання політичного діалогу та верховенства права, нерозповсюдження та експортного контролю, енергетичної і ядерної безпеки, науки і технологій, торгівлі й інвестицій, оборони, а також консульські питання. Діалог у торговельно-економічній сфері інституційно організований у формі двосторонньої Ради з торгівлі та інвестицій.

Аналізуючи формування нормативної бази українсько-американських відносин за часів перебування у Білому Домі Б.Обами, слід виділити умовно два етапи. Під час першого президентського терміну цей процес не відзначався інтенсивністю через низку зовнішніх та внутрішньополітичних чинників обох сторін, зокрема, для американської сторони - це боротьба із наслідками світової економічної кризи 2008-2010 рр. і наявність інших актуальних конфліктних питань на світовій арені (Ірак, Афганістан). Для України цей час позначився згортанням демократичних і ринкових реформ та внутрішньополітичними проблемами під час президентства В.Януковича.

Але після перемоги Революції гідності 2014 р. в Україні та її повернення до прозахідного курсу адміністрація Б.Обами змушена була провести переоцінку українського напрямку американської зовнішньої політики. В результаті цього процесу Україна отримала всебічну підтримку своїх прагнень з боку США.

Крім того, в останній рік президентства Дж.В.Буша в контексті українсько-американського партнерства було введено в дію кілька документів, реалізація яких випала на президентство Б.Обами. Це Угода між Міністерством оборони України та Міністерством військово-повітряних сил Сполучених Штатів Америки про навчання в рамках програми льотної підготовки майбутніх командирів (24 квітня 2008 р.), Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економіки України та Міністерством торгівлі Сполучених Штатів Америки (8 травня 2008 р.), Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки (10 листопада 2008 р.).

Розвитку українсько-американського військового співробітництва та зміцненню української національної безпеки сприяла Угода між Міністерством оборони України та Міністерством військово-повітряних сил США про навчання в рамках програми льотної підготовки майбутніх командирів. Дана програма реалізовувалася в рамках розширення дії програми НАТО „Партнерство заради миру”.

Метою Угоди, яка укладалася на десять років, стало встановлення загальних положень, які регулювали участь Повітряних сил ЗСУ у запропонованій американською стороною програмі Міністерства військово-повітряних Сил, спрямованій на поглиблення військового партнерства між командирами ВПС Сполучених Штатів Америки та інших держав-партнерів, зокрема й України.

Програма льотної підготовки майбутніх командирів (ПЛПМК) фінансувалася ВПС США й передбачала навчання військовослужбовців української сторони та отримання іншої додаткової підготовки, пов'язаної із зазначеним курсом навчання.

Після проходження Програми випускники отримували відповідний Сертифікат, а керівництво виду збройних сил, що відсилало слухача на підготовку, повинно було забезпечити призначення випускників ПЛПМК на посади відповідно до отриманої освіти за курсом. За запитом від ВПС США, керівництво виду збройних сил, що відсилав слухача на підготовку, регулярно інформувало ВПС США про статус та кар'єрний ріст випускників Програми льотної підготовки майбутніх командирів [474].

Цей документ, за умов успішної реалізації, значно посилив би обороноздатність української армії та значно полегшив взаємодію українських та іноземних військових під час проведення міжнародних навчань та у випадках виникнення кризових ситуацій різного характеру та походження.

Найактуальнішими питаннями для української сторони на сьогодні є проблеми реформування судової системи, боротьби з корупцією та проведення ефективних реформ у цій сфері державного управління. США та Україна взаємодіють у цій галузі на основі Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань, підписаного ще 9 грудня 2002 р.

Як відзначається у Меморандумі, Уряд України і Уряд США відповідно до статті V Угоди між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво, яка набрала чинності 7 травня 1992 р. [476], започатковували проекти з метою реалізації цілей і завдань Програми Українсько-американського співробітництва у сфері боротьби з корупцією та організованою злочинністю на 2000-2005 роки, підписаної в Києві 5 червня 2000 р. в рамках роботи американсько-української робочої групи з правоохоронних питань [244].

Допомога США з реалізації цих проектів, що була передбачена Меморандумом про взаєморозуміння. Обов'язковою умовою виділення допомоги Урядом США стала наявність прогресу в досягненні цілей кожного з проектів відповідно до положень Меморандуму.

Програми допомоги і заходи у сфері правоохоронної діяльності, передбачені Меморандумом, були націлені на зміцнення потенціалу України у сфері боротьби з торгівлею людьми, легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та іншими видами злочинів у фінансовій сфері, покращення прикордонного контролю і захисту прав інтелектуальної власності. Ці програми і заходи були покликані забезпечити підтримку проектів, за такими напрямками: проект А - боротьба з торгівлею людьми; проект В - боротьба з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та іншими видами злочинів у фінансовій сфері; проект С - безпека кордонів; проект D - захист прав інтелектуальної власності.

Сторони також мали намір розглянути можливість започаткування в майбутньому проектів у сфері утвердження верховенства права, захисту прав людини, боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

Програми, які реалізовувалися за умовами Меморандуму, закривалися, продовжувалися та уточнювалися наступними протоколами, які і сьогодні є невід'ємними частинами документу: Протокол № 2 від 20 березня 2006 р., Протокол № 3 від 6 квітня 2007 р., Протокол № 4 від 20 листопада 2007 р., Протокол № 5 від 14 березня 2008 р., Протокол № 6 від 20 жовтня 2009 р., Протокол № 7 від 23 листопада 2010 р., Протокол № 8 від 25 травня 2012 р., Протокол № 10 від 08 травня 2012 р., Протокол № 11 від 23 липня 2014 р., Протокол № 13 від 15 липня 2015 р.

Для ілюстрації роботи документу наведемо перелік окремих проектів передбачених протоколами. За умовами закріпленими у Протоколі № 8, Уряд США надавав Урядові України додаткову технічну допомогу в розмірі 2 896 тис. доларів США. Подальше фінансування проектів було передбачено здійснювати Урядом США за умови наявності прогресу у реформуванні відповідних сфер в Україні.

За протоколом № 8 фінансування забезпечувало реалізацію таких проектів:

1. Створення системи „Електронна митниця” для оформлення і контролю імпорتنих операцій в Україні.
2. Розвиток інформаційно-технічних спроможностей Державної митної служби України в сфері управління ризиками.
3. Збільшення спроможності в зонах митного контролю України на території морських та річкових портів, а також в акваторії портів, відкритих для міжнародних перевезень. Повний опис проектів та їх цілей було наведено в Розділі II Протоколу [361].

Протокол № 10 до Меморандуму передбачав виділення Урядом США Урядові України додаткової технічної допомоги в розмірі 1500 тис. доларів США на безповоротній основі на фінансування проектів:

1. Інноваційні підходи до забезпечення професійного розвитку та просування по службі військовослужбовців Державної прикордонної служби України.
2. Удосконалення управління діяльністю відділів прикордонної служби.

Крім того, у відповідності із домовленостями закріпленими у Протоколі № 10, для реалізації проектів, передбачених Протоколом № 7, США надавали Україні додаткову технічну допомогу в розмірі 46953 долари США на безповоротній основі до раніше виділених 1810 тис. доларів США [362].

Протокол № 11 до Меморандуму передбачав надання США Україні додаткової технічної допомоги в розмірі 3721219 доларів США на безповоротній основі. Фінансування було передбачено для таких проектів:

1. „Формування національної адвокатури України відповідно до європейських стандартів та створення системи підвищення кваліфікації адвокатів, які беруть участь у кримінальному провадженні”;
2. „Зміцнення потенціалу правоохоронних органів та суду в кримінальному провадженні щодо злочинів, пов’язаних з торгівлею людьми з метою примусової праці в Україні”;
3. „Забезпечення захисту потерпілих та свідків у кримінальному провадженні щодо злочинів, пов’язаних з торгівлею людьми в Україні”;

4. „Розвиток можливостей підрозділів боротьби з кіберзлочинністю Міністерства внутрішніх справ України в проведенні комп'ютерно-технічних досліджень”;

5. „Радник з правових питань: Гармонізація кримінального провадження та кримінального судочинства з європейськими стандартами”;

6. „Радник з правових питань: Проект з антикорупційної реформи”;

7. „Пілотна електронна система реєстрації осіб, засуджених до позбавлення волі, для Державної пенітенціарної служби України”;

8. „Сприяння використанню поліграфічних технологій у спеціальних підрозділах по боротьбі з організованою злочинністю МВС”;

9. „Розвиток кримінального аналізу в спеціальних підрозділах по боротьбі з організованою злочинністю”;

10. „Ініціатива щодо розбудови української незалежності та сталої демократії (BUILD) для університетів внутрішніх справ України” [363].

Протокол № 12 передбачав технічну допомогу в розмірі 965184 доларів США на фінансування проектів:

1. Інноваційні підходи до забезпечення професійного розвитку та просування по службі військовослужбовців Державної прикордонної служби України.

2. Удосконалення управління діяльністю відділів прикордонної служби (Етап 3). Ці проекти здійснювалися після закінчення проектів, передбачених Протоколом № 10, або одночасно з ними.

Протокол № 13 закріпив додаткову технічну допомогу в розмірі 750 тис. доларів США на реалізацію проекту: Удосконалення управління діяльністю відділів прикордонної служби [364]

Таким чином, у відповідності із досягнутими домовленостями, США надають суттєву фінансову допомогу Україні у процесі реформування вітчизняної правоохоронної сфери, підвищенні ефективності боротьби з корупцією та іншим проблемним питанням. Задіяні механізми, не дивлячись на існуючі недоліки та проблеми у ефективній реалізації конкретних проектів, є яскравим прикладом

практичної реалізації українсько-американського стратегічного партнерства, особливо на сучасному етапі у сфері підтримки реформ в Україні.

Важливим документом у сфері боротьби із фінансовими злочинами, відмиванням коштів та фінансування тероризму став і підписаний у м. Доха (Катар) 27 травня 2009 р. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Мережею боротьби з фінансовими злочинами, Бюро Міністерства фінансів Сполучених Штатів Америки щодо співробітництва в сфері обміну інформацією, яка має відношення до відмивання коштів та фінансування тероризму.

Державний комітет фінансового моніторингу України та Мережа боротьби з фінансовими злочинами, Бюро Міністерства фінансів Сполучених Штатів Америки в рамках розвитку українсько-американського співробітництва домовилися сприяти обміну інформацією для підтримки розслідувань, які мають відношення до відмивання коштів, фінансування тероризму та пов'язаних із ними злочинів.

З цією метою, у документі було зафіксовано механізми та процедури обміну інформацією з означених питань (на запити однієї із сторін, або за власною ініціативою). Як обов'язкова умова було зафіксовано і повідомлення запитуючою Стороною причини направлення запиту та мети, з якою буде використовуватись інформація. Регулювалися сфери та правила використання і розкриття наданої в процесі таких обмінів даних [241].

Значення Меморандуму полягало в тому, що чітко закріплювався та регламентувався механізм реалізації двостороннього співробітництва між суб'єктами такої важливої сфери як боротьба з відмиванням коштів та фінансування тероризму. У сьогоднішній критичній для України ситуації таке співробітництво знову набуло надзвичайної актуальності та вимагає удосконалення через внесення поправок до вже існуючих документів та підписання нових угод.

Світова економічна криза 2008-2010 рр. змусила сторони шукати шляхи удосконалення механізмів реалізації українсько-американського економічного співробітництва. У тому ж 2009 р. було укладено і Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом України з питань технічного регулювання і споживчої політики та Американським національним інститутом стандартів (14 вересня 2009 р.), що сприяв подальшому розвитку українсько-американського співробітництва у сфері стандартизації.

Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (ДССУ) і Американський національний інститут стандартів (ANSI), закріпили у документі визнання доцільності використання міжнародних стандартів та положення, що їхні національні стандарти та їхнє використання сприятимуть міжнародній торгівлі і зобов'язались сприяти співробітництву між ДССУ та ANSI з цією метою.

Метою Меморандуму стало підвищення взаєморозуміння з питань, які стосуються стандартизації, оцінки відповідності, взаємного обміну інформацією між відповідними організаціями. ДССУ та ANSI призначенням положень Меморандуму вважали обмін поглядами щодо діяльності міжнародних організацій зі стандартизації та оцінки відповідності, в тому числі Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) та Міжнародної електротехнічної комісії (IEC); співпрацювати для визначення позицій взаємопідтримки в цих організаціях.

ДССУ та ANSI погодились: сприяти співробітництву експертів України та Сполучених Штатів Америки у різних напрямках стандартизації та оцінки відповідності; сприяти організаціям зі стандартизації у їхніх країнах щодо створення переговорних груп для започаткування двосторонніх відносин, включаючи взаємний обмін інформацією та матеріалами; обмінюватись візитами вищого виконавчого керівництва ДССУ та ANSI; і .д. [240].

Після набуття чинності, Меморандум про взаєморозуміння змінив та припинив дію Угоди про співробітництво між Державним комітетом України

по стандартизації, метрології та сертифікації і Американським інститутом стандартів від 28 травня 1994 р.

У 2009 р. було підписано й кілька документів, що регламентували подальший розвиток співробітництва між оборонними структурами та у сфері забезпечення військової безпеки, зокрема стосовно реалізації спільних програм та надання Україні технічної допомоги. Вирішенню важливої проблеми у сфері безпеки сприяв Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Державним департаментом Сполучених Штатів Америки про допомогу в ліквідації та демілітаризації ракетних комплексів 9K72 (SCUD), обладнання, матеріалів і компонентів ракетного палива, які входять до їх складу, який було підписано 30 листопада 2009 р. Заходи регламентовані у Меморандумі було успішно реалізовано у визначені строки [242].

У той самий період продовжувалася співпраця українських та американських військових через реалізацію спільних та міжнародних навчань, програм та обмінів. Ці заходи актуалізували проблеми матеріального та побутового забезпечення осіб, що брали в них участь. З огляду на це та на розвиток українсько-американського співробітництва у військовій сфері 30 грудня 2009 р. було укладено Угоду між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки стосовно охорони здоров'я військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Ця Угода визначала спільну домовленість між Сторонами щодо надання взаємної стаціонарної медичної допомоги та інших видів медичної допомоги для військовослужбовців Збройних Сил України та США й членів їхніх сімей, які їх супроводжують. На додаток до членів сімей військовослужбовців України, дія Угоди поширювалася й на членів сім'ї, які супроводжують курсанта Програми військової освіти та підготовки кадрів (IMET) [475].

Сфера енергетики та запровадження енергозберігаючих технологій завжди була важливою для України. В рамках Угоди про співпрацю між Національною Асоціацією членів комісій з регулювання комунальних підприємств (НАРУК) і

Агентством США з міжнародного розвитку (АМР США), НАРУК було розпочато реалізацію програми партнерства в сфері регулювання енергетики між НАРУК та Національною комісією регулювання електроенергетики України (НКРЕ). Програма партнерства стала інструментом для обміну досвідом та інформацією між органами регулювання США та України, мета програми полягала в удосконаленні практики регулювання та зміцненні відносин між органами регулювання обох країн.

З метою конкретизації окремих положень та удосконалення механізмів взаємодії, регулювання питань залучення до програми експертів та третіх сторін 8 червня 2010 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Національною Асоціацією членів комісій з регулювання комунальних підприємств (НАРУК), Комісією громадських послуг штату Нью-Йорк (КГП) і Національною комісією регулювання електроенергетики України (НКРЕ) (Програма партнерства в сфері регулювання енергетики).

Документ визначав ролі всіх сторін, що беруть участь у партнерстві. Конкретна діяльність і теми партнерства визначалися організаціями-партнерами по мірі розвитку програми та за погодженням з АМР США.

До зобов'язань Комісії громадських послуг штату Нью-Йорк і Національної комісії регулювання електроенергетики України було віднесено: проведення консультацій та надання інформації НАРУК. НАРУК, в координації з Національною комісією регулювання електроенергетики України, Комісією громадських послуг штату Нью-Йорк і АМР США, розробляли план реалізації програми. Сторони повинні були брати участь у засіданнях з планування за участю НАРУК, АМР США, представників органів регулювання США та України з метою визначення ключових питань і потреб програми [243].

У сфері охорони здоров'я у 2010 р. отримали продовження програми, що вже реалізовувалися між сторонами, зокрема було підписано документ „Рамкове партнерство між Кабінетом Міністрів України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері протидії ВІЛ/СНІДу в 2011–2015

роках”. Учасники декларували наміри посилити існуюче співробітництво у сфері протидії ВІЛ/СНІДу [368].

Торгівля людьми залишається на сьогодні глобальним лихом, жертвами якого потенційно можуть бути громадяни обох держав – України і США. Уряди США і України проводили спільну роботу з метою боротьби з незаконним позбавленням волі і примусовою працею, насильством щодо жінок та іншими аспектами торгівлі людьми. Завдяки проектам технічної допомоги, заходам із підвищення кваліфікації для працівників правоохоронних органів, обміну інформацією та спільним операціям проводилися затримання торговців людьми і підвищувався рівень реабілітації потерпілих.

З метою більш ефективної реалізації вже досягнутих домовленостей у 2010-2011 рр. сторони продовжили переговори і підписали 15 лютого 2011 р. План співпраці між Урядом Сполучених Штатів Америки та Урядом України з питань протидії торгівлі людьми. У документі відзначалося, що для поглиблення двосторонньої співпраці Уряд США та Уряд України регламентували здійснення низки заходів у цій сфері. Зокрема, Україна зобов’язувалася продовжити формування мережі взаємодопомоги та надання консультацій для жінок, зайнятих у малому та середньому бізнесі, брала на себе зобов’язання залучати до співпраці організації громадянського суспільства; сприяти діяльності громадської організації, яка б зосередилася на тій ролі, яку відіграють чоловіки у розв’язанні проблеми торгівлі людьми і запобіганні цьому явищу.

Уряд США зобов’язувався сприяти обговоренню між Україною та міжнародними банками (Світовим банком, МБРР і т.д.) шляхів розширення доступу жінок до кредитів та бізнес-тренінгів в Україні через програми кредитування малого і середнього бізнесу; надати технічну допомогу; сприяти залученню неурядових структур та приватного сектора з метою виявлення джерел додаткової підтримки для програм запобігання торгівлі людьми і т.д.

Сторони також декларували наміри продовження роботи в рамках консульської двосторонньої робочої групи (Consular Bilateral Working Group) над виявленням випадків шахрайства і надання допомоги у розслідуванні та притягненні до кримінальної відповідальності осіб, обвинувачуваних у використанні візової системи для торгівлі людьми; заходи щодо сприяння прийняттю Закону „Про протидію торгівлі людьми”; активізацію зусиль щодо кримінального переслідування осіб, що підозрюються у скоєнні злочинів пов’язаних з торгівлею людьми [324].

Координація між сторонами проводилася за допомогою роботи Міжвідомчої ради з питань сім’ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми. З боку США - Міжвідомчої робочої групи з моніторингу і боротьби з торгівлею людьми при Президентові США (President’s Interagency Task Force to Monitor and Combat Trafficking in Persons) і Головної робочої групи з політичних питань (Senior Policy Operating Group).

Традиційною сферою українсько-американського стратегічного партнерства стало і так зване „газове питання”. 15 лютого 2011 р. у Вашингтоні Міністр енергетики та вугільної промисловості України Ю.Бойко та Спеціальний посланник Державного секретаря США з енергетичних питань в Євразії Р.Морнінгстар у присутності співголів Комісії із стратегічного партнерства - Міністра закордонних справ України К.Гриценка та Державного секретаря США Г.Клінтон, підписали Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом США стосовно ресурсів газу з нетрадиційних джерел.

Метою Меморандуму стало забезпечення умов для обміну інформацією між Україною та США в сферах, що стосуються оцінки і кваліфікації ресурсів сланцевого газу в Україні. У документі відзначалося, що сторони мають намір розвивати, де це є доцільним, прямі контакти та співпрацю між органами влади, дослідницькими центрами, розвідувальними та видобувними компаніями та іншими установами.

Меморандум був покликаний поліпшити паливно-енергетичний баланс України, в тому числі, шляхом диверсифікації джерел постачання газу; залучення інвестицій та новітніх технологій у геологорозвідку і видобуток сланцевого газу в Україні; створення на державному рівні системи стимулів і гарантій для сприяння проектам в галузі видобутку сланцевого газу [492].

Під час чергового засідання Комісії відбулася презентація підсумків засідання українсько-американської Робочої групи з питань енергетичної безпеки, яка проходила 11-14 лютого 2011 р. у Вашингтоні. У ході зустрічі сторони розглянули питання реформування енергетичного сектору України, модернізації ГТС та співпраці в освоєнні нетрадиційних ресурсів.

У процесі проведення реформ у сфері державного управління Україна потребувала консультацій та допомоги щодо залучення провідного світового досвіду у систему реалізації внутрішньої політики держави. 22 серпня 2011 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України та FHI Development 360 щодо „Програми розвитку публічно-приватного партнерства” Агентства США з міжнародного розвитку. Документ було укладено в рамках Угоди про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво між Урядом України і Урядом США від 7 травня 1992 р.

Метою Меморандуму стало запровадження механізмів ефективної співпраці між Агентством та FHI 360 з метою просування державно-приватного партнерства (ДПП) для забезпечення сталого розвитку економіки України та покращення інвестиційного клімату. На виконання даної мети передбачалося досягнення наступних завдань: формування ефективного інституційного середовища для підвищення якості публічного обслуговування та публічної інфраструктури; гармонізація українського законодавства, що регулює ДПП з європейським; інформаційна та освітня підтримка розвитку ДПП в Україні; сприяння у пошуку та реалізації пілотних ДПП.

По завершенні виконання Програми сторони очікували: створення сучасного інституційного середовища в Україні; покращення інвестиційного клімату та збільшення надходження інвестицій в Україну за рахунок реалізації проектів ДПП; розвиток ЖКГ за рахунок залучення ефективних приватних партнерів для реалізації проектів ДПП; збільшення інформаційно-консультаційного забезпечення здійснення ДПП; покращення нормативно-правового забезпечення ДПП; поширення знань про ДПП та реалізації проектів ДПП; підвищення кваліфікаційного рівня з питань ДПП представників центральних та місцевих органів виконавчої влади, приватного сектору; запровадження прозорих процедур у ДПП на прикладі міжнародного досвіду [239].

Після 2008 р. покращилися українсько-американські торговельні відносини що було обумовлено цілою низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. З приєднанням України до СОТ Україна та США підписали Угоду про торговельне та інвестиційне співробітництво. Відповідно до неї була створена Рада з торгівлі і інвестицій [483]. Рада стала головним форумом для обговорення торговельних та інвестиційних відносин між Україною та США.

31 липня 2012 р. Торговельний представник США Р.Кірк та Перший віцепрем'єр-міністр України В.Хорошковський оприлюднили заяву, в якій окреслили результати четвертого засідання Ради, що відбулося у Вашингтоні. Сторони обговорили важливість для обох країн досягнення більшого прогресу в реалізації Плану дій з удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні, ухваленого у 2010 р. Сторони погодилися продовжувати співпрацю з метою збільшення двосторонньої торгівлі та усунення торговельних бар'єрів між ними. Делегації обговорили регулятивні і науково-технічні аспекти співробітництва в сфері сільського господарства та шляхи розширення торговельних відносин у цій сфері. Було відзначено, що технічний аудит Федерального управління цивільної авіації США допоможе визначити прогрес України у запровадженні необхідних технічних змін для досягнення відповідності міжнародним стандартам. Цей технічний аудит став наступним

кроком на шляху до укладення угоди код-шерінгу з американськими авіаперевізниками (була запланована оцінка України відповідно до Програми міжнародного оцінювання авіаційної безпеки (IASAP)). В ході засідання підкреслювалася і наявність перспектив для двостороннього співробітництва в галузі досліджень та реалізації комерційних космічних проектів [440].

Уряд України та Уряд США, який діяв через Агентство США з міжнародного розвитку (АМР США), шляхом укладення Меморандуму про взаєморозуміння щодо основних напрямів та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку у 2012 р. та в рамках Угоди між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво від 7 травня 1992 р. сприяли і реалізації програми допомоги Україні з боку АМР США.

Основними напрямками співробітництва із зазначенням конкретних заходів щодо їх реалізації у Меморандумі були окреслені такі: 1) Економічне зростання; 2) Справедливе та демократичне врядування; 3) Інвестиції у людський капітал; 4) Комплексні ініціативи (антикорупційна діяльність, правозахисна діяльність громадянського суспільства, реформування судочинства, боротьба з торгівлею людьми і т.д.) [245]. Таким чином документ регламентував основні кроки сторін у розвитку основних сфер українсько-американського стратегічного партнерства на наступні кілька років.

Регламентації у той же період потребували і гарантування ядерної безпеки в Україні. 26 вересня 2011 р. Міністр закордонних справ К.Грищенко та Держсекретар США Г.Клінтон підписали Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом США щодо співробітництва в питаннях ядерної безпеки [358]. Укладення Меморандуму було досягненням у розвитку українсько-американського стратегічного партнерства з огляду на те, що у липні того ж року Україна і США у Вільнюсі не змогли підписати меморандум з ядерної безпеки. Окремі експерти охрестити цей факт „Вільнюським конфузом” та висловили припущення, що „це ускладнення у відносинах зі

стратегічним партнером в питанні, яке має принципове значення для розвитку двосторонніх відносин” [504]. Проте, в рамках вересневого офіційного візиту Президента України В.Януковича до Меморандум було укладено.

Під час проведення переговорів з питань підписання документу з ядерної безпеки у МЗС України була розроблена окрема стратегія із ефективним використанням внутрішньополітичної ситуації, яка на той момент склалася в США. На тлі фінансової реформи, перенесення строків масового виведення американських військ з Афганістану, стало зрозуміло, що Б.Обамі для перемоги на виборах потрібні були реальні досягнення у сфері безпеки, бо ще на початку свого президентства він визначив пріоритетним напрямком роботи своєї адміністрації боротьбу з ядерною загрозою. Тому факт підписання Меморандуму, в результаті якого Україна погодилася вивести весь високозбагачений уран (ВЗУ), став ілюстрацією успішності політики Б.Обами.

Меморандум про взаєморозуміння між урядом України та урядом США щодо співробітництва в питаннях ядерної безпеки мав і позитивні моменти для української сторони. По-перше, Україна позбавилася високозбагаченого урану, збереження якого несло певні загрози для країни. По-друге, вітчизняні науковці в обмін на ВЗУ з України отримували технології та низько збагачений уран, за допомогою яких вони могли проводити свої дослідження.

У сфері розвитку ядерних технологій показовою стала співпраця у процесі будівництва ядерної установки на території Національного наукового центру „Харківський фізико-технологічний інститут”. 30 квітня 2011 р. у ньому відбулися загальноміські слухання на цю тему, а вже 18 травня рішенням сесії Харківської міської ради депутати схвалили розміщення у П’ятихатках цієї дослідної ядерної установки. 15 лютого 2012 р. Кабінет Міністрів України затвердив проект, будівництво установки стало спільним проектом ХФТІ та Орегонської національної лабораторії (США). Будівництво було завершено на початку весни 2014 р., про це йшлося у Спільній заяві України та США за підсумками третього саміту з ядерної безпеки у Гаазі від 24 березня.

Планувалося, що установка забезпечить Україну новими дослідницькими можливостями і здатністю виробляти ізотопи для промислового та медичного використання. Також підкреслювалося, що Сполучені Штати продовжать надавати технічну підтримку для установки-джерела нейтронів [472].

Підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом США щодо співробітництва в питаннях ядерної безпеки також зміцнило позиції нашої держави на міжнародній арені, зокрема в газових переговорах з Росією (наміри представників енергетичних компаній США видобувати в Україні сланцевий газ). З американської сторони також було окремо підтверджено подальше сприяння євроінтеграції України.

Успіх України в США спричинив ланцюгову реакцію і опосередковано призвів до позитивних зрушень на російському та європейському векторах зовнішньої політики. Зокрема, можна припустити, що ці кроки опосередковано сприяли спаду напруженості у відносинах України й Росії. Під час візиту до Росії Президент України не змінив своєї позиції у складних україно-російських питаннях. А як показує досвід, апеляція до більш тісних контактів зі Сполученими Штатами робить Москву більш поступливою щодо України (українсько-російський діалог було зосереджено на енергетичних питаннях).

Важливим питанням у зовнішній політиці адміністрації Б.Обами була і військова операція в Афганістані. Виходячи з предмету даного дослідження, необхідно зупинитися і на українсько-американській взаємодії з цього питання у рамках розвитку стратегічного партнерства. Яскравим прикладом участі України у процесі стабілізації регіону Великого Близького Сходу може стати Угода (СС-UP-1202IA02) між Міністерством оборони України та Міністерством оборони США про виконання додаткових положень до Договору про взаємозабезпечення матеріально-технічними засобами та обмін послугами між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки від 23 січня 2013 р.

У документі відзначалося, що військові відомства сторін з метою підвищення рівня захищеності національних сил в Ісламській Республіці Афганістан, через посилення співробітництва в сфері логістики, погодились на взаємний обмін логістичним забезпеченням, ресурсами та послугами [485]. Угоду було підготовлено та підписано на базі вже діючого Договору про взаємозабезпечення матеріально-технічними засобами та обмін послугами між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки від 19 листопада 1999 року (US-UP-01). Всі положення Угоди було передбачено застосовувати виключно для проведення трансакцій в Афганістані або під час підготовки до направлення до Афганістану. В той же час така співпраця стала важливим досвідом українсько-американської взаємодії та координації заходів оборонних відомств сторін і при виникненні інших надзвичайних ситуацій, в тому числі кризових явищ на сході України, при вирішенні яких наша сторона гостро потребує такого виду допомоги, яку Україна надавала США в Афганістані.

Не дивлячись на внутрішньополітичні труднощі та кризові явища на східних кордонах, Україна на сьогодні активно співпрацює з США у проведенні миротворчих операцій, операцій із підтримання миру та забезпечення безпеки як на багатосторонньому так і на двосторонньому рівні, що може свідчити про дійсно стратегічний рівень українсько-американського партнерства.

Тоді ж активно розвивалося і співробітництво між сторонами у сфері забезпечення атомної енергетики, гарантування безпеки та наукових досліджень у сфері мирного використання атому. Після вирішення питання про високозбагачений уран, сторони підійшли до оновлення договірної бази у сфері забезпечення безпеки „мирного атому”. 17 жовтня 2013 р. на засіданні Уряду було прийнято проект розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення проекту Угоди (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про продовження дії Угоди між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки щодо підвищення експлуатаційної безпеки, зниження ступеня ризику експлуатації та зміцнення

систем регулювання цивільних атомних об'єктів в Україні від 25 жовтня 1993 року”, розроблений Міненерговугілля.

Метою зазначеного розпорядження стало продовження дії Угоди від 25 жовтня 1993 р., термін дії якої закінчувався 25 жовтня 2013 р. Необхідність прийняття акта була викликана тим, що в рамках домовленостей реалізовувався Проект кваліфікації ядерного палива для України, який мав на меті здійснення низки заходів з диверсифікації джерел ядерного палива для українських АЕС та підвищення їхньої безпеки (Проект тривав до кінця 2015 р. включно). Відповідно до розпорядження, термін дії Угоди продовжувався на наступні п'ять років – з 25 жовтня 2013 р. до 25 жовтня 2018 р.

Нота Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні від 24.09.2013 № 407, разом із позитивною нотою-відповіддю Української сторони, стала Угодою (у формі обміну нотами) [260].

У процесі реалізації масштабних реформ після перемоги Революції гідності та через військову агресію Росії й сепаратистський заколот на Сході, наша держава гостро потребувала міжнародної підтримки своїх прагнень, особливо фінансової допомоги. Ще до проведення президентських виборів Україна звернулася до міжнародних фінансових інституцій та своїх стратегічних партнерів із питанням про надання розширеного кредитування Україні. Після завершення переговорів, Україна та США 14 квітня 2014 р. уклали Угоду про гарантії запозичення, що набрала чинності для України з 13 травня 2014 р.

США, які діяли через Агентство США з міжнародного розвитку (АМР США), брали на себе зобов'язання надати гарантії за деякими платіжними зобов'язаннями у зв'язку із новим боргом, що Україна очікувала одержати [481]. Ця гарантійна програма допомоги мала на меті підтримку програми економічних реформ України, що підтримується МВФ, АМР США та іншими членами міжнародної спільноти, підтримку подальшого доступу України до ринків капіталу та надати Україні зовнішнє фінансування за припустимими

ставками. Метою цієї Угоди стало закріплення прав та зобов'язань Сторін у зв'язку із гарантійною програмою допомоги, описаною в документі.

Документ містив два додатки. У 1-му додатку містилися бланки типових документів необхідних у процесі реалізації Угоди. Додаток 2 містив важливі для надання Україні такої фінансової допомоги умови. Адже Угода про гарантії запозичення була укладена сторонами для підтримки економічних реформ, що при їх реалізації допоможуть відновити господарську активність та розширити економічні можливості для громадян України, а Гарантії запозичення, випущені за цією Угодою, матимуть більший ефект, якщо вони будуть частиною більш широких ініціатив щодо реформ скоординованих Урядом України.

Умови запозичень, спрямовані на очікувані реформи згідно програми МВФ, стосувалися сфери макроекономічної стабільності, системи соціального захисту, субсидування в енергетичному секторі та сфери боротьби з корупцією, так само як і пом'якшення впливу цих реформ на найбідніші українські домогосподарства. Якщо інше не було погоджене АМР США у письмовій формі, ці умови виконуються до початку маркетингу Прийнятних облігацій.

Уряд США обумовив надання фінансових гарантій Україні цілою низкою важливих умов, які потенційно були спрямовані на досягнення прогресу у реформуванні вітчизняної економічної та політичної системи і в той же час гарантували захист найуразливіших верств українського населення та забезпечення належного рівня соціальних гарантій.

США активно підтримують реформи в Україні й надаючи технічну допомогу у процесі їх практичної реалізації. Так, 13 березня 2015 р. було укладено Угоду між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про допомогу у галузі правоохоронної діяльності та кримінальної юстиції. Даним документом сторони започаткували програму, спрямовану на підтримку реформ у галузі правоохоронної діяльності і кримінальної юстиції в Україні, та домовилися сприяти її реалізації шляхом виконання спільних проектів.

У відповідності із домовленостями, закріпленими у документі, Уряд США мав виділити кошти у розмірі 26 358 тис. доларів США у 2015 р. У подальшому додаткове фінансування надаватиметься Сполученими Штатами за умови досягнення прогресу в реалізації цілей цієї програми та наявності коштів. Сторони погодилися, що додаткове фінансування може бути надане для реалізації зазначених цілей на тих самих умовах, що викладені в Угоді, без подальшої необхідності вносити до документу зміни та доповнення. Про надання додаткових ресурсів на підтримку цих програм Уряд США повідомлятиме Уряд України дипломатичною нотою на адресу МЗС України.

Допомога, яка надається українській стороні за цією Угодою, призначена для підтримки реформ та розвитку потенціалу у галузі правоохоронної діяльності та кримінальної юстиції в Україні і передбачає реалізацію таких програм (проектів):

1. Реформування правоохоронних органів та підвищення ефективності службової діяльності (16 722 тис. доларів США).
2. Реформування галузі кримінальної юстиції та боротьба з корупцією (9 636 тис. доларів США).

Моніторинг і оцінка проектів, що реалізуються в рамках цієї Угоди, здійснюватимуться на регулярній основі. Прогрес оцінюватиметься відповідно до критеріїв успішності, які визначатимуться для кожного проекту.

Уряд України сприятиме реалізації проектів згідно з Угодою шляхом забезпечення фінансування адміністративних та інших подібних витрат на забезпечення роботи працівників українських відомств, а також шляхом набору та утримання на службі кваліфікованих працівників [477].

Таким чином, сторони регламентували практичні заходи із допомоги Україні у вирішенні таких актуальних завдань як реформування сфери юстиції та запровадження дієвих механізмів у сфері боротьби з корупцією і відмиванням грошей. Підписання таких документів підтверджує високий рівень українсько-американського стратегічного партнерства.

В рамках подальшої підтримки процесу реформування в Україні сторонами було підписано другу угоду про надання гарантій міжнародним кредитам України 18 травня 2015 р. (набрала чинності для України 26 травня 2015 р.).

Відповідно до документу, США надавали гарантії за деякими платіжними зобов'язаннями у зв'язку із новим боргом, що Україна очікувала одержати. Ця гарантійна програма допомоги мала на меті підтримку програми економічних реформ України, що підтримується МВФ, АМР США та іншими членами міжнародної спільноти, підтримку подальшого доступу України до ринків капіталу та надання Україні зовнішнього фінансування за припустимими ставками. Метою Угоди стало закріплення прав та зобов'язань сторін у зв'язку із гарантійною програмою допомоги [482].

З урахуванням умов цієї Угоди, АМР США випускає Гарантії у зв'язку із платіжними зобов'язаннями України за Прийнятними облігаціями. Гарантії випускаються відповідно до Розділу III Закону про асигнування на Державний департамент, закордонні операції та пов'язані програми від 2015 р. (Div. J, P.L. 113-235) та Акта про підтримку суверенітету, цілісності, демократії та економічної стабільності України від 2014 року [658]. Гарантії становлять, за внутрішнім законодавством США, зобов'язання Сполучених Штатів Америки.

Оскільки Угода про гарантії запозичення визначена сторонами як документ, підписаний для підтримки економічних реформ, що допоможуть відновити економічну активність та розширити економічні можливості для громадян України (як і аналогічна Угода 2014 р.), до Уряду України також було закріплено низку умов її реалізації. Американська сторона тісно прив'язує надання гарантій по кредитних зобов'язаннях України перед світовими кредиторами до досягнення практичного прогресу у найактуальніших для української держави реформах на її шляху розбудови демократії та інтеграції у європейські та євроатлантичні структури.

Як вже відзначалося вище, в рік вступу України до СОТ, наша держава і США підписали Угоду про торговельне та інвестиційне співробітництво

(TICA). TICA запровадила функціонування Ради з торгівлі та інвестицій (TIC). Ця рада стала основним форумом для дискусій з питань торгівлі та інвестицій обох країн. 28 травня 2015 р. Міністр економічного розвитку і торгівлі України А.Абромавичус і Заступник торговельного представника США Л. Деніел Маллейні після завершення п'ятого засідання ТІС оприлюднили Спільну заяву щодо його основних результатів.

У ній зазначено, що Сторони провели дискусії стосовно усунення перешкод, які існують на шляху зростання двосторонньої торгівлі та інвестицій і обговорили кроки, які сприятимуть розширенню можливостей співпраці. Україна та США визнали позитивний ефект на торгівлю між країнами, що справить Генеральна система преференцій (ГСП) у разі її відновлення. Окрім того, було проведено переговори щодо переваг використання багатосторонніх механізмів для зростання експортного потенціалу України, зокрема таких як ухвалення Угоди СОТ „Про сприяння торгівлі” та приєднання до Угоди СОТ „Про державні закупівлі”. Уряд України з вдячністю відзначив роль технічної допомоги США у прискоренні розвитку торговельних стосунків України.

Україна й Сполучені Штати також обговорили переваги впровадження електронної системи відшкодування ПДВ. Сторони відзначили важливість подальшого прогресу у сфері захисту прав інтелектуальної власності та правозастосування. Було підкреслено і важливість активізації спільної роботи з припинення використання неліцензійного програмного забезпечення урядовими органами України. Аби забезпечити досягнення прогресу на шляху торговельної та інвестиційної співпраці, українська й американська сторони запланували посилити контакти на технічному рівні [439].

Важливою подією у розвитку українсько-американського співробітництва в економічній сфері стало і проведення сторонами традиційного Бізнес форуму у середині липня 2015 р. Підводячи його підсумки, Міністр економіки України А.Абромавичус оголосив про укладення низки великих угод між бізнесменами США і України. На сьогодні американські інвестори в Україні, в основному,

цікавляться сільським господарством, сферою високих технологій, у тому числі в промисловості оборонного призначення, відзначав міністр. Передбачалося і укладення ще трьох великих угод під час Вашингтонського двостороннього ділового форуму. „Позитивно те, що з боку американських інвесторів є великий інтерес до України. І під час форуму було оголошено про декілька угод”, - зазначив А.Абромавичус. Він підкреслив, що „американський фонд прямих інвестицій Horizon Capital оголосив про вкладення коштів у найбільший український портал електронної торгівлі rozetka.ua”. Також міністр економічного розвитку зазначив, що „компанія Amazon.com оголосила про інвестиції в будівництво порту в Україні” [2].

Покращенню динаміки розвитку українсько-американського стратегічного партнерства були покликані сприяти і домовленості щодо угоди з США про „відкрите небо”. У першій половині 2015 р. Сторони розробили текст відповідного документу, і Кабінет міністрів України схвалив проект угоди про лібералізацію ринку повітряних перевезень та запровадження принципу „відкритого неба” з США 8 липня 2015 р. (розпорядження Кабміну № 703-р). Крім того, Кабмін уповноважив на підписання вищезазначеної угоди Міністра інфраструктури України А.Пивоварського.

Як повідомили у прес-службі Мінінфраструктури, до укладення цієї угоди авіастосунки між Україною та США регулювалися угодою від 2000 р., де існували істотні обмеження. А дозвіл на польоти з України у США мала тільки авіакомпанія – МАУ, що виконувала рейс Київ - Нью-Йорк. З американського боку жодна авіакомпанія рейсів в Україну не виконувала. Такий стан у сфері авіаційних перевезень не міг задовольняти сторони тому процес запровадження у дію нових домовленостей було проведено швидко. Угоду між урядами України і США про повітряні перевезення було підписано у Вашингтоні 14 липня 2015 р. А вже 4 листопада того ж року Верховна Рада ухвалила закон „Про ратифікацію Угоди між урядом України та урядом Сполучених Штатів Америки про повітряні перевезення”, і його підписав Президент України [127].

Відповідно до Угоди, кожна сторона визнає дійсними сертифікати льотної придатності та свідоцтва, які видані або визнані дійсними іншою стороною. Також в Угоді зазначено, що у випадку дій або загрози дій, пов'язаних з незаконним захопленням повітряних суден або інших дій, спрямованих проти безпеки пасажирів, екіпажу, повітряних суден, аеропортів або аеронавігаційних засобів, Сторони надаватимуть одна одній допомогу [478]. Це набуло особливої актуальності після низки терактів, зокрема, у Парижі наприкінці листопада 2015 р., та активізації боротьби світового співтовариства із радикальними ісламістами.

Досягнуті домовленості у сфері авіаційних перевезень дають змогу спростити процедуру виконання рейсів, що сприятиме й подоланню кризових явищ у галузі авіаперевезень на українському ринку, які викликані, в тому числі, й запровадженням санкцій з боку Російської Федерації щодо виконання польотів українськими компаніями на її територію.

Не останню роль у формуванні основних принципів нормативної бази українсько-американських відносин відіграє й законодавчий орган США. Показовим у цьому сенсі став Акт на підтримку свободи України 2014 р. (Ukraine Freedom Support Act of 2014). Автором документу виступив сенатор Р.Менендес, законопроект було ухвалено 11 грудня 2014 р. „Акт на підтримку свободи в Україні” зменшував залежність України від російського газу й передбачав надання допомоги українському війську та біженцям. Окрім того, було передбачено запровадження нових санкцій проти РФ. Закон дозволяв посилювати тиск на оборонну, енергетичну і фінансову галузі російської економіки. Велику роль у розробленні та прийнятті цього Акту відіграла й українська діаспора США, чиї активісти створили сайт із рекомендаціями, як допомогти законопроектові бути проголосованим, і відображали на ресурсі весь шлях від розробки до прийняття та підписання документу.

Аналізуючи безпосередньо зміст прийнятих документів, слід відзначити, що законопроект Сенату № S.2828 було спрямовано на захист України, Грузії і

Молдови та країн регіону від російської агресії – як воєнної, так і енергетичної, доручав Президенту США запровадити санкції проти Російської Федерації. Документ передбачав допомогу Україні: у військовому, оборонному та інших секторах; внутрішньо переміщеним особам. Також доручалося Держсекретарю США співпрацювати з українськими чиновниками, аби допомогти Україні знизити залежність від імпорту природного газу з Російської Федерації. Актом передбачалося і посилення телерадіомовлення на країни колишнього Радянського Союзу з метою протидії російській пропаганді.

12 грудня Палата Представників ухвалила законопроект, що майже повторював зміст S.2828. Він отримав № H.R.5859 [659], а автором документу стала конгресмен М.Каптур, і цей варіант документа після голосування було підписано Президентом США Б.Обамою. У порівнянні з початковим текстом, з нього було вилучено положення щодо надання Україні статусу головного союзника США поза рамками НАТО із зауваженням, що це є прерогативою адміністрації президента США. Крім того, зазнали поправок формулювання щодо санкцій проти Росії. З іншого боку, передбачалося виділення 350 млн. дол. на військову підтримку України.

Згідно із коментарем МЗС України, прийнятим Законом передбачається можливість надання Україні військової техніки і послуг, у т.ч. протитанкового озброєння, радарних систем для боротьби з артилерією, тактичних розвідувальних БПЛА, захищених засобів зв'язку, а також допомоги з навчання українських військових.

У бюджеті США також закладалися кошти, аби надати Україні технічну допомогу у сфері зміцнення енергетичної безпеки та розвитку громадянського суспільства. Аби зменшити залежність України від експорту енергоносіїв, США допомагатимуть Уряду України у розробці середньо- та довгострокових планів з підвищення енергоефективності та виробництва енергії. З цією метою у 2016-2018 фінансових роках передбачені видатки у розмірі 50 млн. дол. На

розвиток в Україні громадянського суспільства, незалежних ЗМІ та боротьбу з корупцією було передбачено виділити ще 20 млн. дол.

Прийняття Конгресом згаданого закону Україна могла розцінювати як чіткий сигнал підтримки реформ та обраних шляхів досягнення вітчизняних національних інтересів з боку американських законодавців та американського народу, а також знак солідарності з українським народом у його прагненні самостійно обирати власне майбутнє.

Таким чином, чинні двосторонні договори створюють достатньо широке політико-правове поле для розвитку українсько-американських відносин на ключових напрямках двостороннього співробітництва. В той же час, національні й безпекові інтереси України, а також потреба оптимізації рівня міждержавного стратегічного партнерства вимагають розроблення й укладення нових двосторонніх міжнародно-правових інструментів. Тому й надалі варто активізувати перманентний процес узгодження низки проектів українсько-американських міжнародних договорів, що охоплюють ключові напрямки двостороннього співробітництва, зокрема на рівні політичного діалогу, у безпековій, військовій, правоохоронній, науково-технічній сфері тощо.

Водночас, підсумовуючи аналіз нормативної бази українсько-американських міждержавних відносин, слід відзначити також, що вона за час від проголошення незалежності України загалом сформувалася, пройшла кілька етапів становлення і в цілому відповідає задекларованому сторонами рівню стратегічного партнерства. Взаємини між Україною і США мають достатньо розвинуту договірну базу відносин (за інформацією Посольства України в США - близько 150 діючих документів на кінець 2015 р.). Нормативно-правова база двосторонніх відносин охоплює широкий спектр галузей українсько-американського співробітництва, в т.ч. торговельно-економічну, науково-технічну, гуманітарну, правоохоронну та ін.

Розбудова нормативної стосунків із західними державами, й передусім зі США, створювала умови для відновлення давніх політичних, економічних,

культурних зв'язків України з провідними державами світу, прискорення політичної демократизації, проведення ринкових реформ та оздоровлення національної економіки. Водночас таке співробітництво стало підґрунтям для розширення участі України в світових та європейських структурах й інтегрування її господарства до світового економічного простору. В цьому контексті особливе значення для України мали й матимуть відносини зі Сполученими Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій.

3.2. Головні напрями формування стратегічного партнерства: міжнародно-політичний і безпековий вимір

Результатом процесів глобалізації стало те, що нині жодна країна не може існувати відокремлено від міжнародного співтовариства, оскільки значно підсилилася політична та економічна взаємозалежність світових гравців. Саме тому по здобутті незалежності Україна змушена була залучитися до цих процесів задля збереження власного суверенітету та забезпечення реалізації державних національних інтересів.

США тоді посіли місце єдиної супердержави у міжнародних відносинах постбіполярного світу. Американські інтереси поширилися практично на всю земну кулю. У контексті своєї європейської політики Сполучені Штати поступово почали відводити Україні окреме місце, тому можна стверджувати, що окреслилася обопільна зацікавленість у розбудові конструктивних двосторонніх міждержавних відносин.

Поява 24 серпня 1991 р. на політичній карті світу незалежної Української держави не могла не вплинути на перебіг глобальних процесів. Останні, в свою чергу, теж здійснювали вплив на долю України.

Протягом першого десятиріччя історії незалежної України формування основних засад, концептуальних підходів міжнародної діяльності

здійснювалось, головним чином, на основі ствердження механізмів погодження суперечливих інтересів різних груп української політичної еліти. Тим самим підтверджувалась загальна тенденція повільного розмивання демаркаційної лінії між класичною зовнішньою та внутрішньою політикою.

Політична глобалізація, на відміну від економічної, відразу почала впливати як на внутрішньополітичне становище України, так і на її зовнішню політику. Зіткнення з політичним тиском, якому наша держава піддавалась на міжнародній арені до її остаточної відмови від ядерної зброї, вимагало швидкого досягнення національного консенсусу. Водночас формування дійсно глобальної системи міжнародних відносин висувало імперативи окреслення чіткого кола національних інтересів у різних регіонах світу, виділення зовнішньополітичних пріоритетів і ключових партнерів.

Отже, Україні протягом першого десятиліття своєї незалежності доводилося паралельно вирішувати принаймні дві стратегічно важливі задачі. З одного боку, розбудувати суверенну національну державу, а з іншого, - одночасно включатись до різних інтеграційних угруповань. Окремо в загальному обсязі зовнішньополітичних завдань, що постали перед нашою державою, виділялася розбудова партнерських відносин з США.

Україна посідала різне місце за пріоритетністю у зовнішній політиці адміністрацій американських президентів. Нерідко визначальним фактором місця України в зовнішньополітичній стратегії США було те, наскільки наша держава „вписувалася” чи не „вписувалася” в неї.

Для США це був період переоцінки зовнішньополітичних пріоритетів. Державний департамент, де традиційно домінували „русоцентристи” дотримувався „промосковської тенденції”, демонструючи нерозуміння певних політичних процесів, що відбувалися на пострадянському просторі.

З іншого боку, низка американські політиків і міжнародників, переважно неоконсерватори й представники школи „політичного реалізму” - Д.Чейні, З.Бжезінський, Г.Кіссинджер та інші усвідомлювали необхідність встановлення

з Україною повномасштабних відносин. Однак протягом майже всього президентства Дж.Г.В.Буша вони були в меншості.

Практичним втіленням такої позиції можна вважати факт, що у 1992 р. керівництво МВФ наполягало, щоб уже суверенні пострадянські держави залишаючись у межах рубльової зони. А після проведення 1 грудня 1991 р. Всеукраїнського референдуму на підтримку Акту проголошення незалежності України, США висунули низку вимог для міжнародно-політичного визнання нашої держави, головною з яких була вимога позбутися ядерної зброї.

На той час було вже зрозуміло холодна війна пішла у минуле. Президент Дж.Г.В.Буш закликав до будівництва „нового світового порядку”, але при цьому його метою не було створення нової моделі міжнародних відносин, яка б замінила базовану на національних державах Вестфальську модель. Він мав на увазі інше: зміну характеру відносин між державами.

Як Дж.Г.В.Буш, так і Державний секретар США Дж. Бейкер та Радник президента США з національної безпеки Б.Скоукрофт, розуміли, що закінчення холодної війни надало шанс для встановлення прецедентів, які можуть призвести до виникнення більш упорядкованого й менш насильницького міжнародного середовища. Задля створення більш безпечних умов у світі, Дж.Г.В.Буш підписав із Кремлем два договори про стратегічні ядерні озброєння – СНО-1 та СНО-2.

Але початковий етап трансформаційного процесу позначився практичною відсутністю доктринального забезпечення зовнішньої політики США на пострадянському просторі. Українське питання розглядалося як складова російського (радянського) напрямку. В цьому контексті перед офіційним Вашингтоном стояло питання контролю над ядерним потенціалом колишнього СРСР та збереження стабільності на пострадянському геополітичному просторі, недопущення відродження наддержавної могутності Росії.

При вирішенні цих завдань до проводу Сполучених Штатів мало прийти розуміння того, що Україна може стати важливою державою при побудові

системи європейської безпеки, але для цього потрібен був час. Насправді ж, оскільки загроза ядерного нападу для США, в зв'язку з розпадом СРСР, набула нового змісту, у Білому Домі дійшли таких висновків: по-перше, стався перехід від небезпеки ядерного нападу з боку СРСР до несанкціонованого або випадкового ядерного удару з боку однієї з пострадянських держав; по-друге, для США залишилася небезпека можливої модернізації ядерних арсеналів колишнього СРСР; по-третє, серйозною стала загроза поширення ЗМВ, причому як шляхом її безпосередньої передачі в „треті руки”, так і внаслідок участі фахівців-ядерників з колишнього СРСР.

Задля нейтралізації цих небезпек 19-27 листопада 1991 р. Конгрес США з ініціативи сенаторів С.Нанна і Р.Лугара схвалив „Акт 1991 року про скорочення радянської ядерної загрози”, що після підписання Дж.Г.В.Бушем набув чинності 12 грудня й був покладений в основу „Програми спільного зменшення загрози” (програми Нанна – Лугара) [603].

З моменту набуття незалежності Україна послідовно виявляла прагнення підтримувати тісні відносини зі США. Перші кроки на міжнародній арені незалежна Україна робила під пильним наглядом з боку США.

Ще відколи окремі аналітичні школи США стверджували неминучість проголошення незалежності України, при цьому її геополітичну важливість для гарантування безпеки в регіоні ЦСЄ [679,р.10]. А передумовою успішного розвитку України вважалась підтримка її з боку США, оскільки, за прогнозами, без такої підтримки шлях України до незалежності пролягав би крізь міжетнічні конфлікти та економічну кризу, що, в свою чергу, призвело б до потрясінь та нестабільності в регіоні. Разом із тим, багато хто вбачав в незалежній Україні небезпеку для стабільності регіону. Цим пояснюється досить суперечливе ставлення до України з боку США, які були обережними в питаннях, що стосувалися статусу нашої держави в міжнародній політиці.

Так, під час зустрічі Міністра закордонних справ УРСР А. Зленка із заступником шефа відділу Держдепартаменту США з питань Радянського

Союзу К.Кемманом у вересні 1990 р., на запитання українського дипломата про можливість розширення зв'язків США з Україною, йому відповіли, що Білий Дім підтримує відносини з СРСР, а зв'язки з республіками мають бути узгоджені з офіційною Москвою [133,с.348]. Цей приклад є свідченням того, що до кінця 1991 р. офіційні кола США перебували в досить неоднозначній ситуації: з одного боку, перед ними стояла настанова не робити жодних кроків, які б могли загрожувати стабільності Радянського Союзу, а з іншого – вони не могли не помітити прагнення до незалежності в Україні.

На час проголошення незалежності Україна становила надзвичайно мілітаризовану державу. З огляду на непередбачуваність поведінки нової незалежної держави, вирішення питання про долю української ядерної зброї на початковому етапі відносин стало пріоритетним для США. Тому налагодити партнерські взаємини зі США Києву вдалося не одразу. Майже до середини 1993 р. Білий Дім займав жорстку позицію щодо України: США наполягали на швидшій ратифікації Договору СНО-1 та на приєднанні України до ДНЯЗ.

Слід зазначити, що така позиція американської правлячої еліти в цілому відповідала й інтересам Української держави. Тому одним із перших кроків України стала практична реалізація курсу на її без'ядерний статус, що забезпечував підвищення її авторитету як надійного партнера [194,с.28-29]. Лише слідуючи такій політиці, можна було розраховувати на сприяння міжнародного співтовариства українському державотворчому процесу.

Курс на без'ядерний статус України був проголошений в Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р., яка засвідчила прагнення України дотримуватись трьох без'ядерних принципів[93]. Прагнення набути без'ядерного статусу було підтверджено і в наступних документах Верховної Ради, зокрема в Заяві про без'ядерний статус України від 24 жовтня 1991 р., де проголошувалась низка положень, які визначили позицію України в сфері ядерного роззброєння [129].

Водночас офіційним Києвом наголошувалося на тому, що: 1) Україна вважає себе повноправним власником ядерної зброї; 2) Україна усвідомлює усю відповідальність за ядерний арсенал; 3) Україна дотримуватиметься трьох без'ядерних принципів. Вже тоді, згідно угоди про спільні заходи щодо ядерної зброї, підписаної між Україною, Росією, Білоруссю та Казахстаном 21 грудня 1991 р., почалося вивезення тактичних ядерних боеголовок з України в Росію.

Однак на той час Росія технічно була не в змозі прийняти на своїй території таку кількість ядерних боезарядів, причому з'являлась інформація в ЗМІ, що Кремль не знищував ядерний арсенал за Договором СНО-1. Тому 12 березня 1992 р. Президент України Л.Кравчук заявив про призупинення виведення тактичної ядерної зброї з території України, що було підтверджено у Постанові Верховної Ради від 9 квітня „Про додаткові заходи забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу”.

Документ також рекомендував „Президенту України вступити в переговори з керівниками ядерних держав світу щодо комплексного розв'язання проблем, пов'язаних з ліквідацією ядерної зброї, беручи до уваги необхідність забезпечення якомога швидшого введення в дію Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь 1991 року” [346]. Щоправда невдовзі, згідно Угоди між державами-учасниками СНД щодо Стратегічних сил від 30 грудня 1991 р. [473], вивезення тактичної ядерної зброї до Росії відновилось (процес було завершено до кінця травня 1992 р.).

США тоді розраховували вирішити українську ядерну та інші проблеми пострадянської спадщини за посередництва Росії. Протягом першого, умовно виділеного нами, етапу розвитку україно-американських відносин у Білому Домі домінував підхід „Росія насамперед” („Russia first”), або й навіть „Росія виключно” („Russia only”). Серед американського політикуму запанувала думка, що результат демократичної трансформації Росії майже автоматично визначатиме успіх (або ж провал) перехідного періоду і в інших пострадянських державах, включно з Україною.

Виходячи з власних національних інтересів, які тимчасово збігалися, хоч і не були тотожними, США й Росія посилили тиск на Україну з метою спонукати її ліквідувати арсенали ядерної зброї. Це змусило керівництво України, в свою чергу, міцно вхопитися за неї, адже саме з наявністю ядерної зброї на території держави пов'язувалися надії на збереження її суверенності від РФ.

У квітні 1992 р. до Києва прибули спеціальний помічник президента США з питань безпеки Е.Х'юїтті й заступник міністра оборони США П.Вулфовіц, які окреслили позицію США щодо ядерного питання. Треба відзначити, що весь процес переговорів стосовно ракетно-ядерного роззброєння України пройшов у дусі як пропозицій і обіцянок, так і погроз, тиску й ультиматумів з боку США. На тлі безумовної відмови від ядерної зброї Білорусі та Казахстану, США й Росія не хотіли чути про вимоги України й продовжували політику тиску на неї. Тому на московських переговорах 11 квітня 1992 р. щодо майбутнього ядерної зброї (за участі Білорусі, Казахстану, Росії та України) українська сторона висунула вимоги щодо вивезення ядерної зброї зі своєї території: надання гарантій національної безпеки Україні з боку ядерних держав, фінансова допомога та отримання компенсації у вигляді палива для АЕС.

І все ж Державному секретарю США Дж.Бейкеру вдалося успішно провести Лісабонську конференцію з питання технічної допомоги новим незалежним державам, під час якої 23 травня 1992 р. був підписаний протокол до Договору про СНО-1 [579,р.658-665]. Згідно ст. V Лісабонського протоколу, Україна з об'єкта згаданого Договору перетворилася на його повноправного суб'єкта й, разом із Білоруссю та Казахстаном, взяла на себе зобов'язання приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава [360].

Переможні для В.Клінтона результати президентських виборів 8 листопада 1992 р. обнадіяли українських політиків щодо пом'якшення позиції США в питанні ядерного роззброєння. Дійсно, перед новою адміністрацією постала дилема: продовжувати на українському напрямкові проросійську політику Дж.Г.В.Буша, чи віднайти нові підходи до українсько-американських відносин.

В.Клінтон спершу наслідував курс свого попередника. На відміну від прогнозів українського істеблішменту щодо зміни позиції адміністрації В.Клінтона стосовно ядерного роззброєння України, вона не тільки не змінилась, а й стала жорсткою: США були готові віднести нашу державу до „країн-ізгоїв”.

На той час в американському політикумі щодо України продовжували домінувати дві протилежні концепції. Речник першої – З.Бжезінський вважав, що Україна – ключовий чинник європейського розвитку, основна перешкода поширенню влади Росії на пострадянському просторі [587]. Йому опонував один із фундаторів неоконсерватизму – І.Крістол, на чю думку Україна була приречена стати напівпротекторатом Росії [676, р. 369-372].

„Пробним каменем” з боку США став візит 16-19 лютого 1993 р. колишнього Президента США Р. Ніксона до Києва, де він провів зустрічі з Президентом України Л.Кравчуком та Прем’єр-міністром України Л.Кучмою.

Для США питання ядерного роззброєння України було принциповим: лише Росія має володіти ядерною зброєю. Така політика Білого Дому була продиктована низкою мотивів: по-перше, офіційний Вашингтон побоювався, що ядерна зброя може бути нелегально продана за кордон, насамперед „країнам-ізгоям”; по-друге, наявність ядерної зброї в кількох пострадянських республіках звела б нанівець спроби світового співтовариства регулювати процес режиму ядерного розповсюдження, а проголошений в рамках НБСЄ процес формування європейської безпеки був приречений на поразку.

„Демократична” ж Росія, своєю чергою, не бажала визнати Україну правонаступницею ядерної спадщини Радянського Союзу, а російські політтехнологи вдало використовували „проблемне ядерне питання” для дискримінації України на світовій арені. Та всі намагання Кремля щодо формування негативного іміджу України стали марними, коли 9 липня 1993 р. Верховна Рада РФ ухвалила постанову, що стверджувала „російський федеральний статус” Севастополя. До того ж ще 25 грудня 1991 р. Президент Росії Б.Єльцин видав указ, що передбачав використання атомної зброї без згоди

країн, на території яких вона була розміщена, й без консультацій з іншими учасниками СНД [340,с.66].

Щоправда, згадане рішення Верховної Ради РФ було негайно засуджене Б.Єльциним. Така зухвалість вищого органу законодавчої влади Росії не могла не викликати негативну реакцію світового співтовариства, зокрема і США: 20 липня 1993 р. Рада Безпеки ООН визнала, що постанова Верховної Ради Росії стосовно російського статусу Севастополя не має юридичної чинності. Для України ж це були докази небезпідставності її вимог щодо отримання гарантій безпеки з боку провідних ядерних держав.

Водночас посилення антидемократичних тенденцій у Росії певною мірою спричинили потепління в українсько-американських відносинах. Перспектива тісного співробітництва з Кремлем для Білого Дому ставала дедалі більш примарною. Адже Російська Федерація швидко перейшла до більш жорсткої й безкомпромісної політики самоутвердження в якості лідера на пострадянських теренах з претензією на здобуття статусу наддержавності.

Надалі адміністрація В.Клінтона все частіше сприймала Росію як загрозу національним інтересам США та з більшим розумінням поставилася до проблем України. Тому було вирішено розширити участь України в ініційованих США переговорах з розв'язання економічних, політичних і безпекових питань, які б призвели у свою чергу до вирішення т. зв. „ядерного питання”.

Вже в квітні 1993 р. Держдепартамент США виступив із заявою про необхідність та невідкладність „спільного подолання кризи довіри” в американсько-українських відносинах. Менш, ніж через місяць під час закритого засідання РНБ США було затверджено нову політичну стратегію стосовно України, що передбачала її підтримку задля перешкоджання домінуючій ролі Росії на пострадянському просторі [790,р.4].

А провісником зміни підходу США до України стали відвідини Києва 9 травня американською делегацією на чолі зі спеціальним радником Державного

секретаря США із зв'язків з СНД С.Телботом. Він заявив про бажання американської сторони розпочати новий етап у відносинах з Україною, підкреслюючи, що президентська адміністрація провела перегляд політики США щодо України. На відміну від попередніх переговорів, які концентрувалися на проблемі ядерної зброї, американський дипломат намагався окреслити основу для подальшого розвитку відносин з Україною, що встановилися б після вирішення ядерного питання.

У рамках нової стратегії С.Телбот запропонував проект Хартії партнерства, дружби і співробітництва між США і Україною. Але й тут всі деталі щодо „українського роззброєння” були узгоджені з російською стороною, а Київ у більшості випадків не був проінформований про такі консультації [459, с. 157].

Черговим кроком став візит Міністра оборони США Л.Еспіна-молодшого, який обговорював пропозиції щодо забезпечення міжнародного нагляду за процесом демонтування, переміщення та розподілу ядерних боєголовок. Важливим свідченням позитивних зрушень стало схвалення Конгресом США 30 вересня 1993 р. фінансової допомоги Україні в розмірі 350 млн. дол. США. До офіційного візиту в Україну 24-25 жовтня 1993 р. Державного секретаря США В.Кристофера міждержавний діалог було повністю відновлено.

Була досягнута домовленість про те, що США сприятимуть приєднанню України до ГАТТ й налагодженню її співробітництва з МВФ та МБРР. В.Кристофер запропонував, щоб Україна залучалася до програми „Партнерство заради миру”. Однак невдовзі в українсько-американських відносинах знову виникла напруженість, спричинена тим, що, на думку США, Україна непослідовно і не в повному обсязі виконувала зобов'язання, прийняті у Лісабоні 23 травня 1992 р. щодо Договору про СНО-I.

Після напруженого візиту до Києва 18 грудня 1993 р. заступника міністра оборони США В.Перрі й С.Телбота українська сторона відмовилась від проведення переговорів на рівні експертів, наголосивши при цьому на доцільності зустрічі на найвищому рівні [133, с.420]. 12 січня 1994 р. в Києві,

по дорозі до Москви, зупинився Президент США В.Клінтон. На Президента України було вчинено безпрецедентний тиск, С.Телбот згадував: „Клінтон та Кристофер, яким не властиво вичитувати глав держав, цього разу зробили виняток. Вони сказали Кравчуку так відверто, наскільки це було можливим, що коли він відмовиться від вже досягнутих домовленостей, то це стане серйозним регресом у відносинах України як із Росією, так і з США” [752,р.49]. За результатами зустрічі президентів України та США відбулася прес-конференція, під час якої В.Клінтон заявив, що всі боєголовки будуть вивезені з території України протягом двох-трьох років.

Через два дні в Москві президенти України, США і Росії підписали Тристоронню заяву та Додаток до неї щодо ліквідації ядерної зброї в Україні. США та Росія пообіцяли Україні після набуття чинності Договором СНО-1 та приєднання її до ДНЯЗ надати гарантії національної безпеки, що мали суто формальний характер. Передбачались також надання Україні допомоги для демонтажу ядерної зброї та зберігання матеріалів, що розщеплюються, а також сприяння реалізації вже існуючих угод стосовно надання такої допомоги; контроль представників Міністерства оборони України за знищенням стратегічних ядерних боєзарядів на території Росії; забезпечення Росією технічного обслуговування та експлуатації ядерних боєзарядів; надання Україні компенсації за вартість високозбагаченого урану з боку Росії та США, зокрема, у формі ядерного палива для українських АЕС; надання Україні американської фінансової допомоги у рамках програми Нанна-Лугара [469].

Українське „ядерне питання” було зняте з порядку денного українсько-американських відносин, що дало можливість налагоджувати взаємні стосунки більш зважено. Тривалий час кредит довіри, породжений успішним їхнім завершенням переговорів, дозволяв українсько-американським відносинам рухатися за інерцією.

Так починався другий етап розвитку українсько-американських відносин, що увінчався офіційним проголошенням стратегічного партнерства двох держав.

Адміністрація В.Клінтона розпочала політику активного залучення України до інститутів світового співтовариства, виявляла дієву зацікавленість у процесі її демократизації та здійсненні ринкових реформ. Президент України Л.Кучма проголосив курс на проведення ліберальних економічних реформ одразу ж після інавгурації 19 липня 1994 р. У США з ним пов'язувалися надії на те, що Україна швидко подолає перехідний період і незабаром стане форпостом західного впливу на Росію. Саме за часів президентства В.Клінтона популярними стали концепції З.Бжезінського [586-587] та Ш.Гарнетта [62] про геостратегічну важливість України на пострадянських теренах для забезпечення національного інтересу США та гарантування безпеки в регіоні.

Хоча від моменту прийняття Акту проголошення незалежності Україна орієнтувала себе на „стратегічний курс приєднання до Європи”, на північному сході вона мала такого сусіда як авторитарна Росія, що ніколи не зреклася своїх геополітичних претензій на Україну. Враховуючи цей факт, з приходом в до влади Л.Кучми була прийнята „багатовекторна” модель зовнішньої політики України, що базувалася на такій аксіомі: Україна не буде в безпеці доти, доки Росія не вирішить для себе, що незалежність України та її прозахідна орієнтація відповідають російським національним інтересам. А необхідною умовою української „багатовекторної” політики ставали дружні стосунки між Росією та Заходом. І все ж чималою мірою українська „багатовекторність” за першого президентства Л.Кучми (1994-1998 рр.) концентрувалася на українсько-американських взаєминах.

24 вересня 1994 р. до Києва на друге засідання Американсько-українського консультативного комітету прибула делегація США у складі З.Бжезінського, Д.Сороса та Г.Кіссинджера. Делегацію прийняв Президент України Л.Кучма, під час зустрічей відбувся обмін думками щодо розвитку двосторонніх відносин та прискорення економічних перетворень в Україні, обговорено майбутній державний візит глави України до США.

Проте внутрішньополітична ситуація в Україні не сприяла швидкій ратифікації домовленостей: у Верховній Раді велика кількість депутатів висловлювались за те, щоб не поспішати втілювати угоди з питання ядерного роззброєння України. Вони вважали, що ядерна зброя може гарантувати національну безпеку [194,с.201-203]. Через зволікання з ухваленням необхідних рішень відносини України зі США залишалися загалом невизначеними.

Л.Кучма зміг переконати парламентаріїв і 16 листопада 1994 р. Верховна Рада України ухвалила Закон „Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року” з шістьма застереженнями, що стосувались таких питань як підтвердження за Україною права власності на ядерну зброю, попередження щодо використання проти України загрози силою чи сили, а про застосування економічного тиску з боку ядерних держав. В пункті 6-му закону було зазначено, що він вступає в силу після надання ядерними країнами гарантій безпеки Україні [126].

Таким чином, 1994 рік став переломним в українсько-американських відносинах і був проголошений у США „українським”. 19-23 листопада 1994 р. відбувся перший державний візит Президента України до США, наслідком якого стало підписання Хартії українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва. В ній сторони „виявили рішучість побудувати широке і міцне партнерство”, а також підкреслювалося, що „стратегічне розташування України в центрі Європи дозволяє їй зробити особливий внесок у справу миру, безпеки та стабільності в регіоні” [516].

Так було закладено основу для постановки нових завдань на шляху поглиблення двостороннього співробітництва України та США. Одним із таких завдань було встановлення і підтримання балансу відносин за непростой ситуації, що склалася в США в розподілі влади між її законодавчою та виконавчою гілками після виборів до Конгресу в листопаді 1994 р. Водночас, контакти з впливовими сенаторами та конгресменами від Республіканської партії показали, що при загальній орієнтації республіканців на скорочення

американської допомоги зарубіжними країнам, така політика республіканської більшості не мала негативного впливу на українсько-американські відносини.

5 грудня 1994 р. в ході Будапештського саміту держав-учасниць НБСЄ відбувся обмін ратифікаційними грамотами за Договором про СНО-1. Того самого дня документи про приєднання України до ДНЯЗ було передано державам-депозитаріям. В обмін на ці кроки Україна одержала гарантії національної безпеки (*assurances* - запевнення) у формі Меморандуму, підписаного президентами США (В.Клінтон), Росії (Б.Єльцин), України (Л.Кучма) і Прем'єр-Міністром Великої Британії (Дж.Мейджор). Такі ж запевнення тоді були отримані від Франції (у формі листа Президента Французької Республіки Ф.Міттерана) й КНР (у вигляді урядової заяви).

Ключове значення мав пункт 2-й Меморандуму, в якому Росія, Велика Британія й США підтверджували „їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони...” [246]. На відміну від Тристоронньої заяви президентів України, США та Росії, Будапештський меморандум не містив положення, за яким сторони визнавали, що, у відповідності з принципами Заключного Акта НБСЄ 1975 р., „зміна кордонів може бути здійснена тільки мирним шляхом за взаємною згодою”.

Таким чином, Будапештський меморандум виключав саму можливість перегляду державних кордонів, навіть „за домовленістю”. У травні 1995 р. Україна виступила за безстрокове продовження дії ДНЯЗ, чим знову підтвердила свій курс щодо збереження режиму нерозповсюдження.

Але путінська Росія ще під час конфлікту навколо острова Тузли у вересні-жовтні 2003 р. продемонструвала своє негативне ставлення до значимості Будапештського меморандуму та його обов'язковості для учасників. Коли ж через десятиліття Кремль вдався до анексії Криму та організації сепаратистського заколоту в східних областях України, МЗС Росії в офіційній

заяві заявило, що „втрата Україною територіальної цілісності стала результатом складних внутрішніх процесів, до яких Росія та її зобов'язання за Будапештським меморандумом відношення не мають”. Натомість ніби-то „спільним елементом Будапештського меморандуму й концепції „негативних гарантій” в класичному її розумінні є тільки зобов'язання не застосовувати й не погрожувати застосуванням ядерної зброї проти неядерних держав”, яке Росією „перед Україною жодним чином не було порушене” [131].

Ще далі пішов В.Путін, коли 4 березня 2014 р. „роз'яснив”, що Будапештський меморандум про гарантії територіальної цілісності України не поширюється на нову владу в Українській державі після перемоги Революції гідності. „Коли ми вказуємо, що це антиконституційний переворот, нам говорять: ні, це не збройне захоплення влади, це революція, - просторікував глава Росії. – А якщо це революція, тоді мені важко не погодитися з окремими нашими експертами, які вважають, що на цій території виникає нова держава... Щодо цієї держави ми жодних зобов'язуючих документів не підписували” [25].

Розвінчуючи такі пояснення, М.Фіцпатрик нагадав, що саме гарантії безпеки, які МЗС Росії вважає другорядними, спонукали Україну приєднатися до ДНЯЗ, а позиція В.Путіна про „виникнення нової держави” порушує базовий принцип міжнародного права, у відповідності з яким договори укладаються між державами, а не тими чи іншими урядами [629,р.87].

Ставши без'ядерною державою, Україна здобула міжнародний авторитет і зробила важливий крок на шляху формування партнерських відносин зі США. 1 червня 1996 р. закінчився процес вивезення з території України до Росії стратегічних ядерних боєприпасів. Офіційний Вашингтон в був переконаний, що результати ядерного роззброєння України слід вважати позитивними.

Відтак, Конгрес підтримав виділення значних коштів на ядерне роззброєння в Україні (до завершення дії програми Нанна-Лугара 17 червня 2013 р. США надали Україні за різними лініями бл. 950 млн. дол. США [253]).

Проте негативний „осад” у двосторонніх взаєминах усе ж залишився. Адже хоча політика адміністрацій Дж.Г.В.Буша і В.Клінтона щодо України в період „ядерного гейту” була жорсткою, думка окремих аналітиків залишалася протилежною. Зокрема, неореаліст Дж.Мершаймер розкритикував політику США стосовно колишньої радянської ядерної зброї в Україні з двох причин. По-перше, він доводив, що Україна припустилася помилки, відмовившись від ядерної зброї й наголошував, що уряд Сполучених Штатів „хоче змиритися з фактом, що Росія може спустошити Україну”, оскільки сам „неспроможний захистити Україну, а Україна неспроможна захистити себе”. По-друге, аналітик переконував, що ідея розширення НАТО на Польщу, Угорщину, Словаччину й Чехію підштовхне Кремль до відновлення своєї військово-політичної гегемонії в Києві, аби не допустити вступу України до НАТО [694,р.50-66].

Аналогічний підхід був підтриманий і фахівцем із військового планування Б.Позером, який доводив, що без ядерної зброї Україна не зможе захищатися навіть під час звичайної війни з Росією. Висновки обох аналітиків були однозначними: США мали не тиснути на Україну, а допомогти фінансово для утримання нею ядерного арсеналу, проведення політичних, економічних та соціальних реформ з метою протистояння поширенню впливу Росії на пострадянському просторі [732].

Хоча ядерне роззброєння України відбулося два десятиліття тому, й триває дискусія щодо доцільності такого кроку, особливо в часи підвищення загроз з боку „гаранта” безпеки України - Росії. Наприклад, військовий експерт В.Гречанінов наголошує, що українське керівництво не змогло підійти до факту володіння ядерною зброєю як до політичного чинника, що забезпечує високий рейтинг держави в світі. Головну причину ядерного роззброєння України він вбачає у бажанні провадити більш незалежну від Росії політику [117,с.90-91]. Автор тексту Акту проголошення незалежності України - Л.Лук'яненко вважав, що Україна могла б зберегти ядерну зброю, якби була здатна обійтися без фінансової допомоги Заходу й мала цикл ядерного виробництва [224,с.77].

На думку авторки, з прагматичного погляду відмова України від ядерної зброї виглядає закономірно, хоча й варто визнати, що це можна було зробити з більшою вигодою для національних інтересів. Водночас відмова від ядерної зброї дала Україні більше переваг, ніж зовнішньополітичних втрат. По-перше, нова незалежна держава вийшла з трирічного „дипломатичного карантину”, по-друге, стала першою державою в історії людства, що відмовилась від одного з видів найсучаснішої зброї. В разі ж гіпотетичної відмови від запропонованого Сполученими Штатами „ядерного компромісу”, Україна неминуче була б піддана жорстким санкціям, які могли стати для неї смертельними.

У розпал збройної агресії Росії проти України, коли актуалізувалося питання її повернення до ядерного статусу, заступник Державного секретаря США з контролю над озброєннями і міжнародної безпеки Р.Готмюллер наголосила 9 грудня 2014 р., що в разі поновлення ядерної програми Україна втратить статус надійного партнера й не отримає „мінімальної доданої вартості до своєї безпеки”. „Як би ви поставилися до того, що ядерна зброя та радіоактивні матеріали лишилися б в Україні і сьогодні опинилися в Донецьку та Луганську?” – відзначила вона [502].

Слід мати на увазі й те, що США, зважаючи на поступки України, були змушені переглянути політичну стратегію щодо неї. Вперше Україна вийшла із зони байдужості США, свідченням чого був її допуск до участі в запуску комерційних супутників. Безпрецедентним стало підписання в Києві Спільної заяви Президентів України і США від 11 травня 1995 р., в якій з боку Глави США було висловлено підтримку процесів демократичних перетворень в Україні та курсу на інтеграцію України до європейської й світової спільноти.

Увага до пост’ядерної України з боку адміністрації В.Клінтона вилилася в активізацію політичного діалогу, що плідно розвивався до кінця десятиліття. До середини 1997 р. Україна отримала 866 млн. доларів США допомоги за чорнобильськими проектами та на діяльність американських організацій на її території, то до завершення другого терміну президентства В.Клінтона сума

зросла до 2 млрд. дол. США. Україна перетворилась на третього в світі реципієнта американської фінансової допомоги іноземним державам.

Водночас США, виходячи з пріоритетів власних національних інтересів, висловлювали незадоволення участю харківського ВО „Турбоатом” у ірансько-російському проекті будівництва першої на Близькому Сході АЕС поблизу м. Бушер. Україна була вимушена відмовитись від контракту, а збитки частково компенсовані допущенням українських виробників на світовий ринок запуску супутників. Після того як Україна стала членом Режиму контролю над ракетними технологіями, програма „Морський старт” перейшла в стадію практичної реалізації.

США також пообіцяли реалізувати „харківську ініціативу”, тобто інвестувати капітал у розвиток промислових підприємств депресивних східних регіонів України. Було обумовлено збільшення фінансування Науково-технологічного центру в Україні, який відкривав перед науковцями ВПК шанс реалізувати свої можливості у цивільних проектах. США зобов'язались установити автоматизовану систему ліцензування експорту української військової продукції. Україна отримала компенсацію за врахування американських безпекових інтересів, водночас постраждав її імідж як надійного партнера за контрактами з країнами, що розвиваються.

Піком українсько-американського зближення стала формалізація рівня двостороннього співробітництва як стратегічного партнерства в 1996 р. І хоча надалі реалії не завжди відповідали усталеним критеріям стратегічного партнерства, рішення про його започаткування було важливим здобутком обох сторін. Україні вдалося поглибити й уже існуючі відносини співробітництва із Північноатлантичним альянсом підписанням Хартії про особливе партнерство.

Але невдовзі в українсько-американських міждержавних відносинах почався т. зв. „період розчарування Заходу”, або період втрачених можливостей. Попередніх досягнень виявилось недостатньо для подолання негативних тенденцій. У американської сторони на зміну позитивному сприйняттю

потенційного впливу, який Україна могла б справляти на гарантування безпеки в регіоні ЦСЄ, прийшло усвідомлення того, що без внутрішнього зміцнення Української держави її можливості не можна буде використати.

Вкладаючи значні кошти в реформування свого „стратегічного партнера”, США були роздратовані тим, що позитивні зрушення відбувалися занадто повільно. А можливість рівноправного „стратегічного партнерства” між двома державами у майбутньому, яке б виправдало свою назву, почала піддаватися сумніву. Якщо в 1994-1997 рр. Україну розглядали в США як досить перспективного партнера, що тимчасово перебуває у скруті, відтоді почало створюватися враження негативізму, що межувало з відштовхуванням.

США прагнули скоріше вийти зі стадії надання матеріальної допомоги Україні, та перейти до стадії, коли б економічні відносини між державами відбувалися за рахунок інтересу американського приватного капіталу. Україна ж виявляла свою нездатність забезпечити сприятливий інвестиційний клімат. Часті зміни урядів, непослідовна економічна політика, всеохоплююча корупція, політична нестабільність, гучні скандали за участі вищих посадових осіб остаточно розвіяли „атмосферу романтизму” в американсько-українських відносинах, присутню з часів підписання Тристоронньої заяви 1994 р. Тому в США почали говорити про те, що допомога Україні з їхнього боку має перейти на принцип „винагороди за досягнення”.

Наприкінці ж 1990-х рр. в Україні стали вбачати типову державу СНД. Бажання політичного керівництва України презентувати європейську державу різко контрастувало з її дійсністю: з одного боку, зовнішні атрибути західної демократії були присутні; проте з іншого, насправді, занадто часто проявлялася євразійська сутність країни.

Так, однією із суттєвих перешкод для іноземних інвестицій узагалі залишалося хабарництво. За даними „Transparency International”, у 2000 р. Україна посідала 3-тє місце серед 90 країн за індексом корумпованості (до речі, США були на 14-му місці) [649]. Звичайно, на такий рейтинг істотно вплинула

гучна справа экс-прем'єр-міністра України П.Лазаренка. Саме американські ЗМІ відтоді багато писали про корумпованість українського прем'єр-міністра.

Виступаючи в Конгресі 18 лютого 1999 р., Державний секретар США М.Олбрайт наголосила на тому, що Україна досягла достатнього прогресу в проведенні економічних реформ, тому вона може розраховувати на надання всієї суми допомоги, передбаченої Актом на підтримку свободи, в 1999 фінансовому році. Водночас відзначалося, що адміністрація Б.Клінтона та Конгрес США відчують занепокоєння нестабільним поступом реформ. М.Олбрайт також зауважила, що США вважають важливим пріоритетом успіх України як ринкової, демократичної держави, інтегрованої до євроатлантичного співтовариства [573,р.689].

Водночас на Заході зростало невдоволення сумнозвісною українською „багатовекторністю”, котру справедливо почали розглядати як політику „маятника” між Заходом і Росією.

Наступний етап українсько-американських відносин розпочався після переобрання на другий президентський термін Л.Кучми. В інавгураційній промові 30 листопада 1999 р. він вказав на те, що для нашої держави „один з ключових зовнішньополітичних напрямків пролягає через стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами Америки...” [143].

Свідченням виведення українсько-американського діалогу на якісно вищий рівень було й те, що лише протягом першої половини 2000 р. Україну відвідали делегації США на чолі з Послом з особливих доручень США С.Сестановичем; Міністром енергетики США В.Річардсоном; колишнім Міністром оборони В.Перрі та Радником Президента й Державного секретаря США Дж. Шалікашвілі; Послом США при ЄС Р.Морнінгстаром; координатором допомоги новими незалежними державам В.Тейлором, заступником Державного секретаря США А. Ларсоном, заступником Міністра енергетики США Т.Лешом; Державним секретарем США М.Олбрайт.

Певним підсумком налагодження партнерства між США і Україною й завершенням умовно виділеного нами третього періоду розвитку двосторонніх відносин став офіційний візит в Україну Президента США В.Клінтона 5 червня 2000 р. Як підкреслювалося в заяві для преси прес-секретаря РНБ США М.Хаммера, цей візит був покликаний „висловити підтримку Україні в її зусиллях, які вона здійснює у напрямку реформ” та „продемонструвати стратегічне партнерство” між нашими державами.

Саме в перебігу цього візиту Президент України Л.Кучма оголосив рішення про закриття ЧАЕС 15 грудня 2000 р. А Сполучені Штати зобов'язалися виділити додатково 78 млн. дол. США для Чорнобильського фонду „Укриття” та продовжувати співпрацю з Україною для розв'язання проблем, пов'язаних із закриттям ЧАЕС [355].

Ключовим політичним документом візиту стала Спільна заява, в якій були зафіксовані основні домовленості: „через стратегічне партнерство Сполучені Штати підтримуватимуть зусилля України посісти належне їй місце у неподільній євроатлантичній спільноті вільних та стабільних держав. Одночасно Україна продовжуватиме демократичні та ринкові перетворення, таким чином роблячи власний внесок у євроатлантичну безпеку” [493]. Водночас В.Клінтон у своїй промові декілька разів повторив відомий вислів-заповіт Т.Шевченка: „Борітеся - поборете!!!”. Буквально це означало, що тільки після того, як Україна подолає свої внутрішні проблеми, можна буде говорити про поглиблення українсько-американських відносин.

Тоді дійсно здавалося, що настало давно очікуване поліпшення політичної й економічної ситуації в Україні, передусім відбулося формування центристської пропрезидентської більшості у парламенті. Іншим досягненням було формування уряду на чолі з В.Ющенком, що мав репутацію прозахідного політика та одразу ж після приходу до влади почав здійснювати комплекс довгоочікуваних реформ.

На жаль, політичні зміни, що призвели до позитивних зрушень, виявилися скороминущими. Парламентська більшість розпалася, окреслилися розбіжності в поглядах між Прем'єром та Президентом України. Реформи В.Ющенка, спрямовані на зменшення частки тіньового капіталу, зачіпали інтереси впливових фінансових кіл, що підтримували Л.Кучму при владі. Тому незабаром темп і розмах реформ помітно зменшився.

Тим часом, на Заході хоча й відзначили успіх українських ринкових реформ, але підтримки тією мірою, на яку сподівалися в Києві, не було надано. Під час візитів Л.Кучми до Вашингтона, йому давали зрозуміти, що винагороди за досягнуте чекати зарано, реформи слід продовжувати далі. Запланований візит В.Ющенка до США було відкладено після заяви адміністрації В.Клінтона про те, що він відбудеться тільки після належного „очищення уряду”. Таким чином, позиції В.Ющенка серед американського державного керівництва були підірвані на початку його прем'єрства.

З наближенням президентських виборів у США 7 листопада 2000 р. Україна відійшла для Вашингтона на другий план. До України та її проблем у Білому Домі повернулися не скоро. Тим часом, у Концепції зовнішньої політики, затвердженій указом Президента Росії 28 червня 2000 р., Кремль відкрито заявив про необхідність домінування над своїми сусідами [187].

Одним із перших проявів зміни зовнішньополітичного курсу України стало звільнення 29 вересня 2000 р. Л.Кучмою з посади Міністра закордонних справ України Б.Тарасюка, що мав репутацію послідовника курсу інтеграції України до НАТО та ЄС. На його місце було призначено А.Зленка.

Сподівання українських дипломатів „зіграти” на позиціонуванні „європейської України” як буфера щодо „євразійської Росії” не справилися, адже для Заходу політично та психологічно було важко зробити який-небудь остаточний вибір між стратегічним партнерством з Україною та стратегічним партнерством із „демократичною” Росією.

Незважаючи на певні здобутки українсько-американського стратегічного партнерства в таких сферах як військова та економічна співпраця, цей процес на тому етапі був приречений: надто різючими виявилися відмінності в політичній культурі й світоглядних позиціях сторін. На жаль, підхід українського керівництва, впевненого в тому, що можна безкарно й безкінечно обманювати США та інші країни, зараховані до числа „стратегічних” партнерів Києва (таких за президентства Л.Кучми набралось біля двох десятків - від Росії до Узбекистану, від Молдови до Фінляндії, від Білорусі до Аргентини), призвів до знецінення самого концепту „стратегічне партнерство”, породив синдром „втоми від України” у Вашингтоні, особливо серед республіканців.

Аналізуючи зовнішньополітичну доктрину США за часів адміністрації Дж.В.Буша, більшість міжнародників-науковців погоджуються, що в її основу було покладено ідеї неоконсерватизму. Як відомо, його прихильники не визначалися монолітністю поглядів, та все ж у думках про витoki зовнішньої політики держави їм були притаманні чотири основні тези: переконання, що внутрішній характер режиму впливає на зовнішню політику; міцне переконання, що американська „тверда” сила вже використовувалася і може використовуватися надалі з метою досягнення моральних цілей, і тому США необхідно брати активну участь у міжнародних справах; недовіра до великих за обсягами проектів соціального будівництва. Останньою за переліком тезою, яку можна покласти в основу неоконсерватизму є скептицизм щодо легітимності та ефективності механізмів міжнародного права і міжнародних інститутів при забезпеченні безпеки, стабільності та справедливості [695,р. 40-49].

Після розпаду радянського табору Сполучені Штати залишилися єдиною глобальною супердержавою, але на жаль неоконсерватори продовжували бачити перед собою світ сповнений великих загроз, явно переоцінюючи їх [668]. Саме виходячи з такої позиції, підходили американські політики до вирішення поточних та стратегічних завдань зовнішньої політики, доволі жорстко реагуючи на будь-які виклики.

Провідні аналітики пов'язують неоконсерватизм з впровадженням зовнішньої політики адміністрацією Дж.В.Буша, що відстоювала такі принципи реалізації: зміна недемократичних політичних режимів, благодійна гегемонія, однополярність, домінування та виключне становище Америки. Але, в той же час не можна називати неоконсерватизм єдиною течією в обґрунтуванні поведінки США на світовій арені. Сьогодні існує чотири основні напрямки у теоретичному баченні міжнародної системи та зовнішньої політики США. Крім неоконсерваторів - це неореалісти, представником яких є Г.Кіссінджер (вони поважають силу і дещо недооцінюють внутрішні фактори, що впливають на зовнішню політику держави та на основні моральні цінності суспільства).

Ліберали-інтернаціоналісти схильні зменшити вплив силових факторів та прийти до стабільного світового порядку, що заснований на праві і міжнародних інститутах. Крім того, існує група джексоніанців (інколи їхні ідеї називають американським націоналізмом), які схильні до вузького сприйняття інтересів Сполучених Штатів Америки у світлі питань національної безпеки, з недовірою ставляться до концепції багатосторонності, а у найбільш радикальних заявах виступають за ізоляціонізм [250,693].

Адміністрація Дж.В.Буша висвітлювала бачення великої зовнішньополітичної стратегії у численних виступах та політичних деклараціях. Заява президента про союз, його інавгураційна промова, промови у Вест-Пойнті та Американському інституті підприємництва у червні 2002 та у лютому 2003 рр., доповідь „Національна стратегія безпеки Сполучених Штатів”, опублікована у вересні 2002 р., у цілому отримали неофіційну назву „доктрини Буша”.

Виходячи з такого теоретичного обґрунтування, будувався й український вектор зовнішньої політики Сполучених Штатів. Міждержавні відносини розвивалися складно, в кілька етапів, на які значно впливали як зовнішні чинники так і внутрішні всередині обох держав.

Прийшовши до влади, Дж.В.Буш відмовився від практики створювати двосторонні міждержавні комісії на чолі з віце-президентом. Таким чином,

надії українського істеблішменту на заміну комісії Кучма - Гор комісією Кучма - Чейні не справдилися. Разом з тим, окремі комітети, що входили до складу комісії, залишилися працювати (економіки, зовнішньої політики, оборони).

У перше президентство Дж.В.Буш почав проявляти жорсткість у підході до України. Українській владі давали зрозуміти: без проведення відповідних реформ геостратегічне розташування України втрачає свою цінність. Про зміну ставлення у США до України говорив і той факт, що перший візит представника Адміністрації – Міністра оборони США Д.Рамсфельда до України відбувся лише у червні 2001 р. До того ж, перебуваючи в сусідній Польщі в середині червня того ж року, Дж.В.Буш не відвідав Україну. Критичні заяви щодо становища в Україні та майбутні плани НАТО стосовно розширення, пом'якшувалися розмовами про те, що „Європа, яку ми будуємо, повинна включати Україну” [601].

За першого президентства, Дж.В.Буш почав провадити політику, спрямовану на нормалізацію відносин з Росією. Роль, яка відводилася Україні попереднім президентом у здійсненні впливу на Кремль, виявилася незатребуваною. Популярними серед нової президентської адміністрації стали концепції „русоцентричної” школи, представленої Дж. Метлоком та С.Гантінгтоном [64-65]. Адміністрація Дж.В.Буша не відмовлялася від України, проте виключний інтерес до українського питання з боку США залишився позаду.

Смертельного удару по українсько-американському стратегічному партнерству завдали скандали, пов'язані із „записами майора Мельниченка”, а реалізації прозахідної орієнтації України ледве не став на заваді так званий „Іракгейт” - скандал, пов'язаний із звинуваченнями України у постачанні радарних установок „Кольчуга” саддамівському Іраку в обхід накладеним на цю країну санкціям ООН.

Підозри про те, що Ірак все ж таки продовжує купувати зброю всупереч резолюції ООН № 661 виникали давно. Однією із перших про те, що Україна може бути продавцем цієї зброї, написала „Нью-Йорк Таймс” ще 18 червня

2001. Обвинувачення стали більш конкретними в кінці березня - на початку квітня того ж року завдяки згаданим „плівкам М.Мельниченка”. У той час як американська преса була нещадною до українського президента, американські посадовці намагалися уникати відповідей на питання про майбутнє України в разі підтвердження обвинувачень.

Офіційні обвинувачення проти Президента України Л.Кучми та його оточення з боку американської сторони надійшли у вересні 2001 р. В результаті 24 вересня американський уряд заморозив пакет фінансової допомоги українському уряду на суму 55 млн. дол. США. Рішучість офіційного Вашингтона можна пояснити зневірою в здатності українського президента проводити внутрішні реформи в країні. Проте ще більшою мірою продовження „Іракгейту” необхідно розглядати у контексті майбутньої військової операції США з повалення режиму Саддама Хусейна. Якщо обвинувачення на адресу Л.Кучми виявилися б правдивими, Україна сприймалася б Сполученими Штатами як держава, що допомагає терористам.

Накладення Сполученими Штатами санкцій на Україну та відсторонення від її внутрішньополітичних проблем могло призвести до збільшення авторитарних тенденцій в Києві. Відсторонюючись США ризикували „виростити” ще одного диктатора на зразок Саддама Хусейна чи О.Лукашенка в особі Л.Кучми. Великою мірою подальший хід розвитку залежав від того, наскільки сильною та конструктивною виявить себе українська опозиція.

Але водночас слід було обережно ставитись до бажання деяких тогочасних українських опозиційних націоналістичних політиків щодо „відновлення стратегічного партнерства” зі США. В такій формі, як його уявляли в Києві, воно, незважаючи на ряд позитивних досягнень, себе вичерпало. А другий президентський термін Л.Кучми називали періодом втрачених можливостей в українсько-американському співробітництві.

Новий етап у відносинах між Україною і Сполученими Штатами Америки розпочався з перемоги в Києві „помаранчевої революції” та візиту Президента

України В.Ющенко до США в квітні 2005 р., за підсумками якого американсько-українське партнерство визнано стратегічним у спільній заяві обох глав держав „Порядок денний нового століття для українсько–американського стратегічного партнерства” (4 квітня 2005 р.) [342].

На думку багатьох аналітиків, після „помаранчевої революції” США почали розглядати Україну в якості потенційного регіонального лідера, здатного сприяти безпеці та просуванню демократичних цінностей у ЦСЄ. На той час провідні політики Сполучених Штатів підкреслювали зацікавленість в активній підтримці демократичних процесів в Україні. „Якщо демократичний процес в Україні провалиться, наслідки... для США, Європи й демократичних реформаторів можуть бути тяжкими. Якщо ж Україна залишиться на демократичному шляху і прозахідній траєкторії, позитивні результати виходитимуть далеко за межі регіону...”, - зазначалося в документі „Наповнення порядку денного США – Україна - підтримка помаранчевої революції”, розповсюдженому напередодні візиту В.Ющенко сенаторським Республіканським політичним комітетом. На думку сенатора Дж.С.Маккейна, стратегічне партнерство США й України полягало в тому, що „ми разом надихнемо інші країни піти демократичним шляхом” [540,с.18].

Але від України чекали продовження демократичних реформ і на той час США пильно відстежувати ці процеси, реагуючи на найменші відхилення від обраного курсу. Для офіційного Вашингтона було важливо почути запевнення Президента України В.Ющенко про те, що „нова влада не допустить адміністративного тиску на парламентських виборах наступного року”. „Ніхто не сміє наказувати журналісту говорити те, що потрібно владі. Монопольному розподілу українського медіа-простору... буде покладено край”, - заявив В.Ющенко. Він також запевнив американські уряд і Конгрес у тому, що „перед законом відповідатимуть не лише виконавці, а й організатори та замовники” вбивства журналіста Георгія Гонгадзе. „Наше завдання - гарантувати

незалежність судової влади. Наша мета – затвердження в Україні верховенства права”, - цією заявою викликав шквал оплесків український Президент [568].

Візит Президента України до США дав змогу з’ясувати позиції обох сторін. По завершенню консультацій з’явилася надія на скасування поправки Джексона-Веніка. Це мало велике політичне значення, оскільки сама поправка щодо нашої країни не діяла, бо щороку Президент США тимчасово припиняв її дію, але збереження цього документу було принизливим для України.

Іншою проблемою двостороннього партнерства залишалося узгодження позицій щодо політики України у своїх стосунках із північно-східним сусідом. Найбільше уваги цій темі приділялося на зустрічах президентів В.Ющенка і Дж.В.Буша. Американська сторона висловлювала зацікавлення в розвитку безконфліктних відносин між офіційними Києвом та Москвою, що і було зафіксовано у двосторонніх документах.

Окремою частиною візиту було проведення переговорів щодо економічного співробітництва. Віце-президент США Д.Чейні обережно поставився до закликів українських гостей стимулювати прихід американських інвесторів в українську економіку, давши зрозуміти, що американський уряд не втручається в діяльність приватних компаній. Водночас до компетенції уряду США належало рішення про надання Україні статусу країни з ринковою економікою, підписання двостороннього протоколу про доступ на американський ринок товарів і послуг. Усі ці пункти містилися у виступі В.Ющенка 6 квітня 2005 р. на об’єднаному засіданні палат Конгресу США [568]. Він наголосив, що нова українська влада безпрецедентно відкриває український ринок, а у відповідь очікує від США скасування обмежень для українських товарів на американському ринку.

Своєрідним підсумком інтенсивного українсько-американського діалогу у 2005 р. можна вважати візит Держсекретаря США К.Райс до Києва. Вона перебувала в Україні в рамках поїздки по ряду країн Європи 5-9 грудня. Під час цього візиту Президент України В.Ющенко і Державний секретар США К.Райс

обговорили можливості та перспективи вступу України до СОТ. Про це вони повідомили на прес-конференції після проведеної зустрічі в Києві.

К.Райс констатувала позитивні зміни в Україні й заявила, що із задоволенням буде працювати з новою командою [46]. „Америка дуже цінує дружбу з Україною”, - сказала вона в інтерв'ю. Перед проведенням переговорів з Президентом України К.Райс провела зустріч із Прем'єр-міністром України Ю.Схануровим. К.Райс позитивно оцінила рівень відносин між Україною і США. „Я думаю, що ми зав'язали з Україною гарні двосторонні відносини. Ми добре з вами працюємо, але ще у нас лишається дуже багато роботи,...”, – сказала К.Райс під час брифінгу перед початком переговорів [182].

Наступним випробуванням для партнерських двосторонніх відносин між Україною та США було проведення конференції СОТ у Гонконзі в середині грудня 2005 р. На думку спостерігачів, саміт закінчився провалом - країни-члени СОТ не змогли остаточно погодити свої позиції щодо розширення організації. В той же час українська делегація оцінювала результати позитивно. У її рамках проведені успішні переговори з американською делегацією, члени якої пообіцяли ще до проведення парламентських виборів в Україні підписати з нею протокол про доступ до ринків товарів і послуг, а також допустити країну у СОТ. За підтримку США зажадали відкрити український інформаційний ринок для експансії американських і транснаціональних медіакорпорацій.

Якісною відмінністю нового етапу українсько-американських відносин, відлік якого почався у грудні 2004 р., став перехід до розвитку двостороннього стратегічного партнерства на засадах спільних демократичних цінностей та цілей, як це відбувається у взаєминах офіційного Вашингтону з рештою політичних союзників і стратегічних партнерів. Україна почала незмінно визнаватися Сполученими Штатами ключовим партнером у двох стратегічно важливих для Білого Дому справах: забезпечення безпеки та глобальної боротьби з тероризмом; запобігання нелегальним передачам озброєнь.

Водночас, завдяки збігу стратегічної зацікавленості партнерів у вступі України до НАТО, Сполучені Штати виступали впливовим чинником динамічної реалізації цих завдань. Важливою відмінністю етапу була й орієнтація сторін на практичну імплементацію накреслених поточних і перспективних планів. Після перерви була налагоджена комунікація між главами двох держав, встановлено постійний робочий контакт на міністерському рівні, регулярно здійснювалися візити в Україну делегацій американських законодавців, посол США в Україні, практично, щоденно спілкувався з відповідальними керівниками українського Уряду.

Було створено також нові механізми двостороннього партнерства, це передусім Українсько-американська двостороння координаційна група, співголовами якої були заступники керівників зовнішньополітичних служб двох країн. Головним завданням Групи було визначено аналіз стану реалізації планів розвитку стратегічного партнерства. У травні 2005 р. візитом до Києва Міністра енергетики США С.Бодмана було розпочато функціонування українсько-американського Енергетичного діалогу, метою якого стало сприяння розв'язанню проблеми енергетичної безпеки України.

Значну роль традиційно відіграло двостороннє військове, воєнно-політичне та військово-технічне співробітництво. Візити до США у першій половині 2005 р. Міністра оборони України А.Гриценка й Начальника Генерального штабу ЗС України С.Кириченка, українсько-американські консультації з питань оборони, які відбулися в Києві 15-18 червня 2005 р., засвідчили зростання динаміки стратегічного діалогу між військовими відомствами двох країн.

Характерною ознакою українсько-американського діалогу стала налаштованість американського партнера на підтримку досягнення Україною заявлених нею цілей. Ознаками такого курсу було, зокрема, таке:

- Конгрес США задовольнив запит адміністрації Дж.В.Буша на додаток до передбачених бюджетом США 2005 р. в рамках „Акта з підтримки свободи” 79 млн. дол. США виділити Україні 60 млн. дол. на здійснення реформ;

- США були найбільшим донором Чорнобильського фонду (1 млрд. дол. США) з побудови об'єкту „Укриття”. У травні 2005 р. американцями зроблено додатковий внесок у сумі 45 млн. дол.;

- за даними американської статистики, товарообіг між США та Україною протягом першого півріччя 2005 р. склав 791,7 млн. дол. США, що на 52,8 % перевищив аналогічний показник попереднього року. Сальдо двосторонньої торгівлі залишилося позитивним для України і склало 232,0 млн. дол.;

- Сполучені Штати посіли друге місце за обсягами інвестицій в економіку України. Найбільший інтерес інвесторів викликали такі галузі як внутрішня торгівля, харчова промисловість, фінансові послуги, металургія, хімічна промисловість, будівництво та зв'язок. Серед американських підприємств, які працюють в Україні, близько 250 – потужні стратегічні інвестори ;

- Сполучені Штати вважали, що основні положення двостороннього Протоколу про взаємний доступ на ринки товарів та послуг країн узгоджені, а більшість проблемних питань, які гальмували приєднання України до СОТ знято. Представники уповноважених відомств двох країн на постійній основі проводили консультації з метою остаточного погодження Протоколу;

- в атмосфері повного порозуміння між Мінекономіки України та Мінторгом США тривала процедура перегляду ринкового статусу України в контексті антидемпінгового розслідування;

- за безпосереднього сприяння США в квітні 2005 р. Україною було розпочато Інтенсифікований діалог з питань членства в НАТО;

- розширювалися освітні програми для українських військовослужбовців у США та запроваджувалися нові навчальні програми в українських військових навчальних закладах за американською допомогою;

- започатковувався новий інструмент партнерства - співробітництво в форматі побратимських (партнерських) бригад (частин) ЗС США та України;

- США на середину 2000-х рр. були лідером серед країн-донорів, що брали участь в імплементації Альянсом його найамбітнішої програми допомоги в утилізації надлишкових запасів українських боєприпасів.

Але в подальшому Українська держава зіткнулася з проблемою реалізації поставлених стратегічних завдань, оскільки на той час на міжнародній арені відбулися незалежні від офіційного Києва негативні зміни. Після розколу між США і „Старою Європою” 2003 р., спричиненого Іракською війною, та у зв’язку із „втомою від розширення” 2004 р. в Євросоюзі окреслилося скептичне ставлення щодо кандидатів із ЦСЄ. Розходження між трансатлантичними союзниками обмежили можливості України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції. До того ж боротьба з міжнародним тероризмом змістили акценти у політиці США на співпрацю з великими державами (Велика Британія, Франція, ФРН), врахування інтересів Євросоюзу загалом і Росії зокрема в питаннях, що стосувалися України.

Тому вище означені цілі українсько-американського партнерства потребували значних зусиль щодо практичного втілення в життя. Зі свого боку, США підтримували Україну в її прагненнях інтеграції до європейських та євроатлантичних структур (було скасовано дію поправки Джексона-Веніка), допомагали в проведенні переговорного процесу щодо приєднання нашої держави до СОТ (відбулося 16 травня 2008 р.) та НАТО.

У міждержавному економічному співробітництві вирішувалися завдання залучення в Україну американських інвестицій. У політичній сфері американські експерти радили Україні зменшити кількість заяв, а натомість більше впроваджувати конкретних заходів, що мало покращити позиції України при її інтеграції до ЄС та НАТО. На їхню думку, Україна повинна була визначити обмежену кількість стратегічно важливих завдань у своїй міжнародній політиці і докладати максимальні зусилля для їх досягнення.

Важлива роль у реалізації українсько-американських домовленостей належала двостороннім механізмам, передусім – Міжвідомчій координаційній

групі (наступник комісії Кучма – Гор), співголовами якої стали заступники глав зовнішньополітичних відомств України і США. Її перше засідання відбулося в липні 2005 р. у Вашингтоні, друге – в січні 2006 р. в Києві, третє – в лютому 2007 р. знову у Вашингтоні, четверте – у вересні 2008 р. в столиці України.

Наступним знаковим етапом у розвитку українсько-американського партнерства став державний візит Президента США Дж.В.Буша до Києва 31 березня – 1 квітня 2008 р. Виходячи з важливості планованих переговорів, під час візиту активно працювали й офіційні делегації сторін. У складі української делегації були: Міністр закордонних справ В.Огризко, Секретар РНБОУ Р.Богатирьова, Глава секретаріату Президента України В.Балога, Міністр оборони Ю.Єхануров, заступник Глави секретаріату Президента О.Чалий, перший заступник Міністра закордонних справ В.Хандогій, Посол України в США О.Шамшур.

У складі американської делегації - Державний секретар США К.Райс, Помічник Президента і Глава адміністрації Президента США Дж.Болтен, Помічник Президента США з питань національної безпеки Ст.Хедлі та Помічник Президента США і заступник Глави адміністрації Президента Дж.Хегін, Помічник Державного секретаря США Д.Фрід, Помічник Президента США і Секретар адміністрації Президента Р.Йейнс та інші особи [43].

Візит розпочався із зустрічі Глав держав. Після її завершення були проведені українсько-американські переговори у розширеному колі. У такому форматі сторони планували обговорити низку важливих питань, що стосувалися двостороннього співробітництва України та США в тих галузях, які становили інтерес для двох держав [321].

Головною подією стало підписання 1 квітня 2008 р. Дорожньої карти двосторонніх відносин на розвиток Спільної заяви Президентів України та США від 4 квітня 2005 р. [491]. Воно було покликане сприяти подальшому поглибленню відносин стратегічного партнерства між нашими державами. Надаючи оцінку „Дорожній карті” на прес-конференції Президент України

В.Ющенко наголосив: „Для нас дуже важливим було сьогодні підписання „Дорожньої карти” відносин між Україною і Сполученими Штатами Америки, яка на два роки визначатиме, по суті, наш прикладний план дій”. За словами В.Ющенко, цей комплексний документ чітко визначав пріоритети міждержавної взаємодії у багатьох сферах - від політичного діалогу і до екологічної безпеки. Також В.Ющенко відзначив, що у рамках візиту підписано важливу угоду про торговельне та інвестиційне співробітництво. „Вона закладає фундамент для підготовки і початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між нашими країнами”, - заявив Глава держави. Він додав, що не менш важливе значення має підписана в ході візиту Президента США Дж.В.Буша рамкова угода про співробітництво у дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях, яка відкриває нову перспективу для взаємодії в галузі високих технологій [491].

У ході роботи офіційних делегацій під час візиту велику увагу було надано і стану розвитку відносин по лінії Україна – НАТО. Президент США Дж.В.Буш під час спільної з Президентом України прес-конференції підтвердив підтримку приєднанню України до Плану дій щодо членства в НАТО. „Моя позиція непохитна: Україна і Грузія повинні отримати ПДЧ”, - сказав він [454].

Президент США був переконаний, що членство України в НАТО становить інтерес як для Альянсу, так і для самої України. „Допомога Україні у просуванні до членства є в інтересах кожного члена Альянсу”, - сказав Дж.В.Буш, зазначивши, що воно мало стати внеском у гарантування безпеки в регіоні та всьому світі [29].

Таку позицію американська сторона прагнула донести на Бухарестському саміті Альянсу 2-4 квітня 2008 р. Але значною мірою внаслідок раптового візиту Президента РФ В.Путіна кандидатський статус щодо вступу в НАТО було затверджено лише за Албанією й Хорватією, а стосовно України, Грузії й Македонії його відклали на невизначений термін.

Сутність своєї української політики В.Путін з'ясував останнього дня саміту на закритій зустрічі Ради Росія – НАТО. Спершу В.Путін попередив співрозмовників, що офіційна Москва сприймає наближення НАТО до російських кордонів як реальну загрозу державним інтересам і пообіцяв адекватні заходи у відповідь. В разі надання Альянсом ПДЧ Грузії, президент Росії, спираючись на „Косовський прецедент”, обіцяв дипломатичне визнання Абхазії та Південної Осетії й створення, таким чином, буферної зони між НАТО і російськими кордонами.

„Але втім, про Грузію російський президент говорив абсолютно спокійно і ніби мимохідь, - повідомив ЗМІ член однієї з делегацій саміту. – Коли ж мова зайшла про Україну, Путін скипів. Звертаючись до Буша, він сказав: „Ти ж розумієш, Джордже, що Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами!”. І тут він натякнув, що коли Україну все ж приймуть в НАТО, ця держава просто припинить існування.” [365].

Через кілька днів міністр закордонних справ Росії С.Лавров офіційно підтвердив в інтерв'ю радіо „Ехо Москви”, що на саміті Альянсу в Бухаресті й під час зустрічі з Президентом США Дж.В.Бушем у Сочі В.Путін „нагадав, як формувалася сучасна Україна в її сьогоднішніх кордонах” [210]. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що стратегічні цілі міжнародної діяльності В.Путіна на українському напрямку протягом його другого президентського терміну набули чітких обрисів і залишилися незмінними до сьогодні.

Якщо під час першої адміністрації Дж.В.Буша український вектор зовнішньої політики США важко назвати пріоритетним, тоді виникає питання, чому наприкінці другого терміну своїх повноважень американський президент відвідав Київ. Швидше всього, це було викликано бажанням Дж.В.Буша виконати завдання, які були визначені у східноєвропейському напрямку американської зовнішньої політики, зокрема й щодо підтримки членства

України та Грузії в НАТО. Візит продемонстрував, що Україна є союзником США, якого треба підтримувати на шляху реалізації демократичних реформ.

В останній рік свого перебування у Білому Домі Дж.В.Буш надавав українському напрямку своєї зовнішньої політики пріоритетного значення: за 10 місяців відбулося 15 робочих, офіційних і державних візитів в Україну високопосадовців США та 16 робочих візитів їхніх українських колег до США. Офіційний візит Віце-президента США Р.Чейні 4-5 вересня 2008 р. дав додатковий імпульс для подальшого розвитку політичного, торговельно-інвестиційного та енергетичного двостороннього співробітництва.

В третій декаді вересня з двома робочими візитами в США перебував Президент України В.Ющенко, який в рамках участі в роботі 63-ї сесії ГА ООН провів зустрічі з урядовими, діловими та політологічними колами, виступив перед представниками Ради зовнішніх зносин, а також провів переговори з Президентом США Дж.В.Бушем, виступив в Національному прес-клубі США, зустрівся з представниками ділових кіл.

У заявах керівників адміністрації Дж.В.Буша визнавалася ключова роль України у регіональних відносинах. А практичним свідченням прихильності США до прагнень та інтересів України було надання українсько-американським відносинам статусу стратегічного партнерства, що знайшло своє втілення у підписанні спочатку Дорожньої карти а потім і Хартії Україна.

19 грудня 2008 р. договірна база між Україною та Сполученими Штатами поповнилася ще одним важливим документом. Перебуваючи з візитом у Вашингтоні, міністр закордонних справ України В.Огризко підписав із держсекретарем США К.Райс Хартію про стратегічне партнерство та безпеку. Підписавши Хартію, К. Райс зазначила: „Україна є дуже важливим партнером і другом США... і ми дуже пишаємось тим, що є вашими друзями і працюємо разом із вами”. Зі свого боку, В.Огризко наголосив, що підписаний документ є „дуже важливим, оскільки підсумовує наші зусилля за останній рік, - і разом з тим має дуже важливий вимір для нашого майбутнього” [52,с.6].

Хартія підтверджує зафіксовані в Тристоронній заяві президентів України, США та Росії від 14 січня 1994 р. гарантії безпеки і незалежності. Хартія також закріплює угоду 1997 р. про встановлення стратегічного партнерства між Україною і США та фіксує принципи двосторонніх відносин і визначає шляхи посилення співпраці у пріоритетних сферах.

Даний документ підтверджував безперервність відносин США та України і прагнення активізувати їхній розвиток і поглиблення. В умовах системних „газових війн” між Росією й Україною важливим було положення третього розділу Хартії про енергетичне співробітництво. Зокрема, планувалася тісна співпраця над відбудовою і модернізацією потужностей української газотранспортної інфраструктури, диверсифікацією та забезпеченням українських джерел ядерного палива, що мало зменшити залежність України від іноземних джерел ядерного палива та потужностей для їхнього збереження.

На розвиток „Дорожньої карти” пріоритетів українсько-американського співробітництва, Україна та США започаткували діяльність двосторонньої групи з питань енергетики. Важливим напрямком економічних відносин було визнано і співпрацю у сфері партнерства між державними і приватними секторами в регіонах України, спрямованого на підтримку малого та середнього бізнесу.

Загалом оцінюючи документ, слід зазначити, що в контексті геополітичної ситуації, яка виникла після серпневої 2008 р. грузинсько-російської війни, коли деякі експерти називали Україну наступною ціллю Кремля, Хартія стала чітким сигналом для Росії з боку США і України про те, що їхнє партнерство міцне і що Україна впевнено йде шляхом до демократії та європейської інтеграції.

Протягом 2005-2008 рр. було підписано 24 двосторонніх документи, що зміцнили підвалини міждержавних взаємин. Головним досягненням цього періоду було усунення перешкод на шляху поступального розвитку двосторонніх торговельно-економічних стосунків.

Все це пояснювалося визнанням офіційним Вашингтоном істотної ролі України в розбудові регіональної системи безпеки, важливістю підтримання її інтеграційних устремлінь в контексті американських зовнішньополітичних інтересів на європейському континенті. Білий Дім шукав у європейців підтримки своїх поглядів на пострадянський простір, але з іншого боку вимушений був рахуватися в цьому регіоні із російськими інтересами. Такий стан регіональної системи міжнародних відносин впливав і на розвиток українсько-американського співробітництва та робив його уразливим щодо зовнішніх чинників.

Перед Україною стояла низка важливих зовнішньополітичних завдань, вирішення яких сприяло б покращенню іміджу нашої держави на світовій арені та реалізації її національних інтересів. Серед них особливе місце займали відносини з нашими стратегічними партнерами. На жаль, відкидаючи політичні заяви, можна констатувати факт, що двосторонні стосунки лише зі США, Польщею й Литвою реально наближалися до рівня стратегічного партнерства, але із певними зауваженнями.

Аналізуючи відносини стратегічного партнерства, слід зазначити, що вони можливі лише між державами, чиї національні інтереси здебільшого співпадають з основних міжнародних та регіональних проблем. До зовнішньополітичних інтересів України, як з'ясувалося, можна було віднести:

- 1) забезпечення сприятливих зовнішніх умов для динамічного соціально-політичного розвитку держави, утвердження її як повноправного суб'єкта європейського співтовариства та світової спільноти;
- 2) убезпечення від виникнення зовнішніх загроз через активну участь у створенні загальноєвропейської архітектури безпеки з поступовим входженням до провідних безпекових євроатлантичних інституцій;
- 3) зміцнення відносин стратегічного партнерства з державами, які мають зацікавленість і можливість допомагати Україні у здійсненні нею пріоритетних

стратегічних завдань, активно й ефективно лобіювати інтереси офіційного Києва у його стосунках зі світовою спільнотою;

4) підтримання дружніх, взаємовигідних стосунків з країнами-сусідами, утвердження держави як автономного регіонального партнера [125].

Співробітництво зі США завжди займало особливе місце у зовнішній політиці України. Це було об'єктивно зумовлено провідною роллю США у світі, а також спільними довгостроковими інтересами обох держав. У Дорожній карті 2008 р. були визначені основні галузі співробітництва, які повністю відповідали означеним вище пріоритетам української зовнішньої політики.

Крім цього, в рамках українсько-американського міждержавного партнерства було виокремлено такі галузі: продовження реформ в оборонній та військовій сферах в Україні; розгляд нових сфер співпраці в галузях високих технологій, космічної і протиракетної оборони; продовження співпраці щодо розв'язання Придністровського та інших регіональних конфліктів, а також щодо заохочення поширення демократії в Білорусі; розвиток регіональних організацій; посилення двосторонньої співпраці шляхом обмінів та візитів; вшанування пам'яті Голодомору в Україні 1932-33 років; боротьба з ВІЛ/СНІДом та туберкульозом. Підтримка України у міжнародних організаціях з боку Сполучених Штатів, як світового лідера, мала велике значення для нашої держави. Насамперед це стосується впливу США в таких організаціях, як СОТ, НАТО, МВФ тощо. Україна цінує й можливості США бути ефективним посередником у вирішенні суперечливих питань з іншими країнами світу.

Важливою для побудови простору безпеки і стабільності на європейському континенті стала проблема розміщення тут американських систем ПРО. Для України питання розміщення елементів ПРО в Європі на той час існувало не у військовій, а у політичній площині. По-перше, національним безпековим інтересам України відповідали партнерські стосунки між РФ та США. По-друге, через загострення взаємин з Україною Росія денонсувала угоду щодо використання її радіолокаційних станцій у власній Системі раннього

попередження про ракетний напад (СПРН). Українські РЛС залишились без фінансування. Україна повинна була шукати нові шляхи співробітництва з НАТО і США, однією з форм якого могло стати залучення України до розробки нової європейської системи ПРО. Рішення про створення спільної із США архітектури ПРО було прийнято на Бухарестському саміті НАТО 2008 р. У цьому ракурсі Україна прагнула запропонувати використання своїх РЛС в Мукачевому та Севастополі в якості елементів загальноєвропейської системи інформаційного забезпечення [488,с.345-346].

Важливе значення мала активна участь України там у миротворчих операціях ООН та НАТО. Під час роботи Бухарестського саміту НАТО (3-4 квітня 2008 р.) Президент США Дж.В.Буш зазначив, що, разом із військовослужбовцями 14-ти країн НАТО, українські військові спеціалісти беруть участь у Тренувальній місії НАТО в Іраку [720].

Україна розширювала свою миротворчу діяльність в Іраку. В Указі Президента України №337/2008 „Про направлення миротворчого персоналу для участі України у Місії Організації Об’єднаних Націй з надання допомоги Республіці Ірак” від 11 квітня 2008 р. було визнано доцільною участь України у Місії ООН. При цьому зазначалося, що розвиток довгострокового співробітництва України з Іраком сприятиме зміцненню міжнародного миру і безпеки та відповідатиме національним інтересам держави [359].

Таким чином, 2008 р. підвів позитивний підсумок партнерської співпраці України і США протягом двох каденцій Президента США Дж.В.Буша. Візити Дж.В.Буша та Р.Чейні, відповідно у квітні та вересні 2008 р., мали важливе значення для України з огляду на національні пріоритети. А вересневий 2008 р. робочий візит Президента України В.Ющенка до США для участі в роботі Генеральної Асамблеї ООН та його переговори з американським колегою в Білому Домі дозволили поглибити двосторонній діалог щодо шляхів стабілізації в регіоні ЦСЄ. Важливим для розвитку економічного

співробітництва був і перший в історії двосторонніх відносин візит в Україну Міністра торгівлі США К.Гутієреса.

Ці фактори дозволили розширити нормативну базу партнерства, протягом року було укладено 8 документів, зокрема „Дорожня карта” пріоритетів, угоди про співробітництво у сфері торгівлі та інвестицій, співробітництво в дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях, важливі двосторонні комерційні угоди у сфері ядерної енергетики. Програмним документом стала Хартія про стратегічне партнерство Україна - США.

За підтримки США українська сторона досягла прогресу у відносинах з НАТО, отримавши в грудні 2008 р., аналогічний до ПДЧ формат подальшої підготовки до вступу в НАТО - Річні національні програми. Американська сторона надала підтримку в прискоренні набуття Україною членства в СОТ та сприяла врахуванню інтересів України в Декларації саміту США-ЄС в частині енергетичної безпеки та співпраці з Євросоюзом і НАТО.

Важливою рисою була активна підтримка України на внутрішньопартійному рівні як республіканцями, так і демократами. Варто пригадати три резолюції обох палат Конгресу на підтримку приєднання України до ПДЧ НАТО та резолюцію щодо вшанування 75-х роковин Голодомору. Посилення економічного компоненту двосторонніх українсько-американських відносин знайшло своє підтвердження в зростанні обсягів двосторонньої торгівлі: в 2008 р. було зафіксовано зростання в 1,7 рази до 5,7 млрд. дол. США при рівномірному збільшенні обсягів експорту та імпорту.

Таким чином, головним здобутком в українсько-американських відносинах на кін. 2008 – поч. 2009 рр. стало юридичне закріплення рівня стратегічного партнерства у міждержавних відносинах; було вжито ефективних заходів щодо послідовної підтримки США євроатлантичних устремлінь України; започатковано роботу Ради з питань торгівлі та інвестицій; підписано угоду про співробітництво в торговельно-економічній та інвестиційній сферах. Важливими завданнями на майбутнє було: забезпечення практичної реалізації

„Дорожньої карти” пріоритетів українсько-американського співробітництва та Хартії Україна - США про стратегічне партнерство.

Наповненню українсько-американських відносин сприяло й створення дієвого механізму підтримання позитивного іміджу України на міжнародній арені, який включав у себе: розробку ефективної стратегії позиціонування України за кордоном; забезпечення координації інформаційної діяльності центральних органів виконавчої влади у сфері формування позитивного іміджу нашої країни на міжнародній арені; активне використання потенціалу закордонного українства з метою піднесення позитивного іміджу України за кордоном, а також просування українських ініціатив на міжнародній арені.

Отже, із завершенням другого терміну президентства Дж.В.Буша головними пріоритетами України в розбудові українсько-американського партнерства виявилися: налагодження співпраці з новою Адміністрацією США з подальшого поглиблення стратегічного партнерства та узгодження перспективного графіку двосторонніх візитів; подальша імплементація положень „Дорожньої карти” українсько-американського співробітництва 2008 р.; забезпечення практичної реалізації положень Хартії Україна – США про стратегічне партнерство 2008 р.; активна співпраця в межах Міжвідомчої координаційної групи.

3.3. Чинник української діаспори в становленні партнерства між Україною і США

Для з'ясування факторів і механізмів впливу української етнічної громади в Америці на становлення та розвиток партнерства незалежної України й США доцільно коротко проаналізувати такий громадсько-політичний феномен як етнічні діаспори в американському суспільстві. Адже в процесі еволюції американської державності не лише створюється сприятливе середовище для

творчої свободи, але і здійснюється вплив Білого Дому на ті країни, з яких до США прибувають різноманітні етнічні групи.

У процесі становлення американського суспільства та його зовнішньої територіальної й геополітичної експансії не останню роль відігравали культурні впливи, оскільки, як зазначав І.Валлерстайн, „культура завжди була зброєю найсильнішого” [797,р.193]. Світ звертає увагу на те, яким бачить провідна держава перебіг світового політичного процесу, економічного розвитку, як вона оцінює основні життєві цінності. Культурні впливи не завжди привертають увагу суспільств, але вони досить сильні та постійні. Значна частина світу читає американські книжки, носить американський одяг і т.д. – С.Гантінгтон називав це явище „кока-колонізацією” [664,р.28-29]. Культурний вплив змінює країни походження американських етнічних меншин, США та весь світ в цілому.

Водночас залишається дискусійним питання: чи підсилюють США нові хвилі мігрантів чи, навпаки, вони породжують потенціал роз’єднання, зіткнення культур, або навіть цивілізацій. Попередня доктрина створення „плавильного тигля” з новими інгредієнтами перестала вважатися безумовною. Англійці із початкових 13-ти колоній, голландці із Нового Амстердаму та скандинави з північних штатів створювали взаємоприйнятний конгломерат національностей. Але коли почали прибувати кораблі мігрантів з усього світу – здатність абсорбції „всіх мов та народів” стала піддаватися сумніву.

На політичному рівні пройшло усвідомлення того, що коли передати людей, які вийшли із абсолютно іншої культури, власній долі, то вони можуть стати соціальним динамітом та сприяти вибуху суспільства із середини, мають 2потенціал послабити й зовнішню силу. Цей перехід в ставленні до нової імміграції проходив саме в той час, коли завдяки працюючим мігрантам США ставали першою індустріальною державою світу. І вже у 1888 р. Американська економічна асоціація запропонувала премію у 150 дол. за краще есе, яке б аналізувало тему „Згубні ефекти необмеженої імміграції” [222,с.21].

Англосаксонська більшість у США підтримувала зближення з Великою Британією, завдяки чому в обох світових війнах ці держави стали один для одного найважливішими союзниками. Не в останню чергу через те, що Британія шукала альтернативу своїй політиці „блискучої ізоляції”, а США - визнання своїх претензій на входження до клубу великих держав.

Але етнічне обличчя Америки набувало і східноєвропейських рис, в т. ч. за рахунок поляків, словаків, українців із Австро-Угорщини та ін. Однак переселенці східноєвропейського регіону в очах істеблішменту США виглядали не кращими, ніж іммігранти з Азії. Американський публіцист М.Салліван писав: „То була картина Америки, яка кликала селян із полів Європи й розпинала їх на хресті американської індустрії”[747,р.214]. Окрім емоційного, існував і організований спротив напливу дешевої робочої сили, готової на будь-яку роботу та беззахисної у випадку конфлікту [799,р.84-85].

„Американські патріоти” почали замислюватися над вибухонебезпечною сумішшю нової робочої сили, адже більшість шахтарів були вихідцями із слов'янських країн, у бідних селищах стало досить багато польських костьолів та православних церков. Небагато із мешканців цих поселень розуміли англійську мову. Американський „плавильний тигель” на них практично не діяв, а нові іммігранти своєю зростаючою кількістю впливали на характер американського суспільства.

У підсумку Президент США Т.Рузвельт змушений був підтримати ідеї Ліги скорочення імміграції. Він першим серед американських президентів виступив за радикальну реформу імміграційних законів у бік запровадження обмежень, мотивуючи це тим, що прибуваючі до Америки „погіршували” в країні етнічну основу, погрожуючи розколом суспільства та соціальною дезінтеграцією. Продовжуючи таку державну політику, Держсекретар США Е.Рут перевів заборонний курс у дипломатичну сферу. Він зробив попередження країнам, які посилають своїх громадян в Америку, довівши до них новий імміграційний закон, прийнятий Конгресом США. Але Т.Рузвельт, не дивлячись на жорстку

опозицію, вірив ще в спроможність „плавильного котла”. Але проблема й надалі залишалася гострою: Президент США В.Вільсон відзначав, що іноді схиляється до вигнання не асимільованих іноземців [222,с.26].

Ера відкритості щодо тих, хто вирішив взяти участь в освоєнні нових земель, підійшла до кінця. Вона завершилася настанням – після Першої світової війни – ери обмеженої імміграційної політики. Головною постала проблема з вихідцями з Німеччини, які змушені були доводити свою лояльність американському прапору. Їм пропонувалося повністю асимілюватися та зректися країни свого походження. Внаслідок цих процесів на момент закінчення Першої світової війни велика та організована етнічна діаспора в США фактично припинила своє існування.

Найбільш впливова критика уявлень про Америку як про „плавильний тигель” містилася в опублікованому у 1916 р. есе Р.Бурна „Транснаціональна Америка” [583,р.107-123]. Це була перша спроба проаналізувати проблему впливу етнічних діаспор на внутрішньо- та зовнішньополітичні проблеми США й оцінити американську національну ідентичність у світі нових обставин:

- зсуву центру „походження” нових іммігрантів до ЦСЄ;
- національного випробування на лояльність в ході війни.

Досягненням Р.Бурна було те, що він виступив із переконливою критикою вимог обов’язкової асиміляції, що передбачала відмову від культурних зв’язків з історичною батьківщиною. У несприятливій для цього ситуації Р.Бурн закликав консерваторів визнати ті переваги, які США отримують від нових хвиль імміграції. Його основні висновки і сьогодні звучать досить актуально: „Зрозуміло, що коли ми прагнемо зруйнувати ядро національної культури, то в результаті ми отримаємо... просто натовп. У центрі етнічного ядра переважають центробіжні сили. Вони формують цінності, які визначають розвиток життя. І лише настільки, наскільки людина з іншої країни зможе зберегти цю емоційність, вона зможе стати добрим громадянином американського суспільства”.

Р.Бурн не побачив у відмові від прискореної асиміляції загрозу національній лояльності іммігрантів як громадян США. Більшу проблему ніж збереження локальних етнічних зв'язків, він вбачав у надлишковій прив'язці американців до домінуючої довгий час британської культури. Остання обставина на його думку, заважала розвитку власне американського характеру.

Занепокоєна американська правляча еліта провела заходи, спрямовані на американізацію нових іммігрантів, а досить високі темпи економічного зростання дозволили залучити їх до середнього класу, підняти на вищій соціальний щабель. Американське суспільство змінювалося, але не у своїх основах. По завершенні Першої світової війни в американському суспільстві перемогли обмежувальні тенденції щодо допуску у США нових іммігрантів. Ще у 1917 р. Конгрес США розпочав процес, який у 1921-1924 рр. призвів до затвердження „національних квот”, що практично закрили доступ до США вихідцям з Азії і різко обмежили доступ для європейців таким чином, щоб максимально зберегти перевагу англосаксонського елементу. Кожній країні було запропоновано керуватися створеними американськими законодавцями квотами – 2 % від усіх національностей, які вже існували у США на 1890 р. Це було важливе рішення й настільки радикального характеру, що багато хто у США почали вважати, ніби проблему етнічного вибуху в країні вирішено.

Протягом наступних десятиліть США жорстко обмежували прибуття в країну іммігрантів. Це допомогло асимілювати слов'ян, євреїв та італійців у загальній структурі американського суспільства. Національні меншини не чинили опір жорстким підходам у федеральній етнічній політиці. У міжвоєнний період фактично відбувалося зростання радикального нативізму.

Подальші політичні процеси теж мало сприяли імміграції до США, оскільки окремі сили в Європі готувалися до перегляду міжнародно-політичних результатів Першої світової війни, й іммігранти із країн-агресорів сприймалися із занепокоєнням. Початок Другої світової війни знову викликав у американському суспільстві підозри щодо „подвійної лояльності” вихідців з

Німеччини, Італії та особливо Японії. Саме світова війна виштовхнула досить істотну хвилю іммігрантів з теренів СРСР.

Після закінчення Другої світової війни суспільна думка стала змінюватися у напрямку терпимості та плюралізму. Участь США у війні проти нацизму з його ідеологією расової переваги позитивно впливала на американське суспільство. Заборонна імміграційна політика піддалася зміні.

Масовий рух за громадянські права та підвищення терпимості у суспільстві призвели до прийняття у 1965 р. нового Імміграційного акту, котрий відмінив систему національних квот. Це збільшило кількість мігрантів і відповідно зміцнило національні діаспори, які відтоді дедалі активніше стали впливати на зовнішню політику США. Такий вплив став розглядатися не лише етнічними громадами, але і всіма іншими членами американського суспільства як гарантія врахування етнічних інтересів у системі національних інтересів США, як трамплін для участі даної меншини у широкому спектрі суспільного життя.

Тому з 1960-х рр. англосаксонська більшість американського суспільства почала відходити від політики „плавильного тигля” й визнавати права інших меншин. Досягнуті на той час неанглосаксонськими етнічними діаспорами успіхи у підвищенні впливу на американське політичне життя, культуру, менталітет, на дипломатію стосовно країн походження стали проявами цього процесу. Такі тенденції в американському суспільстві почали підтримуватися й у країнах походження етнічних меншин, політики яких через використання своїх діаспор намагаються впливати на політику Білого Дому.

У результаті послаблення обмежень на імміграцію, етнічний склад США став швидко змінюватися. Вже перепис 1992 р. зафіксував, що за десятиліття до США прибуло 8,6 млн. осіб, і, хоча іммігранти додають до американського населення щорічно менше 0,5 %, очікується що за півстоліття вони та їхні нащадки будуть додавати приріст більше двох третин населення [698, р.101]. А вже на поч. XXI ст. в США національно визначальною стала точка зору

окремих етнічних общин, і більшого значення набули саме неанглосаксонські етнічні меншини.

Водночас, привабливість або неприйняття певної країни напряму залежить від характеру тих загроз, які ця країна може представляти для США. Тут важливим є питання часу – проекція у майбутнє, яка ставить дану країну до тієї або іншої категорії.

Лобізм як один з найважливіших засобів впливу на процес прийняття рішень федеральними органами влади розвинений в США. Багато держав прагнуть до того, щоб сформувати в Америці канали свого впливу на зовнішню політику цієї країни. Найбільш поширеними є впливи через етнічні діаспори й етнічні лобі. Етнічні лобі можуть проявляти себе досить незалежно. Хоча вони можуть діяти в інтересах історичної батьківщини і нерідко координують свої дії з урядами цих країн, тим не менш, такі лобі самостійні у формулюванні вимог.

Тому іноді інтереси етнічних діаспор розходяться з думкою урядів покинутої батьківщини. Отже, важливо враховувати роль етнічного лобізму в процесі прийняття зовнішньополітичних рішень, щоб зрозуміти справжні мотиви багатьох дій Америки на міжнародній арені.

Розпад Радянського Союзу і саморозпуск Організації Варшавського договору сприяли активізації етнічних спільнот. Нові уряди держав ЦСЄ стали активно використовувати допомогу своїх етнічних діаспор, оскільки підтримка співвітчизників забезпечувала їм прихильне ставлення в Білому Домі. Зокрема, в результаті зусиль адміністрації В.Клінтона (головним чином в особі державного секретаря М.Олбрайт, уродженки Чехословаччини), центрально-східноєвропейських урядів та відповідних етнічних спільнот почалася кампанія з метою включення до НАТО колишніх членів радянського блоку.

На сьогодні державна політика України щодо закордонних українців ґрунтується на їхньому визнанні невід'ємною частиною світової української спільноти й здійснюється на основі відповідних положень Конституції України, Закону України „Про правовий статус закордонних українців”, Національної

концепції співпраці із закордонними українцями (затверджено Указом Президента України від 13.10.2006 р. № 875), інших нормативно-правових актів України з урахуванням законодавства держав, в яких постійно проживають закордонні українці, а також базується на принципах і нормах Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Загальної декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття, Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин, інших міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У разі необхідності Україна укладає договори з іншими державами з метою забезпечення захисту осіб, які належать до відповідних національних меншин, та вживає заходів для заохочення транскордонного співробітництва.

Українська діаспора є важливим демографічним, інтелектуальним, соціокультурним ресурсом нашої держави. Вона відіграє значну роль в утвердженні України як впливового учасника міжнародних відносин, адже потенційно являє собою потужний дипломатичний механізм. Нині число закордонних українців становить від 16 до 20 мільйонів осіб. Другою у світі державою за чисельністю громадян українського походження є США (після РФ), де налічувалося, за офіційними даними близько 1 млн. осіб. Водночас, інші джерела вказують на те, що кількість представників українського етносу в країні становить майже 2 мільйони осіб. В США українці та американці українського походження (понад 90 %) зосереджені в Нью-Йорці, Філадельфії, Чикаго, Пітсбурзі, Детройті, Клівленді та інших містах Середнього Заходу. За чисельністю українці посідають 21 місце серед етнічних груп США.

Українські імена зустрічаються навіть серед першопроходців Нового Світу. Так, ще в першій чверті XVII ст. на одному з кораблів Дж. Сміта лікарем служив Лаврентій Богун. В історію США увійшов і генерал В.Турчин – командир однієї з бригад Північної армії під час Громадянської війни 1861-

1865 рр. Але офіційно першим українським емігрантом був А.Гончаренко, чернець Києво-Печерської лаври, який 1 січня 1865 р. прибув до Бостона. Він вважається першим носієм української національної свідомості в Америці: як свідчать архівні матеріали, рятуючись від переслідувань царської Росії, він деякий час мешкав на Алясці, а потім оселився у м. Сан-Франциско, де з 1867 по 1872 рр. видавав газету „Вісник Аляски” („Alaska Herald”) – перший американський часопис, що містив певні відомості про Україну.

Втім, українці, які напр. XIX ст. почали масово іммігрувати до Сполучених Штатів, суттєво відрізнялися від своїх попередників. Переважно, це були селяни західноукраїнських земель – Закарпаття та Лемківщини. Спочатку більшість новоприбулих знаходили роботу на шахтах і заводах штату Пенсильванія. Решта влаштовувалися на заводах на Північному Сході США - в Нью-Йорку, Нью-Джерсі, Коннектикуті. А центром духовного та суспільного життя українців в Америці стала церква. Попри складність процедури встановлення реальної кількості українців-іммігрантів з першої хвилі імміграції до США, що тривала до 1914 р., більшість дослідників притримуються даних, за якими станом на той час до Сполучених Штатів емігрувало близько 500 тис. осіб українського походження.

Друга хвиля української імміграції до США припала на міжвоєнний період (1920-30-ті рр.) й відрізнялася від довоєнної. По-перше, зменшилась кількість іммігрантів, що було пов'язано з періодом Великої депресії у США, а також вжиттям американською владою заходів з обмеження імміграції. По-друге, серед українців з'явилися політичні емігранти – учасники визвольних змагань в Україні 1917-1920-х рр. У результаті, на території США виникли різноманітні українські політичні та націоналістичні об'єднання.

Переважна більшість українців з третьої хвилі імміграції прибули до Сполучених Штатів протягом 1947-1951 рр. і належали до категорії „переміщених осіб”, які після Другої світової війни перебували у таборах для біженців та військовополонених у Німеччині, Австрії, Бельгії й Великій

Британії. Серед них було багато „остарбайтерів”; значну частину становили колишні вояки УПА, ветерани української дивізії „Галичина”. Цього разу серед прибульців була велика кількість інтелігенції та науковців. Вони сприяли розвитку українського політичного, громадського, культурного життя в діаспорі. Цих іммігрантів об’єднувала відданість ідеї незалежності України. Представники цієї хвилі імміграції розгорнули активну діяльність по збиранню та збереженню писемних, речових та ін.. пам’яток історії та культури України.

Початком четвертої хвилі імміграції до США („економічної імміграції”) можна вважати середину 1980-х рр., коли під час горбачовської відлиги чимало українців, користуючись можливістю відвідати родичів в Америці, залишались тут на постійне проживання. Більшість із них залишили територію СРСР, а потім – незалежної України, через скрутні економічні умови. Основна їхня маса мала вищу освіту або технічну спеціальність, володіла англійською мовою, що давало змогу знайти роботу в США. Багато з них розпочали свій власний бізнес. Таким чином, широкого розмаху прибуття українських емігрантів до США набрало з розпадом СРСР.

У 1968 р. при Гарвардському університеті відкрився Український науковий інститут, фундатором якого був академік, професор О. Пріцак. В 1991 р. він очолив і створений Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Про роль, яку відіграє суспільно-політична діяльність американських українців, свідчить їхній вплив на формування політики Білого Дому. Посідаючи відповідальні посади, наприклад, у Бюро з прав людини держдепартаменту, Гельсінській комісії Конгресу США, вони часто вперше познайомили американців з реальним життям в Україні.

Велику культурно-освітню роботу проводять Осередок української культури та освіти у Вінніпезі, культурні центри у Чикаго та інших містах США. Україністика мова викладається у 28 навчальних закладах США. Ґрунтовні дослідження проводяться Гарвардським інститутом українських досліджень

(США), Науковим товариством ім. Т. Г. Шевченка, Українською вільною Академією наук та іншими установами.

Головним ресурсом отримання достовірних даних про характеристики населення США є Національне статистичне бюро, яке кожні десять років проводить загальний перепис населення. Відповідно до результатів перепису 2000 р., в США проживало близько 893 тисяч осіб українського походження (0,3% від загальної кількості населення країни). Дані перепису населення 2010 р. містили інформацію щодо складу населення лише за расовою, а не національною, ознакою.

Згідно з інформацією дослідницького центру з питань вивчення української діаспори у Сполучених Штатах Америки на 1 січня 2014 р. в США проживає 930 434 особи українського походження (0,3% від загальної кількості населення країни) [593]. За оціночними даними діаспорних джерел, в США мешкає близько 1,5-2 млн. етнічних українців. Найчисельніші групи етнічних українців проживають у штатах: Нью-Йорк (131391), Пенсильванія (112542), Каліфорнія (91179), Нью-Джерсі (69049), Флорида (47946), Іллінойс (47246), Вашингтон (46523), Огайо (45121) та Мічиган (40292). В одинадцяти штатах українське населення нараховує від 10 до 25 тис. осіб., а в 27 штатах - від 1 до 10 тис. осіб. Найменше заселеними етнічними українцями штатами є Південна Дакота (931), Міссісіпі (756) та Вайомінг (453).

В США українці розбудували широку мережу громадсько-політичних, культурно-освітніх, спортивних, релігійних і професійних інституцій, а також фінансових установ - кас взаємодопомоги, банків і страхових товариств. Серед основних: Український конгресовий комітет Америки, Українська американська координаційна рада, Союз українок Америки, Українська федерація Америки, Український народний союз, Вашингтонська група, Асоціація українців Північної Кароліни, Товариство українських інженерів Америки, Спілка української молоді, Українська скаутська організація „Пласт”, Український освітньо-культурний центр, Наукове товариство ім. Т.Шевченка,

Українська вільна академія наук, Український народний дім, Злучений український американський допомоговий комітет, Фонд допомоги дітям Чорнобиля, Український інститут Америки, Загальноамериканська громадська організація „Нова українська хвиля”. Більшість таких організацій зареєстровані як громадські неприбуткові організації.

У США видаються понад 20 газет, понад 10 журналів, діють Інтернет-видання, близько 20 українських радіопрограм та одна телепрограма „Узір” (Чикаго, Іллінойс). Популярними українськими ЗМІ вважаються газети „Свобода”, „The Ukrainian Weekly”, „Нова газета”, „Міст”, „Час і події”, „Національна трибуна”, медіа-портал „VIDIA”, радіопрограма „Ukiedrive”.

Суспільно-політичні організації американських українців можна поділити на дві категорії. До першої відносять українські організації - філії основних політичних партій в США – Демократичної чи Республіканської. Як правило, це місцеві комітети, що підтримують конкретного кандидата на виборну посаду, тож є нестійкими за своєю структурою та тривалістю діяльності.

До другої групи входять українські політичні партії в еміграції, часто нащадки політичних організацій, створених в Україні. Діяльність цих груп орієнтована, в першу чергу, на проблеми, що стосуються України. Серед останніх найбільш помітними були „уенерівці”, „гетьманці”, соціалісти й три націоналістичні угруповання, знані в українській громаді як „мельниківці”, „бандерівці” та „двійкарі”. Свої політичні погляди переважна більшість оприлюднювала через власні ЗМІ.

Об’єднання українських американців (ОУА), яке обстоювало прокомуністичні ідеї не користувалося значним авторитетом серед української громади й існувало завдяки фінансовій підтримці КПРС. Після розпаду СРСР ОУА приєдналося до табору тих, хто підтримує незалежну Українську державу й ринкові реформи в Україні; видає тижневик „Українські вісті”.

Координаційний орган „Ідеологічно споріднені націоналістичні організації” (ІСНО) представляє мельниківців (Організація державного відродження

України, ОДВУ), Об'єднання українських академічних товариств „Зарево” та жіночу філію „Український золотий хрест”. Серед їхніх засобів масової інформації – „Бюлетень світової координаційної ради молоді”, „Бюлетень українського золотого хреста” і щоквартальник „Самостійна Україна”.

У таборі „бандерівців” „організація-парасолька” – це Український визвольний фронт, що представляє такі групи як „Організація чотирьох свобод України” (ОЧОСУ), Товариство українських студентів ім. М.Міхновського (ТУСМ), Спілка української молоді (СУМ), відділи „Антибільшовицького блоку народів” та Асоціація діячів української культури (АДУК). Такі організації підтримують видання кількох газет і журналів, серед яких нью-йоркський щомісячний „Вісник” та журнал „Фенікс”.

Видавнича діяльність групи „двійкарів” здійснюється через видавничо-дослідницьке об'єднання „Пролог” і зосереджена на неперіодичних публікаціях. Поза межами цих трьох груп існували дрібніші партії, серед яких помітною до 2000 р. була Українська республіканська (раніше Українська революційна) демократична партія, заснована І.Багряним. Ця партія видавала в Детройті тижневик „Українські вісті”, а Український національно-державний союз (УНДС) публікує в Нью-Йорку тижневик „Тризуб”.

Якщо розглядати становище політичних організацій у США на сучасному етапі не можна не згадати про найбільшу організацію українців у США, засновану ще в 1894 р., – Український народний союз, що за статутом є страховим товариством [12,с.69]. Хоча формально його не можна зараховувати до політичних організацій, все ж 100-тисячна структура здійснює серйозний вплив на політичні процеси серед української громади США.

Однією з репрезентативних установ українців у США є Український конгресовий комітет Америки, який нині об'єднує близько 60 центральних організацій та понад 700 їхніх первинних осередків на місцях.

Під час „помаранчевої революції” 2004 р. відбувся вибух активності в середовищі закордонних українців США – найбільший з часу набуття Україною

незалежності. Американські українці були спостерігачами на виборах, надавали фінансову допомогу та проводили демонстрації у багатьох містах США.

Прикладом успішного любіювання українською громадою США інтересів України є позитивне голосування 9 березня 2006 р. Сенатом США за прийняття законопроекту, який скасував дію поправки Джексона-Веніка. Схвалений документ не лише відкрив для України режим цивілізованих торговельних відносин, а й мав політичне значення. Слід нагадати, що для цієї мети за ініціативою Н.Мак'Конелл, президента Фондації Україна - США, та за сприяння організації „Українська Федерація Америки” була створена коаліція, куди ввійшло 250 організацій, що сприяли відміні поправки. Окрім цього, вищеназвана організація активно контактує з американськими конгресменами та сенаторами, інформує їх щодо важливих подій в Україні. Втім, українські американці, як зазначають фахівці, не виявляють себе в політичному житті країни пропорційно до своєї чисельності.

Таким чином, за час проживання в США українці розбудували широку мережу громадсько-політичних, релігійних, професійних, фінансових установ. Загалом там діють 13 політичних українських організацій, 12 професійних товариств, 29 кредитних спілок, 4 страхові товариства, 3 молодіжних організації, 3 жіночі спілки. Здійснюється видання понад 20 газет, 11 журналів, Інтернет-видання „Брама”, ведуть мовлення близько 20 українських радіопрограм та два телеканали.

Велика роль у житті української громади належить церкві. Найбільшою в США є Українська католицька церква, 4 єпархії якої нараховують понад 400 тис. прихожан. Друге місце посідає Українська православна церква, яка налічує в більш ста православних парафіях понад 200 тис. віруючих. Спостерігається щорічна тенденція до зростання чисельності прихожан православної церкви, що можна пояснити збільшенням іммігрантів із Східної та Центральної України. Збільшується кількість українських баптистів-євангелістів та баптистів-п'ятидесятників, які останніми роками оселилися на заході США.

В столичному окрузі Колумбія об'єднуючу роль відіграє Асоціація українських та американських професіоналів „Вашингтонська група”, мета якої – висвітлення української культурної спадщини на теренах США, професійний ріст, знайомство населення США з політичними та соціальними процесами в Україні. Помітну роль щодо сприяння розвитку українсько-американських відносин відіграє „U.S.- Ukraine Foundation”, яка створена у вересні 1991 р.

Дискурс щодо ролі діаспори в посиленні міжнародних позицій України проходить як у суспільстві, так і в науковому середовищі. Втім, проблематика формату взаємовідносин держави з українцями, що проживають за її межами, має дискусійне забарвлення. Так, з одного боку, українці зарубіжжя дорікають Україні за відсутність підтримки та формальної співпраці, а з іншого – Україна хоче, щоб діаспора більше працювала для підтримки „материнської” держави. Адже для багатьох країн – Вірменії, Ізраїлю, Індії, Китаю – співпраця із земляками за кордоном стала ефективним інструментом реалізації зовнішньої політики, коли діаспори впливають на позицію інших держав за умови підтримки їхньої діяльності державою-походження.

Світова практика доводить, що країни прагнуть використати свої зарубіжні спільноти як націє- та державотворчий чинник розвитку, інструмент впливу в країнах проживання співвітчизників. До подібних заходів вдалася, приміром, Польща напередодні ратифікації договору про вступ до ЄС, активно використовуючи польські громади зарубіжжя з метою мобілізації громадської думки в державах ЄС. Сьогодні такий досвід є важливим для України, зважаючи на її прагнення до реалізації євроінтеграційного процесу та посилення міжнародних позицій [60,с.100-103].

Активізувати процес лобіювання інтересів нашої держави за кордоном покликаний Світовий Конгрес Українців (СКУ). Ця 20-мільйонна організація, яка володіє широким переліком інструментів для просування державних інтересів України на міжнародному рівні, стала важливим посередником у налагодженні системної співпраці з українськими громадами у світі. 28 серпня 2014 р. Кабінет

Міністрів України і СКУ підписали Меморандум про співпрацю, метою якого є „посилення взаємодії держави із закордонними українцями, захист людських, громадянських та національних прав українців у світі, утвердження незалежності і суверенітету України, забезпечення її територіальної цілісності, сприяння демократичному процесу в Україні, її євроінтеграційним та євроатлантичним прагненням”. Особливої уваги було надано питанням поширення у світі правдивої інформації про Україну; сприяння взаємодії держави з урядами країн перебування закордонних українців та розвитку українського громадського життя в діаспорі; розроблення програм, що поглиблюють зв'язки із закордонними українцями; сприяння розвитку української мови тощо [132].

Намір налагодити систематичне спілкування у форматі довгострокового співробітництва виявили й молодіжні осередки діаспори в США (Світовий конгрес українських молодіжних організацій (СКУМО)). 26 серпня 2014 р. у рамках Форуму української молоді діаспори „Франківськ – 2014” відбулося підписання Меморандуму про співпрацю між Міністерством молоді та спорту України і СКУМО. За словами голови цієї організації М. Гочака, угода стала важливим кроком. Позитивним чинником у побудові нових партнерських відносин став діалог із новою владою, який буде, на його думку, підґрунтям у подальшій систематичній співпраці.

Щодо самого Форуму, участь у ньому взяли представники 39 українських молодіжних організацій із 23-х країн світу, в тому числі США. Як зазначив у доповіді М. Гочак, наша земля переживає нелегкий період історії, а недавні події згуртували народ не тільки в середині країни, а й усе світове українство. Нині молодь української діаспори особливо ініціативна, зокрема у планах організації – створення медіаплатформи, яка об'єднає всі засоби масової інформації України та діаспори [144].

Створення єдиного інформаційного простору – важлива справа, наголошували учасники форуму, оскільки далеко не всі закордонні українці мають змогу дізнаватися, що насправді відбувається в Україні. І навпаки – на батьківщині

громадяни мало обізнані з життям українців у діаспорі, передусім у США. Такий інформаційний майданчик сприятиме просуванню серед світової спільноти не тільки українських політичних або економічних інтересів, але й національної культури, мистецтва, мови тощо.

Наразі стає очевидним, що тільки дієвий інституційний механізм разом із глибоким розумінням ролі світового українства дадуть нашій державі змогу побудувати взаємовигідні, стабільні партнерські відносини із закордонним українством. Натомість, що може бути кращим за безпосередній контакт і „живе” спілкування можновладців із власною діаспорою.

Так, наприкінці вересня 2014 р. Міністр культури України Є. Нищук на запрошення президента Українського конгресового комітету Америки Т. Олексій перебував із візитом у США, де в складі урядової делегації на чолі з Прем'єр-міністром України А. Яценюком взяв участь у 69-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, а також у роботі першої Світової конференції з питань корінних народів, яка проходила у її рамках. Плідною виявилася зустріч Міністра з представниками української громади, яка проходила 24 вересня в Українському домі у Нью-Йорку. Її головною темою стали виклики сьогодення та перспективи співпраці. Зі свого боку представники діаспори запевнили у безперечній підтримці українського народу [263].

У рамках цього робочого візиту Міністр культури відвідав український дитячий центр „Барвінок”, що на околиці м. Йонкерс у штаті Нью-Йорк. Його директор С. Хмурковська ознайомила делегацію Міністерства культури з історією заснування та діяльністю закладу. За її словами, суттєву увагу під час навчання у закладі надають вивченню українських традицій, а також знайомству з українською пісенною та поетичною спадщиною. Вихованці дитячого садка представили гостям не тільки свою концертну програму, але й виставку творчих робіт [262]. Закордонним українцям вкрай необхідний постійний контакт з вітчизною. Та йдеться не стільки про матеріальну допомогу, а про ідеологічну присутність України в діях українських громад.

Висвітлюючи взаємозв'язок української діаспори США з „материнською батьківщиною ” неможливо обійти увагою одну з головних тем, яка згуртувала і продовжує єднати українців усього світу – йдеться про відзначення 200-літнього ювілею великого Кобзаря Тараса Шевченка. Маючи на меті забезпечення міцних, стабільних, культурних міжлюдських зв'язків з українською діаспорою, 5 липня 2014 р. Рада директорів Світового конгресу українців прийняла рішення про встановлення ювілейної відзнаки „200 років з дня народження Тараса Шевченка” у вигляді нагрудного знака [428].

Примітно, що українські емігранти в США плекали надію на тимчасовість їхнього перебування на чужині. Частина з них вбачала своє завдання у тому, щоб зберегти архівні та бібліотечні колекції й колись повернути їх незалежній Батьківщині. Чималу частку цих колекцій було вивезено задля порятунку від знищення, інші документи створювалися вже в умовах еміграції. Після здобуття Україною незалежності представники діаспори почали говорити про необхідність створення у Києві спеціалізованої установи для зберігання таких документів. І тільки в 2007 р. було створено Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), який перетворився у потужну інституцію по зберігання та науковому використанню значного масиву архівних, бібліотечних і музейних колекцій [283].

Звеличення постаті Т. Шевченка відбувалося в еміграції також і шляхом зведення пам'ятників. У 2014 р. українська громада США вшановувала 50-річний ювілей відкриття легендарного пам'ятника у Вашингтоні. Громада довго працювала для того, щоби пам'ятник Т. Шевченку з'явився. В церемонії його відкриття 27 червня 1964 р. брали участь понад сто тисяч людей з Канади, Аргентини, Бразилії, Великої Британії, Німеччини, Франції, Бельгії й Австралії. Відкриття української святині не залишилося поза увагою Президента США Д. Ейзенхауера. Зокрема, він зауважив: „Величний похід від монумента Вашингтону до пам'ятника Тарасу Шевченку запалить тут новий світовий рух у

серцях, умах, словах і справах людей, безперервний рух – в ім'я незалежності та волі всіх народів та всіх поневолених націй в усьому світі” [503].

Слід підкреслити, що Україна назавжди залишиться іншою після подій Євромайдану й перемоги Революції гідності, у т. ч. завдяки діаспорі в США, яка відіграла свою роль у підтримці України на шляху до свободи і гідності. Сьогодні вже можна ствердно казати, що на тлі цих подій та сьогоднішньої складної ситуації – нарешті для України викристалізувалася діаспора США.

По-перше, до 1991 р. слово „українське” лише означало мову і народно-етнічну ідентичність. Від моменту відновлення української державної незалежності українцями стали вважатися всі, хто проживає на території України, незважаючи на їхню мову, релігію, етнічну належність та походження. Тож, громадяни України не мусять бути етнічними українцями, і Конституція України бере цей факт до уваги. Звісно, що Україна базується на географічній та культурній основі етнічних українців, але вона як сучасна європейська держава не може визначити себе як така, що має служити лише одній етнічній групі. На противагу наївному розумінню багатьох діаспорян, що етнічні групи співпадають суто з міждержавними кордонами, багато етнічних груп вважають Україну рідною вже багато поколінь – євреї, роми, кримські татари, а також поляки, угорці, закарпатські русини і росіяни. Американці і канадійці часто не можуть зрозуміти цієї ідеї, бо ані Канада, ані США не були створені на основі певної етнічної групи.

По-друге, на відміну від Української держави, українська діаспора є насправді етнічним явищем. Хоча Українська держава має однакову назву з українською етнічною групою, вони обидві не є тим самим – Україна не належить діаспорі. Етнічні українці, що проживають за кордоном України, коли організовують протести і туманно згадують „українців” у своїх промовах, не конче представляють усіх громадян України. На думку окремих аналітиків, діаспорі бракує досвіду різноетнічних реалій сучасної України.

Громади українців США вже понад століття усвідомлюють, що збереження мови, культури і народно-етнічної ідентичності є відповідальністю кожної окремої людини, а не історичної батьківщини. Беручи приклад із неофіційного гасла Українського католицького університету „Візьми і зроби”, діаспора має брати відповідальність на себе без сподівання на допомогу Української держави. Тут слід згадати, як діаспорні громади існували до 1991 р.

Вибір, який стоїть сьогодні перед українською діаспорою, полягає у тому, чи вона буде спрямувати свою продуктивність на користь нової України, чи не буде сприймати реалії України і натомість фокусуватиметься на вигаданому і замороженому в часі сприйнятті якою є і „повинна” бути Україна [366].

Сьогодні українська діаспора є активним партнером України у її прагненні стати частиною Об'єднаної Європи. З цієї позиції доцільно переглянути особливості взаємодії нашої держави із закордонним українством. Отже, урядові України варто перейти від декларативної політики до реальної співпраці із зарубіжними українськими спільнотами, спрямовану на підтримку українського зарубіжжя, забезпечення нормативно-правової, інституційної, фінансової та інформаційної бази для реалізації державних програм з розвитку співробітництва з діаспорними осередками.

Роль етнічних спільнот зростає, вони знаходять все більший вплив на вироблення зовнішньополітичного курсу уряду США. Можливості впливу на зовнішню політику етнічні діаспори отримали із завершенням ідеологічного протистояння після закінчення холодної війни.

Активізація етнічних спільнот викликала полеміку в академічних та політичних колах, оскільки прояви етнічної самостійності погрожували перетворити національні інтереси США в інтереси приватні, групові і навіть індивідуальні. Однак, не всі учасники дискусії схильні перебільшувати вплив етнічного чинника на зовнішню політику. Дехто вважає, що лобіювання - невід'ємна риса політичної системи США, і етнічні лобі мають такі ж політичні права, як і всі інші. Крім того, якщо тиск етнічних груп суперечить

зовнішньополітичній позиції американського уряду, то він ніколи не враховується. Наприклад, боротьба діаспор проти авторитарних режимів у себе на історичній батьківщині не завжди знаходить підтримку. Американський уряд може ігнорувати подібну діяльність, або їй протистояти, як у випадку опозиції американських філіппінців режиму Ф.Маркоса. Так етнічні лобіювання гарантуються принципами демократії і розвивають її [741,р.71].

Прихильники другої точки зору вважають вплив лобіювання позитивним явищем. Етнічні діаспори – прихильники розповсюдження демократії за межами США, вони підвищують інформованість суспільства про міжнародні конфлікти. Ці автори впевнені, що етнічний фактор підсилює демократичні і моральні компоненти у американській зовнішній політиці.

Однак прихильники третьої точки зору впевнені, що етнічний фактор призводить до ерозії національних інтересів США. Так відомий експерт М.Клаф розглядав зростання етнічного лобіювання як фактор розколу американської еліти, який „може призвести до балканізації процесу формулювання зовнішньої політики ... і викликати тривалі і гострі суперечки з приводу ролі США у світі, тим самим підриваючи її можливості залишатися лідером у нову епоху” [600, р.2].

У США зростає занепокоєність і зв'язку із посиленням впливу організованих інтересів, особливо етнічного фактору, на зовнішню політику. На думку багатьох аналітиків, зовнішня політика США стає набором спонтанних дій, ускладнюється розробка єдиної стратегічної лінії, яка була б покликана захищати національні інтереси. Дж. Шлезінгер, колишній міністр оборони, підкреслював: „Зовнішня політика США дедалі менше схожа на політику великої держави в традиційному уявленні. Замість цього ми маємо набір цілей, які просуваються різноманітними організованими групами. У підсумку американська зовнішня політика нестійка. Це не політика, яку очікують від провідної держави світу” [507,с.515].

А С.Гантінгтон вважав, що в США класична політика захисту національних інтересів зникає, а корпоративні та етнічні інтереси все більше підміняють інтереси національні. „Американська зовнішня політика, стає зовнішньою політикою партикуляризму, яка просуває за кордоном специфічні комерційні та етнічні інтереси”. Коріння цього процесу, на думку дослідника, виходять із глибинних змін, що настали після завершення холодної війни. І у першу чергу у змінах, які стосуються американської національної ідентичності. „Без усвідомлення своєї національної ідентичності, - на думку С.Гантінгтона, - американці не в змозі визначити свої національні інтереси, і у підсумку у зовнішній політиці будуть домінувати транснаціональні комерційні та етнічні інтереси, які не мають жодного стосунку до національних” [665,р.422-423].

Етнічний фактор відіграє значну роль у американській зовнішній політиці, і його вплив буде підвищуватися. Причинами такої ситуації, на думку низки американських дослідників, є тенденції до занепаду двопартійної зовнішньої політики і як результат – підсилення фрагментації Конгресу та зростання впливу на державну владу організованих груп інтересів. Трагічні події 11 вересня 2001 р. сприяли консолідації американського суспільства, що дещо послабило вплив етнічного фактора, але, як показують подальші події, це було тимчасовим явищем.

Таким чином, сучасні світові тенденції впровадження політики зв'язків з національними меншинами своєї країни за кордоном полягають у використанні державами власних діаспор як потужного засобу впливу на інших міжнародних акторів. Причому в деяких країнах співпраця зі співвітчизниками за кордоном стала основою зовнішньої політики. Їй притаманні спланованість, системність, масштабність, інтенсивність і агресивність, великі обсяги фінансування й належна організаційно-кадрова забезпеченість. При цьому робота з діаспорою досить жорстко централізується, виходячи з того, що ідеологія співпраці з мігрантами за кордоном має бути лише державницька. Форми реалізації цієї політики можуть бути різноманітні, засоби й методи досягнення мети

відрізнятися залежно від об'єкта впливу, але тільки в рамках офіційно прийнятої ідеології співпраці.

Дослідники української діаспори встановили, що найбільш придатною моделлю організації співпраці із закордонним українством є комбінована модель, коли, не лише країна-метрополія максимально сприяє задоволенню потреб вихідцям зі своєї території, але й всіляко використовує потенціал своєї діаспори. При цьому пріоритетними напрямками такої співпраці мають стати: підтримка українських громад в сусідніх з Україною країнах; сприяння у задоволенні освітніх, інформаційних та культурницьких потреб закордонних українців (надання допомоги в організації та діяльності закладів освіти, всіляка підтримка видань, започаткування в мережі Інтернету інформаційного серверу тощо); робота з молоддю; сприяння добровільному поверненню осіб з числа закордонних українців.

Закордонні українські громади поки що мають незначні можливості щодо впливу на вироблення сприятливої політики урядів країни свого проживання стосовно України. Приклади лобіювання національних інтересів нашої держави демонструють Світовий конгрес українців, Український конгресовий комітет Америки, інші найбільші громадські об'єднання українців у США та Канаді. За статистикою, лише у США понад 20 % американців українського походження мають вищу освіту, займають високі місця у суспільній ієрархії і таким чином можуть успішно впливати на політичні процеси.

Організації закордонних українців є потужними, розгалуженими і впливовим утвореннями в країнах перебування. Але, на відміну від інших впливових діаспорних груп (єврейська, вірменська, польська тощо), українська, з огляду на певні історичні умови, не мала можливостей повною мірою створити сталу традицію стосунків із метрополією.

Сьогодні в державній політиці України існує певне бачення розвитку співпраці з закордонними українцями, закріплене в Національній концепції співпраці із закордонними українцями та Державній програмі співпраці із

закордонними українцями на період до 2015 р., але чіткі концептуальні засади державної політики зв'язків та взаємодії з спільнотами закордонних українців на тривалий період відсутні. Недостатньою є й міра залучення вітчизняних громадських організацій та представників організацій закордонних українців до розробки та здійснення державної політики України у цій сфері.

У стосунках з закордонними українцями Україна має використати досвід інших розвинених держав, які бачать у своїй діаспорі потужний інструмент політичного, економічного, інформаційного впливу у країнах проживання.

Висновки до Розділу 3

З проголошенням незалежності України окреслилася обопільна зацікавленість у розбудові конструктивних двосторонніх українсько-американських міждержавних відносин. У різні періоди своєї сучасної Україна посідала неоднакове місце за пріоритетністю у європейському напрямі зовнішньої політики адміністрацій президентів США, що змінювалося в залежності від подій на міжнародній арені, внутрішньої політики в Україні та ступеня впливу тих чи інших політичних сил на провід США.

Початковий етап становлення українсько-американських відносин позначився практичною відсутністю доктринального забезпечення зовнішньої політики США на пострадянському просторі. Для офіційного Вашингтона це був період переоцінки зовнішньополітичних пріоритетів та завдань. Державний департамент, де традиційно домінували „русоцентристи” дотримувався „промосковської орієнтації” у регіоні. З іншого боку, низка ключових американських політиків (Д.Чейні, З.Бжезінський, Г.Кіссинджер) відстоювали дипломатичне визнання незалежної України і встановлення з нею повномасштабних партнерських відносин. Однак, протягом майже всього президентства Дж.Г.В.Буша вони були в меншості.

Перед офіційним Вашингтоном після розпаду Радянського Союзу постало три важливих питання: контролю над ядерним потенціалом колишнього СРСР; збереження стабільності на пострадянському геополітичному просторі; недопущення відродження наддержавної могутності Росії. При вирішенні цих завдань США визнали, що Україна може відігравати важливу роль у ЦСЄ.

З підписанням у Москві Тристоронньої заяви президентів США, РФ і України та Додатку до неї щодо ліквідації ядерної зброї в Україні, українське „ядерне питання” було зняте з порядку денного українсько-американських відносин. Так почався другий етап розвитку українсько-американських відносин, що увінчався проголошенням стратегічного партнерства двох держав. Адміністрація В.Клінтона провадила політику активного залучення України до світового співтовариства. В цей час стали популярними концепції З.Бжезінського про важливість України на пострадянських теренах для забезпечення національного інтересу США та гарантування безпеки в регіоні. 1994 рік став переломним в українсько-американських відносинах через підписання Хартії українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва.

Ставши без’ядерною державою Україна вперше вийшла із зони стратегічної байдужості США. Піком українсько-американського зближення стала формалізація рівня двостороннього співробітництва як стратегічного партнерства у 1996 р. І хоча надалі реалії україно-американських відносин не завжди відповідали критеріям стратегічного партнерства, рішення про його започаткування було важливим здобутком.

Але через українські внутрішньополітичні проблеми в українсько-американських відносинах почався т. зв. „період втрачених можливостей”. Якщо в 1994-1997 рр. Україну розглядали в США як перспективного партнера, що тимчасово перебуває у скруті, то невдовзі почало створюватися враження негативізму. Своєрідним апогеем цього періоду розвитку двосторонніх

відносин став офіційний візит в Україну Президента США В.Клінтона 5 червня 2000 р., що мав засвідчити підтримку Україні в її реформаторських зусиллях.

Однак із наближенням чергових президентських виборів у США Україна відійшла для офіційного Вашингтона на другий план. У перше президентство Дж.В.Буш почав проявляти жорсткість у підході до України, владі якої давали зрозуміти: без проведення відповідних реформ геостратегічне розташування України втрачає для американської сторони свою цінність. А адміністрація Дж.В.Буша замість концентрації на проблемах України, як це робилося за президентства В.Клінтона, почала нормалізацію відносин із Росією. Дж.В.Буш не відмовлявся від України, проте інтерес до українського питання з боку США залишився позаду, удару по українсько-американському стратегічному партнерству завдали скандали, пов'язані із „записами майора Мельниченка”, і так званий „Іракгейт” – скандал зі звинуваченнями України у постачанні радарних установок „Кольчуга” саддамівському Іраку в обхід накладених на цю країну санкцій ООН. Виходячи з цього, другий президентський термін Л.Кучми став періодом втрачених можливостей в українсько-американському співробітництві.

Новий - четвертий етап у відносинах між Україною і США розпочався з перемоги в Києві „помаранчевої революції”. На думку багатьох аналітиків-міжнародників, після неї США почали розглядати Україну як нового потенційного регіонального лідера, але від України й надалі чекали продовження демократичних реформ. Проблемою двостороннього партнерства залишалося і узгодження позицій щодо стосунків із Росією. Американська сторона висловлювала зацікавлення в розвитку взаємовигідних і безконфліктних відносин між офіційними Києвом та Москвою. Водночас адміністрація Дж.В.Буша продемонструвала й готовність усіляко підтримувати прагнення України вступити до ЄС та НАТО, хоча водночас американська сторона підкреслювала, що Україна повинна сама обирати темп власної євроатлантичної інтеграції.

Але Україна зіткнулася з проблемою реалізації поставлених стратегічних завдань, оскільки на той час на міжнародній арені відбулися незалежні від неї негативні геополітичні зміни. В зв'язку з військовою окупацією Іраку стався розкол між США і „Старою Європою” з окремих міжнародних проблем. Розходження між трансатлантичними союзниками обмежили можливості України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції. До того ж боротьба з міжнародним тероризмом змістила акценти у політиці США на співпрацю з великими державами (Велика Британія, Франція, ФРН) та врахування інтересів ЄС і Росії в питаннях, що стосувалися України.

Лише в останній рік другого президентства Дж.В.Буш надав українському напрямку зовнішньої політики пріоритетного значення. Практичним свідченням прихильності США до прагнень та інтересів України була підтримка європейських та євроатлантичних інтеграційних устремлінь нашої держави й практичне надання українсько-американським відносинам статусу стратегічного партнерства, що знайшло своє втілення у підписанні спочатку „Дорожньої карти” а потім і Хартії Україна - США про стратегічне партнерство.

Із завершенням другого терміну президентства Дж.В.Буша головними пріоритетами України в розбудові українсько-американського партнерства були: налагодження співпраці з новою Адміністрацією США задля подальшого поглиблення стратегічного партнерства; подальша імплементація положень „Дорожньої карти” українсько-американського співробітництва 2008 р.; забезпечення практичної реалізації положень Хартії Україна – США про стратегічне партнерство 2008 р.; активна співпраця в межах Міжвідомчої координаційної групи. Але з іншого боку, Білий Дім вимушений був рахуватися на пострадянських теренах із російськими зовнішньополітичними інтересами, що негативно впливало на розвиток українсько-американського співробітництва та робило його уразливим до зовнішніх чинників. Ініційоване Президентом США Б.Обамою „перезавантаження” американсько-російських

відносин могло обернутися зміною акцентів у діалозі офіційного Вашингтона й Києва в бік відтермінування остаточного рішення українського питання на далеку перспективу.

Стратегічний партнер адміністрації Президента США Дж.В.Буша – Україна, що перебувала за крок від отримання ПДЧ для вступу в НАТО, опинившись на периферії зовнішньополітичних інтересів адміністрації Б.Обами, після перемоги на президентських виборах 2010 р. В.Януковича здійснила дрейф у бік співробітництва із Москвою. Водночас Б. Обама не готовий був остаточно відмовитися від розгортання елементів ПРО в Центрально-Східній Європі, або від перспективи вступу України і Грузії до НАТО. На тлі таких міжнародних процесів в Україні не вщухали дискусії щодо місця нашої держави у оновленій зовнішньополітичній стратегії США. На фоні активних контактів Білого Дому і Кремля, відносини офіційного Києва й Вашингтона в п'ятий період їхнього розвитку виглядали млявими: створилося враження, що адміністрація Президента США взяла паузу в українсько-американських взаєминах.

РОЗДІЛ 4

УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА Б. ОБАМИ

4. 1. Еволюція українсько-американського стратегічного партнерства за першої адміністрації Б. Обами

Гостра внутрішньополітична ситуація в Україні, кризові явища у регіональній системі міжнародних відносин, спричинені збройною агресією Росії проти нашої держави, та майбутні вибори президента у США актуалізували наукові дискусії щодо долі українсько-американського партнерства й можливих змін у вітчизняній та американській зовнішньополітичній доктрині у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Саме тому слід окремо зупинитися на аналізі українсько-американського партнерства за президентства Б.Обами.

По приходу до влади адміністрації Б.Обами українсько-американські відносини отримали шанс на оптимізацію, підвищення інтенсивності та наповнення їхнього змісту у відповідності до рівня стратегічного партнерства. Аналітики робили прогнози та надавали рекомендації щодо розвитку такого партнерства, особливо звертаючи увагу на те, що американсько-російське „перезавантаження” не повинно здійснюватися за рахунок українсько-американського партнерства.

Особливо слід виокремити доповідь Інституту Брукінгса „Залучаючи Україну в 2009 р.”, яка містила рекомендації новій адміністрації США щодо розвитку відносин з нашою державою. Вона була представлена в Києві у квітні 2009 р., авторами доповіді виступили провідні американські експерти, що займалися українською проблематикою, зокрема, С.Пайфер, колишній Посол США в Україні, А.Аслунд - старший науковий співробітник Інституту міжнародної економіки ім. Петерсена та Дж. Елкін, старший науковий співробітник з проблем енергетичної безпеки Інституту Брукінгса. „Ми хочемо,

щоб в Америці краще розуміли, що відбувається в Україні. Крім того, ми сподіваємося, що можемо вплинути на зовнішню політику уряду США щодо України”, - заявив С.Пайфер на презентації [562].

Американські експерти були переконані, що адміністрація Б.Обами має зосередитися на чотирьох основних напрямках при формуванні своєї політики щодо України:

по-перше, вести діалог для максимального впливу на лідерів України, щоб спонукати їх до співробітництва;

по-друге, Сполученим Штатам необхідно надавати допомогу Україні в подоланні економічної кризи;

по-третє, урядові України рекомендувалося вжити заходів для зміцнення енергетичної безпеки. Експерти рекомендували Вашингтону продовжувати програми стимулювання енергозбереження в Україні;

по-четверте, американській стороні радилося демонструвати підтримку України щодо поглиблення її відносин з ЄС та НАТО, уникаючи загострення взаємин із Росією. Експерти були переконані, що адміністрація Б.Обами має дати зрозуміти ЄС, що американська сторона підтримує Україну у процесі завершення переговорів щодо Угоди про Асоціацію Україна - ЄС [114].

І США дійсно надавали активну політичну підтримку переговорному процесу до його успішного закінчення. Водночас команда Б.Обами стала пропагувати ідею відходу від традиційної для США „дипломатії канонерок“ і концентрації зусиль на формуванні світової системи soft power („м’якої сили“). Йшлося про коригування тональності в глобальному міждержавному діалозі.

Вперше про потребу „перезавантаження“ американсько-російських взаємин задекларував 7 лютого 2009 р. Віце-президент США Дж.Байден. Водночас він висловив застереження, що „кожна європейська країна має право на участь в союзах, право на вибір свого шляху“. Йшлося про те, що США будуватимуть свою політику, виходячи зі спільних із російськими інтересів, але разом з тим, пам’ятаючи „про наші відмінності, не відмовляючись від наших друзів і від

наших цінностей”. При цьому Дж.Байден додав, що США не мають наміру у всьому погоджуватися з Росією [382].

Фактично йшлося про прагматичний розрахунок адміністрації Б.Обами, для якої врівноважені взаємини з Росією були зручним інструментом для реалізації пріоритетних завдань – збереження режиму нерозповсюдження, нормалізації становища в Афганістані й Іраку, питання іранської ядерної програми. Результатом американсько-російських переговорів у сфері контролю над озброєннями став підписаний Б.Обамою і Д.Медведєвим 8 квітня 2010 р. Договір про заходи з подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь.

Що ж стосується українського напрямку зовнішньої політики США, то як зазначалося вище, Дж.В.Буш в останній рік свого перебування у Білому Домі надавав йому пріоритетного значення. Тому при зміні адміністрації у Білому Домі головними питаннями для українських політиків були: чи збережеться позитивна тенденція у співробітництві зі США? „Перезавантаження” американсько-російських взаємин могло обернутися зміною акцентів у взаєминах офіційного Вашингтона й Києва.

Слід зазначити, що Україна не була *terra incognita* для Б.Обами, який відвідав нашу державу у серпні 2005 р. Якими стануть українсько-американські відносини залежало від їхнього бачення демократичною адміністрацією. Актуальним було вивчення кадрових призначень президентської адміністрації, аналіз процесу вдосконалення зовнішньополітичної доктрини та основних кроків у американсько-українських відносинах. Все це впливало на Україну, на рівень підтримки позицій нашої держави на регіональній і світовій арені.

Обрання президентом США Б.Обами, що позиціонував себе як людину незалежну, стало тим перехрестям, що відкривало шляхи до зміни основ зовнішньополітичної концепції та перегляду ролі американської держави у глобальних міжнародних відносинах.

У процесі проведення передвиборчої компанії Б.Обама зміг об'єднати демократичні й, навіть, центристські сили американського суспільства. Гарантом змін у американській політиці виглядало те, що демократи побачили в Б.Обамі шанс на перемогу, молодь – лідера оновленої Америки, пересічні громадяни – втілення американської мрії.

У команді кандидата в президенти Б.Обами під час першої передвиборчої компанії було чимало політиків, які підтримували розвиток активних відносин з Україною, а Дж.Байден заявляв, що не буде втручатися у процес прийняття зовнішньополітичних рішень. В.Річардсон, працюючи в ООН, активно співпрацював з представником України в цій організації А.Зленком (1994-1997 рр.), і тому розумів проблеми розвитку українсько-американських відносин.

Коло радників нового президента мало розширитися за рахунок політиків, які працювали ще з адміністрацією В.Клінтона. У виробленні своєї позиції з проблем міжнародних відносин Б.Обама звик довіряти сенатському раднику із зовнішньополітичних питань М.Ліпперту, який був прихильником активізації українсько-американського співробітництва.

Перегляду зовнішньополітичної концепції США мав сприяти той факт, що штаб Б.Обами заперечував приналежність до кола своїх радників З.Бжезінського. В цей час він переходив із decision-makers до впливових, але лише експертів при прийнятті зовнішньополітичних рішень [558].

Призначення Г.Клінтон головою Держдепартаменту продемонструвало виважену силову позицію президента і його наміри не тільки виступати миротворцем, а й відстоювати національні інтереси американської держави. Великого значення Б.Обама надавав досвіду команди В.Клінтона та врахуванню кількох точок зору при виробленні власної позиції.

З погляду реалізації українського напрямку зовнішньої політики США, важливим стало й призначення Р.Гейтса главою Пентагону. Після розпаду СРСР у міжнародній доктрині США на пострадянському просторі стикалися два підходи: неоконсервативний, який підтримували представники Пентагону, і

прагматичний, який намагався впроваджувати Державний департамент. Відставка з посади віце-президента Р.Чейні послабила вплив неоконсерваторів на зовнішню політику держави.

Якщо ж звернутися до аналізу зовнішньополітичних поглядів Г.Клінтон до призначення на посаду держсекретаря, слід зазначити, що в українському питанні вона не виявляла чіткої позиції на підтримку України. Перебуваючи в Сенаті, Г.Клінтон залишалася осторонь роботи Комітету з міжнародних відносин. Винятком став лист з пропозицією до Нобелівського комітету присудити премію миру В.Ющенко. З початком президентських перегонів Г.Клінтон виступала на підтримку резолюцій Сенату щодо прискорення приєднання України до ПДЧ, у річницю Голодомору направила послання на підтримку заходів американців українського походження. Але деякі аналітики дотримувалися думки, що такі кроки Г.Клінтон були спрямовані на привернення до демократів електорату з числа української діаспори.

На роботу Г.Клінтон в адміністрації Б.Обами впливали її радники, серед яких було чимало осіб, що розуміли українські реалії. Це і голова її сенатського офісу Т.Лузатто й радник з питань зовнішньої політики Е.Шапіро. Дружні відносини поєднували її з М.Олбрайт. Таким чином, у кадровій політиці Б.Обама активно використовував резерви демократів часів перебування у Білому Домі В.Клінтона. За його заявами, він прагнув створити дієву команду „людей із сильними переконаннями”.

Ще одним цікавим призначенням стала посада радника президента з питань національної безпеки, її обійняв колишній командувач сил НАТО в Європі Дж.Джонс-молодший, який відрізнявся республіканськими поглядами на зовнішню політику. Таке призначення аналітики пояснювали кількома причинами. По-перше, це була спроба об'єднати американський політикум. По-друге, розглядалося як знак, що близькосхідний напрямок залишався пріоритетним. По-третє, це прагнення Президента формувати власну позицію з ключових міжнародних питань, враховуючи кілька підходів та точок зору [558].

Такі призначення на ключові посади відповідали прагненню вирішити головні завдання демократичної адміністрації: вивести країну з економічної кризи та поліпшити імідж США на світовій арені.

Провідною тезою першої передвиборчої кампанії Б.Обами, яка стосувалася зовнішньої політики на пострадянському просторі, було зближення з Росією. Ускладнювали „перезавантаження” американсько-російських відносин ряд чинників: по-перше, на початковій стадії формування команди, Б.Обамі було складно приймати чіткі зовнішньополітичні рішення через кадрові проблеми; по-друге, Сполучені Штати і Російська Федерація мали великі розбіжності у національних інтересах та у підходах до шляхів їхньої гармонізації; по-третє, „фактор Конгресу” - не дивлячись на те, що демократи посилили там свій контроль, це не гарантувало повної підтримки політики Б. Обами щодо зближення з Росією; і по-четверте, це опозиція республіканців [51].

Г.Клінтон, до призначення на посаду Державного секретаря, окреслила бачення змін у американській зовнішній політиці у виступі перед Сенатом 14 січня 2009 р. Вона утрималася від прямої критики на адресу міжнародної політики адміністрації Дж.В.Буша, лише дала зрозуміти, що, на думку демократів, ця політика робила невиправданий наголос на військову силу. Гаслом майбутньої роботи Державного департаменту повинно було стати: „Більше друзів і менше ворогів”.

Г.Клінтон підкреслила, що стратегія боротьби з „віссю зла” буде замінена більш прагматичною політикою, а у цілому характеризувала новий курс у міжнародних справах як „розумну силу”. Велику увагу демократична адміністрація планувала надавати дипломатичним засобам, запровадженню економічних та політичних санкцій, створенню коаліцій союзників [147].

Голова МЗС України В.Огризко запросив Г.Клінтон до Києва, в надії отримати проукраїнського політика в Білому Домі. Але єдине, на що міг сподіватися офіційний Київ від американських партнерів, це реалізація „консервуючої” стратегії. Щоб не втратити ініціативу та не допустити

згортання результатів „помаранчевої революції” в Києві, США могли зробити спробу зміцнити свій вплив на внутрішньополітичні процеси України. На практиці ж Україна опинившись на периферії зовнішньополітичних інтересів адміністрації Б.Обами, після перемоги 7 лютого 2010 р. в 2-му турі президентських виборів В.Януковича здійснила дрейф у бік Кремля.

Натомість прихід у Білий Дім демократичної адміністрації відкрив нові можливості щодо перегляду принципів розбудови американсько-російських відносин. Серед перших закордонних візитів Б.Обами було відвідання Москви. Це значно впливало на конфігурацію міжнародних відносин, у т. ч. й на розвиток відносин України як зі Сполученими Штатами, так і з Російською Федерацією. У цьому контексті Україні необхідно було проаналізувати перебіг американсько-російських переговорів, аби зміцнити свої позиції у відносинах з цими державами, як у площині двосторонніх взаємин, так і в контексті співпраці у рамках міжнародних організацій.

Уваги аналітиків потребувало вивчення позицій обох сторін американсько-російського діалогу. Ці фактори прямо впливали й на вирішення основних міжнародні питань, у яких безпосередньо була зацікавлена Україна. Серед них важливого значення набувало бачення як демократичною адміністрацією, так і адміністрацією Президента РФ Д. Медведєва системи євроатлантичної безпеки. Успішність американсько-російського діалогу мала сприяти і розбудові конструктивних українсько-американських та українсько-російських відносин.

Після закінчення холодної війни США та Росія пішли на зближення у міждержавних відносинах. В.Клінтон підтримував Б.Єльцина у його прагненні зробити РФ частиною Західного світу. Але цей період активного партнерства завершився зі зміною правлячих адміністрацій, як у США так і у РФ. Дж.В.Буш вивів американсько-російські відносини за межі першочергових пріоритетів американської зовнішньої політики. У той же час, В. Путін не шукав шляхів до російсько-американського зближення за рахунок принципових поступок

національними інтересами РФ, а пропонував зовнішньополітичну концепцію, спрямовану на відновлення великодержавницьких позицій Росії.

Нові надії на покращення клімату американсько-російських відносин принесло обрання президентом РФ Д.Медведева та прихід до Білого Дому Б.Обами. Одна з перших зустрічей Президентів США та РФ відбулася у квітні 2009 р. в рамках саміту „Великої двадцятки” і стала важливим етапом у процесі становлення принципово нового періоду співробітництва між США та РФ.

Головною проблемою в американсько-російських відносинах стала несумісність точок зору сторін на основні питання міжнародних відносин. Б. Обамі та Д. Медведеву необхідно було зблизити підходи щодо близькосхідного врегулювання та ядерної програми Ірану, деяких інших проблемних питань. На зустрічі також обговорювалися позиції держав щодо бачення шляхів подолання внутрішньополітичної кризи в Україні. З цієї проблеми сторони заявили про недопустимість втручання в українські внутрішньополітичні справи будь-якої зовнішньої сили [169].

Президенти США та Росії ухвалили рішення про початок нових переговорів щодо ядерного роззброєння. Це можна було розцінювати як перший крок до т. зв. „перезавантаження” американсько-російських міждержавних відносин. Шанси на успіх аналітиками розцінювалися як великі: глобальна економічна криза змушувала як США, так і Росію активізувати міжнародну співпрацю. Крім того, як Б.Обама, так і Д.Медведев віддавали перевагу стриманішому тону, ніж їх попередники.

Перешкодою на шляху до поліпшення американсько-російських стосунків була різниця в ролі, яку сторони їм відводили. Для Б.Обами поліпшення стосунків з Росією виступало засобом для досягнення інших цілей. У Вашингтоні Росію вважають регіональною державою, яка, за бажанням, може створити певні труднощі для Сполучених Штатів. Реальними для Білого Дому викликами були глобальна економічна криза, війна з міжнародним терором і приборкання ядерних амбіцій Ірану. Для полегшення їхнього вирішення, на

думку адміністрації Б.Обами, непогано було б залучити до союзників і Росією. І тому Б. Обама не готовий був відмовитися від розгортання елементів ПРО в ЦСЄ або від перспективи вступу України і Грузії до НАТО [315].

Росія надавала стосункам зі США іншого значення: для неї відносини зі Сполученими Штатами були своєрідною точкою відліку для визначення своєї визнаної ролі у світовому співтоваристві. Кремль реалізував усі можливі заходи, щоб послабити позиції США у пострадянських республіках Центральної Азії й витіснити американців із Киргизії. Такими ж факторами пояснювалася і політика Москви щодо ядерної програми Ірану.

Перший же рік президентства Б.Обами позначився поступками Російській Федерації задля реалізації проголошеного „перезавантаження” американсько-російських відносин. Так, було ухвалено рішення про зняття з порядку денного проекту США про розміщення елементів протиракетної оборони (ПРО) у центрально-східноєвропейських країнах НАТО. Це рішення позитивно вплинуло на клімат російсько-американських відносин.

Б.Обама намагався досягти тісної співпраці з Д.Медведєвим при вирішенні іранського питання. У свою чергу, Російська Федерація завжди розглядала питання запровадження санкцій проти Ірану в контексті актуальних проблем відносин зі США, в т.ч. укладення договору про скорочення стратегічних ядерних озброєнь і розширення НАТО на Схід, прагнення України та Грузії приєднатися до Альянсу, побудови нової системи європейської безпеки.

У вересні 2009 р. з'явилися повідомлення, що адміністрація Б.Обами має успіхи в стримуванні іранської ядерної програми: було досягнуто домовленість про переговори між Іраном, США та ще п'ятьма зацікавленими державами, в т.ч. і РФ. У жовтні представники Ірану, Росії, Франції та США на переговорах у Відні підписали попередню угоду, Тегеран оголосив, що остаточне рішення буде прийнято вже до кінця 2009 р. [11].

Наступною важливою проблемою у американсько-російських відносинах стало питання щодо розміщення ПРО в Польщі та Чехії. У вересні 2009 р.

Б.Обама і глава Пентагону Р.Гейтс оголосили про внесення коректив у плани зі створення системи протиракетної оборони, відклавши початок розгортання до 2015 р. [335].

Перегляд стратегії Білого Дому викликав схвалення з боку російських політиків. У заявах російських офіційних осіб підкреслювалося те, що США почали прислухатися до позиції Росії. На це в адміністрації Б.Обами підкреслили, що завдання ПРО - протистояння потенційній загрозі з боку Ірану. Міністр оборони США Р.Гейтс заявив, що рішення Вашингтона з модернізації створюваної США в Європі системи ПРО не було поступкою Росії. У офіційних заявах він також підкреслював, що критика плану є „спотворенням” дійсності.

Водночас, США визнали, що Іран ще не розробив ракети середнього радіусу дії і їх у його розпорядження не буде і в 2015-2020 рр. В результаті Р.Гейтс скоригував план щодо можливості перехоплення ракет малого і середнього радіусу дії, визнавши доцільною відправку до Північної і Південної Європи кораблів, озброєних ракетами-перехоплювачами. „Ставлення Росії і можлива реакція не відіграли ролі в моїх рекомендаціях президентові з даного питання. Звичайно, беручи до уваги ворожість Росії до американської ПРО в Європі, якщо російське керівництво прийме план, тоді це буде несподіванкою і вітальною зміною політики з їхнього боку”, - зазначав Р. Гейтс [35].

Необхідно зазначити, що військово-стратегічні ініціативи Б.Обами не знайшли схвалення в американському суспільстві. Так, після оприлюднення 17 вересня 2009 р. нової стратегії Вашингтона з ПРО Міністр оборони США зазнав критики з боку республіканців. Сенатор Дж.Маккейн, назвав новий план, що анулює домовленості між урядом США, Чехією та Польщею, „помилкою” і поступкою Росії. Водночас лідери країн Євросоюзу привітали рішення США відмовитися від розгортання ПРО в Польщі та Чехії.

Важливим етапом для розвитку відносин США і РФ став візит Б.Обами до Москви в липні 2009 р. Під час нього сторони підписали пакет документів, у т. ч. про створення двосторонньої комісії щодо зміцнення співпраці між країнами.

Головним спільним проектом стала підготовка договору про скорочення СНО. Сторони вирішили зробити все для того, щоб документ був готовий до 5 грудня 2009 р. - моменту закінчення терміну чинності попереднього договору. Главами переговорних груп стали заступник держсекретаря США Е.Томер і заступник глави МЗС РФ С.Рябков [335].

Показовим у новій міжнародній політиці США став і розподіл ролей, тоді як Б. Обама і Держсекретар США Г.Клінтон зосередили увагу на відновленні відносин із Росією, Віце-президент США Дж.Байден сконцентрувався на державах, які є сусідами Росії. Спочатку Дж.Байден здійснив офіційні візити до Грузії й України. Під час візиту до Києва в липні 2009 р. він зробив усе можливе, щоб заспокоїти українських політиків щодо принципів побудови зовнішньої політики США у ЦСЄ. Адміністрація Б. Обама вважала, що нормалізація американсько-російських відносин буде корисною і для України. Під час перебування у Києві Дж.Байден наголошував, що США не визнають будь-які сфери інтересів і вважають, що кожна країна повинна сама вибирати свій шлях розвитку. За результатами візиту Президент України В.Ющенко відзначив, що Україна зацікавлена в тому, аби відносини між США і Росією розвивалися в конструктивній атмосфері, та висловив надію, що поліпшення російсько-американських відносин не погіршить відносини між Україною і Сполученими Штатами. Сторони також констатували зміцнення українсько-американського стратегічного співробітництва [9].

Для глибшого розуміння політичних інтересів у трикутнику США – Україна - Росія вартим є врахування думок провідних американських експертів. Повертаючись до вже згаданої доповіді Інституту Брукінгса „Залучаючи Україну в 2009 році”, слід підкреслити, що при аналізі перспектив українсько-американського партнерства автори документу розуміли наявність важливих інтересів РФ в Україні. Найбільша проблема, на думку американських експертів, полягала в тому, що найменший порух України, спрямований на співпрацю з ЄС чи НАТО, Москва сприймала як ворожий щодо неї крок.

Зрештою, Білий Дім ставив перед собою нелегке завдання – і надалі підтримувати Україну в її європейських та євроатлантичних устремліннях, при цьому не загострюючи відносини з Росією, а навпаки поліпшуючи їх.

Експерти були переконані, що Вашингтон повинен бути відвертим з Києвом стосовно того, на яку підтримку Україна може сподіватися в протистоянні з Росією, і водночас застерігати Москву, що зусилля росіян дестабілізувати Україну зумовлюватимуть ризик для відносин Росії із Заходом [522,с.73-74].

На презентації вищезгаданої аналітичної доповіді С.Пайфер заявив: „Останні місяці ми подавали чіткі сигнали Москві, що США будуть продовжувати співробітництво з Україною” [114], проте „відвертих” і конкретних месиджів з боку Б.Обами, про які йшлося в експертній доповіді, Україна на той час не отримала. І тут слабким виправданням є посилення на зайнятість адміністрації Б.Обами іншими питаннями американської зовнішньої політики.

В Україні також не вщухали дискусії щодо її місця в оновленій зовнішньополітичній стратегії США. Політологи висували різні версії розвитку українсько-американських відносини у зв'язку з обранням нового Президента США. Про це йшлося і в переданому УНІАН експерт-опитуванні Центру досліджень політичних цінностей „АКСІА”. Він звернувся до політичних експертів із запитанням: „Як зміняться українсько-американські відносини після обрання нового Президента США?”.

Так, директор Центру політичних досліджень і конфліктології М.Погребінський вважав, що українсько-американські відносини можуть покращитись. За словами М.Погребінського, Б.Обама більше опікуватиметься внутрішніми проблемами ніж зовнішньою політикою. На думку експерта, це стосується і питання приєднання України і Грузії до НАТО. „Новий американський Президент буде готовий вислухати аргументи „Старої Європи”, не буде так настирно наполягати на включенні України і Грузії до НАТО, як це робив Буш, Кондоліза Райз. Бажання прислухатися до „Старої Європи” призведе до позитивних наслідків у виробленні зовнішньої політики в самій

Україні. Не буде такого як зараз, коли Ющенко розраховує, що американці дотиснуть Європу. Це означає, що вона буде наближена до українських національних інтересів, а не інтересів, сформованих республіканською адміністрацією”, - упевнений був М.Погребінський [570].

За його словами, коли з нового аркуша політику відносин починають Європа, Росія і США, давав змогу Україні долучитись до позитивних тенденцій в тих нових відносинах. „Існує шанс, що Україна стане не подразником в російсько-європейських і російсько-американських стосунках, а навпаки - фактором пошуку компромісних рішень”, - вважав політолог.

У свою чергу, керівник соціологічної служби „Український барометр” В.Небоженко був переконаний, що відносини між Україною і США можуть погіршитись. „Прямо стосунки може навіть ускладняться, тому що Обаму ніхто, по суті, не знає... У цій ситуації ніхто з українських політиків не може похвалитися, що дарував йому чи то голуба, чи то вишиванку, чи то якийсь продукт індустріальної могутності України. В Обама зараз є час для того, щоб не реагувати на натяки і побажання українських політиків. Найближчі півроку політика Держдепу по відношенню до України буде сильніше за обамовські уподобання. Він повинен визначитися відносно України”, - сказав політолог.

Разом із тим, директор політичних програм Центру досліджень політичних цінностей „АКСІА” О.Медведєв зазначав: „Зараз ще рано робити якісь висновки відносно змін американо-українських стосунків. Україна для США - це важливий геополітичний майданчик для діалогу з Росією. І навряд чи із зміною глави Білого Дому що-небудь зміниться в цьому контексті”.

Президент Центру соціальних досліджень „Софія” А.Єрмолаєв також вважав, що не варто очікувати радикальних змін у відношенні США до України після вступу на посаду Президента Б.Обами. „Незалежно від змін в верхівці американського правлячого істеблішменту, маємо розраховувати, що в руслі політики національних інтересів США, Україна поки що залишається інструментом гри з Євразією, не більше того. Україна є невід’ємною складовою

стримування Росії... Тому очікувати від США якихось радикальних змін у відношенні не варто”, - наголошував експерт. Водночас, за його словами, Б.Обама є провідником можливої м'якої ліберальної моделі форми світоустрою.

На думку А.Єрмолаєва, з Б.Обамою пов'язують надії на більш самостійний і самодостатній розвиток ЄС, на поступовий перехід від євроатлантичного формату розвитку до режиму кількох регіональних полюсів. „Ось такий тренд може буде вигідний Україні тому, що він забезпечить більше можливостей, знижує ризики протистояння в євразійському регіоні. У випадку, якщо ці реформи розпочнуться в найближчі 3-5 років, то Україна отримає можливість подолати нинішню непродуктивну лінію на прискорену євроатлантичну інтеграцію і взяти активну участь у формуванні нових систем, як економічної, так і політичної”, - зауважив експерт. А.Єрмолаєв вважав, що „це може знизити ризики і в стосунках України з Росією, збільшити можливості участі України в інтеграційних проектах не лише в Європі, але і у великій Євразії” [570].

Прихід до влади нової президентської адміністрації в США поставив традиційне питання щодо можливої еволюції міжнародних пріоритетів США. Українська сторона зайняла логічну позицію, висловивши бажання оновити двосторонній порядок денний і приступити до його реалізації. Такі підходи, зрештою, поділяли й у Вашингтоні. Команда Б.Обами провела ревізію відносин Сполучених Штатів із зарубіжними країнами, але на тлі активних контактів Білого Дому і Кремля, відносини офіційного Києва й Вашингтона виглядали млявими: створилося враження, що адміністрація Президента США взяла паузу в українсько-американських відносинах.

27-29 квітня 2009 р. відбувся візит в Україну Першого заступника держсекретаря США Дж.Стайнберга. Це було розцінено як сигнал, що Київ залишається для Вашингтона стратегічним партнером, а перегляд відносин Сполучених Штатів із Росією не відбуватиметься за рахунок України. Президент України В.Ющенко провів зустріч з Дж.Стайнбергом, в інтерв'ю для преси той відмітив необхідність розвивати вже існуючі консультативні органи,

поглиблювати співробітництво на основі Дорожньої карти, і Хартії про стратегічне партнерство. А пріоритетними питаннями відносин назвав енергетику, торгівлю і питання безпеки [199].

Можна стверджувати, що Вашингтон узяв до уваги думку експертів. Віце-президент США Дж.Байден відвідав Україну з робочим візитом 20-22 липня 2009 р. Як вважають, головною метою візиту Дж.Байдена була спроба засвідчити офіційному Києву, що перезавантаження відносин з Росією не буде відбуватися за рахунок інших держав регіону. У ході його переговорів із В.Ющенком було досягнуто домовленості про створення Українсько-Американської Комісії зі стратегічного партнерства. Сторони також обговорили шляхи подальшої реалізації „Хартії Україна-США” про стратегічне партнерство і „Дорожньої карти”, пріоритети українсько-американського співробітництва та статус Міжвідомчої координаційної групи.

Дж.Байден під час спільної прес-конференції з В.Ющенко заявив: „США підтримують суверенітет і незалежність України та її право на власний вибір, що включає вибір міжнародних союзників”. Він також наголосив, що ця позиція була підтверджена і президентом Б.Обамою під час його візиту до Москви [8]. Американський політик зазначив, що США й надалі надаватимуть підтримку Києву в його євроатлантичних устремліннях [91].

А Б.Обама під час зустрічі з Д.Медведевим дав зрозуміти, що взаємини США з Росією не будуть забезпечуватися за рахунок жодної з країн регіону. Про це в ексклюзивному інтерв'ю „Голосу Америки” наголосив Перший заступник державного секретаря США Дж.Стайнберг. За його словами, в намаганні поліпшити взаємини з Росією США мають намір обговорювати широкий спектр питань у регіоні і поза його межами, але не збираються вирішувати долю країн, які будуть присутні за столом переговорів. Дж.Стайнберг підкреслив, що ні Україна, ні „жодна інша країна не є розмінною монетою у відносинах (США) з Росією. Ми ніколи не зможемо приймати рішення на

користь одної країни за рахунок іншої. Ми вважаємо, що поліпшення взаємин з Росією добре не лише для Америки та Росії, це добре для України також” [75].

На жаль, у політиці США щодо України ще зберігаються стереотипи холодної війни, крізь призму яких Вашингтон сприймав її як радянську республіку, з іншого боку, українські політики виявляли пасивність щодо активізації українсько-американського партнерства. Україна й надалі перебувала між двома полюсами сили – ЄС та Росією, що вимагало від неї розроблення виваженої зовнішньополітичної стратегії, а її успішна реалізація залежала й від розвитку українсько-американського стратегічного партнерства.

Водночас давалися взнаки вагомі чинники, що гальмували реалізацію двосторонніх відносин. Передусім, йшлося про непослідовний поступ України до демократичної правової держави, роз’єднаність демократичних сил. Слід згадати й негнучкість окремих засад української зовнішньої політики з погляду розбудови систем безпеки і, водночас, завищені сподівання на отримання економічної допомоги з боку держав Заходу.

Зовнішня політика України у 2008-2009 рр. перебувала під впливом стрімких глобальних процесів, визначальними серед яких були – світова фінансово-економічна криза; криза монополярності; кризи Гельсінської системи європейської безпеки через російсько-грузинську війну серпня 2008 р; системна криза української державності та зростання зовнішнього суперництва за впливи в Україні. Тому найголовнішим завданням було забезпечити мирне існування країни, яка потрапила у епіцентр зіткнення інтересів та несприятливих факторів. Але, на жаль, Україна не виконала цього важливого завдання.

Україні слід було активніше використовувати геополітичне розташування, яке давало можливість проведення ефективного діалогу, зближення сторін та згладжування протиріч. Україна була і буде цікавою для США та ЄС лише тоді, коли стане самодостатньою сучасною державою, яка має добросусідські відносини зі своїми сусідами та провідними партнерами.

Підсумком взаємодії України та США в перший рік перебування при владі Б.Обами можна назвати те, що у Вашингтоні підтвердили стратегічний характер двосторонніх відносин. Білий Дім висловив готовність до реалізації співробітництва на основі положень Хартії про стратегічне партнерство. Доволі активним був двосторонній діалог на високому рівні, про що свідчать, зокрема, візити в Україну Віце-президента США Дж.Байдена і до США - Віце-прем'єр-міністра України Г.Немирі, Міністра економіки Б.Данилишина, Секретаря РНБО Р.Богатирьової. Підтвердженням того, що партнерські відносини не втратили актуальності, була і безперервність у роботі двосторонніх структур. У 2009 р. відбулися чергові засідання робочої Групи з питань нерозповсюдження й експортного контролю, Ради з питань торгівлі й інвестицій, оборонні консультації. Адміністрація Б.Обами продовжувала реалізацію попередніх напрацювань та підтримувала нові перспективні проекти. Про такий підхід свідчить створення робочої Групи з енергетичної безпеки та проведення її установчого засідання у Вашингтоні 28 жовтня 2009 р.

Більш чітка координація двосторонніх механізмів була досягнута за допомогою створення українсько-американської Комісії зі стратегічного партнерства. Головною метою Комісії мало стати визначення порядку денного двосторонніх відносин, здійснення аналізу роботи робочих органів, формування перспективних планів. Візит Дж. Байдена у липні 2009 р. засвідчив незмінність позиції США щодо підтримки суверенітету й територіальної цілісності України. Щодо НАТО, підтримуючи політику „відкритих дверей” Альянсу, у Вашингтоні розуміли масштабність реформ, які необхідно здійснити Україні, і виходили з того, що Україна сама повинна ухвалювати остаточне рішення про приєднання, визначати строки його реалізації.

США підтверджували гарантії безпеки, які Україна отримала згідно з Будапештським меморандумом 1994 р. Разом з тим погіршення безпекової ситуації в регіоні пояснювало актуальність постановки Україною питання про

необхідність посилення наданих гарантій. Українська сторона пропонувала обговорити цю проблематику на всіх рівнях.

Не менш важливими були отримані від Сполучених Штатів запевнення про те, що „перезавантаження” відносин із Росією не зумовить зменшення динаміки українсько-американських відносин. США сприяли ухваленню й реалізації Світовим банком та МВФ програм фінансової підтримки України. Важливим аспектом енергетичного співробітництва залишалася реалізація в Україні проектів у сфері ядерної енергетики.

В умовах світової валютно-фінансової кризи 2008-2010 рр. постали нові виклики, серед яких одне з чільних місць посідала необхідність підвищення конкурентоспроможності української економіки. Прогресу в двосторонній торгівлі за підсумками 2008 р. слугували вступ України до СОТ, підписання Угоди про торговельне та інвестиційне співробітництво між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів і початок роботи Українсько-Американської ради з торгівлі та інвестицій. На жаль, світова економічна криза негативно позначилася на цьому напрямі. За даними Держкомстату України, товарообіг між двома країнами у 2009 р. значно зменшився.

В умовах спаду товарообігу, експерти активно вивчали шляхи більш ширшого використання механізмів з лібералізації двосторонньої торгівлі з урахуванням правил СОТ для відновлення попередніх обсягів експорту. Цьому завданню було присвячено друге спільне засідання Українсько-Американської ради з торгівлі та інвестицій, яке відбулося 14 жовтня 2009 р. у Вашингтоні. Під час заходу були розглянуті питання торговельного та інвестиційного співробітництва, окреслено пріоритети економічного діалогу. Економічні реалії України створювали перспективи для співробітництва між країнами і в інвестиційній сфері. США продовжували займати чільне місце серед країн-найбільших інвесторів в економіку України.

У 2009 р. на території України працювало 1525 підприємств з американським капіталом. Серед них близько 250-ти були створені потужними

інвесторами – „Джон Дір”, „Кока-Кола”, „Боїнг”, „Проктер енд Гембл”. Хоча обсяги американських прямих інвестицій в Україну нарощувались повільно, після світової кризи, прямі іноземні інвестиції практично залишилися на тому ж рівні. США залишалися одним із пріоритетних партнерів України в торговельно-економічному співробітництві. Позитивні тенденції його розвитку сприяли поглибленню стратегічного партнерства між країнами.

США залишалися й одним із найбільших донорів технічної допомоги Україні, обсяг якої у 1992-2013 рр. перевищив 3 млрд. дол. США. Особлива увага зосереджувалася на підтримці проектів з підвищення енергоефективності української економіки, розвитку місцевого самоврядування та медицини в регіонах. Агентство з міжнародного розвитку „USAID” - працює в Україні з 1992 р. та надає технічну, консультативну й фінансову допомогу, зокрема у сфері підготовки угод про розподіл продукції; реалізує проект співпраці у галузі науково-технологічних досліджень, зокрема щодо раціонального використання енергії; надає консультації щодо правової та регуляторної реформи аграрної сфери; сприяє створенню сприятливого клімату для підприємницької діяльності та багато іншого.

Важливе місце в українсько-американських стосунках в останній період президентства В.Ющенка займала проблематика нерозповсюдження та роззброєння. Діалог у цій сфері розвивався в рамках двосторонньої Робочої групи з питань нерозповсюдження та експортного контролю, у ході засідань якої обговорювалися проблеми регіональної й глобальної безпеки. Особливої ваги набула українсько-американська взаємодія з реалізації в Україні проектів у рамках ініціативи Групи восьми „Глобальне партнерство проти розповсюдження ЗМЗ та відповідних матеріалів”, спрямованих на зміцнення ефективності зусиль з подолання сучасних викликів і загроз. У цьому зв'язку цінним було сприяння з боку Сполучених Штатів у залученні міжнародної допомоги на імплементацію зазначених проектів. Американська сторона надавала Україні підтримку в зміцненні режиму державного кордону. Крім

того, США відігравали активну роль у реалізації проекту Трастового фонду НАТО/ПЗМ з ліквідації непридатних боєприпасів та надлишкових легких озброєнь і стрілецької зброї в Україні.

Одним із актуальних питань двостороннього діалогу залишалося виконання програми утилізації твердого ракетного палива двигунів МБР РС-22. Україна вітала зусилля Адміністрації Б.Обами, спрямовані на зміцнення режимів ядерного нерозповсюдження та досягнення глобального ядерного роззброєння.

Нової динаміки набуло двостороннє співробітництво в науково-технічній галузі. Активною була діяльність американського Фонду цивільних досліджень та розвитку (ФЦДР), спрямована на розвиток двостороннього науково-технічного співробітництва, зокрема шляхом підтримки спільних науково-дослідних проектів учених США та України [544].

Після приходу до влади в Україні проросійської команди президента В.Януковича українсько-американські стосунки позначилися похолоданням. Криза у відносинах поглибилася після арешту колишнього прем'єра Ю.Тимошенко та представників її колишнього уряду.

На момент обрання В.Януковича на посаду Президента України головними питаннями для українського політикуму в українсько-американських відносинах стало: чи збережеться позитивна тенденція у міждержавному співробітництві з США та чи наповняться реальним змістом відносини стратегічного партнерства? Важливою була й імплементація Пріоритетів українсько-американського співробітництва („Дорожня карта”) та Хартії Україна — США про стратегічне партнерство підписаних у 2008 р.

Але український напрям американської зовнішньої політики дедалі частіше став розглядатися крізь призму курсу на „перезавантаження” відносин США та РФ, що відображено було, зокрема, в доповіді керівника Відділу у справах України, Росії, Білорусі і Молдови Державного департаменту США Д.Рассела „Україна і її відносини зі Сполученими Штатами Америки” (“Ukraine and Its Relations with the United States”). У зверненні до Конгресу американський

дипломат зазначив: „Були спекуляції, що зусилля адміністрації Б. Обама з покращення відносин з Росією будуть якимось чином загрожувати інтересам України. Це не було й не буде правдою. Відновлюючи відносини з Росією, ми знову підтвердили суверенітет України та її сусідів. Ми не вважаємо, що партнерство з однією країною повинно здійснюватися на шкоду іншій. Наша головна мета – стимулювати перехід до миру, де багато партнерів, світу... Сильна та незалежна Україна – це добре для Росії, добре для регіону й добре для всього світу” [41].

Держдепартамент США визначив п'ять ключових пріоритетів у відносинах з Україною, які стали складовою оприлюдненої 28 травня 2010 р. „Стратегії національного оновлення та глобального лідерства” Б.Обами:

- співпраця у сфері контролю за нерозповсюдженням ядерних матеріалів та технологій, партнерство у рамках Глобальної ініціативи по боротьбі з ядерним тероризмом;
- реформування енергетичного сектору;
- відновлення співпраці України з МВФ;
- сприяння інвестиціям приватного сектору США в українську економіку;
- закріплення двостороннього співробітництва, визначеного положеннями американсько-української Хартії про стратегічне партнерство, виконання завдань у рамках Комісії НАТО – Україна та щорічної національної програми, незалежно від планів України щодо членства в Північноатлантичному альянсі[248,с.136].

На думку фахівця НІСД Г.Мернікова, адміністрація Б.Обама, на відміну від попередників, не розглядала Україну в якості геополітичної противаги домінуванню РФ на пострадянському просторі. Науковець наголошував, що Білим Домом було фактично знято з порядку денного питання вступу України до НАТО, а головну увагу зосереджено на питаннях ядерної безпеки, роззброєнні та контролі над озброєннями, збереженні співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями. На погляд Г.Мернікова, однією зі

складових „перезавантаження” відносин між Кремлем та Білим Домом виявилася реалізація сценарію „Великої угоди” (“Big Bargain”), яка означала фактичну „відмову” США від України та Грузії на користь Росії, в обмін на багатопланову допомогу останньої в Афганістані та Ірані [248,с.136]. Директор Інституту світової політики А.Гетьманчук, поділяючи точку зору експерта, погоджувалася, що за вище окресленим сценарієм Україна розглядається „партнерами по перезавантаженню” в якості своєрідної „розмінної монети” у вирішенні власних прагматичних завдань [285,с.59].

На думку тогочасної провладної частини вітчизняного політикуму, надійним шляхом забезпечення позицій України на міжнародній арені став би курс на позаблоковість, який і було оформлено прийняттям Постанови Верховної Ради України „Про Заяву Верховної Ради України про надання Україні реальних гарантій безпеки” (№2431-VI, 6 липня 2010 р.) [347]. Звертаючись до вищих законодавчих органів Російської Федерації, Великої Британії, США, КНР та Французької Республіки, парламент України вбачав доцільність оновленого втілення положень Будапештського меморандуму шляхом прийняття окремого документа, який містив би інструментарій, що гарантуватиме надійну відповідь на виклики національній безпеці України.

Україна в тій ситуації мала віднайти власний шлях до зміцнення відносин зі США, визначивши власні геополітичні орієнтири, створивши привабливі умови для американських інвестицій, викорінюючи тіньову економіку та корупцію, підвищуючи соціальні стандарти в державі.

Не дивлячись на початок складного періоду у двосторонніх відносинах, який розпочався із приходом до влади в Україні В.Януковича, незмінною залишалася позиція США щодо гарантування суверенітету, незалежності, територіальної цілісності і непорушності кордонів України. Адміністрація США високо оцінювала зусилля українського уряду зі зміцнення національної економіки і забезпечення політичної стабільності. Президент США Б.Обама і Віце-президент США Дж.Байден підтвердили готовність надавати сприяння на

найважливіших для нашої країни напрямках, зокрема у подоланні наслідків фінансово-економічної кризи та проведенні реформ.

Говорячи про досягнення українсько-американського партнерства 2010 р., слід підкреслити квітневу зустріч Президентів України і США у Вашингтоні на Саміті з ядерної безпеки. Лідери засвідчили політичну волю до посилення співробітництва на основі положень Хартії про стратегічне партнерство. Під час зустрічі було досягнуто домовленості про підтримку України з таких важливих питань як відновлення співпраці з МВФ, реформування енергетичної сфери, посилення роботи міждержавних механізмів за координуючої ролі Комісії стратегічного партнерства [80].

У цілому можна було спостерігати ефективність контактів на найвищому рівні, розширення спектру міжгалузевої взаємодії, визначення формату співпраці на міжнародній арені. Зусилля сторін були зосереджені на зміцненні потенціалу й підвищенні ефективності двосторонніх механізмів міжвідомчого співробітництва. В результаті сторонам вдалося підняти рівень головування в Комісії стратегічного партнерства. Засідання КСП в рамках офіційного візиту в Україну Держсекретаря США Г.Клінтон 2-3 липня 2010 р. за участю Міністра закордонних справ України К.Гриценка зміцнило політичну складову українсько-американського діалогу. На зустрічі було вирішено започаткувати діяльність нових робочих органів - Робочих груп з питань науки і технологій та з питань політичного діалогу і верховенства права, а також підгрупи з ядерної енергетики в рамках Робочої групи з питань енергетичної безпеки.

У травні 2011 р. у Конгресі США вшосте відбулися Дні України, організатором яких став УККА. На той час до Українського конгресового кокусу (групи) вже входили понад 40 конгресменів як від Республіканської, так і від Демократичної партій. До основних перемог Української конгресової групи зараховували відміну поправки Джексона-Веніка щодо України.

Успішним моментом зустрічей 2011 р. можна було назвати налагодження контакту з конгресменом від штату Коннектикут Джимом Гаймсом, який

долучився до Української конгресової групи. Гаймс пообіцяв сприяти розвитку співробітництва між штатом Коннектикут та Івано-Франківською областю, який розпочала Всеамериканська громадська організація „Нова українська хвиля” на рівні губернатора штату Данієля Мелої та голови обласної державної адміністрації Михайла Вишиванюка.

В рамках програми Днів України в Конгресі США були проведені зустрічі у Держдепартаменті США, зокрема з директором офісу Україна, Молдова, Білорусь - Лері Сілверман. Серед головних напрямів стратегічного партнерства, на яких було зроблено наголос Л. Сілверман назвав сім питань, на яких необхідно зосередити зусилля, зокрема: забезпечення енергетичної незалежності України; боротьба з торгівлею жінками; боротьба зі СНІДом; удосконалення виборчого законодавства; поліпшення інвестиційного клімату; збільшення обсягів виробництва та експорту української продукції; подолання корупції, рівень якої в Україні залишався високим.

Співробітництво на цих напрямках американська сторона вважала першочерговим завданням. А як негативний момент сторони відзначили відкликання робочої групи американських спеціалістів, які працювали над удосконаленням виборчих законопроектів. Означені напрямки на той час ще не стали для України пріоритетними, і така незбалансованість й великі скорочення витрат у бюджеті США, що торкалися і зменшення видатків на програми, які стимулювали розвиток молодих демократичних держав, загрожували інтенсивності українсько-американського співробітництва. Українська громада в США бачила своїм головним завданням вживати всі можливі заходи, щоб такі скорочення якнайменше торкнулися України [377].

У грудні 2011 р. Посол США в Україні Дж.Тейффт дав розгорнуте інтерв'ю українському виданню „День”, де окреслив своє бачення основних напрямків, проблемних питань та перспектив подальшого розвитку українсько-американського партнерства. У сфері оборони посол підтримував скорочення витрат і погоджувався із доповіддю Міністра оборони США Л.Панетти на

слуханнях у Комітеті з питань збройних служб Палати представників Конгресу США, де відзначалася необхідність окреслення стратегічних пріоритетів у сфері оборони в умовах скорочення фінансування. Дж.Теффт також звертав увагу на те, що у другій половині 2011 р. було проаналізовано динаміку американської допомоги Україні, відзначав зменшення обсягів її фінансування, але підкреслював необхідність отримання більшої ефективності від її використання у майбутньому.

Під час інтерв'ю обговорювалося і питання співробітництва України із НАТО, американський посол ще раз відзначив, що позиція США залишається у цій сфері незмінною. Президент України В.Янукович мав бути запрошений на Чиказький саміт НАТО, в рамках якого увага була зосереджена на проблемі Афганістану. Україна на той час брала участь в ISAF - міжнародних силах безпеки в Афганістані, що дістало високу оцінку з боку США. І хоча уряд В.Януковича не переслідував мети членства України в НАТО, важливим було продовження співпраці з Альянсом у сфері європейської системи безпеки.

Офіційний Вашингтон рішуче підтримував процес поглиблення євроатлантичної співпраці й інтеграції України з Європейським Союзом. А як позитивний момент Дж.Теффт відзначив завершення роботи над текстом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і звернув увагу на важливість процесу поширення європейських цінностей в Україні, проведення вільних виборів до Верховної Ради в жовтні 2012 р., розбудову незалежної судової системи. У сфері реалізації судової реформи в Україні Дж.Теффт окремо відзначив важливість найшвидшого її завершення та роботу програм Агентства США з міжнародного розвитку в цій сфері.

Особливо було підкреслено стурбованість американського уряду проведенням політично мотивованих процесів над Ю.Тимошенко та членами її уряду і висловлено підтримку реформи правової системи. Головною умовою підвищення ефективності політичного діалогу між США й Україною Дж.Теффт називав виконання декларацій з боку української влади, а серед головних

завдань українського внутрішньополітичного процесу американський посол підкреслював необхідність подолання радянської ментальності у суспільстві та поновлення демократичних реформ. Серед позитивних моментів у цій сфері було підкреслено існування в Україні громадянського суспільства.

Дж.Теффт відзначав потенціал у залученні американських інвестицій на український ринок за умов подолання недоліків українського законодавства у цій сфері, а серед негативних моментів називав низькі міжнародні рейтинги України: за індексом сприйняття рівня корупції Transparency International Україна була на 152-му місці із 182-ти; в Індексі економічної свободи центру Heritage Foundation Україна займала 164-те місце з 183-х; у рейтингу Всесвітнього економічного форуму з глобальної конкурентоспроможності Україна була на 83-й позиції з 142-х; в доповіді Світового банку щодо легкості ведення бізнесу Україна була 152-ю з 183-х держав.

Водночас значного прогресу сторонами було досягнуто у атомній сфері. Восени 2011 р. Держсекретар Г.Клінтон і Міністр закордонних справ України К.Грищенко підписали меморандум про взаєморозуміння щодо завершення заходів з передачі високозбагаченого урану, що дало поштовх до реалізації кількох спільних проектів, зокрема у Харківській області, які будуть розглянуті далі [426].

Таким чином, Президент США Дж.В.Буш залишив наступнику – Б.Обамі складну міжнародну ситуацію. На початку 2009 р. США наполягали на активізації співробітництва в рамках НАТО, зокрема розширенні участі європейських союзників в антитерористичній операції в Афганістані. Америка шукала європейської підтримки й своїй політиці на пострадянському просторі, але з іншого боку Білий Дім вимушений був рахуватися в регіоні із російськими інтересами. Такий стан регіональної системи міжнародних відносин впливав і на розвиток українсько-американського співробітництва та робив його уразливим щодо зовнішніх чинників.

По приходу до влади адміністрації Б.Обами українсько-американські відносини отримали шанс на оптимізацію, підвищення інтенсивності та наповнення їхнього змісту у відповідності до рівня стратегічного партнерства. Аналітики робили прогнози та надавали рекомендації щодо розвитку такого партнерства, особливо звертаючи увагу на те, що американсько-російське „перезавантаження” не повинно здійснюватися за рахунок українсько-американського партнерства.

Про зацікавленість сторін використовувати потенціал українсько-американських відносин свідчило і забезпечення безперервності в роботі уже існуючих міжгалузевих структур. Оборонні консультації наприкінці вересня 2010 р. у Вашингтоні дозволили актуалізувати пріоритети військового та військово-технічного співробітництва. Засідання Робочої групи з нерозповсюдження та експортного контролю підтвердило її значення як практичного механізму зближення позицій у сфері міжнародної безпеки та роззброєння. Відбулись дискусії з економічного блоку питань під час київських засідань Ради з торгівлі і інвестицій та двостороннього бізнес-форуму у жовтні. Важливе значення мали проведені у вересні 2010 р. в Києві консультації з консульсько-правових питань в контексті лібералізації режиму взаємних поїздок громадян України та США. Вперше було проведено засідання Підгрупи з питань ядерної енергетики в рамках Робочої групи з питань енергетичної безпеки, а також Робочих груп з питань науки і технологій і політичного діалогу, верховенства права.

У Сполучених Штатах не спадала увага Конгресу до українського питання, і хоча ця діяльність була здебільшого спрямована на залучення голосів американських виборців українського походження, водночас це приносило позитиви й розвитку українсько-американського партнерства та підтримувало його актуальність в американському політичному процесі.

4.2. Активізація стратегічного партнерства зі США після перемоги в Україні Революції гідності

Не дивлячись на зниження інтенсивності політичного діалогу, США та Україна залишалися стратегічними партнерами. Що стосується співпраці з Північноатлантичним Альянсом, то в Білому Домі поважали вибір Україною позаблоковості, але наголошували на тому, що „двері” НАТО залишаються відкритими. Україна продовжувала співробітництво з Альянсом у рамках виконання Річних національних планів і реформи збройних сил України, а також виконувала (до 2013 р.) взяті на себе раніше зобов’язання. США високо оцінили рішення Києва позбутися запасів високозбагаченого урану до часу проведення Саміту з ядерної безпеки в 2012 р. Для України в цьому питанні принциповим залишалось отримання від Сполучених Штатів та інших ядерних країн посилених безпекових гарантій.

Чільна увага надавалася й економічному сегменту двосторонніх відносин. На жаль, не просто було компенсувати збитки, завдані торгівельним відносинам фінансово-економічною кризою. Проте вдалося не лише припинити падіння міждержавного товарообігу, але й збільшити його обсяги. Позитивом було й те, що Сполучені Штати і надалі входили в першу десятку інвесторів в українську економіку.

Серед пріоритетних для української сторони питань співпраці зі США у сфері енергетики було залучення американського досвіду у видобуток енергоносіїв (сланцевий газ) та інвестицій в українську енергетику, видобуток нафти й газу на шельфі Чорного моря. За результатами проведених тендерів, американські компанії „ЕксонМобіл” і „Шеврон” мали взяти в ньому участь.

На напрямі ядерної енергетики українська сторона була зацікавлена в реалізації спільних проектів, спрямованих на модернізацію ядерно-енергетичного комплексу України. Вагомою була й допомога Україні з подолання наслідків аварії на. США приєдналися до позиції країн-членів

„Великої вісімки” щодо проектів з безпеки ЧАЕС. Внесок США до Чорнобильських проектів перевищив 360 млн. дол. США, з них 123 млн. дол. США – за результатами Київського саміту з питань безпечного й інноваційного використання ядерної енергії (квітень 2011 р.).

Водночас у політичній сфері 22 вересня 2012 р. Сенат США схвалив резолюцію № 466 по Україні, в якій засуджував дії адміністрації президента В.Януковича, спрямовані на політичне ув’язнення Ю.Тимошенко. Сенат США закликав адміністрацію В.Януковича негайно звільнити Ю.Тимошенко й інших політичних ув’язнених. Також Сенат попросив ОБСЄ чинити дипломатичний тиск на В.Януковича і закликав Державний департамент США видати заборону на видачу віз тим, хто відповідальний за ув’язнення Ю.Тимошенко. Згідно з документом, резолюція була доповненням до протестів із приводу порушень прав людини в Україні [734]. У відповідь МЗС України зазначило, що вважає недоцільним коментувати резолюцію, оскільки вона була прийнята у „сумнівний спосіб” і має декларативний характер. Також МЗС України звинуватило прихильників Ю.Тимошенко у дискредитації країни [249].

Пріоритетним напрямом українсько-американського науково-технічного співробітництва стало поглиблення співпраці між зацікавленими установами з метою реалізації спільних проектів у сфері високих технологій. Тут однією з найперспективніших галузей була ракетно-космічна. В контексті реалізації Угоди про співробітництво у галузі науки і технологій, а також Рамкової угоди про співробітництво в дослідженні космічного простору в мирних цілях у червні 2010 р. Фонд цивільних досліджень та розвитку США (ФЦДР) та Державне космічне агентство України уклали Меморандум, покликаний активізувати взаємодію України та США в ракетно-космічній галузі. Важливим було зміцнення вже існуючих і започаткування нових контактів у науково-технічній сфері. На цій ділянці були і невикористані резерви, які намагалися реалізувати двостороння Робоча група з питань науки і технологій.

Інтенсивним було й гуманітарне та культурне співробітництво між двома народами, в т. ч. завдяки присутності в США близько мільйона американських українців. Значна увага надавалася співпраці з інституціями Сполучених Штатів, які опікуються проблемами потерпілих від Чорнобильської катастрофи (Фонд „Діти Чорнобиля”, благодійна організація „Фокус” та інші).

США залишилися провідним партнером України в галузі охорони здоров’я, зокрема з питань протидії ВІЛ/СНІД, туберкульозу; реалізовувалися програми допомоги особам, хворим на важкі недуги, з використанням наявних в США медичних технологій; здійснювалися поставки медичного устаткування за рахунок американських державних і приватних кредитів. В Україні високо оцінили активне сприяння США подоланню пандемії грипу та вірусу H1N1 в Україні взимку 2009-2010 рр.

Суттєвою була допомога Сполучених Штатів в контексті подолання наслідків спалаху в Україні пташиного грипу. А після підтвердження випадків каліфорнійського грипу в Україні, допомога була мобілізована як офіційними органами влади США, так і активістами української громади.

Вагомою була допомога, що надавалася Сполученими Штатами через Агентство з міжнародного розвитку на заходи із запобігання поширенню ВІЛ/СНІД. У цій сфері реалізуються проекти за такими напрямками як: догляд за людьми, що живуть із ВІЛ/СНІД; попередження передачі ВІЛ/СНІД від матері до дитини та догляд за ВІЛ-інфікованими дітьми; вдосконалення моніторингу та оцінки ситуації щодо ВІЛ/СНІД; створення в суспільстві сприятливого середовища по відношенню до хворих на ВІЛ/СНІД.

Важливим чинником, що сприяв реалізації потенціалу співробітництва України і США, залишалася присутність на території Сполучених Штатів численної української громади - понад 900 тис. (в американських виданнях йдеться про 2 млн. етнічних українців [218,с.82]). У зв’язку з цим, пріоритетним для Української держави залишалось зміцнення зв’язків з українською громадою, сприяння забезпеченню її етнокультурних потреб.

Культурні та громадські заходи, гуманітарна допомога, лобіювання інтересів нашої країни в Америці - це не повний перелік сфер у яких надають сприяння українці США: Український Конгресовий Комітет Америки, Українська Федерація Америки, Українсько-американська координаційна рада, Фондація „США – Україна”, Вашингтонська група, Асоціація громадян України, Українсько-американська екологічна асоціація, українські товариства інженерів та лікарів Америки, новостворена організація „Четверта хвиля” та ін.

У багатьох містах США працюють школи українознавства, яких налічується близько сорока. Подальшої активізації набула двостороння співпраця в медичній галузі, успішно реалізовувалися партнерські проекти між лікарнями держав партнерів, а також проект „Українська ініціатива”, в рамках якого дитячі кардіохірурги США роблять найскладніші операції в Україні. Активна співпраця здійснюється з неурядовою організацією „Фокус”, яка реалізує в Україні проекти допомоги потерпілим від аварії на ЧАЕС.

Різні напрями українського мистецтва представлені на теренах США. Це і митецькі виставки, і концерти майстрів класичного співу, симфонічної музики, театральні вистави. Протягом останніх декількох років такі українські зірки, як оперні співаки В.Гришко та Ю.Міненко, піаніст В.Самошко, переможниця „Євробачення - 2004” Р.Лижичко, гурт „Океан Ельзи”, Національний симфонічний оркестр Одеської Філармонії й Київський Симфонічний оркестр, Національний академічний ансамбль народного танцю ім. П.Вірьського виступали на кращих концертних майданчиках Америки. Яскравими культурними подіями стали візити до США відомих українських письменників і громадських діячів Ю.Андруховича, В.Неборака, О.Забужко й Т.Прохаська. Чільне місце у двосторонніх відносинах належить міжрегіональному співробітництву; побратимські зв'язки встановлено між 23-ма парами міст двох країн. Найактивніше співробітництво відбувається між діловими колами Києва - Чикаго (шт. Іллінойс), Харкова - Цинциннаті (шт. Огайо), Вінниці-Бірінггема (шт. Алабама), Одеси-Балтімора (шт. Меріленд).

Важливим у розвитку нормативної бази стали й угоди місцевих органів влади щодо співпраці із відповідними структурами у США. За приклад можна обрати угоди Київської обласної державної адміністрації в окремих сферах, зокрема з проблем оздоровлення дітей. Так 28 лютого 2013 р. відбулося підписання угоди між службою у справах дітей та сім'ї Київської облдержадміністрації та корпорацією „Світ без сиріт II, ІНК” (м. Монтгомері, штат Алабама, США).

Дана угода передбачала організацію відпочинку дітей Київщини в березні 2013 р. - березні 2014 р. За умовами досягнутих домовленостей, на відпочинок до США направлялися діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти з багатодітних та малозабезпечених сімей, вихованці шкіл-інтернатів, дитячих будників сімейного та змішаного типів, діти з прийомних сімей, а також діти, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. На сьогодні співпраця служби у справах дітей та сім'ї з корпорацією „Світ без сиріт II, ІНК” дає позитивні результати.

Якщо аналізувати розвиток нормативної бази співробітництва Харківського регіону зі США, то слід зупинитися на таких сферах як економічне, науково-технічне та гуманітарне співробітництво. Розширенню нормативної бази у цих сферах сприяє й зацікавленість американської сторони у розвитку такого співробітництва. Так, представники Посольства США в Україні зацікавилися досвідом Харківщини з підтримки на регіональному рівні інвестиційних проектів. 31 липня 2013 р. відбулася зустріч директора Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації С.Авершина та директора Департаменту з підвищення конкурентоспроможності регіону Харківської обласної державної адміністрації Є.Шаповала з дипломатом Економічного відділу Посольства США в Україні Еріком Андерсеном. Під час зустрічі сторони обговорили перспективи економічного та інвестиційного співробітництва.

Активно розвивалося і співробітництво з окремим штатами. Візит делегації Харківської області до Техасу у лютому 2013 р., під час якого учасники делегації відвідали Х'юстонський медичний центр, сприяв досягненню домовленості з керівником Центру доктором Робертом Робертсоном щодо стажування харківських фахівців на базі Центру. Була досягнута домовленість, що протягом року близько 10 осіб зможуть там побувати, також зможуть пройти стажування в центрі урядовці від охорони здоров'я Харківської області, які відповідають за реформи в даній галузі.

У сфері розвитку ядерних технологій показовою стала співпраця у процесі будівництва ядерної установки на території Національного наукового центру „Харківський фізико-технологічний інститут”. 30 квітня 2011 р. у ньому відбулися загальноміські слухання на цю тему, а вже 18 травня рішенням сесії Харківської міської ради депутати схвалили розміщення у П'ятихатках цієї дослідної ядерної установки. 15 лютого 2012 р. Кабінет Міністрів України затвердив проект, будівництво установки стало спільним проектом ХФТІ та Орегонської національної лабораторії (США).

Будівництво було завершено на початку весни 2014 р., про це йшлося у Спільній заяві України та США за підсумками третього саміту з ядерної безпеки у Гаазі (Нідерланди) від 24 березня. У заяві США також визнали важливість вивезення в 2012 р. з території України всіх запасів високозбагаченого урану. Планувалося, що установка забезпечить Україну новими дослідницькими можливостями і здатністю виробляти ізотопи для промислового та медичного використання [472].

Але на сьогодні для Харківської області найголовнішою проблемою стала гуманітарна, зокрема надання допомоги переселенцям із зони проведення антитерористичної операції. Не zostалися осторонь і американські партнери, що надають всебічну допомогу у цій сфері. Програма розвитку державно-приватного партнерства Агентства США з міжнародного розвитку виявила зацікавленість у наданні допомоги переселенцям із зони АТО, які проживають

у Харкові. 19 лютого 2015 р., під час зустрічі директора програми Міка Мюл्लея з представниками Харківської міської ради обговорювалися питання надання такої допомоги. Як зазначила заступник міського голови Т.Чечетова-Терашвілі, Харківська міськрада співпрацює з американською програмою за різними напрямками. На сьогодні мова йде про реалізацію проекту, пов'язаного з соціальною, медичною та житловою допомогою людям, які були змушені переїхати в Харківський регіон із зони бойових дій.

19 травня 2015 р. ХОДА уклала меморандум про співпрацю з Міжнародним агентством регіонального розвитку „GloBee”. Документ підписали глава Харківської облдержадміністрації І.Райнін та голова громадської організації „Міжнародне агентство регіонального розвитку „GloBee” Д.Шувал. Тепер організація, що створена для просування соціально-економічних інтересів регіонів України на міжнародному рівні, буде активно співпрацювати з Харківською областю. На момент підписання документу у рамках співпраці з „GloBee” та Фондом „Україна – США” планувалося відкриття офісу Харківської області у Вашингтоні, що й було реалізовано.

Віце-президент Фонду „Україна – США” Маркіян Белінський підкреслив, що підписання меморандуму посприє роботі офісу Харківської області у Вашингтоні. Подробиці майбутнього відкриття та подальшої роботи Офісу Ю.Світлична обговорила в ході робочої зустрічі з радником з економічних питань Посольства США в Україні Вільямом Лейтіненем.

Головним завданням представників Харківщини у Вашингтоні планувалося просування інтересів промисловості, науки й аграрного сектора, пошук ринків збуту й інвесторів для харківського регіону. Також у рамках Офісу буде організовано роботу з гуманітарною допомогою, налагоджено торговельні місії й співпрацю з американськими компаніями у сфері енергозбереження. Фінансуватиметься робота Офісу з позабюджетних коштів. Представництво Харківщини очолить колишній співробітник Конгресу США.

22 вересня в центрі лобістського кварталу Вашингтона відбулося урочисте відкриття представництва Харківського регіону. Відкриваючи презентацію, голова ХОДА І.Райнін подякував усім, хто взяв активну участь у створенні Офісу: Посольству США в Україні, Фундації „Україна – США”, Агентству міжнародного розвитку GloBee, Голові Адміністрації Президента Б.Ложкіну, Міністру внутрішніх справ України А.Авакову та команді заступника голови ХОДА Ю.Світличної, яка реалізовує цей проект. У презентації Офісу Харківської області у Вашингтоні взяв участь Надзвичайний і Повноважний Посол США в Україні Джеффри Пайєтт.

Директор з урядових зв'язків Офісу Роберт МакКоннелл підкреслив, що ініціатива І.Райніна „є безпрецедентною для України. У результаті Харківщина приєднається до серйозних гравців у Вашингтоні... Ми очікуємо, що наша ініціатива буде зосереджена на вирішенні невідкладних гуманітарних проблем Харківщини. Ми, звичайно ж, хочемо приїхати до України і зустрітися з губернатором Райніним, щоб обговорити і розвинути його ініціативи, що включають відносини з деякими штатами США, налагодження співпраці з американськими університетами та дослідницькими центрами, а також зв'язки з американськими корпораціями і торгово-індустріальними асоціаціями”.

У гуманітарній сфері важливим напрямком українсько-американського партнерства була і взаємодія офіційного Києва з українською діаспорою в США. Як приклад можна навести співпрацю Посольства України в США та української громади при організації заходів із відзначення 75-х роковин Голодомору в Україні 1932-1933 рр.: міжнародної акції „Негасима свічка”, яка охопила 24 міста США, акції „Запалімо свічку”, вечорів пам'яті, виставок, конференцій, уроків історії, меморіальних заходів в українських церквах, включно з урочистою церемонією освячення у Вашингтоні місця, де планувалося спорудження пам'ятнику жертвам Голодомору-геноциду (відкриття меморіалу відбулося 7 листопада 2015 р.).

Співпраця Посольства України з українською громадою США не обмежувалася темою Голодомору. Проводився курс на поглиблення контактів з українськими громадськими та релігійними організаціями Америки. З цією метою влаштовуються зустрічі з лідерами Українського конгресового комітету Америки, Української американської координаційної ради, Фундації „США – Україна”, Вашингтонської групи та іншими. Загальну координаційну роботу здійснювало Посольство України в США. Під його егідою щорічно в США проводяться фестивалі української культури. Підтримуються робочі контакти зі Шкільною радою, що діє при Українському конгресовому комітеті Америки. Проводяться зустрічі з учнями та студентами американських шкіл і університетів. За сприяння Посольства України в США учні українськомовних суботніх шкіл залучаються до участі в щорічних міжнародних конкурсах з української мови імені Петра Яцика.

Окремим напрямком українсько-американського співробітництва є наукові обміни, що тривають з початку 1990-х рр. та здійснюються переважно на кошти американського уряду. Відповідні програми фінансуються Конгресом, Державним департаментом та Агентством США з міжнародного розвитку й реалізуються через низку американських організацій, зокрема таких, як Рада з міжнародних досліджень та обмінів (IREX), Американські ради з міжнародної освіти, програм „Фулбрайт” та „Відкритий Світ”.

На консульському напрямі пріоритетними для української сторони питаннями були захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб України, забезпечення гідних умов проживання та виховання всиновлених з України громадянами США дітей. Україна розраховує і на лібералізацію візової політики з боку США. Проведені консультації засвідчили готовність американської сторони до подальшої лібералізації режиму взаємних поїздок громадян України та США, а також до вжиття спільних заходів із боротьби з підделкою паспортних документів та візовим шахрайством.

У США знайшла відгук і пропозиція української сторони щодо посилення контактів між обома країнами, не обмежуючи їх урядовими колами. Цьому сприяють проекти щодо розширення побратимства на рівні міст обласного значення України та впливових міст США, а також щодо активізації зв'язків між вищими навчальними закладами України і США.

Була отримана й згода Президента США, який вважав, що реалізації згаданої ідеї могли б сприяти, зокрема, бізнес-кола шляхом поживавлення співпраці в галузі торгівлі й інвестицій. Як відзначив Президент США Б.Обама в листі на адресу Президента України В.Януковича, наші держави є союзниками на шляху посилення позицій демократії в світі, зміцнення стабільності, вирішення актуальних проблем міжнародної економіки і безпеки. Перекоаний у тому, що українсько-американські відносини продовжать бути взаємовигідними, дружніми, прогнозованими і прагматичними [377].

Своєрідною практичною реалізацією таких ініціатив стало підписання Спільної заяви щодо українсько-американського співробітництва у сфері торгівлі та інвестицій. 31 липня 2012 р. Торговельний представник США Р.Кірк та Перший віце-прем'єр-міністр України В.Хорошковський оприлюднили спільну заяву, в якій окреслили результати 4-го засідання Українсько-Американської Ради з торгівлі і інвестицій. „На сьогоднішньому засіданні ми розглянули широке коло питань, зокрема захист прав інтелектуальної власності, покращення інвестиційного клімату, розв'язання проблем у двосторонній торгівлі, співробітництво у податковій, сільськогосподарській, митній, авіаційній та космічній сферах”, - йшлося в офіційній заяві [440].

Основні зусилля у сфері військового співробітництва за президентства В.Януковича були зосереджені на залученні можливостей Міноборони США для сприяння проведенню оборонної реформи в Україні, вдосконалення Об'єднаних сил швидкого реагування національних збройних сил, збільшення фінансування програм військової допомоги, підвищення рівня взаємодії між оборонними відомствами двох країн, проведення спільних військових навчань

та операцій проти міжнародного тероризму. Але з огляду на деструктивну військову політику адміністрації В.Януковича ця сфера українсько-американського партнерства швидко деградувала.

Важливими напрямками двостороннього співробітництва залишалися реалізація українських проектів в рамках ініціативи „G-8” „Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення”, активізація переговорного процесу щодо збільшення обсягів фінансування Сполученими Штатами заходів з утилізації твердого ракетного палива із корпусів міжконтинентальних балістичних ракет РС-22 („Скальпель”), імплементація проектів у сфері посилення безпеки ядерних об’єктів в Україні. США також допомагали Україні позбуватися наступальних озброєнь та застарілої військової техніки, що потребувала утилізації, зокрема, важких бомбардувальників Ту-22.

Серед пріоритетів залишалися і дослідження космосу та ракетобудування. Ще в 1995 р. ДКБ „Південне” та ВО „Південмаш” разом із компаніями „Боїнг” (США), „Кварнер” (Норвегія) та „Енергія” (Росія) створили спільне підприємство „Морський старт” для реалізації проекту здійснення запусків супутників з морської платформи в екваторіальній зоні Тихого океану.

Базовий порт „Морського старту” розташований у Лонг-Біч (Каліфорнія, США) і призначений для забезпечення підготовки космічних апаратів, швартування стартової платформи та складально-командного судна, заправлення компонентів палива, навантаження ступенів ракети-носія, розгінного блоку та блоку корисного навантаження на складально-командне судно. 28 березня 1999 р. здійснено перший пуск нової ракети-носія „Зеніт-3SL” з морської платформи, який підтвердив працездатність усієї системи.

Станом на травень 2014 р. було здійснено 36 пусків в рамках програми „Морський старт”, зокрема 32 успішних, 1 частково успішний і три невдалих [739]. 29 вересня 2008 року з плавучої платформи „Одисей”, що знаходилася у Тихому океані в районі острова Різдва (Республіка Кірібаті), успішно

стартувала ракета-носій „Зеніт-3SL” з американським космічним апаратом „Galaxy-19”. За оцінками експертів, з часом „Морський старт” мав охопити 17 % усіх комерційних космічних запусків у світі, але 22 серпня 2014 р., в умовах ескалації російської агресії на Сході України, було оголошено, що „Морський старт” призупиняє діяльність до середини наступного року [323].

Але, не дивлячись на формальне збереження партнерських взаємин у політичній площині, Уряд і Конгрес США виступили з критикою репресивних дій адміністрації В.Януковича, спрямованих на придушення громадського руху за євроінтеграцію України восени-взимку 2013 р. Сенат США і Державний департамент США засудили застосування насильства проти демонстрантів у Києві 30 листопада, 1 грудня і 11 грудня 2013 р. [416]. Після перемоги Революції гідності, США надали революційному уряду України всебічну допомогу [622]. Колишнього президента В.Януковича було занесено у санкційні списки [621]. А 18 грудня 2014 р. Президент США Б.Обама підписав „Закон на підтримку свободи України” [721].

Для аналізу українсько-американських відносин за часів перебування на посаді Президента України В.Януковича, зокрема під час Революції гідності, цікавими будуть оцінки експертів з обох сторін. Наведемо нижче позицію українських та американських дослідників, політиків та громадських діячів прикладами двох інтерв'ю.

Стану розвитку та перспективам відносин зі Сполученими Штатами було присвячено інтерв'ю кореспондентки Укрінформу Н.Костіної з Надзвичайним і Повноважним Послом України в США О.Моциком 15 липня 2013 р. Після кадрових змін у Держдепартаменті США, зокрема призначення Дж.Керрі замість Г.Клінтон на посаду Держсекретаря США, український експерт очікував збереження „статус-кво” в розвитку українсько-американського співробітництва. Перша зустріч Дж.Керрі з Міністром закордонних справ України Л.Кожарою, візит до Києва Заступника держсекретаря США

В.Шерман та інші події підтвердили розуміння сторонами проблемних питань, однакове бачення шляхів вирішення ключових міжнародних проблем.

Травневий візит Л.Кожари до США та його переговори з Державним секретарем Дж.Керрі підтвердили стратегічний характер співпраці між Україною та США й послідовну підтримку американською стороною європейського вибору України. Під час візиту було досягнуто домовленості й надалі підтримувати активний політичний діалог і тісну взаємодію у галузях роззброєння, нерозповсюдження та у миротворчій сфері, а також поглиблювати економічне, торговельне та інвестиційне співробітництва, насамперед в енергетичній та сільськогосподарській сферах.

Україна отримала сигнал щодо готовності США продовжувати надавати політичну та практичну допомогу в реалізації пріоритетів українського головування в ОБСЄ у 2013 р., зокрема у таких питаннях як врегулювання регіональних конфліктів, контроль над озброєннями та посилення довіри, зміцнення демократичних засад розвитку країн простору ОБСЄ, протидія новим викликам та загрозам тощо. Згадані переговори засвідчили, що Україна є надійним партнером США у забезпеченні міжнародної безпеки, зокрема у питаннях нерозповсюдження, здійснення миротворчої діяльності та зміцнення енергетичної безпеки.

Головування України в ОБСЄ зробило порядок денний українсько-американських двосторонніх відносин більш насиченим. О.Моцик окремо підкреслював „прорив”, якого вдалося досягти у справі привернення уваги країн ОБСЄ та міжнародної спільноти загалом до проблеми торгівлі людьми. Проведення у Києві міжнародної конференції з цієї проблематики, паралельно із тренінгом американської неурядової організації „Посли Авіаліній” для працівників авіакомпаній з виявлення жертв торгівлі людьми, надало політичного імпульсу співпраці у цій сфері.

Водночас український експерт зазначав важливість допомоги американської сторони на підготовчому етапі до початку українського головування в ОБСЄ й

підкреслював тісну співпрацю на всіх ділянках діяльності ОБСЄ. Пріоритети головування України в Організації отримали високу оцінку під час їхнього представлення міністром закордонних справ України в ході спеціальних слухань Комісії зі співробітництва та безпеки в Європі - Гельсінської комісії США у травні 2013 р. Важливим моментом було також те, що підтримку реалізації завдань Головування висловив і Державний секретар США Дж. Керрі.

У сфері економічного співробітництва США залишалися одним із провідних партнерів України. В цілому динаміка торговельно-економічних відносин України та США була позитивною. За даними Держкомстату України, за 2012 р. загальний товарообіг між Україною та США зріс на 5,8% (у порівнянні з 2011 р.) до майже 4 млрд. дол. США, а обсяг торгівлі послугами перевищив 1 млрд. дол. Від початку 2013 р. значно зменшився дефіцит балансу двосторонньої торгівлі та відбулося зростання експорту українських товарів до США - на 12%, що є для нас позитивним сигналом.

Тривав динамічний розвиток співпраці в енергетиці, агропромисловій сфері та галузі високих технологій. Компанія DuPont Pioneer відкрила в Україні новий насіннєвий завод (такі ж плани мала і компанія Monsanto), наприкінці червня 2013 р. відкрила своє представництво в Києві Medtronic - американська компанія з виробництва медичного обладнання. Сторони надавали великого значення реалізації енергетичних проектів за участю американських компаній ExxonMobil та Chevron. У квітні 2013 р. за участю компаній ВО „Південмаш” та КБ „Південне” відбувся успішний запуск ракетносія „Антарес” у рамках контракту з американською компанією Orbital Sciences Corporation.

Великий потенціал розвитку співробітництва зберігався у таких сферах, як торгівля металургійною і хімічною продукцією, спектр співпраці в галузях енергетики, сільського господарства, авіакосмічній галузі та надання аутсорсингових послуг в IT-сфері, медичній, туристичній сферах. Захист прав інтелектуальної власності став окремим питанням двосторонніх відносин, що потребувало особливої уваги сторін.

У політичній сфері протягом 2012-2013 рр. для України важливою була підтримка з боку США її євроінтеграційного курсу. У Вашингтоні розглядали цей процес як запоруку поступального розвитку нашої держави у політичній, економічній та гуманітарній сферах, у т. ч. в галузі демократії та верховенства права. Окремо О.Моцик у своїх оцінках відзначав підтримку Сполученими Штатами підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Особливу зацікавленість у підписанні Угоди виявляв великий американський бізнес, для нього це був шлях до розширення інвестиційної присутності в Україні [195].

Таким чином, для української сторони важливим був розвиток економічного співробітництва та підтримка з боку США у процесі вирішення основних завдань української дипломатії на міжнародній арені.

В якості експертної оцінки поточного стану українсько-американських відносин буде цікавою думка директора програми із контролю за озброєнням та нерозповсюдженням ядерної зброї в світі, Посла США в Україні в 1998-2000 рр. С.Пайфера. Говорячи про Будапештський меморандум 1994 р. і визнаючи, що Російська Федерація порушила свої зобов'язання, окупувавши Крим, американський фахівець зазначив 16 липня 2014 р.: „Коли йшлися перемовини про прийняття цього документу, в 1994 році, то використовувалися поняття забезпечення безпеки, але не гарантій. Різниця між цими двома поняттями для американської сторони не була важливою, тому що для Америки було зрозуміло використання цього терміну, а саме те, що американська сторона не стане застосовувати силу в цьому випадку. І цю різницю розуміли всі сторони цих перемовин, включаючи Україну. Я вважаю, що американська сторона повинна надавати підтримку на основі цього Будапештського меморандуму, і виконувати свої зобов'язання щодо нього перед Україною” [190].

З проблематики застосування міжнародних санкцій проти Росії С.Пайфер відзначив: „Сполучені Штати разом з Європейським Союзом розробили систему заходів, для того, щоб надати Україні підтримку також в економічній

сфері. Я вважаю, що американський уряд повинен також надавати Україні і воєнну підтримку, і робити більше в цій сфері. А друга частина меморандуму, на мій погляд, повинна використовуватися для того, щоб Росія відчула наслідки того, що вона порушила зобов'язання за цим документом...

Я особисто вважаю, що економічні санкції дуже сильно впливають на Росію. Наведу два приклади. Перше: в Росії дуже посилився відтік іноземного капіталу, порівняно з 2013 роком. Другий приклад. Ця інформація поступила місяць тому від агенції Bloomberg. Більше 2 тис. російських компаній втратили приблизно 33 млрд. дол. США через дії російської влади. А в січні та лютому цього року (2014 р. – Авт.) російські компанії втратили 6-7 млрд. дол. США. Починаючи з березня, російські компанії не отримують ніяких інвестицій. Отже, економічні санкції впливають на економіку Росії. Питання в тому, чи допомагають ці санкції змінити політику Росії? На даний момент вони не досягли своєї мети”.

С.Пайфер зазначив, що „у Вашингтоні є сильні підозри, що Росія поставляє зброю на схід України. Також відбувається пересування військових через кордон, і я вважаю, що це є основною причиною для того, щоб західні країни посилили свої санкції проти Росії. І я вважаю, що в Росії розуміють цю загрозу санкцій, тому що вони намагаються вести переговори, в тому числі з президентом Порошенко. Йдуть важкі перемовини, але Росія продовжує постачання зброї на схід України. Питання полягає в тому, чи зможемо ми переконати Росію використати свій вплив на сепаратистів, для того, щоб відбулася деескалація на сході України.

На даний момент американський уряд розуміє, що військова операція на сході України буде продовжена, але основна проблема полягає в тому, з ким саме вести переговори, з якими представниками Донецької області. Я не думаю, що президент Порошенко буде вести переговори з хлопцями з автоматами.

Але я вважаю, що основним засобом вирішення цієї проблеми залишаються політичні методи. Ми підтримуємо намагання Петра Порошенко, його план,

який передбачає дострокові вибори, статус для російської мови, і його прагнення зробити так, щоб більшість населення Донецької області вірила центральній владі, а не сепаратистам”.

17-18 вересня 2014 р. відбувся візит Президента України П.Порошенка до США, під час якого проведено зустрічі з Президентом США Б.Обамою, Віцепрезидентом США Дж.Байденом, Спікером Палати Представників Конгресу США Дж.Бейнером та Державним секретарем США Дж.Керрі. Цей візит назвали тріумфом України і проривом в українсько-американських відносинах.

Під час зустрічі П.Порошенка з Б.Обамою було обговорено широкий спектр питань щодо співробітництва у різних сферах. Зокрема, питання гарантування безпеки, економіки, фінансового співробітництва тощо. Окрему увагу сторони приділили співпраці у сфері енергетики. П.Порошенко відзначив важливість підтримки США у реалізації міжнародної координації в контексті протидії агресії Росії в Україні. Під час зустрічі домовлено, що Україна отримає практичну допомогу в доповнення до тієї, яка вже надійшла до нашої держави, це 240 млн. дол. США, які вже надішли, і 1 млрд. дол. США фінансових гарантій. США розширять допомогу Україні в економічній сфері та у вирішенні питань безпеки й продовжать мобілізувати зусилля міжнародного співтовариства на підтримку України.

Аналізуючи конкретні домовленості, слід назвати такі. Україні було виділено 53 млн. дол. США додаткової допомоги, з яких 46 млн. дол. – на потреби оборони, купівлю захисного спорядження й тренування солдатів. З цього приводу Президент США Б.Обама відзначив: „Ми надаємо фінансову підтримку, аби Україна не лише витримала цей шторм економічно, але й змогла продовжувати будувати ефективну армію, щоб захистити себе від агресії”.

Промову Президента України П.Порошенка в Конгресі США переривали оплесками 35 разів. Головні тези промови зводилися до таких: Україна хоче миру, захист від агресора – в інтересах всього світу, а Захід, і зокрема США, має надати Україні військову підтримку. „Не можна виграти війну, ховаючись

під ковдрою... Ми просимо військово озброєння не для розв'язання війни, а для збереження миру”, - зазначив Президент України.

За кілька годин після виступу президента Порошенка, сенатський комітет із міжнародних відносин проголосував за законопроект, який передбачав надання військової допомоги Україні в 350 мільйонів доларів США на рік. Особливу підтримку український глава держави відчував протягом всього дня. Українці Вашингтона проводжали П.Порошенка на зустріч із Обамою і чекали новин, доки у Білому Домі не закінчилися історичні переговори [281].

Позитивну динаміку зберігає й міжпарламентська співпраця. Активну роль у розвитку двосторонніх відносин відіграє Група сприяння Україні у Конгресі США („Український Кокус”), до складу якої входять понад 30 американських законодавців. Натомість, у Верховній Раді України діє Депутатська група з міжпарламентських зв'язків зі США. В рамках програми міжпарламентських обмінів відбуваються візити українських законодавців до США під егідою конгресової Комісії сприяння демократії.

„Український кокус” у Сенаті США був створений у лютому 2015 р., його очолили сенатор-республіканець Р.Портман (Огайо) та сенатор-демократ Р.Дурбін (Іллінойс). Заступниками співголів стали сенатори К.Ейотт (Нью-Гемпшир), М.Кірк (Іллінойс), Р.Джонсон (Вісконсин), К.Мерфі (Коннектикут), Ш.Браун (Огайо) та Ж.Шахін (Нью-Гемпшир).

Події на Євромайдані, формування нового уряду, обрання нового складу Верховної Ради України та Президента України з одного боку, окупація Криму та російська агресія на сході України з іншого боку, привернули величезну увагу з боку Конгресу США. Під час подій на Майдані конгресмени та сенатори засудили застосування сили проти демонстрантів, підтримали європейські прагнення українського народу. Анексія Криму та російська агресія мобілізували Конгрес США, який продемонстрував єдність у підтримці нашої держави. З лютого 2014 р. у Конгресі було представлено кілька десятків проектів законів та резолюцій щодо України, 12 з них були схвалені, у т. ч.

закони „Підтримка суверенітету, територіальної цілісності, демократії та економічної стабільності в Україні”, „Закордонне мовлення Сполучених Штатів в Україні та сусідніх регіонах”, „Підтримка української свободи”.

На сьогодні Конгрес майже одноголосно виступає за розширення фінансової та військової допомоги Україні. 18 червня 2015 р. Сенат США підтримав проект військового бюджету США, що передбачає виділення воєнної допомоги Україні в розмірі приблизно 300 млн. дол. США [415].

Члени кокусів в Сенаті та Палаті представників зустрічаються з представниками української влади, беруть активну участь у заходах з української тематики в американському законодавчому органі, зокрема, щорічних Днях України в Конгресі. Важливим чинником у діяльності конгресових кокусів є активна позиція української громади США.

З часу перемоги в Києві Революції гідності в лютому 2014 р. Україну відвідала безпрецедентна кількість конгресових делегацій. У той же час, народні депутати України на постійній основі відвідують США, зустрічаючись з членами Конгресу та беручи участь в різних міжнародних заходах.

Як приклад дієвих заходів України щодо покращення іміджу та донесення своєї позиції на міжнародній арені до широкого кола американської громадськості можна назвати лекцію Посла України в США О.Моцика у Гарвардському університеті про місце України у світовій політиці сьогодення. Зустріч із студентсько-викладацькою аудиторією відбулася на початку жовтня 2013 р. в рамках поїздки посла до штату Массачусетс на запрошення Українського наукового інституту, розташованого в м. Кембрідж.

О.Моцик говорив про підготовку до підписання Угоди між Україною та ЄС про Асоціацію та хід реформ в країні, українсько-американські відносини та позицію України стосовно актуальних питань світового життя. Після виступу відбулося обговорення пріоритетних питань зовнішньої та внутрішньої політики України. Під час відвідання Гарвардського університету Посол України провів зустріч з керівництвом навчального закладу, оглянув

студентське містечко та ознайомився з колекцією українознавчої літератури університетської бібліотеки [309].

Навесні 2015 р. особливого звучання набула взаємодія сторін у військовій сфері, тому, крім підтримки Сполученими Штатами України в її євроатлантичних інтеграційних устремліннях, пройшло кілька масштабних військових навчань. Серед останніх слід згадати такі. 20 квітня 2015 р. на Яворівському полігоні розпочались спільні українсько-американські навчання під керівництвом десантників 173-ї бригади США у рамках місії „Безстрашний гвардієць-2015” (англ. Fearless Guardian-2015), що тривали півроку. За цей час американські фахівці запланували підготувати приблизно 900 українських військовослужбовців [123].

У травні того ж року на військовому полігоні Румунії „Бабадаг”, розташованому неподалік від кордону з Україною, розпочалися військові навчання „Платиновий орел – 2015” за участі, в тому числі, військових підрозділів США та Болгарії. Також в Естонії повітряні бої провели штурмовики США, а у Балтійському морі країни НАТО провели навчання за участю країни Балтії та представників ще кількох держав-членів НАТО.

1 червня 2015 р. міноносець ВМС США „Росс” класу „Арлі Берк” почав свою участь у дводенних навчаннях спільно з фрегатом ВМС України „Гетьман Сагайдачний”. „Мета присутності корабля у Чорному морі - заспокоїти союзників по НАТО і регіональних партнерів в прихильності Сполучених Штатів зобов’язанням працювати в тісному контакті для підвищення морської безпеки і стабільності в регіоні”, - йшлося в повідомленні [468].

„Робота з нашими партнерами в Чорному морі допомагає побудувати велику регіональну обізнаність. Військово-морські навчання з такими партнерами, як Україна дозволяють нам збільшити наші спільні можливості і сумісність”, - підкреслив командир есмінця Т.Горман.

17 травня 2015 р. в прямому ефірі телеканалу „Інтер” Посол з особливих доручень Д.Кулеба висловив такі міркування з актуальних проблем українсько-

американських відносин: „За останні місці я особисто та мої колеги неодноразово чули від журналістів, експертів..., що США повинні активно включитись в процес врегулювання, що їхньої ролі бракує, але щойно Сполучені Штати дійсно активізували свої зусилля, як всі починають казати, що це зрада. Тобто треба зрозуміти, чого ми хочемо і як ми сприймаємо роль США. Про жодну зраду не йдеться. Потрібно зрозуміти дуже просту річ, що зараз здати Україну, це для Заходу означає також здати власні інтереси”.

За його словами, те, що Росія вчинила проти України – це загальна системна світова проблема, а не проблема однієї країни. „Сполучені Штати, офіційно не входячи в нормандський формат, відіграють дуже важливу роль та готові до її подальшого посилення”, - наголосив він [343]. Як повідомила заступник Держсекретаря США В.Нуланд, Вашингтон готовий більш глибоко бути задіяними у забезпеченні повного виконання Мінських домовленостей.

За сучасних критичних воєнно-політичних обставин, спричинених збройною агресією Росії, шляхом захисту суверенітету й територіальної цілісності України є набуття нею членства в НАТО. Тривала реалізація у зовнішній політиці України моделі „позаблоковості” в різних формах по-суті призвела до беззахисності держави перед російською агресією. А міжнародно-правові гарантії (в т. ч. Тристороння заява президентів від 14 січня 1994 р. і Будапештський меморандум від 5 грудня того ж року) для нашої держави, що опинилася в „сірій зоні безпеки” ЦСЄ, виявилися пустопорожніми.

Тому логічною була рекомендація Верховної Ради України в постанові „Про додаткові заходи для зміцнення обороноздатності України у зв’язку з агресією Російської Федерації” від 17 квітня 2014 р. про відновлення призову до збройних сил. Це було реалізоване в указі О.Турчинова від 1 травня, а 29 грудня 2014 р. Президент України П.Порошенко підписав закон про скасування позаблокового статусу держави, ухвалений тижнем раніше Верховною Радою.

„Фінляндизація” [628] зовнішньої й безпекової політики України (тобто продовження курсу євроінтеграції без членства в НАТО) частково долає вади

„позаблоковості”, але специфіка сприйняття України в Росії (невід’ємна частина т. зв. „Русского мира”) унеможливило реалізацію цієї моделі. Ставка ж на субрегіональне оборонне співробітництво вже робилася за президентства Л.Кравчука (концепція Балто-Чорноморського союзу чи „Міжмор’я” [597, р.237-456]), але виявилася безмістовною з огляду на стратегічний вибір колишніх учасників Варшавського договору на користь вступу в НАТО, з одного боку, й незаперечне силове домінування Росії в регіоні, з іншого.

Тому лише набуття членства в Північноатлантичному Альянсі та Євросоюзі є шляхом гарантування національної безпеки України. Але головною перешкодою для реалізації такої моделі зовнішньої політики нашої держави є навіть не російська анексія Криму й часткова воєнна окупація Донецької та Луганської областей (з перспективою переростання ситуації в „заморожений конфлікт”), а гостра потреба часу, якого в Україні немає.

Реформування політичної й фінансово-економічної системи України може тривати десятиліттями, а силова протидія Росії залишатиметься максимальною, й нейтралізація її (надто враховуючи переважно антиукраїнську позицію окремих чільних членів НАТО і ЄС, особливо Італії й Франції) виявиться складним завданням. Слід враховувати й те, що вступ до Альянсу завжди був чутливим чинником для українського загалу, й аж до початку військової агресії Росії більшість українців (абсолютна чи відносна) виступала проти такої перспективи. Хоча останнім часом прихильників євроатлантичної інтеграції стало більше, членство України в НАТО залишилося найгострішим зовнішньополітичним питанням для суспільства.

В такому контексті, на глибоке переконання авторки, критичної важливості для гарантування національної безпеки й успіху політичного та економічного реформування України набуває її стратегічне партнерство зі США [733]. Одноставне голосування 11 грудня 2014 р. в Сенаті й Палаті представників Конгресу США за „Акт на підтримку свободи в Україні” [659], а також просування ідеї надання Україні летальної зброї більшістю сенаторів і

конгресменів США, Головою Об'єднаного комітету начальників штабів генералом М.Демпсі, Міністром оборони США Е.Б.Картером і Директором Національної розвідки США Дж. Клеппером засвідчили реальну можливість набуття нашою державою статусу „головного союзника США поза НАТО” („Major Non-NATO Ally”).

З часу законодавчого оформлення в 1989 р., цей статус був наданий 15-ти державам: від Аргентини й Марокко [794] до Австралії й Південної Кореї та Японії [623]. Такі двосторонні альянси зазвичай формуються проти певного ворога (чи загрози) і як правило працюють краще від багатосторонніх. Не випадково й Ізраїль та Єгипет, Пакистан і Таїланд [606] зробили ставку на США, опинившись перед ризиком регіональної нестабільності чи зіткнувшись із потужним сусідом-суперником. Тому 21 липня 2014 р. Президент України П.Порошенко заявив, що є підстави звернутися до Конгресу США про надання Україні статусу - головного союзника поза блоком НАТО.

Як уже зазначалося, аналогом військового партнерства зі США міг би стати регіональний безпековий союз, але наразі Україна опинилася між двома військово-політичними блоками – очолюваним Сполученими Штатами Альянсом і Росією, з її союзниками по Організації договору про колективну безпеку, що не залишає офіційному Києву альтернативи моделі стратегічного військово-політичного партнерства зі США.

Військово-політичний діалог не применшує важливості і економічної складової українсько-американського стратегічного партнерства. Прикладом такої співпраці може стати проведення у травні 2015 р. чергового засідання (після майже трирічної перерви) Українсько-американської ради з торгівлі та інвестицій. Згідно з офіційним повідомленням Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, спершу в Києві відбулося засідання української частини ради під головуванням заступника міністра - торгового представника України Н.Микольської, метою якого була підготовка до саміту за участю американських партнерів 28-29 травня. На засіданні розглядалися питання

захисту інтелектуальної власності, ліквідації торговельних бар'єрів, доступу українських товарів на американський ринок. Українська частина ради обговорила питання проведення Українсько-американського бізнес-саміту, запланованого на 13 липня 2015 р. На той же місяць було заплановано Українсько-американський бізнес-саміт, який відбувся у Вашингтоні [500].

США підтримують реалізацію в Україні реформ з розбудови демократії. Ця підтримка відбувається за такими напрямками: американська сторона надає Україні технічну допомогу, реалізує низку проектів, налагоджує обмін передовим досвідом та напрацюваннями експертів у сферах, що особливо важливі для української сторони. Не останню роль відіграє і політична підтримка руху України в напрямку подолання системних проблем у державі.

Колишній посол США в Україні, а нині директор Євразійського центру Атлантичної ради Дж.Герbst в коментарі українській агенції Укрінформ 2 грудня 2015 р. заявив про те, що Вашингтон позитивно сприймає призначення в Україні спеціалізованого антикорупційного прокурора та інші кроки Києва, пов'язані із боротьбою з корупцією. Водночас він підкреслив, що такі кроки американська сторона сприймає як поодинокі перемоги і чекає від України реалізації системних заходів, зокрема повноцінного реформування ГПУ.

Дж.Герbst наголосив, що в Україні все ще існують проблеми, які залишаються невирішеними і, за його словами, такі питання є надзвичайно актуальними у діалозі української влади із Заходом. „Вважаю, що Сполучені Штати та ЄС це добре розуміють і продовжують чекати від президента та прем'єр-міністра ґрунтовних кроків, особливо тих що стосуються повноцінних реформ Генеральної прокуратури та судової системи”, - підкреслив Дж.Герbst [64].

Україна та США продовжують взаємодіяти і у процесі деескалації конфлікту в східних регіонах України. Так, 18 серпня 2015 р. відбулась зустріч першого заступника голови Донецької ОДА Є.Вілінського з представниками українсько-американської місії „Схід”. Місія здійснювала візит на Донбас з метою виявлення та оцінки проблем громад міст та сіл регіону, підготовки стратегії

сталої співпраці між українськими громадами, волонтерами, посадовцями, підприємцями та військовими Східної України та США [44].

Представники місії запропонували визначити відповідальну особу від Донецької облдержадміністрації для комунікацій з ними та парламентом США з питань допомоги розвитку малого та середнього бізнесу в Донецькій області. „Донбас для нас є новим напрямком роботи. І саме тому нам дуже цікаво працювати в цій сфері та допомогти людям”, - зазначив Б.Потапенко. Представники української діаспори активно допомагають волонтерському руху, надаючи матеріальну допомогу українським військовим, проводячи благодійні акції, надаючи необхідні консультації і т.д. [274].

У той же час продовжуються навчання українських та американських військових у рамках щорічних міжнародних навчань „Сі Бриз”. Підсумки маневрів у причорноморському регіоні „Сі Бриз-2015” підбили 12 вересня 2015 р. командувач Військово-Морських Сил Збройних Сил України віце-адмірал С.Гайдук та співкерівники українсько-американського навчання: заступник командувача ВМС ЗС України з бойової підготовки - начальник управління бойової підготовки капітан 1 рангу О.Неїжпапа та командир тактичного з'єднання 6-го флоту ВМС США капітан 1 рангу Ричард Дромерхаузер.

За оцінкою С.Гайдука, головним результатом роботи учасників навчання став рух до досягнення необхідного рівня безпеки у чорноморському регіоні. Загалом під час „Сі Бризу – 2015” було успішно реалізовано завдання: досягнуто високого рівня взаємосумісності багатонаціонального штабу навчання; в ході маневрів кораблі, подолавши в середньому близько тисячі миль, відпрацювали взаємодію з проведення операції на морі, українські та американські літаки виконали близько 90 польотів над акваторією Чорного моря, військовослужбовці берегового компоненту здійснили десяток маршів та виконали інші завдання, визначені штабом навчань [30].

Узагальнюючи основні висновки міжнародників-аналітиків щодо перспектив українсько-американського стратегічного партнерства, необхідно реально

оцінити сучасний стан відносин між країнами-партнерами, точки збігу й зіткнення національних інтересів України та США із зазначенням можливих шляхів подолання існуючих проблем, окреслити стратегічні цілі сторін в контексті розвитку регіональної та глобальної систем міжнародних відносин.

США на сьогодні надають великого значення розвитку партнерських відносин з Україною. Аналізуючи точки поєднання зовнішньополітичних інтересів сторін, із яких може бути вибудовано українсько-американське співробітництво, необхідно детально зупинитися на тих сферах, де Україна може зацікавити таку могутню державу як США і водночас виступати рівноправним партнером. Як вже відзначалося, однією з головних зовнішніх загроз для США є розповсюдження зброї масового враження серед держав та недержавних утворень (як приклад можна навести: концепція „вісі зла” Дж.В.Буша, зосередження на цій проблемі уваги антитерористичної коаліції, практична діяльність адміністрації Б.Обами).

Україна є надійним союзником у боротьбі з цією загрозою. По-перше, вона є успішним прикладом країни, яка відмовилася від ядерного потенціалу й набула статусу без'ядерної держави. В той же час наша держава має технологічні можливості для створення ядерної зброї та засобів її доставки, тому американська сторона, розуміючи проблеми партнера, надавала допомогу для вирішенні пов'язаних із цим проблем (підвищення безпеки ядерних об'єктів, співпраця із українськими вченими-ядерниками і т.д.). І на сьогодні в інтересах США є забезпечення таких умов, щоб Україна не переглядала свого без'ядерного статусу та спільно працювала із Білим Домом над вирішенням завдань із нерозповсюдження ядерної зброї на світовому рівні.

Другим важливим для американської сторони аспектом світових міжнародних відносин є гарантування безпеки та стабільності у світі. В той же час особливо значущою для США залишається Європа як ключовий партнер.

Україна ж є найбільшою європейською державою за територією (після Росії) й однією з найчисельніших за населенням. Вона має важливе стратегічне

розташування між Росією та державами-членами ЄС, на перетині шляхів нелегальної міграції, що набуло особливої ваги в ситуації посилення проблеми нелегальної міграції з Сирії та інших держав Близького Сходу. З огляду на такі обставини зміцнення України є важливим для забезпечення стабільності та безпеки у прилеглих до неї регіонах Балкан та ЦСЄ. А нестабільність та слабкість України є одночасно загрозою і для Росії та стимулює її до втручання у внутрішні справи нашої держави.

Сильна й стабільна Україна із конструктивними відносинами з РФ є умовою для довгострокової стабільності й безпеки на європейському континенті в цілому. З момент розпаду СРСР, Україна знаходилася у процесі вибору провідного зовнішньополітичного вектора між прозахідним та проросійським. А сучасний конфлікт навколо України підтверджує нерозв'язаність цієї дилеми та втручання у процес її вирішення зовнішніх факторів. З огляду на такі обставини, наша держава має відігравати ключову роль у забезпеченні можливостей відновлення конструктивних відносин між Росією та Заходом.

Україна з її потенціалом має всі передумови стати активним партнером у побудові системи безпеки з сусідніми державами та за межами регіону, зокрема на Близькому Сході. У перспективі Україна як європейська держава має відігравати важливу роль для регіональної стабільності.

Якщо розглядати інтереси США в розвитку стратегічного партнерства з Україною у широкому сенсі та на віддалену перспективу, слід підкреслити наступне. Європейський регіон і надалі буде зберігати позиції головного торговельного партнера США, тому його стабільність є важливою для американської сторони. Якщо припускати швидке вирішення структурних внутрішніх та зовнішніх загроз нашої держави і досягнення нею стабільності, то Україна має великий економічний потенціал, особливо американських інвесторів мають зацікавити її агросектор, високі технології, які за умов розвитку мають перетворити Україну на важливого торгового партнера США. За несприятливого розвитку ситуації українська економічна нестабільність

може принести ризики поширення на європейську економіку, що призведе до негативних наслідків для американських партнерів у регіоні.

Іншим важливим аспектом, який переважає двосторонні американсько-українські інтереси, є те, що просування у світі демократичного врядування та економічної ринкової моделі – це глобальна мета міжнародної діяльності США, особливо у Східній Європі, де є країни, які не сприйняли таку модель розвитку, на відміну від сусідніх держав.

Саме так можна у загальних рисах визначити інтереси США у розвитку українсько-американських відносин та пояснити прагнення надати їм статусу стратегічного партнерства. Що стосується України, то вона не менш зацікавлена у наповненні партнерства реальним змістом. Наша держава під час Революції гідності потребувала підтримки з боку західних держав. І вона її отримала, особливо з боку США. Сьогодні Україна розглядає Сполучені Штати як головного партнера, необхідного для виконання амбітних завдань, що стоять у сфері внутрішньої та зовнішньої політики, зокрема це:

- відновлення та підтримка територіальної цілісності України;
- зміцнення економічної та політичної незалежності України, а також її самостійності як демократичної держави із ринковою економікою;
- досягнення політичної та економічної стабільності;
- перетворення у лідера у Чорноморському регіоні та серед держав ЦСЄ;
- інтеграція у міжнародні економічні та регіональні політичні організації;
- ефективне використання стратегічного розташування України як ланцюга для укріплення торгівлі та стабільності у регіоні.

Сподівання України на ефективну підтримку з боку США у вирішенні цих завдань базуються на визнаній за Сполученими Штатами ролі лідера у світових міжнародних відносинах. Підтримуючи актуальність обговорення питання територіальної цілісності України на міжнародних форумах та під час переговорів, США відіграють важливу роль у просуванні вимог нашої держави щодо територій, над якими втрачено контроль. Шляхом об'єднання політичних

та економічних засобів, США також мають змогу підтримати Україну в її боротьбі за свою економічну незалежність, надаючи рекомендації та технічні засоби для проведення структурних реформ. Не дивлячись на те, що питання подальшої інтеграції до ЄС та НАТО є для України середньо(а за деякими оцінками і довго-)строкової перспективи, підтримуючи цей процес політично, США мають змогу дати поштовх внутрішнім реформам у військових та політичних інститутах нашої держави.

В той же час для повнішого та швидкого досягнення поставлених цілей США мають відстоювати право України обирати власний шлях у питанні такої асоціації, з урахуванням багатьох регіональних чинників, в т. ч. й зовнішньої політики Росії. Маючи підтримку з боку США як стратегічного партнера Україна має передумови поступово повернути собі місце лідера серед держав Східноєвропейського партнерства та ефективно використовувати стратегічне розташування в інтересах розвитку та підтримки стабільності у регіоні.

Україна має всі ресурси, щоб стати у середньостроковій перспективі впливовою регіональною державою. За умов політичної підтримки США вона виконає це завдання і стане активним гравцем у Європі й Чорноморському регіоні, що має можливість доносити свої погляди у провідних інститутах.

Стратегічне партнерство також має вплинути на політичне суспільство України за для його трансформування. В цілому підтримка США має стати вирішальним фактором у підтримці зусиль щодо проведення реформ в Україні, надаючи їй можливість відбудовуватися як повноправній державі. Після вирішення визначених завдань, українсько-американське стратегічне партнерство не втратить своєї актуальності через наявність інших, ширших інтересів у двосторонньому співробітництві.

Україна у довгостроковій перспективі розглядає партнерство зі США як важливий елемент своєї стратегії переходу від енергетично залежної країни із слабкою кризовою економікою до високотехнологічної держави, яка активно та ефективно підтримує зростання та розвиток ІТ сектора. Головною метою нашої

держави є побудова пострадянської моделі економіки, яка інтегрована до європейських ринків без втрат ринків СНД, що забезпечить їй здобуття провідного становища у регіоні та потенціал стабільного зростання. Україна також прагне відродження галузей промисловості, де у національного бізнесу є відносні переваги, і це завдання можна виконати більш ефективно за умов залучення провідного міжнародного досвіду, у т. ч. й американського.

У довгостроковій перспективі після подолання кризових явищ Україна прагне стати ключовою державою ЦСЄ, яка б об'єднувала комунікаційні та торговельні маршрути й відігравала б важливу роль у регіоні. З цієї позиції її співробітництво зі США має сприяти поживавленню співробітництва України з НАТО, хоча на сьогодні Україна все ще залишається допоміжним буфером проти подальшого розповсюдження впливу та експансії Москви у Європі.

Успішна розбудова українсько-американського стратегічного партнерства пов'язана і із збігом основних стратегічних завдань партнерів. Тому доцільно було б навести основні завдання сторін українсько-американського партнерства у середньостроковій та довгостроковій перспективі, щоб визначити, чи має воно потенціал до подальшого розвитку, чи слугує лише для вирішення короткострокових завдань сторін.

Аналізуючи позицію США, слід відзначити, що у короткостроковій перспективі Вашингтон зосередився на допомозі Києву у досягненні політичної стабільності, платоспроможності та підтримці реалізації економічних та політичних реформ. США надають Україні підтримку в співпраці із світовими донорами, передусім з МВФ. Наприкінці 2015 р. Конгресом США було також прийнято низку документів щодо фінансової та технічної підтримки української армії, планування заходів щодо підвищення рівня забезпечення безпеки та реформування силових структур в Україні, наближення їхнього функціонування до міжнародних стандартів (в т. ч. блоку НАТО).

Після вирішення цих завдань США у середньостроковій перспективі планують і надалі підтримувати зусилля України у забезпеченні верховенства

права, захисті приватного бізнесу та економічного розвитку, розвиток взаємовигідного співробітництва й залучення до нього приватних інвестицій. Для забезпечення стабільності такого співробітництва Вашингтон підтримує інтеграцію України до європейського економічного простору, зусилля останньої спрямовані на досягнення енергетичної незалежності від Росії, а реформи Києва спрямовані на досягнення прозорості ведення бізнесу та зниження рівня корупції в Україні.

У довгострокових стратегіях США бачать Україну як стабільну демократичну державу, що інтегрована у європейську регіональну систему, в той же час із нормалізованими відносинами з Російською Федерацією, без чого неможливо досягнення стабільності в регіоні. При виконанні цих умов США планують розвивати співробітництво з Україною із широкого кола питань на рівні розвитку співробітництва з провідними європейськими партнерами. За успішного вирішення внутрішніх проблем та розв'язання сучасних зовнішньополітичних завдань, Україна має позитивно впливати на політичний та економічний розвиток сусідніх держав, в тому числі й Білорусі та РФ. За умов, що Україна стане успішною державою, вона буде впливати на їхній розвиток та демонструвати позитивний приклад розвитку стратегічного співробітництва із США, що сприятиме покращенню іміджу та впливу Вашингтона у цьому важливому регіоні.

Беручи до уваги таке стратегічне бачення розвитку українсько-американського партнерства з боку Вашингтона, Україна теж має всі шанси до досягнення власних національних інтересів, які ставить у сфері співробітництва зі США. У короткостроковій перспективі - це заходи щодо досягнення економічної стабільності та зростання, із паралельним проведенням реформ за технічної та фінансової допомоги США, інших провідних держав світу та міжнародних фінансових організацій. Її першочерговим завданням є припинення бойових дій на Донбасі й виконання Мінських домовленостей, що дозволить перейти до проведення більш масштабних реформ у країні.

До середньострокових завдань офіційного Києва відносять формування стабільної національної економіки, яка побудована на моделях економічного розвитку держав ЄС, заходи щодо відновлення територіальної цілісності України. І тут важлива підтримка з боку США як провідної світової держави. Україна прагне досягнення більш активної ролі у європейській системі безпеки, здобуття вагомій позиції у міжнародних організаціях, отримання визнаної позиції лідера серед держав пострадянського регіону. У довгостроковій перспективі - прагне стати провідною регіональною державою, інтегрованою у європейські структури, та ключовим елементом стабільності у регіоні.

Таким чином, ми бачимо значний збіг основних завдань, які сторони ставлять у процесі розвитку українсько-американського стратегічного партнерства, й маємо змогу зробити висновок, що за сприятливих умов вони будуть реалізовані повною мірою. Водночас існує і низка зовнішніх факторів, які мають бути враховані, бо володіють потенціалом значно впливати на взаємодію сторін як позитивно, так і негативно. До таких важливих факторів можна віднести проблему біженців у Європі, нестабільність на Близькому Сході і пов'язану із цим активізацію терористичної діяльності радикальних ісламістів. До вагомих регіональних чинників необхідно віднести інтереси РФ у регіоні та заходи Москви щодо їхнього досягнення.

На сучасному етапі російський фактор значно впливає на розвиток українсько-американського партнерства. Українська політика Вашингтона повинна залишатися за рамками домовленостей із безпеки між США та РФ на глобальному рівні. Двосторонні відносини Москви та Вашингтона позначені низкою домовленостей, які стосуються стратегічної стабільності й не торкаються конфлікту в Україні, тому українській стороні слід враховувати, що підтримка таких домовленостей є важливою для національної безпеки США та світової стабільності. Таке російсько-американське партнерство є складним та напруженим, із виникненням низки гострих проблемних питань, але в той же час воно є необхідним, і сторони це розуміють.

Євроатлантична інтеграції України є важливим питанням для українсько-американського партнерства, і позиція США базується на тому, що така інтеграція повинна відповідати українським стратегічним завданням, а не базуватися на прагненні вирішити поточні проблеми у відносинах із сусідами.

США продовжують підтримувати заходи України щодо відновлення її територіальної цілісності, головною метою обох держав є припинення конфлікту в Україні та зосередження на інших питаннях національної політики. На сьогодні у Вашингтоні ґрунтовно переглядається формат взаємин між РФ. Стратегічне партнерство зі США має потенціал забезпечити свободу дій в умовах жорстокого тиску з боку Росії. Інтересам сторін не відповідає закріплення протистояння Заходу з РФ та перетворення українсько-американського партнерства на один з елементів такого протистояння.

На початку 2015 р. американські експерти кола оприлюднили документ „Стратегічне бачення партнерства між США та Україною”, де окреслили можливі перспективи розвитку відносин та виокремили найважливіші сфери розвитку стратегічного співробітництва між сторонами. До ключових сфер американські експерти віднесли такі:

двостороннє партнерство у політичній сфері:

- створення двосторонніх комісій на президентському рівні для управління інтересами та вирішення питань;
- визначення контактних осіб та певних інтересів у рамках відповідних державних органів обох сторін, для зміцнення партнерства та підтримки зв'язків між основними учасниками на урядовому рівні;
- координація зусиль у політичній сфері із залученням європейських партнерів;
- визначення фінансових потреб для підтримки зусиль України у політичній інтеграції, особливо щодо забезпечення прозорості і зниження рівня корупції;

- допомога у створенні ефективних систем державного адміністрування, включаючи ефективні інститути та удосконалення моделі державного управління;

- підтримка політичної децентралізації та покращення взаємодії з інститутами місцевого самоврядування в Україні;

- підтримка реформ законодавчої системи України та роботи зі створення верховенства закону / правопорядку всередині держави, що є основою для соціального та економічного прогресу;

- сприяння розвитку дипломатичних та політичних контактів між лідерами, на регіональних та міжнародних форумах;

двостороннє співробітництво в економічній сфері:

- визначення термінових фінансових потреб, включаючи кредити та інвестиції як результат скоординованої роботи з ЄС та МВФ, для підтримки української економіки протягом перехідного періоду;

- створення комісії з надання технічної та економічної експертизи для підтримки економічних реформ та економічного розвитку в Україні;

- залучення міжнародних донорів за підтримки США, на індивідуальній основі і колективно;

- ліквідація існуючих торгових та інвестиційних бар'єрів між сторонами;

- робота з Україною з визначення стратегічних промислових сфер, які потребують економічної допомоги, залучення додаткових інвестицій або полегшення доступу до ринку. До таких сфер можуть бути віднесені: транспорт, комунікації, логістику, ядерну енергетику, аерокосмічну індустрію, оборонну сферу, видобуток корисних копалин і т.д.;

- створення механізмів або нових органів для забезпечення грантів українським підприємствам, неурядовим організаціям, а також для розвитку інфраструктури;

- визначення довгострокових фінансових потреб України для інтегрування регіонів, розвитку суспільної інфраструктури, відновлення руйнувань завданих у результаті війни з Росією;

- просування зв'язків із діловим співтовариством, встановлення контактів між потенційними західними інвесторами та українськими компаніями;

- визначення реформ, спрямованих на встановлення верховенства закону в Україні, що покладе край рейдерству та сприятиме розвитку культури закону, який зможе захистити інвестиції приватного сектору;

двостороння робота у сфері безпеки:

- визначення довгострокових завдань співробітництва у сфері безпеки з українськими посадовцями, відокремлюючи їх від військових потреб на даний відрізок часу. Створення координаційної групи серед вже існуючих органів США та України;

- робота з перебудови Української армії задля створення професійної, інтегрованої, фінансово стабільної та боєздатної, надійної сили в Україні;

- розроблення диференційованого плану з переходу сучасної Української армії на стандарти НАТО, включаючи підготовку та спорядження, підвищення її загальної операційної сумісності з НАТО;

- створення структур і програм, якими б фінансувалися – у ширшому масштабі – військова освіта та тренувальні програми;

- підтримка зусиль, спрямованих на створення єдиного командування, узгоджених дій організацій у сфері безпеки в Україні, із залученням волонтерів і розрізнених командних структур;

- розроблення плану з питань кінцевої продукції і технологічного ланцюга, що дозволить забезпечити більш інтенсивний трансфер військових технологій США в Україну, у відповідності з законодавством США;

- підвищення кількості та якості теоретичної й практичної взаємодії між Україною, американськими військами і союзниками по блоку НАТО;

- створення багатосторонніх координаційних груп партнерства у сфері безпеки з іншими державами та союзниками, які задіяні у програмах підтримки українських збройних сил і зацікавлені у наданні теоретичної бази, фінансування та навчання у сфері набуття практичних навичок [764].

Як бачимо з аналізу сучасного стану розвитку українсько-американських відносин, окремі пункти даного документу вже реалізуються сторонами, зокрема в економічній сфері. А окремі ще є предметом переговорного процесу між сторонами, або чекають на свою імплементацію.

Серед останніх визначальних подій розвитку українсько-американського партнерства слід назвати Саміт великої двадцятки, де українське питання було серед найактуальніших. Другою за хронологією, але не зазначенням, став візит Джо Байдена до Києва 7-8 грудня 2015 р. Проведені переговори та консультації в рамках цих подій багато в чому визначатимуть подальшу еволюції українсько-американського стратегічного партнерства.

15-16 листопада 2015 р. у Анкарі (Туреччина) відбувався саміт Великої двадцятки. В його рамках зустріч російського та американського президентів, до якої була прикута увага українських політиків. Президенти США Б.Обама та Росії В.Путін обговорювали актуальні питання міжнародної політики, в т. ч. виклали бачення ситуації навколо України та Сирії. Зустріч була важливою і з огляду на те, що багато аналітиків висловлювали думку, ніби США „поступляться” Україною в обмін на згоду Росії сприяти стабілізації ситуації навколо Сирії.

Б.Обама підтвердив, що підтримує реалізацію Мінських домовленостей, включно з відведенням важкого озброєння та іноземних бійців, звільненням заручників і поверненням державного кордону під контроль України.

Москва відразу ж повідомила про свою перемогу, але той факт, що між В.Путіним та Б.Обамою відбувалася розмова, не свідчить про успіх Кремля. Російська сторона хотіла змістити українське питання на позицію вниз, але

цього зробити не вдалося. Б.Обама вкотре дав В.Путіну зрозуміти: вирішення українсько-російської кризи - одна з головних міжнародних тем [297].

8 грудня 2015 р. Віце-президент США Джо Байден в рамках візиту до Києва виступив у Верховній Раді України. Цей виступ був першим за чверть століття спічем американського посадовця такого рангу в українському парламенті (після „котлети по-київськи” Дж.Буша-старшого). Промова Д.Байдена окреслила позицію США щодо ключових аспектів розвитку українсько-американських відносин.

Більша частина промови була присвячена формулюванню підтримки у процесі розбудови української демократії та проведенню реформ. В цілому основні тези доповіді можна представити наступним чином. Стосовно питання Криму Дж.Байден підтвердив, що США підтримують територіальну цілісність свого стратегічного партнера: „Всі народи повинні мати право на суверенітет... У ХХІ ст. держави не мають права, і ми не можемо їм цього дозволити, змінювати кордони силою. В цьому і полягають головні правила. Росія порушила ці правила і продовжує порушувати”.

Продовжуючи тему агресії Росії проти України, американський політик зазначив: „США продовжують стояти з Україною проти російської агресії. Ми надаємо підтримку у навчанні та підтримуємо ЗСУ. Ми об’єднали світ у підтримці України...”.

Важливою була й теза американського віце-президента щодо продовження санкцій проти Росії, особливо в світлі думок окремих аналітиків про їхнє скоре скасування. „Європа та Америка зараз стоять разом, в зусиллях накласти жорсткі економічні санкції на Росію. І поки існує російська агресія, то і ціна, яку платить Москва продовжить зростати... Брехлива пропаганда, яку створює Кремль, щоб підірвати рішимість Європи, не спрацює... Ми підтримуємо стратегію протистояння Європи проти тактики залякування Росії, а саме зміцнення НАТО, підвищення енергобезпеки та підтримки економіки...

Необхідно продовжувати тиск, поки Росія не виконає Мінські домовленості. Не можна зняти санкції допоки Росія не виконає всі вимоги”.

Щодо Мінських домовленостей, то Дж.Байден нагадав, що їх мають виконувати всі сторони. Україна повинна також виконувати досягнуті домовленості, особливо в частині надання амністії особам, що не скоювали тяжких злочинів, реалізації процесу децентралізації та проведення виборів на Донбасі. А „Росія повинна тиснути на сепаратистів, щоб провести вибори у відповідності до українського законодавства і стандартів ОБСЄ”.

Серед головних внутрішньополітичних завдань української влади, віце-президент США назвав подолання корупції. „Ви вже багато зробили, але цей шлях ще не завершено. Ще не все зроблено. Недостатньо просто організувати Бюро з боротьби з корупцією. Для того, щоб проводити цю боротьбу, необхідно реалізувати судові реформи, щоб ви мали змогу притягати до відповідальності відповідних осіб. Саме в цьому полягає принцип демократії.

Наступною важливою тезою у промові була позиція США щодо Донбасу. „Я також хочу звернутися до народу Донбасу, альтернатива того, про що я сказав – це продовжувати жити під сепаратистами, бандами злочинців... Це не майбутнє, яке бажають люди, українці для своїх дітей... Провести дійсно вільні вибори – це те, що непокоїть Кремль понад усе. Коли відбудуться вільні, справедливі вибори та люди вирішать, я впевнений, що вони вирішать залишитися у складі України, що вони українці у першу чергу, саме це лякає Росію, лякає Путіна”.

За словами Дж.Байдена, сьогодні перед Україною стоїть історичне завдання досягти всіх тих завдань, що поставила перед державою Революція гідності. І особливо, підкреслив він, що його промова є лише висловленням підтримки українській владі і не в якому разі не може бути використана як вказівки або інструкції щодо подальший дій [370].

По завершенні візиту Дж.Байдена до Києва, аналітики та інформаційні агенції почали підводити його підсумки. Так, американське видання Bloomberg звернуло увагу на те, що США висловилися проти кардинальних змін в

українському керівництві. Аналітики видання вважали, що головним сигналом Дж.Байдена для українців був наступним – американська адміністрація прагне стабільності, їй не потрібні проблеми у вигляді нових парламентських (президентських) виборів в Україні. Офіційному Вашингтону потрібно, щоб діючий парламент прийняв закони, які б дозволили провести вибори на непідконтрольних українській владі територіях на Донбасі, вважає видання.

У публікації підкреслюється: „... він (Байден – Авт.) прагнув переконати українських лідерів в необхідності дотримання мінських компромісів із президентом В.Путіним, покласти край збройному конфлікту та об'єднати схід України з країною – навіть на вигідних для Росії умовах”. Його заклик до стабільності означав збереження „стійкої системи стримувань та противаг, у якій оточення президента та прем'єра домовляються про конкретні заходи”.

Сам же Віце-президент США Дж. Байден 10 грудня заявив агенції РІА Новини Україна, що Київ отримав другий шанс на побудову демократії, а головні загрози для країни – „агресія Росії” та масштабна корупція. Він також висловив надію, що депутати Верховної Ради сприйняли його відвертість під час виступу у парламенті [10].

„Перед Україною стоять дві основні загрози: російська агресія та великий рівень корупції. США готові допомогти у боротьбі з обома”, - підкреслив Д.Байден. За його словами це була „добра поїздка”, і, підводячи її підсумки, політик підкреслив, що не має альтернативи Мінським домовленостям та закликав сторони виконувати взяті на себе зобов'язання. Він також нагадав, що від лінії зіткнення має бути відведено важке озброєння, а місія ОБСЄ повинна мати доступ на всю територію регіону. Віце-президент США закликав Росію використовувати свій вплив на сепаратистів, щоб в Донбасі пройшли вибори у відповідності до українського законодавства та стандартів ОБСЄ [95].

Таким чином, більшість американських політиків демонструють розуміння глибоких змін, які відбуваються в українському суспільстві, зрушення у зовнішньополітичній орієнтації Української держави, що втілюються в бажанні

стати демократичним членом ЄС. Відповідно, на глибокі зміни чекає й концепція українсько-американського стратегічного партнерства, щоб повною мірою відповідати інтересам держав-партнерів і більш чітко віддзеркалювати спільність цінностей та політичних систем. Елементи стратегічного партнерства повинні базуватися на двосторонніх зобов'язаннях, спільному баченні майбутнього України і бажаній геополітичній орієнтації, обопільному бажанні підвищити рівень партнерства який існує сьогодні.

Відповідно до основних тенденцій розвитку сучасних міжнародних відносин, елементи стратегічного партнерства повинні враховувати існуючий контекст міжнародних відносин, але не базуватися на безпосередніх транзакційних потребах держав, які мають, можуть, або не можуть бути інтегровані у стратегічні рамки співробітництва. Саме з огляду на ці обставини стратегії, спрямовані на протидію російській агресії, повинні бути сформульовані окремо від стратегій досягнення взаємних довгострокових завдань між двома сторонами українсько-американського стратегічного партнерства. Вони також повинні враховувати зусилля й інтереси європейських партнерів, в т. ч. і ЄС, однак залишатися компонентами незалежних двосторонніх відносин, які структурують співробітництво між Україною та США у ключових сферах взаємодії.

Структура українсько-американського стратегічного партнерства повинна відокремлювати політичну, економічну і безпекову сфери. Вона також має бути спрямована на активізацію та розширення контактів у культурній та соціальній сферах обох держав. Співробітництво між Україною та США повинне базуватися на чіткому та погодженому у часі посланні від лідерів обох держав, представників впливових політичних та громадських кіл на адресу своїх держав та приватних компаній. Потенційні учасники співробітництва мають відчувати надійну підтримку на урядовому рівні, якщо вони дійсно бажають перетворити перспективи співробітництва на реальні практичні результати. Американські експерти закликають українську сторону вимірювати ефективність українсько-

американського співробітництва кількістю контрактів, інвестицій, інших форм практичного співробітництва, з метою демонстрації успіху обраної стратегії, а не концентруватися лише на окремих проблемних питаннях двосторонньої допомоги, наприклад, надання летального озброєння Україні для проведення антитерористичної операції на сході країни.

Висновки до Розділу4

Еволюція розвитку українсько-американського співробітництва за часів перебування при владі в США демократичних адміністрацій Б.Обами була показовою для розвитку відносин держав-партнерів і пройшла кілька етапів. Підсумком взаємодії України та США в перший рік перебування при владі адміністрації Б.Обами можна назвати те, що у Білому Домі підтвердили стратегічний характер двосторонніх відносин. Офіційний Вашингтон висловив готовність до реалізації цього формату співробітництва на основі положень Хартії про стратегічне партнерство та підтримував пропоновані українською стороною нові перспективні проекти. Але адміністрація Б.Обами, на відміну від попередників, не розглядала Україну в якості геополітичної противаги домінуванню РФ на пострадянському просторі. Білим Домом було фактично знято з порядку денного питання вступу України до НАТО не в останню чергу через деструктивну позицію української сторони.

Тому, не дивлячись на формальне збереження партнерських взаємин у політичній площині, Уряд і Конгрес США виступили з критикою репресивних дій адміністрації В.Януковича, спрямованих на придушення громадського руху за євроінтеграцію України восени-взимку 2013 р. Сенат США і Державний департамент США засудили застосування насильства проти мирних демонстрантів у Києві 30 листопада, 1 грудня і 11 грудня 2013 р. А після перемоги Революції гідності США надали уряду України всебічну політико-дипломатичну й фінансово-матеріальну допомогу.

З огляду на сучасний стан розвитку системи глобальних та регіональних міжнародних відносин і кризові явища навколо України, актуальними для гарантування національної безпеки й успіху реформування нашої держави набуває її стратегічне партнерство зі США. До першочергових завдань української дипломатії в цьому напрямку можна віднести подальший процес удосконалення нормативної бази відносин, отримання підтримки офіційного Вашингтону у діалозі України із світовими кредиторами та особливо співробітництво у сфері безпеки та підвищення обороноздатності України. Ці завдання в повній мірі відповідають і американським національним інтересам у регіоні ЦСЄ.

ВИСНОВКИ ДО ДИСЕРТАЦІЇ

На основі компаративного аналізу джерельної бази й теоретичних узагальнень у дисертації здійснено спробу розв'язати **наукову проблему**, зумовлену:

а) наявністю понятійно-категоріальних суперечностей усередині досліджуваного наукового напрямку (розроблення теоретичних моделей побудови стратегічного партнерства та їхньої практичної реалізації у міждержавних відносинах);

б) відсутністю у світовій політичній думці цілісного концептуального супроводу українсько-американського стратегічного партнерства у контексті його міжнародно-політичного підґрунтя, сучасного стану розвитку та прогнозування на довгострокову перспективу;

в) браком теоретико-концептуальних оцінок існуючих прогнозних моделей міжнародної й безпекової діяльності України в цілому та їхнього магістрального напрямку - стратегічного партнерства зі США зокрема.

Українсько-американські відносини в дослідженні розглядаються як такі, що мають потенціал до розбудови повноцінного міждержавного стратегічного партнерства як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі, з урахуванням кардинальної різниці у силовому та фінансово-економічному потенціалі держав-партнерів та відмінностей у масштабності й механізмах формулювання зовнішньополітичних завдань. Наявна асиметрія між Україною й США не заважає формуванню між ними стратегічного партнерства, що доведено на прикладі розвитку українсько-американських міждержавних відносин і узагальнено на базі авторської теоретичної моделі.

Вирішення визначених дослідницьких завдань дозволило дійти таких **висновків**:

1. Одним із найвищих рівнів взаємодії держав на міжнародній арені є стратегічне партнерство. У сучасній теорії міжнародних відносин існує кілька

підходів до визначення даного поняття. Так, американська школа політології виходить із пріоритету єдності цивілізаційних устремлінь та політичної складової співробітництва держав-партнерів. Серед українських науковців існує кілька основних підходів до з'ясування концепту стратегічного партнерства в міждержавних відносинах, в основу яких покладено певний чинник розвитку такої співпраці.

Узагальнюючи проаналізовані підходи до визначення „стратегічного партнерства” в політичній науці, можна зробити висновок, що стратегічне партнерство є особливим типом взаємодії щодо реалізації спільних геополітичних і міжнародно-політичних інтересів держав. Причому такі інтереси повинні мати довготривалий характер і збігатися хоча б у двох сферах, а з часом – переходити з однієї в іншу. Саме збіг засобів та методів використання цього інструмента, так само як і стратегічних національних інтересів двох держав у декількох сферах, призводить до виникнення між ними міждержавного співробітництва на більш високому рівні з більшою інтенсивністю та результативністю. Водночас стратегічне партнерство, на відміну від двосторонніх договірних союзницьких відносин, залишає широке поле для політико-дипломатичного маневру й не передбачає строгої синхронізації дій у міждержавних взаєминах.

Для того, щоб взаємини між державами могли бути віднесеними до рівня стратегічного партнерства, потрібно: обопільне офіційне визнання сторонами стратегічного рівня партнерства; наявність спільних стратегічних інтересів і спільних підходів до їхньої реалізації у двох і більше сферах співробітництва між державами (якщо ж одна держава має такі інтереси, а інша – ні, тоді їхні відносини можна охарактеризувати як „стратегічна залежність”); довготривалий характер партнерських взаємин, що розвиваються по висхідній з отриманням позитивних кінцевих результатів; наявність ефективних інструментів реалізації стратегічного партнерства; нормативне закріплення змісту й перспектив стратегічного партнерства у двосторонніх документах.

В контексті об'єкту й предмету дослідження на особливу увагу заслуговує „асиметричне партнерство” держав, які мають чималий досвід взаємовідносин і знаходяться в одному геополітичному регіоні, причому та із сторін, що внаслідок особливостей цивілізаційно-історичного розвитку відносин досягла значно більших переваг, прагне виступати домінуючою на етапі формалізації відносин стратегічного партнерства. Класичними прикладами моделі „асиметричного стратегічного партнерства” вважаються „особливі відносини” США – Велика Британія й асиметричні взаємини США – Канада.

До українсько-американських взаємин не можна застосовувати модель асиметричного партнерства у її класичному розумінні, водночас поєднання можливостей потужного партнера (США) з намірами держави середньої ланки (Україна) є вигідною перспективою для обох сторін. Тут слід зауважити, що концепт „асиметричного партнерства” відрізняється від поняття „асиметричні відносини”, адже останні виникають лише тоді, коли між двома суб'єктами в певній сфері відносин існує нерівноправність. У випадку ж „асиметричного стратегічного партнерства” будь-яка нерівноправність є виключеною.

Отже, науковий концепт стратегічного міждержавного партнерства на прикладі українсько-американських відносин можна узагальнити як складну компромісну модель двосторонніх взаємин, якій притаманна взаємодія з глобальними елементами та складовими частинами конструкції міждержавних стосунків регіонального виміру. Українсько-американське стратегічне партнерство поєднує елементи „представницької” і „асиметричної” моделей, а також моделі партнерства „проти спільної загрози” (у даному випадку – з боку Росії, яку кожна із сторін-партнерів розглядає, виходячи із власних національних інтересів та загроз). Така специфіка дисертації обумовила й застосування відповідної наукової методології дослідження.

Проблематика теоретичних засад становлення і розвитку українсько-американського стратегічного партнерства в фаховій літературі представлена досить широко, але здебільшого в контексті вузьких проблем (наприклад,

гарантування міжнародної безпеки, дотримання режиму нерозповсюдження ЗМВ, гуманітарної співпраці та ін.). З огляду на це, у вітчизняній політичній науці бракувало комплексного аналізу розвитку відносин між Україною та США у контексті теоретичного обґрунтування й аналізу процесу формування стратегічного партнерства як ефективної форми міждержавної взаємодії.

2. Сучасна теорія міжнародних відносин схиляється до тези про складність вичерпного визначення змісту категорій „зовнішня політика” й „зовнішньополітична стратегія”. Пріоритетні для проблематики даного дослідження партнерські стосунки породжуються у міжнародних відносинах тим, що певне число держав підтримують між собою співпрацю, яка позначена взаємним сприянням у вирішенні основних міжнародних завдань, визначених національною зовнішньополітичною доктриною.

Формування зовнішньополітичної доктрини держави є складним і багаторівневим процесом, який визначає її поведінку на міжнародній арені. Зовнішньополітична стратегія становить систему практичних заходів держави задля досягнення цілей зовнішньої політики, а також систему теоретичних положень, якими вони регулюються. Для незалежної України ключовою складовою зовнішньополітичної стратегії є партнерство зі США, що спирається на європейський вибір та передбачуваність нашої держави як міжнародного партнера.

А особливості геополітичного розташування в поєднанні з попередніми чинниками є одними з ключових умов європейської і євроатлантичної стабільності. Саме міждержавне українсько-американське стратегічне партнерство здатне результативно сприяти сталому розвитку, зміцненню глобального й регіонального міжнародно-політичного становища України, з огляду на безперечний статус США як світового лідера.

Сучасний міжнародно-політичний процес не варто розглядати виключно як суму зовнішніх політик суверенних держав, а необхідно враховувати участь у ньому й інших недержавних акторів. Пріоритетні для проблематики даного

дослідження партнерські стосунки породжуються у міжнародних відносинах тим, що певне число держав підтримує між собою взаємодію, яка позначена взаємним сприянням у вирішенні основних міжнародних завдань, визначених національною зовнішньополітичною стратегією. Своєю чергою, вона становить систему практичних заходів держави задля досягнення цілей зовнішньої політики, а також систему теоретичних положень, якими вони регулюються.

3. Появу й еволюцію виокремлення українського питання у зовнішній політиці й міжнародній діяльності США доцільно розглядати крізь призму загального процесу вироблення американської зовнішньополітичної стратегії, що був позначений боротьбою доктрин інтервенціоналізму та ізоляціонізму. Протягом Першої світової війни для офіційного Вашингтону Україна була „terra incognita”, а українські проблеми розглядалися як складова більш широкого російського напрямку зовнішньої політики.

Американські політики й дипломати брали активну участь у вирішенні українського питання в процесі трансформації європейської системи міжнародних відносин по завершенні Першої світової війни. На Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр. склалася суперечлива ситуація: з одного боку в „14-ти пунктах” В. Вільсона містилося право націй на самовизначення, а з іншого - в своїй зовнішній політиці США відстоювали федералістський підхід до майбутнього Росії. Зрештою, це призвело до стриманості офіційного Вашингтона при визначенні позиції щодо прагнення українців створити незалежну державу.

У дискусіях в США стосовно оптимальної розбудови повоєнної системи європейських міжнародних відносин більшою прихильністю користувалися помірковані й консервативні українці колишньої Австро-Угорщини, але оминалися увагою проблеми Наддніпрянщини, оскільки вона входила до складу союзної для США Росії. Важливим негативним чинником для України був і низький рівень обізнаності президентської адміністрації США з

національним питанням на теренах колишньої Російської імперії у поєднанні з незначними можливостями Білого Дому впливати на політику в Європі.

Водночас, шанс на дипломатичне визнання Сполученими Штатами незалежної України (принаймні де-факто, як це спершу було у випадку з державами Балтії й Фінляндією) зберігався, адже окремі американські аналітики-міжнародники попереджали про неприпустимість абсолютизації російських антибільшовицьких сил. Наприклад, аналітична група „The Inquiry” виступала на підтримку суверенітету України і вже в 1919 р. розглядала Крим як її невід’ємну частину. Але керівники США, в т. ч. й з огляду на нерішучість проводу УНР, підтримали створення незалежної Польської держави як ключової ланки антибільшовицького „санітарного кордону” й геополітичної противаги німецькому реваншизму.

У міжвоєнний період міжнародно-політичні умови не сприяли виокремленню українського питання у зовнішній політиці США, оскільки після обрання Президентом США В. Гардінга відбулося повернення до доктрини ізоляціонізму, а український рух розглядався як деструктивна сила, що перешкоджала стабілізації європейської системи міжнародних відносин. Тому українське питання жодного разу не висувалося як самостійне й здатне порушити територіальну цілісність СРСР, майже на два десятиліття воно зникло з порядку денного політики США.

Після початку Другої світової війни поява українського питання в дискусіях американського політикуму була пов’язана з діяльністю ОУН-УПА та ситуацією в емігрантському середовищі. А на завершальному етапі війни в Європі, з поверненням радянським республікам деяких зовнішньополітичних функцій, українське питання актуалізувалося у зовнішній політиці США, що було зумовлено потребою вироблення узгодженої позиції західних держав з цього питання. У національних інтересах США було, не втручаючись відкрито в перебіг національно-визвольних процесів у регіоні ЦСЄ, забезпечити там позитивний імідж американській політиці. Водночас на

офіційну позицію США в українському питанні впливали такі чинники: вимушене воєнне партнерство й співробітництво з СРСР; наявність внутрішнього цивілізаційного розколу населення України на „західне” й „східне”; підтримка українських націоналістів з боку нацистської Німеччини; опозиція союзників США щодо можливої зміни державних кордонів у Європі. Підходи офіційного Вашингтона могли змінитися лише у випадку реалізації державного самовизначення України внаслідок волевиявлення її народу.

Позитивному вирішенню питання прийняття УРСР до ООН як “initial member” сприяла й особиста позиція президента Ф.Рузвельта, переконаного в тому, що Україна була слабкою ланкою в радянській національній політиці. Окремою проблемою для дипломатії УРСР стала негативна реакція представників українських емігрантських кіл у США на її участь у діяльності ООН. В той же час активістам емігрантських організацій імпонував вихід радянської України на світову арену, навіть у такому ущемленому форматі, й вони використовували його для підсилення уваги світової громадськості до української проблематики та статусу неросійських народів в СРСР.

4. З початком холодної війни потенційна українська окремішність сприймалася у США як дестабілізуючий чинник для системи міжнародних відносин, а проблеми неросійських народів, які входили до складу СРСР, розглядалися як внутрішня прерогатива Кремля. Тому за доби біполярного протистояння підхід США до українського питання полягав переважно в ідеологічному впливі на населення УРСР і прийнятті рішень на різних рівнях державної влади, за якими Україна визнавалась поневоленою.

У перші роки холодної війни українське питання розглядалося в контексті загальної радянської і центрально-східноєвропейської політики США. Білий Дім ставив це питання більше в ідеологічному, ніж у політичному аспекті, але водночас документи свідчать, що Державний департамент США постійно тримав події в Україні у полі зору.

У процесі еволюції українського напрямку в американській зовнішній політиці з часом він перейшов від політико-пропагандистського використання поневоленого становища України в русло міждержавних відносин. У 1959 р. до політичної платформи Республіканської партії США було внесено тезу про Україну як поневолену націю, а головною подією стало підписання 17 липня 1959 р. Президентом США Д.Ейзенхауером Закону про поневолені нації (Public Law 86-90 Captive Nations Week Resolution). Однак позицію Держдепартаменту США з питання неросійських народів і надалі визначала концепція „невтручання у внутрішні справи Росії”.

Таким чином, в адміністрації Президента США до останнього виходили з неможливості мирного розпаду СРСР. Тому українське питання не входило до числа першочергових пріоритетів зовнішньої політики США за доби холодної війни, а головний вплив на процес дезінтеграції Радянського Союзу Сполучені Штати здійснювали політико-ідеологічними методами ерозійного характеру. У своїй політиці на радянському напрямку США брали до уваги неминучість глобальної дестабілізації як наслідку можливого розпаду СРСР.

5. Горбачовська „перебудова” породила в американській політичній думці поняття „ерозія ясності”, коли йшлося про офіційну позицію США щодо майбутнього СРСР. Головним завданням для Білого Дому стало розроблення альтернативного курсу на випадок завершення холодної війни, причому Президент США Дж.Г.В. Буш просував плани сприяння переходові СРСР до ліберально-демократичного політичного режиму західного зразка. Тому в цей період США не демонстрували позитивної налаштованості до розширення участі Української РСР у міжнародних відносинах як самостійного актора. Водночас розуміння політикумом США того, що Україна є ключовою серед 15-ти союзних республік, дозволяло підтримувати інтерес до українського питання. Але офіційна лінія Сполучених Штатів полягала лише в розширенні контактів із союзними республіками.

Після ухвали позачерговою сесією Верховної Ради Української РСР 24 серпня 1991 р. Акту проголошення незалежності України головним для її політичного керівництва стало забезпечення міжнародного визнання України як самостійної держави світовою спільнотою. Під час прийому 27 листопада 1991 р. лідерів української етнічної групи Дж. Буш-старший вперше офіційно висловився на підтримку американським урядом ідеї української незалежності. Це було зрушенням в українській політиці Білого Дому, але США обіцяли не визнавати незалежність України, доки цього не зробить Росія. Офіційний Вашингтон дав зрозуміти Україні, що юридичне визнання її незалежності їй ще треба „заслужити”.

Держсекретар США Дж. Бейкер розташував американські пріоритети, пов'язані з визнанням суверенних держав на пострадянському політичному просторі, таким чином: 1) воєнна й особливо ядерна безпека; 2) демократія; 3) ринково зорієнтована економіка. Отримавши позитивну відповідь від українського керівництва щодо цих принципів і міжнародних зобов'язань України (як одної з держав- правонаступниць СРСР) за Договором про звичайні збройні сили у Європі й Договором про нерозповсюдження ядерної зброї, США, відразу ж після відставки М.Горбачова 25 грудня 1991 р., офіційно визнали Україну і встановили з нею дипломатичні відносини.

6. З проголошенням незалежності України окреслилася обопільна зацікавленість у розбудові конструктивних двосторонніх українсько-американських міждержавних відносин. Початковий етап їхнього становлення (1991-1993 рр.) позначився практичною відсутністю доктринального забезпечення зовнішньої політики США на пострадянському просторі. Перед офіційним Вашингтоном після розпаду Радянського Союзу постало три важливих питання: контролю над ядерним потенціалом колишнього СРСР; збереження стабільності на пострадянському геополітичному просторі; недопущення відродження наддержавної могутності Росії. При вирішенні цих завдань США визнали, що Україна може відігравати важливу роль у ЦСЄ.

Другий етап розвитку українсько-американських відносин (1994-1997 рр.) розпочався з підписання у Москві Тристоронньої заяви президентів США, РФ і України та Додатку до неї щодо ліквідації ядерної зброї в Україні. Він увінчався офіційним проголошенням стратегічного партнерства двох держав. Адміністрація Президента США В.Клінтона провадила політику активного залучення України до світового співтовариства, підтримувала її демократизацію. Ставши без'ядерною державою, Україна вперше вийшла із зони стратегічної байдужості США. Але через українські внутрішньополітичні проблеми в українсько-американських відносинах почався т. зв. „період втрачених можливостей” (1998-2004 рр.). Своєрідним апогеєм цього періоду розвитку двосторонніх відносин став офіційний візит в Україну Президента США В.Клінтона 5 червня 2000 р., що мав засвідчити підтримку Україні в її реформаторських зусиллях.

Проте з наближенням чергових президентських виборів у США Україна відійшла для офіційного Вашингтона на другий план. У перше президентство Дж.В.Буш почав виявляти жорсткість у підході до України, владі якої давали зрозуміти: без проведення відповідних реформ геостратегічне розташування України втрачає для американської сторони свою цінність.

Новий - четвертий етап у відносинах між Україною і США (2005-2008 рр.) розпочався з перемоги в Києві „помаранчевої революції”. Після неї США почали розглядати Україну як нового потенційного регіонального лідера, але від неї чекали продовження демократичних реформ. Водночас адміністрація Дж.В.Буша продемонструвала й готовність усіляко підтримувати прагнення України вступити до ЄС та НАТО. При цьому американська сторона підкреслювала, що Україна повинна сама обирати темп власної євроатлантичної інтеграції.

Але Україна зіткнулася з проблемою реалізації поставлених стратегічних завдань, оскільки на той час на міжнародній арені відбулися незалежні від неї негативні геополітичні зміни. Розходження між США і їхніми союзниками в

НАТО обмежили можливості України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції. До того ж боротьба з міжнародним тероризмом змістила акценти у політиці США на користь співпраці з великими державами та врахування інтересів ЄС і Росії в питаннях, що стосувалися України. Лише в останній рік перебування в Білому Домі Дж.В.Буш надав українському напрямку зовнішньої політики пріоритетного значення, результатом чого стало практичне надання українсько-американським відносинам статусу стратегічного партнерства, що знайшло своє втілення у підписанні спочатку „Дорожньої карти”, а потім і Хартії Україна - США про стратегічне партнерство.

Але як і раніше, Білий Дім змушений був рахуватися на пострадянських теренах із російськими зовнішньополітичними інтересами, що негативно впливало на розвиток українсько-американського співробітництва та робило його уразливим до зовнішніх чинників. Опинившись на периферії зовнішньополітичних інтересів адміністрації Б.Обами, Україна після перемоги на президентських виборах 2010 р. В.Януковича здійснила дрейф у бік співробітництва із Кремлем. На тлі активних контактів США і РФ у контексті ініційованого Б.Обамою „перезавантаження” їхніх відносин, взаємини офіційного Києва й Вашингтона в п'ятий період їхнього розвитку (2009-2013 рр.) виглядали млявими: створилося враження, що адміністрація Президента США взяла паузу в українсько-американському партнерстві.

Адміністрація Б.Обами, на відміну від попередників, не розглядала Україну в якості геополітичної противаги домінуванню РФ на пострадянському просторі. Білим Домом було фактично знято з порядку денного питання вступу України до НАТО, не в останню чергу через деструктивну позицію власне української сторони. В той же час, не дивлячись на формальне збереження партнерських взаємин у політичній площині, Уряд і Конгрес США виступили з критикою репресивних дій адміністрації В.Януковича, спрямованих на придушення громадського руху за євроінтеграцію України восени-взимку 2013 р. А після перемоги Революції гідності США надали уряду України всебічну

політико-дипломатичну й фінансово-матеріальну допомогу, започаткувавши якісно новий період українсько-американських міждержавних відносин.

7. Успішна розбудова українсько-американського стратегічного партнерства пов'язана передусім із збігом основних зовнішньополітичних інтересів сторін. Аналізуючи позицію США після перемоги в Україні Революції гідності, слід відзначити, що у короткостроковій перспективі офіційний Вашингтон зосередився на допомозі Києву в досягненні політичної стабільності й відсічі російської військової агресії шляхом впровадження дієвих економічних санкцій проти РФ, забезпеченні фінансової платоспроможності та підтримці зусиль українського уряду щодо реалізації нагальних політичних (у т.ч. антикорупційної й судової) реформ, децентралізації владної вертикалі й реструктуризації економіки.

У середньостроковій перспективі США планують і надалі підтримувати зусилля України у встановленні та забезпеченні верховенства права, захисті приватного бізнесу та сталого економічного розвитку, через зацікавленість американського бізнесу в українському ринку та розвиток взаємовигідного співробітництва й залучення до нього приватних інвестицій. У своїх довгострокових стратегіях США бачать Україну як стабільну демократичну й правову державу, що повністю інтегрована у європейську регіональну систему, в той же час із нормалізованими відносинами з Російською Федерацією, без чого неможливо досягнення стабільності в регіоні ЦСЄ.

Беручи до уваги таке стратегічне бачення розвитку українсько-американського партнерства з боку США, Україна теж має можливість забезпечення власних національних інтересів у сфері співробітництва зі США. У короткостроковій перспективі - це заходи щодо досягнення економічної стабільності та зростання, з паралельним проведенням необхідних реформ за технічної та фінансової допомоги США, інших провідних держав Заходу та міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світовий банк). Її першочерговим завданням є остаточне припинення активних бойових дій на Донбасі й

виконання Росією та сепаратистами Мінських домовленостей, що дозволить перейти до проведення більш масштабних реформ у країні.

До середньострокових завдань українська влада відносить формування стабільної національної економіки, яка побудована на моделях економічного розвитку держав ЄС, а також заходи щодо відновлення територіальної цілісності України. І тут особливо важлива підтримка з боку США як провідної світової держави. У довгостроковій перспективі Україна прагне здобуття більш активної ролі у розбудові європейської системи безпеки, отримання визнаної позиції лідера серед держав пострадянського регіону. Україна прагне стати провідною регіональною державою, інтегрованою у провідні європейські структури, та ключовим елементом стабільності у регіоні.

Таким чином, очевидним є значний збіг основних завдань, які сторони ставлять перед собою у процесі розвитку українсько-американського стратегічного партнерства, що дає змогу зробити висновок: за сприятливих умов вони будуть реалізовані повною мірою. Водночас існує й низка деструктивних зовнішніх факторів, які мають бути враховані у процесі подальшої розбудови українсько-американського стратегічного партнерства. Це, передусім, брак консенсусу серед європейських союзників США щодо адекватної відповіді на агресивний зовнішньополітичний курс Кремля; проблема близькосхідних і північноафриканських біженців у ЄС; хронічна нестабільність і конфліктогенність у вказаних регіонах, вражених т. зв. „арабською весною”, і пов’язана із цим активізація терористичної діяльності радикальних ісламістів. До критично негативних, але вагомих регіональних чинників необхідно також віднести геополітичні інтереси РФ у регіоні та заходи Кремля щодо їхнього досягнення.

8. Одним із важливих чинників інтенсифікації процесу практичного наповнення українсько-американських відносин є вплив української діаспори у США на політикум країни перебування. Адже в процесі еволюції американської державності не лише створюється сприятливе середовище для

творчої свободи, але і здійснюється вплив Білого Дому на ті країни, з яких до США прибувають різноманітні етнічні групи, і ці взаємини мають потенціал ставати двосторонніми міждержавними.

Для України залишається актуальним впровадження політики зв'язків з українськими національними меншинами за кордоном, що полягає у використанні діаспор як потужного засобу впливу на інших міжнародних акторів. Найбільш ефективною моделлю організації співпраці із закордонним українством може стати комбінована модель, коли не лише історична батьківщина максимально сприяє задоволенню культурно-національних потреб нащадків вихідців зі своєї території, але й всіляко використовує потенціал діаспори. При цьому пріоритетними напрямками такої співпраці мають стати: підтримка закордонних українських громад; сприяння у задоволенні освітніх та інформаційних потреб закордонних українців; робота з молоддю; сприяння добровільному поверненню осіб з числа закордонних українців.

Закордонні українські громади поки що мають незначні можливості щодо впливу на вироблення сприятливої політики урядів країни свого проживання стосовно України. Приклади лобіювання національних інтересів нашої держави демонструють Світовий конгрес українців, Український конгресовий комітет Америки, інші найбільші громадські об'єднання українців у США та Канаді. Організації закордонних українців є потужними, розгалуженими і впливовими громадсько-політичними утвореннями в країнах перебування. Але, на відміну від інших потужних діаспорних груп (єврейської, вірменської, польської тощо), українська, з огляду на певні історичні умови, не мала можливостей повною мірою створити сталу традицію стосунків із метрополією.

Сьогодні в державній політиці України існує певне бачення розвитку співпраці з діаспорами, закріплене в Національній концепції співпраці із закордонними українцями та Державній програмі співпраці із закордонними українцями на період до 2015 р., але чіткі концептуальні засади державної політики зв'язків та взаємодії з спільнотами закордонних українців на тривалий

період відсутні. У своїх стосунках з закордонними українцями Україна має використати досвід інших розвинених держав, які бачать у своїй діаспорі потужний інструмент політичного, економічного, інформаційного тощо впливу у країнах проживання.

9. З огляду на значний збіг основних стратегічних зовнішньополітичних завдань сторони досить успішно розвивають міждержавне партнерство за базовими напрямками: міжнародно-політичне, безпекове, фінансово-економічне, гуманітарне і т. д. Після перемоги Революції гідності у 2014 р., двосторонній діалог між державами вийшов на новий рівень. Сполучені Штати надають Україні фінансову та експертну допомогу для зміцнення обороноздатності країни, відновлення економічної стабільності, здійснення антикорупційних реформ та надання гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок конфлікту на Сході нашої держави. Також офіційний Вашингтон активно підтримує Київ на міжнародній арені, зокрема з питань: фінансової допомоги Україні з боку міжнародних фінансових організацій, мобілізації зусиль світової спільноти для протидії агресії Москви; запровадження економічних санкцій проти РФ і т.д. Безпрецедентним є двосторонній діалог на найвищому та високому рівнях, паралельно розвиваються міжвідомчі контакти, у т.ч. між зовнішньополітичними відомствами двох країн. МЗС України та Державний департамент США активно взаємодіють з актуальних питань міжнародної співпраці. Однією із ефективних механізмів взаємодії є двостороння Комісія стратегічного партнерства (КСП).

Позитивну динаміку демонструє і міжпарламентська співпраця. Починаючи з 2014 р., в Конгресі США було представлено кілька десятків проектів законів та резолюцій щодо України. Серед ухвалених документів, зокрема, закони „Підтримка суверенітету, територіальної цілісності, демократії та економічної стабільності в Україні”, „Закордонне мовлення Сполучених Штатів в Україні та сусідніх регіонах”, „Підтримка української свободи”. На сьогодні Конгрес майже одноставно виступає за розширення фінансової та військової допомоги

Україні, у тому числі за рахунок оборонної зброї. Представники Конгресу США регулярно зустрічаються з представниками української влади, народними депутатами України, беруть активну участь у заходах з української тематики в американському законодавчому органі, зокрема, щорічних Днях України в Конгресі.

10. З огляду на сучасний стан розвитку системи глобальних та регіональних міжнародних відносин і кризові явища навколо України, надзвичайно актуальними для гарантування національної безпеки й успіху реформування нашої держави набуває її стратегічне партнерство зі США. До першочергових завдань української дипломатії в цьому напрямку можна віднести подальший процес удосконалення нормативної бази відносин, здобуття підтримки офіційного Вашингтону у діалозі України із світовими кредиторами та особливо співробітництво у сфері безпеки та підвищення обороноздатності України. Ці завдання в повній мірі відповідають і американським національним інтересам у регіоні ЦСЄ.

Україна має зосередитися на активізації діалогу зі США з таких питань: відновлення територіальної цілісності нашої держави; зміцнення економічної та політичної незалежності; досягнення політичної та економічної стабільності; інтеграція у міжнародні економічні та безпекові структури; підвищення ефективності використання геополітичного розташування України.

З метою найскорішого виконання поставлених завдань у політичній сфері доцільним може стати: створення профільних двосторонніх комісій (призначення відповідальних контактних осіб) для полегшення ведення політичного діалогу; координація політичних позицій із залученням європейських партнерів; запровадження моніторингу потреб української сторони у процесі проведення реформ за окремими їх сферами.

В економічній сфері: визначення фінансових потреб України для її підтримки протягом перехідного періоду із залученням американських експертів та сприяння Вашингтона в переговорах із провідними міжнародними

фінансовими організаціями; залучення міжнародних донорів за підтримки США; ліквідація існуючих торгових бар'єрів між партнерами; активізація діалогу із залучення американських інвестицій в українську економіку; визначення реформ, спрямованих на встановлення верховенства закону і з метою покращення інвестиційного та ділового клімату в Україні; проведення заходів (ділових форумів, виставок, конференцій) із метою налагодження контактів між діловими колами держав-партнерів.

У сфері безпеки: налагодження діалогу з метою підтримки України у процесі модернізації її збройних сил; розроблення плану з переходу Української армії на стандарти НАТО та його практичної реалізації; створення структур і програм співробітництва між військовими силами сторін-партнерів (обміни, навчальні й тренувальні програми); налагодження контактів між науковими структурами з метою трансферу військових технологій США в Україну; підвищення інтенсивності та ефективності взаємодії між Україною, військовими структурами США та союзниками по блоку НАТО.

З огляду на сучасний стан розвитку системи глобальних та регіональних міжнародних відносин і кризові явища навколо України, надзвичайно актуальними для гарантування національної безпеки й успіху реформування нашої держави набуває її стратегічне партнерство зі США. До першочергових завдань української дипломатії в цьому напрямку можна віднести подальший процес удосконалення нормативної бази відносин, отримання підтримки офіційного Вашингтону у діалозі України із світовими кредиторами та особливо співробітництво у сфері безпеки та підвищення обороноздатності України. Ці завдання в повній мірі відповідають і американським національним інтересам у регіоні ЦСЄ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. А нам що робити з Росією? З „круглого столу” в редакції журналу на тему „Україна-Росія : двосторонні відносини чи стратегічне партнерство?” // Політика і час. – 1996. – № 3. – С.7-18.
2. Абромавічус оголосив про укладення великих угод між бізнесменами США і України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/abromavichus-ogolosiv-pro-ukladennya-velikih-ugod-mizh-biznesmenami-ssha-i-ukrayini-178746_.html.
3. Алексеева Т.А. Современные политические теории : опыт Запада / Татьяна Александровна Алексеева. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. - 479 с.
4. Андрущенко (Гринько) С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі: Монографія / Світлана Вікторівна Андрущенко. – К.: Логос, 2005. – 286 с.
5. Арон Р. Демократия и тоталитаризм = Démocratie et totalitarisme / Раймон Арон / Перевод с французького Г.И.Семенова. - М.: Текст, 1993. – 303 с.
6. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г.М. Перепелиці, О.М. Субтельного. – К.: Видавничий дім „Стилос”, 2005. – 555 с.
7. Атаманчук Г. Політичний менеджмент. Теорія та практика політичних технологій / Г.Атаманчук, А.Гірник. – Рівне: „Перспектива”, 2004. – 200 с.
8. Байден Джон : США підтримують вибір України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/Ukrainian/domestic/story/2009/07/printable/090721_biden_tuesday_oh.shtml.
9. Байден запевняє, що презавантаження відносин США і Росії не буде за рахунок України / proUA / 21.07.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.proua.com/news/2009/07/21/154815.html>.

10. Байден о визите в Украину : Порошенко, Яценюк и Гройсман сообща смогут преобразовать страну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://112.ua/politika/bayden-o-vizite-v-ukrainu-poroshenko-yacenyuk-i-groysman-soobshha-smogut-preobrazovat-stranu-277802.html>.
11. Барак Обама очень благодарен Медведеву и Саркози [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kp.ua/daily/261009/199607/print/>.
12. Бачинський Ю. Українська імміграція в Сполучених Штатах Америки : монографія / Юліан Бачинський. - К. : ІНТЕЛ, 1995. - 340 с.
13. Бердицкий А.В. Информационная война: концепции и их реализация в США. Под ред. д.и.н. Е.М. Кожокина ; Рос. ин-т стратегич. исслед. – М. : РИСИ, 2008. – 187 с.
14. Бернс Д.М. Франклин Рузвельт : человек и политика / Джеймс М. Бернс. – М. : Центрполиграф, 2004. – 411 с.
15. Бжезінський Зб. Україні потрібні реформи. Ви ж поки маєте труднощі без економічних реформ / Збігнєв Бжезінський // День. – 1998, 6 червня.
16. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні перспективи / Збігнєв Бжезінський / З англ. перекл. Олена Фешовець. – Львів - Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 218 с.
17. Бжезінський З. Вибір : світове панування чи світове лідерство / Збігнєв Бжезінський / Перекл. з англ. А. Іщенка. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – 203 с.
18. Бжезинский З. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы / Збигнев Бжезинский / Пер. с англ. Ю.Фирсов. – М.: Международные отношения, 2007. – 240 с.
19. Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті : Наукове видання / Збігнєв Бжезінський; пер. з англ. А.Іщенко. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – 102 с.

20. Білінський М. Чи будуть зміни? / Маркіян Білінський // Політика і час. – 1994. – № 4. – С. 35-37.2
21. Білінський Я. Американсько-радянські взаємини і українська справа в 1917-20 рр. / Ярослав Білінський // Сучасність. – 1962. – Ч. 7(19). – С. 63-70.
22. Боєчко В.Д. Кордони України : історична ретроспектива та сучасний стан / Василь Боєчко, Оксана Ганжа, Борис Захарчук. – К.: Основи, 1994. – 168 с.
23. Бойко О.В. Образ України та чинники його формування в англомовних ЗМІ в умовах трансформації суспільства: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.02 „політичні інститути та процеси” / Оксана Владиславівна Бойко. - К.: НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 2001. - 22 с.
24. Брусиловська О.І. Політика США щодо країн Східної Європи після Другої світової війни: аналіз концепцій сучасної американської політології : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.02 „всесвітня історія” / Ольга Іллівна Брусиловська. – Одеса: Одеський національний університет, 1996. – 18 с.
25. Будапештський меморандум не розпространяється на нову владу України – Путин. 04.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbnews.com.ua/ru/news/114738/>.
26. Буркат Т.Л. Аналіз стану та перспектив подальшого розвитку торговельно-економічного співробітництва зі США / Тетяна Леонідівна Буркат // Зовнішня торгівля: право та економіка: Зб. наук. праць УАЗТ. – 2001. - Вип. 1(5). – С. 229-240.
27. Буркат Т. У несприятливому режимі / Т. Буркат // Політика і час. – 2002. – № 12. – С. 20-26.
28. Буш Джордж В. Ключові рішення / Джордж В. Буш; пер. з англ.. Н.Гербіш. – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2012. – 512 с.

29. Буш підтримав плани Києва щодо НАТО (01.04.2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2008/03/printable/080331_bush_arrival_uk.shtml.
30. В Одесі завершилися військові навчання „Сі Бриз-2015” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/news/130915-v-odesi-zavershylys-viyskovy-navchannya-si-bryz-2015>.
31. Варивода Я. О. Інформаційна політика США в кризові періоди на прикладі антитерористичної операції / Ярослав Олександрович Варивода // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 36, ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2003. – С. 114-119.
32. Варивода Я. О. Особливості сучасної інформаційної стратегії США під час проведення військових акцій (на прикладі війни проти Іраку 2003 року) / Ярослав Олександрович Варивода // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 43, ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2003. – С. 112-115.
33. Варивода Я.О. Інформаційні стратегії у зовнішній політиці США та Росії за кризових умов : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Ярослав Олександрович Варивода. - К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2004. – 18 с.
34. Васильєва М. О. Зарубіжна допомога уряду США Україні: мотивація і результати / М.О. Васильєва // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. Вип. 107. Ч.ІІ. – К.: КНУ ІМВ, 2012. – С. 10-20.
35. Вашингтон : рішення з ПРО не було поступкою Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/world/20sep2009/gates.html>.

36. Вашингтонская хартия подтверждает гарантии безопасности Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsukraine.com.ua/news/133461/>.

37. Ващенко О.Ф. Інвестиційна політика США як важлива складова співробітництва з Україною у 1992-2011 рр. / Олена Федорівна Ващенко // Сіверянський літопис : Всеукраїнський науковий журнал. - 2012. - № 5-6. - С.173-183.

38. Ващенко О. Ф. Українська діаспора як вагомий чинник активізації двостороннього співробітництва США й України у 1991–2011 рр. / О.Ф. Ващенко // Гілея. – 2012. – № 12. – С. 132-140.

39. Ващенко О. Ф. США – Україна : розвиток двостороннього співробітництва у 1991-2011 роках : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук : спеціальність 07.00.02 „всесвітня історія” / Олена Федорівна Ващенко. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2013. - 20 с.

40. Винниченко В. Відродження нації: (Історія української революції, mareць 1917 р. – грудень 1919 р.): В 3 ч. / Володимир Винниченко. - К.; Відень: б. в., 1920. - Ч.3. – 535 с.

41. Виступ на слуханнях у Конгресі США Деніела Расселла, Керівника відділу у справах України, Росії, Білорусі і Молдови : „Україна і її відносини зі Сполученими Штатами Америки” 16.03.2010 р. [Електронний ресурс] / Посольство Сполучених Штатів Америки. – Режим доступу : <http://ukrainian.ukraine.usembassy.gov/uk/russell-testimony.html>.

42. Витвицький С. Галичина в міжнародній політиці в 1914-1923 роках / Степан Витвицький // Український історик. – 1995. – № 1-4 (124-127). – С. 100-118.

43. Відбулася офіційна церемонія зустрічі Президентів України та США. 31.03.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/9486.html>.

44. Відбулась зустріч з представниками українсько-американської місії „Схід” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [donoda.gov.ua/ news/gates.html](http://donoda.gov.ua/news/gates.html)
45. Відповідність нинішнього стану двосторонніх відносин рівню стратегічного партнерства // Національна безпека і оборона. – 2000. - № 12. – С. 21-49.
46. Візит Державного секретаря США К.Райс в Україну (7 грудня 2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor34/003.htm>.
47. Візит заступника держсекретаря до України // Політика і час. – 1996. – № 8. – С. 84-86.
48. Візит Леоніда Кожари до США // Зовнішні справи. – 2013. – № 5. – С. 5.
49. Вільне слово. – 1980, 10 травня.
50. Внешняя политика администрации Барака Обамы (2009–2012 гг.) / Отв. ред. В. А. Кременюк. – М.: ИСКРАН, 2012. – 273 с.
51. Внешняя политика Обамы будет направлена на сближение с РФ – эксперт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rian.ru/politics/20081105/154458812-print.html>.
52. Волович О. Україна – США: стратегічне партнерство / Олексій Волович // Міжнародний кур’єр. – 2009. - № 3. – С. 6-7.
53. Выступление Р.Рейгана // Известия. – 1984, 17 января.
54. Галака С.П., Чумак В.Н. Программа Нанна-Лугара на Украине / Сергей Галака, Владимир Чумак // Ядерный контроль. – Сентябрь-октябрь 2000. – Т. 6. - № 5. – С. 51-60.
55. Галака С.П. Загострення проблеми набуття Україною без’ядерного статусу у 1993 році / Сергій Павлович Галака // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 32, ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2002. – С. 42-47.

56. Галака С.П. Набуття Україною без'ядерного статусу / Сергій Павлович Галака // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 57, ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2005. – С. 120-130.
57. Гальчинський А.С. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою: монографія / Анатолій Степанович Гальчинський. – К.: Либідь, 2013. – 584 с.
58. Гальчинський А.С. Помаранчева революція і нова влада / Анатолій Степанович Гальчинський. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.
59. Гальчинський А.С. Україна - на перехресті геополітичних інтересів / Анатолій Степанович Гальчинський. – К.: Знання України, 2002. – 180 с.
60. Гарагонич В. Вплив діаспори на розвиток транскордонного співробітництва / Василь Гарагонич // Історичний архів. Наукові студії : Збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 5. – С. 100–103.
61. Гарань О. Розпад СРСР і українське питання в політиці США / Олексій Гарань // Сучасність. - 1995. - № 4. - С. 70-80.
62. Гарнетт Ш.У. Перекрестки Европы : Россия, Запад и новые сопредельные государства / Шерман Уильям Гарнетт // США и Канада : экономика, политика, культура. - 1999. - № 3-4. - С. 84-113.
63. Генерал Табуї. Як я став комісаром Французької Республіки в Україні. Нотатки і спогади. Вступне слово і коментар В. Головченка // Пам'ять століть. – 2007. - № 2. – С. 32-58.
64. Гербст: „США чекають від України повноцінних реформ Генпрокуратури і судів”. 02.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wz.lviv.ua/news/151060-herbst-ssha-chekaiut-vid-ukrainy-povnotsinnykh-reform-henprokuratury-i-sudiv>.
65. Герус О. Україна в opinії американського уряду 1919 – 1927 років / Олег Герус // Український історик. – 1974. - № 1-3. – С. 205-211.

66. Гетьманчук О. Ден Рассел: „Довготривалі інтереси США в Україні не змінюються” / Олена Гетьманчук, Сергій Солодкий // Дзеркало тижня. – 2010, 11-18 червня.
67. Гладенко В.М. Україно-американські відносини в контексті євроатлантичної інтеграції / В.М. Гладенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. Вип. 107. Ч.ІІ. – К.: КНУ ІМВ, 2012. – С. 72-77.
68. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна. – К.: Університет „Україна”, 2009. – 508 с.
69. Головченко В.І. „Обмежена дипломатія” Української РСР: здобутки і втрати / Володимир Іванович Головченко // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – К.: „ІНТАС”, 2011. – Вип. 53. – С. 280-294.
70. Головченко В.І. Україна – держава-співзасновник ООН : міфи й історичні реалії / Володимир Іванович Головченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Міжнародні відносини. – Вип. 38-39. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2012. – С. 12-19.
71. Головченко В.І. Голодомор 1932-1933 рр. в історичній і національній пам’яті // Володимир Іванович Головченко // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць. – Вип. 82. – К.: 2014. - С. 46-53.
72. Головченко В.І., Матвієнко В.М., Солдатенко В.Ф. Дипломатична історія України (кінець ХІХ – перша чверть ХХ століття): навчальний посібник / Володимир Головченко, Віктор Матвієнко, Валерій Солдатенко. - К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2011. – 527 с.
73. Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни: Монографія / Володимир Іванович Головченко, Валерій Федорович Солдатенко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 448 с.
74. Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: бібліографічний покажчик / Ред. кол.: С. В. Кульчицький, О. Ф. Ботушанська, В. Мотика; Упорядн.: Л.М. Бур’ян, І.Е. Рікун. Одеська державна наукова бібліотека імені М. Горького;

Інститут історії України НАН України; Фундація українознавчих студій Австралії. - Одеса; Львів: Вид-во М. П. Коць, 2001. - 664 с.

75. Гонгадзе Мирослава. Держдеп: для уряду Обама Україна не розмінна монета [Електронний ресурс] / Мирослава Гонгадзе. – Режим доступу : <http://www.voanews.com/ukrainian/2009-07-24-voa4.cfm>.

76. Гончар Б.М. Барак Обама і зовнішньополітична спадщина Джорджа Буша-молодшого (кризові аспекти) / Борис Михайлович Гончар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія. – Вип. 96. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2009. - С. 4-6.

77. Гончар Б.М. Геостратегічний „порядок денний” для НАТО : точка зору З.Бжезинського / Борис Михайлович Гончар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія. – Вип. 101. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2011. - С. 11-13.

78. Гончар Б.М., Городня Н.Д. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 – квітень 1919 рр.) / Борис Михайлович Гончар, Наталя Данилівна Городня // Український історичний журнал. – 2000. - № 2. – С. 47-57; № 3. – С. 44-52.

79. Гончаренко А.Н. Прогнозирование и политика: генезис и эволюция прогнозирования в системе «национальной безопасности» и внешнеполитическом механизме США / Алексей Гончаренко ; отв. ред. Н.Н. Соломатин. – К.: Наукова думка, 1993. – 176 с.

80. Горбулін В. Пристрасті за ураном. До деяких результатів Вашингтонського Саміту з ядерної безпеки / Володимир Горбулін, Сергій Кондратов // Дзеркало тижня. – 2010, 29 квітня – 14 травня.

81. Григоренко П. Доповідь на 6-му делегатському з'їзді 1-ої української дивізії УНА в Торонто / Петро Григоренко // Літопис Червоної Калини. - 1992. - № 2-3. - С. 41.

82. Гриневич В.А. Утворення Народного комісаріату закордонних справ Української РСР: проекти і реалії (1944-1945 рр.) / Владислав

Анатолійович Гриневич // Український історичний журнал. - 1995. - № 3. – С. 36-47.

83. Гриценко А. Індія стала двадцятим стратегічним партнером України [Електронний ресурс] / Анатолій Гриценко. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2002/10/4/25284.htm>. 04.10.2002.

84. Грищенко Т. Геостратегія постбіполярності. Сучасні американські концепції і Україна / Тарас Грищенко // Політична думка. - 1997. - № 1. - С. 121-140.

85. Грубов В.М. Політико-правовий режим міжнародної інформаційної безпеки / В.М. Грубов // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – К.: «ІНТАС», – 2010. – Вип. 50. – С. 139-149.

86. Гуменюк А.Г. Співробітництво України з діаспорою США / А.Г. Гуменюк // Науковий вісник Дипломатичної академії України / за заг. ред. Б.І. Гуменюка, В.Г. Ціватого. – К., 2007. – Вип. 13 : Зовнішня політика і дипломатія: історичний та сучасний виміри. – С. 76-78.

87. Д'Аньєрі П. Повернутися до Заходу спиною? Пріоритет національних інтересів у відносинах України та США / П. Д'Аньєрі // Політика і час. - № 2. - 2003. - С. 39-44.

88. Дашкевич А. На роздоріжжі. Виклики сучасності і парадокси зовнішньої політики США / Андрій Дашкевич. – К. : Наук. думка, 1996. – 150 с.

89. Дашкевич А.В. Колізії адаптивності зовнішньої політики США початку епохи „посткомунізму” / Андрій Дашкевич // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. / Ін-т світової екон. і міжнар. відносин НАН України. – 1996. - Вип.1. – С. 55-62.

90. Дашкевич А.В. Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук: спеціаліст: 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку / Андрій

Вікторович Шашкевич. - К.: НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 1998. - 32 с.

91. Дейниченко Р. Байден закликав українських політиків до єдності [Електронний ресурс] / Руслан Дейниченко – Режим доступу : <http://www.voanevs.com/ukrainian/2009-07-20-voa4.cfm>.

92. Декларация Президента Обамы о неделе поработенных народов. 19 июля 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/russian/texttrans/2013/07/20130723279358.html?C.R.rss=true#axzz3Peh9Gj7b>.

93. Декларация про державний суверенітет України, 16 липня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

94. Держалюк М.С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917 – 1922 рр. / Микола Степанович Держалюк. – К. : Оріяни, 1998. – 240 с.

95. Джо Байден назвал две угрозы для Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.mail.ru/politics/24233610/?frommail=1>.

96. Джон Теффт: «США для Украины партнер и друг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gigamir.net/pub/30423>.

97. Дипломатия иностранных государств : учеб. пособие / под ред. Т.В.Зоной; МГИМО(У) МИД РФ. – М. : РОССПЭН, 2004. – 351 с.

98. Діло (Львів). – 1924, 27 серпня.

99. Діло (Львів). – 1933, 1 березня.

100. Договір між Сполученими Штатами Америки й Україною про заохочення та взаємний захист інвестицій // Зібрання чинних міжнародних договорів України: офіційне видання/ (за заг. ред. Б.І.Тарасюка). – Т 6. Кн. 2: липень-грудень 1996 р. – К.: Видавничий дім „Ін Юре”, 2006. – 744 с. – С. 410-420.

101. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства. 25.10.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926.
102. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Т. VII. 1939-1943 pp. – М.: «Наука», 1973. - 510 с.
103. Дорошенко Д.І. Історія України, 1917 – 1923 / Дмитро Іванович Дорошенко. В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд.: К.Ю. Галушко. Т.1. Доба Центральної Ради. – К.: Темпора, 2002. – 320 с.
104. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 роки): Науково-популярне видання / Дорошенко Дмитро. – К.: Темпора, 2007. – 632 с.
105. Дорошко М.С. Вплив „перезавантаження” американсько-російських відносин на зовнішню політику держав пострадянського простору / Микола Савович Дорошко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 107 (Ч. І). – К.: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету, 2012. – С. 96-102.
106. Дубина О. США – Україна: від тиску до нового партнерства ? / Олександр Дубина // Політика і час. – 1993. – № 12. – С. 16-23.
107. Дубина О. Вашингтон – Київ: кроки до зближення / Олександр Дубина // Політика і час. – 1994. – № 5. – С. 58-64.
108. Дубина О. Чи вилікує заокеанський лікар „хвору людину” Європи? / Олександр Дубина // Політика і час. – 1994. – № 10. – С. 19-25.
109. Дубинский В. Генри Киссинджер об агрессии России: нам нужно ответить на угрозу [Електронний ресурс] / Владимир Дубинский. – Режим доступу: <http://ru.krymr.com/content/article/26821567.html>.
110. Дудко І. Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі: Монографія / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: КНЕУ, 2003. – 208 с.
111. Дудко І.Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності / Ірина Дмитрівна Дудко. – Київ: КНЕУ, 2007. – 141 с.

112. Дудко І.Д. Критерії і механізми забезпечення міжнародно-політичних інтересів США в нестаціонарній системі міжнародних відносин : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – 28 с.

113. Дуткевич Я. Живий місток між народами / Я. Дуткевич // Політика і час. – 1993. – № 7. – С. 10-11.

114. Дуцик Д. Ще не час для української втоми [Електронний ресурс] / Діана Дуцик. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2009/4/30/94128.htm>.

115. Дэвис Д. Э., Трани Ю. П. Первая холодная война. Наследие Вудро Вильсона в советско-американских отношениях / Науч. ред. А. А. Поршакова; Пер. с англ. Е. В. Нетесовой / Дональд Э. Дэвис, Юджин П. Трани. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 479 с.

116. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Жан-Батіст Дюрозель; Пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К. : Основи, 1995. – 903 с.

117. Євроатлантична інтеграція України в контексті міжнародного досвіду : освітній пакет / Віктор Володимирович Балабін, Олександр Олексійович Безносюк, Вадим Олександрович Гречанінов, Андрій Михайлович Іващенко, Юрій Веніамінович Коваль, Ольга Василівна Плахотнік; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Військовий ін-т; За заг. ред. Віктора Володимировича Балабіна. – К. : Інфодрук, 2007. – 236 с.

118. Жовква І.І. Виклики українсько-польському стратегічному партнерству / Ігор Іванович Жовква // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 42. Ч. II. – К.: КНУ ІМВ, 2003. – С. 130-138.

119. Жовква І.І. Моделі стратегічного партнерства / Ігор Іванович Жовква // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 41. Ч. II. – К.: КНУ ІМВ, 2003. – С. 32-38.

120. Жовква І.І. Питання стратегічного партнерства в українському науковому обігу / Ігор Іванович Жовква // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 32. Ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2002. – С. 117–124.

121. Жовква І.І. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Ігор Іванович Жовква. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – 20 с.

122. Жовква І.І. Стратегічне партнерство України і Росії в нових геополітичних умовах / Ігор Іванович Жовква // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 33. Ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2002. – С. 25-30.

123. З Угорщини в Україну в рамках навчань зайшла техніка збройних сил США. 11.06.2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.unian.ua/society/1088121-z-ugorschini-v-ukrajinu-v-ramkah-navchan-zayshla-tehnika-zbroynih-sil-ssha.html>.

124. Закон України „Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, 1 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

125. Закон України „Про основи національної безпеки України”, 19 червня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

126. Закон України „Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року”, 16 листопада 1994 р.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/248/94-вр>.

127. Закон України „Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про повітряні перевезення”, 4 листопада 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/751-19>.

128. Засади стратегічного партнерства // Політика і час. – 2001. - № 1. – С. 84-92; № 2. – С. 26-36; № 3. – С. 40-52.

129. Заява про без'ядерний статус України, 24 жовтня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-12>.

130. Заяви Президента України Віктора Януковича та Держсекретаря США Хіларі Клінтон [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.president.gov.ua/news/17570.html>.

131. Заявление МИД России в связи с обвинениями в нарушении Россией обязательств по Будапештскому меморандуму от 5 декабря 1994 года. 01.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://mid.ru/brp_4.nsf/0/E2C2FECC50FBD22944257CAD0047429D.

132. Земляки не залишаються осторонь / відділ новин „Урядового кур'єру” // Урядовий кур'єр. – 2014, 29 серпня.

133. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / Анатолій Максимович Зленко. – Х. : Фоліо, 2003. – 559 с.

134. Зленко А.М. Формування та еволюція зовнішньополітичної стратегії України (1991-2004 рр.) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук : спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку” / Анатолій Максимович Зленко. - К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. - 20 с.

135. Зеленько Г.І. Методологія порівняльних досліджень / Г.І. Зеленько // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова. - Серія 22. – Вип. 3. – К., 2010. – С. 184 – 189.
136. Зміцнення антигітлерівської коаліції. Розвал фашистського блоку : збірник документів. – К.: Держвидав, 1946. – 227 с.
137. Знахоренко О. М. Налагодження українсько-польського стратегічного партнерства і позиція провідних держав Заходу / Оксана Михайлівна Знахоренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. Вип. 41. Ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2003. – С.25-30.
138. Знахоренко О. М. Нова східна політика Польщі та українсько-польське стратегічне партнерство / Оксана Михайлівна Знахоренко // Вісник Львівського Університету. Серія „Міжнародні відносини”. Вип. 12. – Л.: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2004. – С.44-52.
139. Знахоренко О.М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Оксана Михайлівна Знахоренко. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – 19 с.
140. Зовнішня політика України в умовах глобалізації : Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003) / Відп. ред. С.В. Віднянський ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К.: Генеза, 2004. – 616 с.
141. Зубанов В.А. «Третья мировая война» и нейтралитет Украины / Владимир Александрович Зубанов. – К.: Знания Украины, 2006. – 136 с.
142. Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан / Олексій Григорович Івченко. - К.: РІЦ УАННП, 1997. – 688 с.
143. Інавгураційна промова Президента України Леоніда Кучми. Національний палац мистецтв „Україна”, 30 листопада 1999 року [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://constituanta.blogspot.com/1999_11_01_archive.html.

144. Ісаченко С. Світове українство в єдиному інформпросторі / С. Ісаченко // Урядовий кур'єр. – 2014, 5 вересня.

145. Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917-1924 рр.): документи і матеріали / упоряд. док.: Андрієвська Л.В. [та ін.]; редкол.: К.І.Грищенко (голова) [та ін.]. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – 592 с.

146. Їжак О.І. Україна в новій стратегії США: як нормалізувати відносини? / Олексій Їжак // Політика і час. - № 1. - 2003. - С. 35-43.

147. Какой станет внешняя политика США при Бараке Обама / MidEast.RU, 20 января 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://link.link.ru/show?squareid=65763&sho>.

148. Каленюк В. До питання про фактор Росії у формуванні політики США щодо України за роки адміністрації У. Клінтона (1993–1996) / В. Каленюк // Вісник Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка. Історія. – 2005. – № 80-81. – С. 16-19.

149. Каленюк В. Г. До питання про економічну співпрацю Сполучених Штатів Америки з Україною за роки адміністрації У. Клінтона (1993–2000) / В.Г. Каленюк // Вісник Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка. Історія. – 2005. – № 77-79. – С. 10-15.

150. Камінський А. Основи міжнародних відносин / Анатоль Камінський. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 238 с.

151. Камінський Є. Українці в США / Євген Камінський // Політика і час. - 1991. - № 12. - С. 82-86.

152. Камінський Є.Є. Політика США в українському питанні (1917-1990 рр.) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук : спеціальність 07.00.03 „історіософія” / Камінський Євген Євменович. – К.

: Київський університет ім. Тараса Шевченка, Український інститут міжнародних відносин, 1993. - 36 с.

153. Камінський Є. Україна – США: прорив неминучий? / Є. Камінський, А. Дашкевич // Політика і час. – 1994. – № 10. – С. 25–32.

154. Камінський Є. Два ювілеї. США – Україна: становлення партнерства / Євген Камінський // Президентський вісник. – 2001, 1 вересня. – С.7-9.

155. Камінський Є. Протодемократичні концепції світового правління і перспективи України у ХХІ столітті / Євген Камінський // Політична думка. – 2001. - № 3. – С. 102-108.

156. Камінський Є. Українсько-американські відносини на початку ХХІ-го століття / Євген Камінський // Дослідження світової політики: зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 23. – С. 3-20.

157. Камінський Є. Америка і світ після президентських виборів у США / Євген Камінський // Зовнішні справи. – 2008. - № 12. - С. 17-20.

158. Камінський Є.Є. Світ переможців і переможених : Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ століття: монографія / Євген Євменович Камінський. – К. : Центр Вільної Преси, 2008. – 336 с.

159. Камінський Є.Є. Україна. США. Світ. Вибране / Євген Євменович Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2012. – 420 с.

160. Камінський Є., Дашкевич А. Політика США щодо України : Витоки, концептуальні основи, практична реалізація / Євген Камінський, Андрій Дашкевич. – К.: Політична думка, 1998. – 547 с.

161. Кандюк О.Б. Консервативні аналітичні центри США про зовнішньополітичну стратегію щодо України / Олексій Богданович Кандюк // Буковинський журнал. – 2005. – № 4. – С. 101-108.

162. Кандюк О.Б. Проблеми відносин Європи і США в концепціях Збігнева Бжезінського та Генрі Кіссінджера / Олексій Богданович Кандюк // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск.

Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 272. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 188-194.

163. Кандюк О.Б. Неоконсервативне бачення європейського вектору американської зовнішньої політики / Олексій Богданович Кандюк // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: Статті і матеріали. Випуск 2 / Під редакцією М.С. Буряна та І.В. Грицьких. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – С. 80-82.

164. Кандюк О.Б. Ідейні витoki та політична еволюція американського неоконсерватизму / Олексій Богданович Кандюк // Буковинський журнал. – 2006. – № 3. – С. 135-148.

165. Кандюк О.Б. Проблеми євроатлантичних відносин у парадигмальному полі американського неоконсерватизму : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Олексій Богданович Кандюк. - Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, 2007. - 20 с.

166. Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки / Борис Іванович Канцелярук. - К. : [б. в.], 1995. - 200 с.

167. Канцелярук Б. США – Україна. Погляд крізь європейську призму / Б.Канцелярук // Віче. – 1996. – № 7. – С. 107-113.

168. Канцелярук Б.І. Сучасні виміри політики США до України в умовах постбіполярного світу: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Борис Іванович Канцелярук. – К.: Національна академія наук України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 1998. – 30 с.

169. Карбівничий В. Україну разделили по-братски / В.Карбівничий // Комментарии. – 2009, 10 апреля.

170. Киселев И.Ю., Смирнова А.Г. Образ государства и принятие решений в международных отношениях / : Учебное пособие для вузов / Игорь Юрьевич Киселев, Анна Геннадьевна Смирнова. - СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2004. – 173 с.
171. Киссинджер Г. Дипломатия; Пер. с англ. В. В. Львова / Послесл. Г. А. Арбатова / Генри Киссинджер. - М., Ладомир, 1997. - 848 с.
172. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? К дипломатии XXI века / Генри Альфред Киссинджер. - М. : НИЦ «Ладомир», 2002. - 352 с.
173. Киссинджер Г. Мировой порядок / Генри Киссинджер; пер. с англ. В.Желнинова, А.Милюкова. – М.: Издательство АСТ, 2015. – 512 с. – (Политика).
174. Клинтон У.Дж. Моя жизнь / Уильям Джефферсон Клинтон; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 1088 с.
175. Книш В. Розвиток двосторонніх відносин: Україна – США / В. Книш // Народна Армія. – 2003. – № 18. – С. 1-2.
176. Кобринская И. Политика США в Центральной и Восточной Европе / Ирина Кобринская // США – Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2000. – № 2. – С. 55-71.
177. Козакевич Є. Розширення НАТО та європейська політика України / Єжи Козакевич // Політична думка. – 1999. – № 1-2. – С. 87-102.
178. Козырев А. Стратегия партнёрства / Андрей Козырев // Международная жизнь. – 1994. - № 5. – С. 5-15.
179. Коллинз Дж. М. Большая стратегия. Принципы и практика / Джон М. Коллинз. – М.: Международные отношения, 1975. – 387 с.
180. Комар В. Ідеї месіанства „Великої еміграції” в концепції прометеїзму Польщі 20-30-х рр. XX ст. / Володимир Комар // Схід. – 2011. - № 6(113). – С. 71-75.

181. Конвенція між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи та капітал, 4 березня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_576.

182. Кондоліза Райс і Віктор Ющенко обговорили вступ України до СОТ // Час 2000. – 2005, 9 грудня.

183. Конквест Р. Жнива скорботи : Колективізація і Голодомор / Роберт Конквест. – К.: Либідь, 1993. – 275 с.

184. Конституція Сполучених Штатів Америки // Тіндалл Дж., Шай Д. Історія Америки (6-те видання) / Джордж Бравн Тіндалл, Дейвід Е. Шай; перекл. з англійської Л.Притула, Г.Сташків, О.Щур; редактор М.Габлевич. – Львів: „Літопис”, 2010. – 904 с. - С. 848-859.

185. Конституція України, 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>.

186. Конференция руководителей трёх союзных держав – Советского Союза, Соединённых Штатов Америки и Великобритании в Крыму : сборник материалов. – М.: Госполитиздат, 1945. – 19 с.

187. Концепция внешней политики Российской Федерации (утв. Указом Президента Российской Федерации от 28 июня 2000 года) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.nationalsecurity.ru/library/00014/index.htm.

188. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи та глобальний розвиток: Навчальний посібник / Олена Арнольдівна Коппель, Олена Станіславівна Пархомчук. - 2-ге вид., стереотип. - К. : ВПЦ „Київський університет”, 2004. - 320 с.

189. Корнієвский О.А. Україна в системі взаємовідносин світових геополітичних сил (США – ЄС – РФ) / О.А. Корнієвский // Україна в системі

міжнародної безпеки / Нац. ін-т пробл. міжнарод. безпеки; за загал. ред. О.С. Власюка. – Київ: Фоліант, 2009. – С. 103-112.

190. Корнієнко Я. Стівен Пайфер: „Якби Україна залишила ядерну зброю, її відносини з Росією були б ще складнішими” [Електронний ресурс] / Яніна Корнієнко. – Режим доступу : <http://platforma/magazine/text-sq/experience/stiven-paifer/>.

191. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик; Переклав з французької Роман Осадчук; Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові; Українознавча бібліотека НТШ. – Париж; Нью-Йорк; Львів: НТШ, 1993. – 657 с.

192. Косик В. Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918) / Володимир Косик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 264 с.

193. Косов А.П. Украинская историография внешней политики США (1992-2010 гг.) / А.П.Косов // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А: Гуманитарные науки. – 2011. – № 9. – С. 102-107.

194. Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України / Юрій Костенко. – К.: Ярославів Вал, 2015. – 464 с.

195. Костіна Н. Олександр Моцик : Розвиток українсько-американських відносин є категорією динамічною [Електронний ресурс] / Наталія Костіна. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1519664-oleksandr_motsik_rozvitok_ukraiinsko_amerikanskih_vidnosin_e__kategorije_yu_dinamichnoyu_1845168.html.

196. Кравцов Г. Ю. Періодика США про вплив „справи Гонгадзе” на розвиток україно-американських відносин 2000–2002 рр. / Г. Ю. Кравцов // Гілея. – 2012. – № 8. – С. 124-129.

197. Кравцов Г. Ю. Українсько-американське стратегічне партнерство 1995-1999 рр. у періодиці США / Г. Ю. Кравцов // Гілея. – 2012. – № 5. – С. 164-168.

198. Кравцов Г.Ю. Проблема ядерного роззброєння України в періодиці США / Г. Ю. Кравцов // Сторінки історії : зб. наук. пр. - 2012. - Вип. 33. - С. 218-228.
199. Кравченко В. Джеймс Стайнберг: „Ми не продаємо інтересів інших народів” / Володимир Кравченко // Дзеркало тижня. - 2009, 30 квітня - 15 травня.
200. Кравченко О. Перша Українська Дипломатична Місія в Америці (1919-1921) / О. Кравченко // Альманах Українського Братського Союзу. – Скрантон, 1994. – С. 114-126.
201. Крапівін О.В. Політика США щодо України на початку її незалежності / Олександр Крапівін // Вісник Донецького національного університету. Сер. Б: Гуманітарні науки. - 2008. – Вип. 1. – С. 123-132.
202. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918-1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / Орест Красівський. – К.: Видавництво УАДУ, 1998. – 304 с.
203. Куделя С. „США повинні розглядати Україну як ключову державу в Європі” Розмова із Кондолізою Райс, головним зовнішньополітичним радником кандидата в Президенти США від Республіканської партії Джорджа Буша-молодшого / Сергій Куделя // Дзеркало тижня. – 2000, 4-11 серпня.
204. Куделя С. Буш і Україна: США обирають новий підхід у відносинах з Україною / Сергій Куделя // Дзеркало тижня. – 2001, 26 січня – 2 лютого.
205. Кулик В. Україна як неперіоритетний партнер Барака Обами / Віталій Кулик // Український журнал. – № 3. – 2009. – С. 7-8.
206. Кульчицький С. Чому Сталін нас нищив? / Станіслав Кульчицький // День. – 2005, 26 жовтня.
207. Кульчицький С. Чому Сталін нас нищив? / Станіслав Кульчицький // День. – 2005, 8 листопада.
208. Курнишова Ю. В. Україна – США : здобутки і перспективи стратегічного партнерства / Ю. В. Курнишова, О. О. Волович // Україна в 2005-

2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : моногр. / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2009. – С. 577-586.

209. Кучма – Гор : от теории к практике. 20.09.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/ARCHIVE/komissiya_kuchma_gor_ot_teorii_k_praktike.html.

210. Лавров подтверждает слова Путина „Украина - это даже не государство” 08.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net/politics/108652-lavrov-podtverjdaet-slova-putina-ukraina-eto-daje-ne-gosudarstvo.html>.

211. Лакішик Д. До питання про зміни американської позиції щодо українських реформувань / Д.Лакішик // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. – 2002. – Вип. 20. – С. 105-110.

212. Лакішик Д. М. Особливості українсько-американських відносин: до аналізу проблеми / Д. М. Лакішик // Вісник Київського національного університету. Історія. – 2004. – Вип. 74-76. – С. 149-153.

213. Ланцов С.А. Мировая политика и международные отношения: Конспект лекций / Сергей Алексеевич Ланцов. - СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 64 с.

214. Ларраби С. Сложная эквилибристика Украины / Стивен Ф. Ларраби // Survival, IISS, Oxford University Press. – 1996. – Autumn. – P. 67-79.

215. Лебедева М.М. Мировая политика : учебник для вузов / Марина Михайловна Лебедева. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 365 с.

216. Лендшел М. Формування стратегії США в „українському питанні” (1939-1996 рр.) / Мирослава Лендшел // Політична думка. – 1997. – № 4. – С. 141-152.

217. Лендшел М. „Українське питання” в політиці США / Мирослава Лендшел // Політика і час. - 1997. - № 11. - С. 67-74.

218. Лендшел М. Участь американських українців у функціонуванні органів державної влади та політичних структур США (1945-1991 рр.) /

Мирослава Лендєл // Український історичний журнал. – 1998. - № 4. – С. 81-90.

219. Лещенко Л.О. СРСР і Канада в антигітлерівській коаліції (1941-1945 рр.) / Леонід Овсійович Лещенко. – К.: „Наукова думка”, 1973. – 212 с.

220. Лисицин Е. Стратегічне партнерство – поняття сучасне / Едуард Лисицин // Віче. – 1999. - № 2. – С. 32-43.

221. Литвин М.Р. Історія ЗУНР / Микола Литвин, Кім Науменко; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів: Видавн. фірма „ОЛІР” 1995. – 361 с.

222. Лозанский Э.Д. Этноты и лоббизм в США. О перспективах российского лобби в Америке / Эдуард Дмитриевич Лозанский. – М.: Междунар. отношения, 2004. – 272 с.

223. Лозинський М. Галичина в рр. 1918 – 1920 / Михайло Лозинський. – Нью-Йорк: Червона калина, 1970. – 288 с.

224. Лук'яненко Л. Народження нової ери : збірник статей / Левко Лук'яненко. – К.: Універсальна газета, 1997. – 168 с.

225. Луценко А.В., Піскорська Г.А. „М'яка сила” в сучасній геополітиці : Монографія / Анатолій Луценко, Галина Піскорська. – К., 2011. – 216 с.

226. Ляшко О. Київ – Вашингтон : ядерна гра з багатьма невідомими / О.Ляшко // Голос України. – 2011, 5 травня.

227. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Політологія міжнародних відносин: навч. посібник для студ. гуманітарних фак. вищ. закладів освіти / Вадим Вільямович Мадіссон, Валерій Андрійович Шахов; Ред. С.В.Головко. – К.: Либідь, 1997. – 174 с.

228. Мадіссон В. В. Сучасна українська геополітика : навч. посіб. / Вадим Вільямович Мадіссон, Валерій Андрійович Шахов. - К. : Либідь, 2003. – 172 с.

229. Маккейн Д. „Нам слід рішуче опиратися тиску, який чинить Росія”. Сенатор Маккейн пояснив, чому США має цікавити те, що відбувається в Україні / Джон Маккейн // День. – 2013, 24 грудня.
230. Маккерді Д. Еволюція політики Сполучених Штатів щодо України / Д. Маккерді // Політологічні читання. – 1994. – № 4. – С. 43-67.
231. Марголин А. Украина и политика Антанты: (Записки еврея и гражданина) / Арнольд Марголин. – Берлин: Изд-во С.Ефрон, 1921. – 396 с.
232. Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях : монографія / Віктор Матвієнко, Володимир Головченко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. – 266 с.
233. Махун С. Український Голодомор у лещатах політичної та економічної доцільності / Сергій Махун // Дзеркало тижня. – 2007, 11-18 листопада.
234. Мединська Т. На початковій стадії. Організаційно-інституційне співробітництво між Україною та США: стан та перспективи / Т. Мединська // Політика і час. – 2005. – № 7. – С. 38-43.
235. Мединська Т. Організаційно-інституційні фактори поглиблення українсько-американського співробітництва / Тетяна Мединська // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журнал. – 2005. - Вип. 1. – С. 87-95.
236. Мединська Т.І. Торгово-економічне співробітництво України і США в умовах економічної глобалізації: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спеціальність 08.00.02 „світове господарство і міжнародні економічні відносини” / Тетяна Ігорівна Мединська. – К.: НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2007. – 18 с.
237. Мельник О. Проявлення міжнародного процесу між США та Україною: Експертний звіт № 8 [Електронний ресурс] / Оксана Мельник. – Режим доступу : <http://ukraine-ir.narod.ru/experts/report-8/USA.htm>.

238. Мельничук І., Моцок В. Стратегічне партнерство України: Росія і Польща / І.Мельничук, В.Моцок // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. Т.1. – Чернівці: Місто, 2000. – С. 124-138.

239. Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України та FHI Development 360 щодо „Програми розвитку публічно-приватного партнерства” Агентства Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку. 22.08.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_155.

240. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та Американським національним інститутом стандартів. 14.09.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/840_148.

241. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Мережею боротьби з фінансовими злочинами, Бюро Міністерства фінансів Сполучених Штатів Америки щодо співробітництва в сфері обміну інформацією, яка має відношення до відмивання коштів та фінансування тероризму. 27.05.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_145.

242. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Державним департаментом Сполучених Штатів Америки про допомогу в ліквідації та демілітаризації ракетних комплексів 9K72 (SCUD) та обладнання, матеріалів і компонентів ракетного палива, які входять до їх складу. 30.11.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_147.

243. Меморандум про взаєморозуміння між Національною Асоціацією членів комісій з регулювання комунальних підприємств (НАРУК), Комісією громадських послуг штату Нью-Йорк (КГП) і Національною комісією регулювання електроенергетики України (НКРЕ) (Програма партнерства в

сфері регулювання енергетики). 08.06.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_420.

244. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань. 09.12.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_103.

245. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямів та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку у 2012 році. 03.08.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/840_160.

246. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. 05.12.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_158.

247. Меняющаяся динамика процесса разработки внешней политики США // Внешняя политика США. Электронный журнал Госдепартамента США. Т. 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usinfo.state.gov/journals/itps/0300/ijpr/pj51pick.htm>.

248. Мерніков Г. „Перезавантаження” відносин США та РФ : наслідки для України / Геннадій Мерніков // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 4 (17). – С. 130-138.

249. МЗС : резолюція Сенату США прийнята за сумнівною процедурою // Українська правда, 22.09.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.webcitation.org/6HeSGn9Ce>.

250. Мид У.Р. Власть, террор, мир и война : большая стратегия Америки в обществе риска : пер. с англ. / Уолтер Руссель Мид. – М.: Прогресс-Традиция, 2006. – 208 с.

251. Мировая политика и международные отношения : учебное пособие / Под ред. С.А. Ланцова, В.А. Ачкасова. – СПб.: Питер, 2005. – 488 с.

252. Михайленко М. Шлях із „сірої” зони. Влив США та Росії на українську зовнішню політику у контексті геоекономічної інтеграції в Євразії / М.Михайленко // Політика і час. – 2002. - № 6. – С. 44-49.
253. Михельсон О. Від ядерних ракет в Україні залишилася тільки сіль / Олександр Михельсон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Politics/82540>.
254. Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози / Є.А. Макаренко [та ін.]. – К.: Центр вільної преси, 2006. – 916 с.
255. Міжнародні відносини і зовнішня політика (1945 – 70-ті роки) : Підручник / В.А. Манджола, М.М. Білоусов, Л.Ф. Гайдуков та ін. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
256. Міжнародні відносини і зовнішня політика (1980 – 2000 роки) : Підручник / Л.Ф. Гайдуков, В.Г. Кремень, Л.В. Губерський та ін. - К.: Либідь, 2001. – 624 с.
257. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / кер. авт. кол. В.Ю.Крушинський; за ред. В.А.Манжоли. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2010. – 863 с.
258. Міжнародні відносини та світова політика : підручник / В.А.Манжола, В.Ю.Крушинський, С.П.Галака та ін. ; за ред. В.А.Манжоли ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. - К. : Знання, 2014. – 662 с.
259. Міжнародні системи і глобальний розвиток: підручник / Кер. авт. колективу О.А.Коппель; за ред. Л.В.Губерського, В.А.Манжоли. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2008. – 606 с.
260. Міжурядову українсько-американську угоду про зниження ризику експлуатації АЕС в Україні буде продовжено. 18.10.2013 / Прес-служба Міністерства енергетики та вугільної промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246776214.

261. Міллер В. Україна і США: добрі і міцні стосунки / Вільям Грін Міллер // Сучасність. – 1997. – № 7–8. – С. 5-8.
262. Міністр культури відвідав український дитячий центр „Барвінок” в штаті Нью-Йорк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/371925>.
263. Міністр культури зустрівся з представниками української діаспори Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/371708>.
264. Мировая политика и международные отношения : учебное пособие / Под ред. С.А. Ланцова, В.А. Ачкасова. – СПб. : Питер, 2005. – 488 с.2
265. Мозель Т. Теоретические основы международных отношений : учеб. пособие Татьяна Николаевна Мозель / ДА МИД РФ. – М.: Научная книга, 2000. – 263 с.
266. Моцик О. Ф. Сучасні тенденції та перспективи українсько-американських відносин / Олександр Федорович Моцик // Науковий вісник Дипломатичної академії України / за заг. ред. Б. І. Гуменюка, В. Г. Ціватого. – К., 2011. – Вип. 17 : Зовнішня політика і дипломатія: погляд із ХХІ століття (до 20-ї річниці незалежності України). – С. 19-23.
267. Моцик О. Ф. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-американських відносин / Олександр Федорович Моцик // Науковий вісник Дипломатичної академії України / за заг. ред. Н. О. Татаренко, В. Г. Ціватого. – К., 2012. – Вип. 19 : Зовнішня політика і дипломатія: досвід, моделі, традиції. – С. 46-56.
268. Моцок В. Польський вектор зовнішньої політики України (деякі аспекти стратегічного партнерства) / Віталій Моцок // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 73-74. Історія. – Чернівці: Рута, 2000. – С.218-227.
269. Моцок В.І. „Стратегічне партнерство” України та Польщі: приклад взаємодіючого співробітництва / В.Моцок // Матеріали IV Буковинської

міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 125-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 5 жовтня 2000 р., Чернівці. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С.249-253.

270. Моцок В.І. Сучасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.02 „політичні інститути та процеси” / Віталій Іванович Моцок. – Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, 2002. – 20 с.

271. Мухаев Р.Т. Геополитика / Рашид Мухаев. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – 839 с.

272. Мэтлок Дж. Сверхдержавные иллюзии. Как мифы и ложные идеи завели Америку не в ту сторону – и как вернуться в реальность / Джек Мэтлок : пер. с англ. – М.: Международные отношения, 2011. – 384 с.

273. Мэтлофф М., Снелл Э. Стратегическое планирование в коалиционной войне, 1941-1942 гг. Перевод с английского В.А.Герасимова / Морис Мэтлофф, Эдвин М. Снелл. – М. : Изд-во иностранная литература, 1955. – 496 с.

274. На Донбасі почне роботу українсько-американська місія „Схід” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/society/1113078-na-donbasi-pochne-robotu-ukrajinsko-amerikanska-misiya-vostok.html>.

275. Наджос А. США не сердяться. США визначаються / Андрій Наджос // Україна молода. – 2001, 21 липня.

276. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / Ісидор Нагаєвський. - К.: Укр. письменник, 1993. - 413 с.

277. Надзвичайно плідний і корисний // Політика і час. – 1996. – № 10. – С. 82-83.

278. Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кірсенко та ін. Під ред. В.А. Смолія. – К., Видавничий дім „Альтернативи”, 2001. – 736 с.

279. Народна воля. – 1982, 24 червня.

280. Нартов Н.А. Геополитика: Учебник для вузов / Николай Александрович Нартов / Под ред. проф. В.И. Староверова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. – 544 с. – (Серия «Золотой фонд российских учебников»).

281. Небачена атмосфера і нечувана підтримка : Порошенко здобув значну допомогу США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1527446>.

282. Несук М., Репринцев В., Камінський Є. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ ст. / Микола Несук, Володимир Непринцев, Євген Камінський // Політична думка. – 1995. – № 2-3. – С. 50-70.

283. Ніколаєва Т. Архів української діаспори : від мрії до реальності [Електронний ресурс] / Тетяна Ніколаєва. – Режим доступу : <http://uaculture.com/uk/publications>.

284. Ніколаєнко І.І., Шинкаренко Т.І. Зовнішньополітичний аспект діяльності Державного центру УНР в еміграції. Тарнівський період / Іван Іванович Ніколаєнко, Тетяна Іванівна Шинкаренко // Вісник Київського університету. Серія : Міжнародні відносини. Вип. 6. – К., 1997. – С. 106-119.

285. Нова зовнішня політика України : погляди аналітиків / А.Гетьманчук, К.Зарембо, С.Солодкий та ін. – К. : Міжнародний центр перспективних досліджень, Інститут світової політики, 2010. – 164 с.

286. Нова Рада. – 1917, 23 листопада.

287. Новий шлях. – 1988, 15 жовтня.

288. Обама Б. Дерзость надежды : мысли о возрождении американской мечты / Барак Обама; пер. с англ. Т.Камышниковой, А.Митрофанова. – СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2008. – 416 с.

289. Оборский А.П. Внешнеполитические приоритеты и ценности Хиллари Клинтон / Александр Оборский // Політологічний вісник: Зб. наук. пр. Вип. 30. - К.: „ІНТАС”, 2007. – С. 401-413.

290. Оборський О.П. Антиномія свободи і геополітики в американській системі / Олександр Петрович Оборський // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. Вип. 39. - К.: ІСЕМВ НАН України, 2007. - С.220-234.

291. Оборський О.П. Сучасна зовнішня політика США: доктринальний вимір / Оборський О.П. // Стратегічні пріоритети: наук.-анал. щокварт. зб. Вип. 4 (5). - К.: НІСД, 2007. – С. 194-198.

292. Оборський О.П. Концептуальне забезпечення американського глобалізму на початку ХХІ століття: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Олександр Петрович Оборський. - К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – 20 с.

293. Обрінська О.К. Неурядові організації у зовнішньополітичному механізмі США : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Олена Костянтинівна Обрінська. – Сімферополь, 2009. – 20 с.

294. Овчаренко А. О. Зовнішньополітична стратегія адміністрації Р. Рейгана (1981–1988 рр.) / А. О. Овчаренко. – К. : Знання, 2000. – 88 с.

295. Олбрайт М. Госпожа госсекретарь. Мемуары Мадлен Олбрайт / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 688 с.

296. Осипов А. Генерал, понимающий идиш [Електронний ресурс] / Алексей Осипов. – Режим доступу : <http://www.isra.com/news/29392>.

297. Остаповець Г. Путін не переконав Обаму в другорядності українського питання. 17.11.2015 [Електронний ресурс] / Галина Остаповець. - Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_putin-ne-perekonav-obamu-v-drugoryadnosti-ukrayinskogo-pitannya/659894.

298. От «Барбароссы» до «Терминала». Взгляд с Запада : сборник : перевод / сост. Ю. И. Логинов. – М.: Политиздат, 1988. – 463 с.

299. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр.: Збірка документів. Бібліотека українського підпільника, ч. 1. – Б. м.: Вид. ЗЧ ОУН, 1955. – 371 с.

300. Офіщинський Р. Політичний розвиток незалежної України (1991–2004) в аспекті європейської ідентичності (на матеріалах періодики Заходу) / Роман Офіщинський; Інститут історії України НАН України. – Ужгород: Гражда, 2005. – 468 с.

301. Павлюк О. В. Боротьба України за незалежність і політика США (1917-1923) / Олександр В'ячеславович Павлюк. – К. : Видавничий дім „KM Academia”, 1996. – 187 с.

302. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР / Олександр Павлюк // Київська старовина. – 1997. - № 3-4. – С. 114-138.

303. Павлюк О. Листи Петра Карманського до Костя Левицького. Нові документи з архіву ЗУНР / Олександр Павлюк // Київська старовина. – 1998. - № 1. – С. 133-150.

304. Павлюк О. Три місії до Вашингтона / Олександр Павлюк // Політика і час. – 1997. - № 1. – С.65-74.

305. Пайєтт Д. „Сполучені Штати надзвичайно зацікавлені в українському успіху” / Джеффри Пайєтт // День. – 2013, 3 вересня.

306. Пайфер С. Інвестори чекають на сигнал / Стівен Пайфер / Голос України. 2000, 11 січня.

307. Пайфер С. Американо-українські відносини та Росія на початку ХХІ сторіччя / Стівен Пайфер // Політика і Культура. – 2001. – № 46. – С. 20-23.

308. Пайфер С. „Ми не в змозі змінити світ” / Стівен Пайфер // Українське слово. – 2002, 14-20 вересня.

309. Паплаускайте М. Посол України в США прочитав лекцію у Гарварді. 03.10.2013 [Електронний ресурс] / Марічка Паплаускайте. - Режим доступу : <http://vidia.org/2013/16021/>.

310. Парахонський Б. Місце та роль України у сучасному геополітичному просторі / Борис Парахонський // Стратегічна панорама. – 1998. - № 1-2. – С. 35-42.

311. Парканский А. Б. Экономические отношения США с Украиной / Александр Борисович Парканский // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2005. – № 2. – С. 33-46.

312. Пауэлл К. На пути к американской мечте / Колин Пауэлл при участии Дж. Персико ; Пер. с англ. Е. А. Лозовика. - М. : Мир, 2002. - 614 с.

313. Пашков М., Чалый В. Обратная сторона стратегического партнёрства / Михаил Пашков, Валерий Чалый // Зеркало недели. – 2000, 15 апреля.

314. Пеленський Я.З. Українська справа у взаєминах межі США і СРСР під час і після другої світової війни / Ярослав З. Пеленський // Сучасність. – 1962. – Ч. 7(19). – С. 71-84.

315. Перед саммитом G20 состоялась первая встреча президентов США и России. Новую страницу в отношениях они смогут открыть, когда Москва преодолеет свою постимперскую травму, считает Инго Маннтойфель [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4145689,00.html>.

316. Перепелиця Г. Без'ядерний статус і національна безпека України: Монографія / Григорій Перепелиця. – К.: НІСД, 1998. – 109 с. – (Сер. „Воєнна безпека”; Вип. 6).

317. Перепелиця Г. Як жити відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин / Григорій Перепелиця // Політика і час. – 2002. - № 4. – С.50-65.

318. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. В двух томах: Т.1. Переписка с

У.Черчиллем и К.Эттли (июль 1941 г. – ноябрь 1945 г.). Издание 2-е. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – 403 с.

319. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. В двух томах: Т.2. Переписка с Ф.Рузвельтом и Г.Труменом (август 1941 г. – декабрь 1945 г.). Издание 2-е. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – 293 с.

320. Перший візит Яценюка у якості прем'єр-міністра України в США, 13.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/896118-pershiy-vizit-yatsenyuka-u-yakosti-premer-ministra-ukrajini-v-ssha.html#ad-image-0>.

321. Під головуванням Президентів України та США відбуваються переговори у розширеному колі. 31.03.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/9491.html>.

322. Підводимо risks під спільним минулим і будуємо майбутнє // Високий замок. – 1997, 18 березня.

323. Плавучий космодром «Морской старт» приостанавливает деятельность до середины 2015 года, 22.08.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tass.ru/nauka/1395274>.

324. План співпраці між Урядом Сполучених Штатів Америки та Урядом України з питань протидії торгівлі людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.la-strada.org.ua/ucp_file.php?c...

325. Погорська І.І. Україна у східноєвропейській політиці США / Ірина Іванівна Погорська // Науковий вісник Дипломатичної академії України / за заг. ред. Б.І. Гуменюка, В.Г. Ціватого. – К., 2005. – Вип. 11. - С. 215-235.

326. Погорська І.І. США: Місія здійснює? Праксеологія творення глобального світу : монографія / Ірина Погорська; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. - К. : Грамота, 2009. - 502 с.

327. Погорська І.І. Міжнародно-політична дія американського глобалізму : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук : спеціальність : 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку” / Ірина Іванівна Погорська. - К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2010. - 32 с.

328. Погорська І.І., Лакішик Д.М. Україна – США: асиметрія двостороннього партнерства у глобальному світі / Ірина Погорська, Дмитро Лакішик // США і світ ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського : Монографія. – К. : „Центр вільної преси”, 2012. – С. 331-342.

329. Подобінська Т. Україна та США: основні віхи співробітництва / Т. Подобінська // Віче: Теоретичний і громадсько-політичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 69-71.

330. Поздняков Э.А. Философия политики / Эльгиз Абдулович Поздняков. – в 2-х т. - М.: Палея, 1994, Т. 2. – 292 с.

331. Покась М.С. Внешнеполитический аспект ядерного разоружения Украины / Михаил Покась // Записки історичного факультету Одеського державного університету. – 1997. – Вип. 5. – С. 284-291.

332. Покась М.С. Спор в американской историографии о целесообразности ядерного разоружения Украины / Михаил Покась // Записки історичного факультету Одеського державного університету. - 1998. - Вип. 7. - С. 248-254.

333. Покась М.С. Концептуальна еволюція політики США в питанні денуклеарізації України (1991-1997 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.02 „всесвітня історія” / Михайло Сергійович Покась. – Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2001. – 20 с.

334. Покровська І., Хорошилова Ю. Місія приречена на невдачу: Українсько-британські відносини за часів правління гетьмана Скоропадського

та Директорії / Ірина Покровська, Юлія Хорошилова // Політика і час. – 1995. – № 5. – С. 73-78.

335. Політика „перезавантаження” Обама: досягнення в зовнішній політиці США за 10 місяців президентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.newsru.ua/arch/world/03nov2009/obama_10mis.html.

336. Политика США в меняющемся мире / Отв. ред. П.Т. Подлесный; Ин-т США и Канады. – М.: Наука, 2004. – 333 с.

337. Поп И.И. Чехословацко-венгерские отношения (1935-1939) / Иван Иванович Поп. – М.: Наука, 1972. – 247 с.

338. Попадюк Р. США бачать в Україні друга / Роман Попадюк // Політика і час. – 1993. – № 5. – С. 12-14.

339. Попик С.Д. Українці в Австрії 1914 – 1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни / Сергій Дмитрович Попик. – Київ; Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 236 с.

340. Попов Г. Жесты и манифесты / Гаврила Попов // Корреспондент. – 2004. – № 16 (105). – С. 60-69.

341. Порошенко хоче стати союзником США поза НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/07/21/7032605/>.

342. Порядок денний нового століття для українсько–американського стратегічного партнерства : Україна й США мають намір погодити умови вступу України у Світову організацію торгівлі до кінця 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.mobi/a/929021.html>.

343. Посол про відносини США з Україною : не йдеться про жодну зраду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1465731-posol-pro-vidnosini-ssha-z-ukrayinoyu-ne-ydetsya-pro-zhodnu-zradu>.

344. Посольство Соединенных Штатов Америки в России. Москва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://moscow.usembassy.gov/bilateral/statemen-tr.php?record_id=68.

345. Постанова Верховної Ради України „Про виконання Президентом України та Урядом України рекомендацій, що містяться в пункті 11 Постанови Верховної Ради України „Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і Протоколу до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року”. 03.02.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3919-12>.

346. Постанова Верховної Ради України „Про додаткові заходи щодо набуття Україною без’ядерного статусу”, 9 квітня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2264-12>.

347. Постанова Верховної Ради України „Про Заяву Верховної Ради України про надання Україні реальних гарантій безпеки” // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 39. – С. 519.

348. Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями зовнішньої політики України” // Україна на міжнародній арені: зб. документів і матеріалів (1991 – 1995 рр.). У 2-х кн. / Упор. В.В.Будяков та ін.; редкол. Г.Й.Удовенко (відп. ред.) та ін.; МЗС України. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – Кн. 1. - С. 36-53.

349. Постанова Верховної Ради України „Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і Протоколу до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3624-12>.

350. Постанова Верховної Ради України „Щодо відносин України і Організації Північноатлантичного договору (НАТО)” від 23 квітня 1999 року № 612-XIV // Голос України. - 1999. - 27 квітня (№ 76). - С. 2.

351. Постанова Верховної Ради Української РСР „Про Концепцію нової Конституції України”, 19.06.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1213-12>.

352. Постанова Верховної Ради Української РСР „Про проект Договору про Союз Суверенних Держав, представлений Президентом СРСР”, 27.06.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1272-12>.

353. Потехин А.В. Формирование политики США в отношении государств Восточной Европы после Второй мировой войны: автореферат диссертации на соискание учёной степени доктора исторических наук: специальность 07.00.05 «всеобщая история» / Александр Владимирович Потехин. – К.: Киевский государственный университет им. Т.Г.Шевченко, 1989. – 40 с.

354. Правда. – 1945, 29 мая. 2

355. Президент США Біл Клінтон відвідав із візитом Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uateka.com/uk/article/years/2000/1025>.

356. Президент України зустрівся у Вашингтоні з Президентом і Віце-президентом США, взяв участь у засіданні комісії Кучма – Гор. 08.12.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/prezident_ukrani_zustrvsya_u_vashington_z_prezidentom__vtse_prezidentom_ssha_vzyav_uchast_u_zasdann_koms_kuchma_gor_20170.

357. Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта). 1 квітня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_132.

358. Про Меморандум між урядом України та урядом США з питань ядерної безпеки. 28.09.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comments.ua/digest/291311-pro-memorandum-mizh-uryadom.html>.

359. Про направлення миротворчого персоналу для участі України у Місії Організації Об'єднаних Націй з надання допомоги Республіці Ірак : Указ Президента України №337/2008 від 11.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/7729.html>.

360. Протокол до Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь. Лісабон, 23 травня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_070.

361. Протокол № 8 до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань від 9 грудня 2002 року. 25.05.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_159.

362. Протокол № 10 до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань від 9 грудня 2002 року. 08.05.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_158.

363. Протокол № 11 до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань від 9 грудня 2002 року. 23.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_165.

364. Протокол № 13 до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань від 9 грудня 2002 року. 15.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_169.

365. Путин: „Украина - это даже не государство!” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/resonance/294/putin_quotukraina__eto_daje_ne_gosudarstvoquot_.

366. П'ять хибних уявлень діаспори про постмайданну Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vidia.org/2014/24373>.

367. Радянська Україна. – 1944, 6 березня.

368. Рамкове партнерство між Кабінетом Міністрів України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері протидії ВІЛ/СНІДу в 2011-2015 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dssz.gov.ua/index.php/mizhnarodne-spivrobitnyctvo>.

369. Рейган Рональд. Откровенно говоря : Избранные речи. Пер. с англ. / Рональд Рейган. – М.: Издательство «Новости» (ИАН), 1990. – 398 с.

370. Речь Байдена. Главные тезисы 08.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 15:32 <http://pl.com.ua/rech-bajdena-glavnye-tezisy/>.

371. Ржевська Н.Ф. Політичний аналіз і стратегічне прогнозування в США : інституційний вимір : монографія / Ніна Федорівна Ржевська. – Дрогобич : Коло, 2012. – 256 с.

372. Ржевська Н.Ф. Стратегічне прогнозування в системі забезпечення зовнішньої політики США : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Ніна Федорівна Ржевська. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. – 42 с.

373. Рижков М.М. „Grand Strategies”. Американський досвід стратегічного планування : Монографія / Микола Миколайович Рижков. – К.: „Алькор”, 2006. – 247 с.

374. Рижков М.М. Велика стратегія Дж. Буша щодо Європи, Росії, України // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 62, ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2006. – С. 106-111.

375. Рижков М. М. Доктринальний вимір стратегій зовнішньої політики США : від стримування до глобальної демократизації : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук : спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Микола Миколайович Рижков. – К.: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2007. – 47 с.

376. Рижков М.М. Аналіз практичних засобів впливу США на механізм прийняття внутрішньополітичних рішень в Україні / М. М. Рижков, І. Поліщук // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. – Вип. 78, ч. II. – К.: КНУ ІМВ, 2008. – С. 33-38.

377. Роздольська М. Україна здобуває друзів у конгресі США / Мирослава Роздольська // Галичина. – 2011, 12 травня.

378. Романенко С.О. Мирні, тихі та смертельні ліки / Сергій Олександрович Романенко // Політика і час. - 1998. - № 5. - С. 21-27.

379. Романенко С.О. Якою буде нова модель санкцій США? Погляд нинішньої Адміністрації на реформування механізму застосування санкцій / Сергій Олександрович Романенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 8. – К.: КНУ ІМВ, 1998. - С. 88-100.

380. Романенко С.О. Цілі, форми та методи економічних санкцій США / Сергій Олександрович Романенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 16. – К.: КНУ ІМВ, 1998. - С.59-74.

381. Романенко С.О. Проблема санкцій у зовнішній політиці США (1990 - 2000): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Сергій Олександрович Романенко. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001. – 19 с.

382. Росія не проти почати відносини з США з чистого аркуша [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/world/08feb2009/ro_novomu.html.

383. Руденко М.М. Трансформація державної інформаційної політики внаслідок ескалації міжнародного тероризму / Михайло Миколайович Руденко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць. Вип. 37 (Ч. I). - К.: ІМВ КНУ, 2002. – С. 156-159.

384. Руденко М.М. Вплив міжнародного тероризму на трансформацію інформаційної політики Російської Федерації / Михайло Миколайович Руденко

// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія „Міжнародні відносини”. Вип. 25-28. – К.: ВЦ „Київський університет”, 2003. – С. 262-264.

385. Руденко М.М. Інформаційний чинник політики США і Росії в питанні міжнародного тероризму: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Михайло Миколайович Руденко. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2004. – 20 с.

386. Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин Фелікс Рудич // Людина і політика. – 2000. - № 3. – С.40-44.

387. Рудюк О.В. Концептуальні засади адміністрацій Р.Рейгана відносно СРСР (1981-1989 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.02 „всесвітня історія” / Ольга Валеріївна Рудюк. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. – 23 с.

388. Рябоконь Л. Експорт демократії : Корпус Миру США в Україні / Людмила Рябоконь // День. – 2003, 28 травня.

389. Рябчук М. Двоїстість чи двозначність? Україна як політична (де)конструкція / М. Рябчук // Сучасність. – 2002. – № 11. – С. 50-63.

390. Рябчук М. Перетворення попелюшки? / М. Рябчук // Всесвіт. – 1997. – № 1. – С. 151-157.

391. Саламатін Р. О. Особливості політичного співробітництва України та США у 1995–2000 рр. / Р. О. Саламатін // Наука. Релігія. Суспільство. – 2005. – № 3. – С. 124-131.

392. Самуйлов С.М. О некоторых американских стереотипах в отношении Украины / С. М. Самуйлов // США - Канада: экономика, политика, идеология. – 1997. – № 3. – С. 84-96; № 4. – С. 81-90.

393. Самуйлов С.М. Внешнеполитический механизм США: эволюция, реформирование, проблемы / Сергей Михайлович Самуйлов. – М.: «Прометей», 2009. – 322 с.

394. Сардачук П.Д., Сагайдак О.П. Україна у двосторонніх міжнародних відносинах (кінець ХХ – початок ХХІ століть): Навч.-довід. посібник / Петро Данилович Сардачук, Олена Петрівна Сагайдак. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 328 с.

395. Сватко Я. Нова американська адміністрація та Україна / Я. Сватко // Шлях перемоги. – 2009, 18 лютого.

396. Свобода. – 1969, 15 травня.

397. Свобода. – 1969, 11 липня.

398. Свобода. – 1969, 28 жовтня.

399. Свобода. - 1970, 20 травня.

400. Свобода. – 1972, 25 лютого.

401. Свобода. – 1972, 9 березня.

402. Свобода. – 1973, 24 лютого.

403. Свобода. – 1976, 12-13 жовтня.

404. Свобода. – 1977, 22 січня.

405. Свобода. – 1977, 19 травня.

406. Свобода. – 1979, 18 січня.

407. Свобода. – 1979, 24 березня.

408. Свобода. – 1991, 17 вересня.

409. Свобода. – 1991, 27 листопада.

410. Свобода. – 1991, 27 грудня.

411. Свобода. – 1991, 28 грудня.

412. Семенюта Т.В. Застосування маніпулятивних технологій Республіканської партії США в українському напрямі / Тетяна Віталіївна Семенюта // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 69, ч. II. – К.: КНУ ІМВ, 2007. – С. 265-268.

413. Семенюта Т.В. Маніпулятивні складова у зовнішньополітичній стратегії Дж. Буша – молодшого / Тетяна Віталіївна Семенюта // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 70, ч. II. – К.: КНУ ІМВ, 2007. – С. 127-131.

414. Семенюта Т.В. Контрманіпулятивний вектор оцінювання сучасної зовнішньої політики США: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Тетяна Віталіївна Семенюта. - К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – 22 с.

415. Сенат США одобрив військову допомогу Україні на 300 млн. долл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/news/senat-ssha-odobril-voennuyu-pomoshch-ukraine-1434658832.html>.

416. Сенат США ухвалив резолюцію з погрозами Януковичу і Ко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipress.ua/news/senat_ssha_uhvalyv_rezolyutsiyu_na_pidtrymku_ukrainskogo_narodu_37543.html.

417. Сергій Тігіпко в США: Українсько-американські відносини потребують „пере завантаження” відповідно до нових реалій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tigipko.com./news/material/id/445>.

418. Сивак О., Черник П. Новітні українсько-американські відносини / Олександр Сивак, Петро Черник // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр. – Львів: Ін-т народознавства НАНУ; Ін-т українознавства НАНУ, 2010. - Вип. 22. – С. 87-93.

419. Сидорук А. Історія, дипломатія і мораль / Аркадій Сидорук // Дзеркало тижня. – 2008, 12-18 липня.

420. Силіна Т. Андрій Фіалко: „Ми розраховуємо на розуміння” / Тетяна Силіна // Дзеркало тижня. – 2001, 27 липня - 3 серпня.

421. Силіна Т. Другий початок / Тетяна Силіна // Дзеркало тижня. – 2005, 9-15 квітня.

422. Силіна Т. Високкозбагачений візит / Тетяна Силіна // Дзеркало тижня. – 2010, 16-23 квітня.

423. Симоненко Р.Г. Імперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919 р.: Паризька мирна конференція і антирадянська інтервенція на Україні / Рем Георгійович Симоненко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 440 с.

424. Системная история международных отношений: В двух томах. Том первый : События 1918 - 1945 годов / В. И. Батюк, А. Д. Богатуров, В. Г. Коргун и др ; Под ред. А. Д. Богатурова и др. ; Научно-образовательный форум по международным отношениям. - М.: Культурная революция - 2006. - 478 с.

425. Системная история международных отношений: В двух томах. Том второй : События 1945 – 2003 годов / В. И. Батюк, А. Д. Богатуров, В. Г. Коргун и др ; Под ред. А. Д. Богатурова и др. ; Научно-образовательный форум по международным отношениям. - М. : Культурная революция, 2006. – 720 с.

426. Сірук М. Джон Теффт : США рішуче підтримуватимуть процес інтеграції України в ЄС / Микола Сірук // День. – 2011, 23-24 грудня.

427. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / Павло Скоропадський / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства та ін.; Голов. ред. Я.Пеленський. – К.; Філадельфія, 1995. – 495 с.

428. СКУ встановив ювілейну відзнаку „200 років з дня народження Тараса Шевченка” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrainianworldcongress.org/block.php/block_id/49.

429. Слисаренко И. Состоится ли глобальное «Прощенное воскресенье»? Понятие современной вины в современных международных отношениях и дипломатии / Игорь Слисаренко // Персонал. – 2004. - № 10. – С. 30-33; № 12. – С. 31-36.

430. Смаль-Стоцький Р. Україна й Америка / Роман Смаль-Стоцький // Ювілейний календар „Свободи” на 1958 р. – Джерзі Сіті – Нью-Йорк, 1957. – С. 71-77.

431. Советский Союз на международных конференциях периода Великой отечественной войны 1941-1945 гг. Т.IV. Крымская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великой Британии (4-11 февраля 1945 г.) : сб. документов. – М.: Политиздат, 1984. – 302 с.

432. Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы в двух томах. – Т. 2. 1944-1945. – М.: Политиздат, 1984. – 567 с.

433. Современные международные отношения : Учебник / Под ред. Торкунова А.В., Мальгина А.В. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 688 с.

434. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія / Валерій Федорович Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.

435. Сосновський М. Україна на міжнародній арені 1945-1965 : проблеми і перспективи української зовнішньої політики / Михайло Сосновський. — Торонто – Оттава : Видавництво Дослідного Інституту Студіум, 1966. – 272 с.

436. Спільна Заява Президента України Л. Кучми та Президента Сполучених Штатів Америки У. Дж. Клінтона під час зустрічі на найвищому рівні 11-12 травня 1995 року // Україна : антологія пам'яток державотворення, Х–XX ст. : у 10 т. / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2009. – Т. X : Відродження й утвердження української державності (1987-2005 роки) / упор., передм. та прим. В. Сергійчука. – С. 469-476.

437. Спільна заява Президента України Віктора Ющенка і Президента США Джорджа Буша. 5 квітня 2005 р. // УНІАН. Євроінтеграція. – 2005, 7 квітня.

438. Спільна заява про розвиток дружби і партнерства між Україною та Сполученими Штатами Америки // Політика і час. – 1994. – № 4. – С. 71-73.

439. Спільна заява Українсько-Американської ради з торгівлі та інвестицій 28 травня 2015 року Київ, Україна [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : https://ustr.gov/sites/default/files/05282015-US-UA-ITC_joint_statement_FINAL_UKR.docx.pdf.

440. Спільна заява щодо українсько-американського співробітництва в сфері торгівлі та інвестицій 01.08.2012 / Прес-служба Першого віце-прем'єр-міністра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245441035&cat_id=244276429.

441. СССР в борьбе за мир накануне Второй мировой войны (Сентябрь 1938 г. – август 1939 г.) : документы и материалы / Министерство иностранных дел СССР. – М. : Политиздат, 1971. – 736 с.

442. Старр Дж. США не розглядатимуть Україну як буферну зону між Заходом і Росією / Дж. Старр // Народна Армія. – 2001. – № 104. – С. 1-3.

443. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР: [У 7 т.] / Матвій Стахів. – Скrentон: Укр. наук.-видавн. б-ка, 1962-1966. – Т.6 : Криза на всіх фронтах. – 247 с.

444. Стивен Пайфер: «Через 30-40 лет Украина будет нормальной европейской страной» // Зеркало недели. – 2001, 7-14 декабря.

445. Стоєцький С. Концепція стратегічного партнерства в політиці Республіки Польща щодо України // Сергій Стоєцький // Політичний менеджмент. – 2005. – 2005. - № 3(12). – С. 147-158.

446. Стратегічні партнери України: декларації і реалії // Національна безпека і оборона. – 2000. - № 12. – С. 2-56.

447. Стрельський Г. Олександр Шульгин – учений і політик / Геннадій Стрельський // Київська старовина. – 1994. - № 3. – С. 51-54.

448. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика: Навч. посібник / В.М. Бебик, С.О. Шергін, Л.О. Дегтерьова. – К.: Університет „Україна”, 2006. – 208 с.

449. Сушко О. Політика США та Росії стосовно України: порівняльна оцінка ефективності / Олександр Сушко // Український монітор. Зовнішня та безпекова політика. Україна в міжнародних відносинах : зб. ст. 2003. Весна /

Центр миру, конверсії та зовніш. політики України ; О. Сушко, В. Нагірний, О. Лісничук та ін. - К. : [б. в.], 2003. – С.80-89.

450. США в новом мире: пределы могущества / Российский институт стратегических исследований / Под общей редакцией Кривохижи В.И. – М. : РИСИ, 1997. – 562 с.

451. США і світ ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського : Монографія. – К. : „Центр вільної преси”, 2012. – 557 с.

452. США і Україна: на шляху до партнерства / Є. Камінський, А. Дашкевич, Б.Канцелярук, Н. Турчак. – К.: ПБП „Фотовідеосервіс”, 1994. – 120 с.

453. США не собираются жертвовать Украиной ради России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bagnet.org/news/summaries/ukraine/151450>.

454. США підтримують приєднання України до ПДЧ. 01.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/9498.html>.

455. США помогут Украине выгнать Черноморский Флот России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://top.rbc.ru/politics/19/12/2008/269353.shtml>.

456. Тангі, де А. Вашингтон – Москва – Київ, 11 вересня утворює поворот // Цикл лекцій-дискусій. Еволюція міжнародних відносин після 11 вересня 2001 р.: Зб. документів фр.-укр. технічного співробітництва № 3. - К.: Етна-1, 2003. - С. 57-89.

457. Тарасюк Б. Практика стратегічного партнерства випереджає теорію / Борис Тарасюк // Національна безпека і оборона. – 2000. - № 12. – С. 67-70.

458. Тарасюк Б. ПРО і Contra / Борис Тарасюк // Політика і культура. – 2001. - № 36. – С. 20-22.

459. Тэлботт С. Билл и Борис. Записки о президентской дипломатии / Строуб Тэлботт / Перевод с англ. М. Немцова. – М.: ОАО Издательский Дом «Городец», 2003. – 528 с.
460. Теоретические основы внешнеполитической деятельности России / Под общ. ред. С. А. Проскурина. – М.: Изд-во РАГС, 2001. – 306 с
461. Теория международных отношений: Хрестоматия / Сост., науч. ред. и коммент. П.А. Цыганкова. М., 2002. – 400 с.
462. Теффт Д. „США рішуче підтримуватимуть процес інтеграції України в ЄС” / Джон Теффт // День. – 2011, 23-24 грудня.
463. Тихомирова Є. Б. Українська американістика: політологічний дискурс / Євгенія Борисівна Тихомирова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 107, ч. I. – К.: КНУ ІМВ, 2012. – С. 90-96.
464. Тищук Є. Майбутнє належить тим, хто готовий до нього сьогодні / Євген Тищук // Віче. – 2012. – № 15-16. – С. 16-17.
465. Тищук Є. Нові стандарти якості для українських ВМС. Підсумки міжнародних українсько-американських військових навчань „Сі Бриз-2013” / Євген Тищук // Віче. – 2013. – № 17. – С. 38-39.
466. Тобі, Україно: історія Координаційного Комітету Допомоги Україні в США. 1991–2003 / упор. О. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2004. – 256 с.
467. Токвіль, А. де. Про демократію в Америці / Алексіс де Токвіль; з фр. пер. Г. Філіпчук, М. Москаленко. - К.: Всесвіт, 1999. - 590 с.
468. Тривають спільні українсько-американські морські навчання. 02.06.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tnu.tv/n/2015/06/02/3309>.
469. Тристороння заява Президентів України, США та Росії. 14.01.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_300.

470. Троицкий М.А. Конгресс и политика США в отношении Украины / Михаил Алексеевич Троицкий // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2014. – № 3. – С. 75-84.

471. У рамках комісії „Кучма – Гор”// Політика і час. – 1996. – № 12. – С. 73-74.

472. У Харкові готуються до пуску установки-джерела нейтронів, побудованої за підтримки США. 25.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rubric-technology/1637963-u_harkovi_gotuyutsya_do_pusku_ustanovki_dgerela_neytroniv_pobudovanoii_za_pidtrimki_ssh_a_1921816.html.

473. Угода між державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав щодо Стратегічних сил, 30 грудня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_082.

474. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством військово-повітряних Сил Сполучених Штатів Америки про навчання в рамках програми льотної підготовки майбутніх командирів. 24.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/840_135.

475. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки стосовно охорони здоров'я військовослужбовців та членів їхніх сімей. 30.12.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_150.

476. Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво. 07.05.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_295.

477. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про допомогу у галузі правоохоронної діяльності та кримінальної юстиції. 13.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/840_166.

478. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про повітряні перевезення. 14.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://de.slideshare.net/Ministerstvo/ss-50585573>.

479. Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про сприяння капіталовкладенням // Зібрання чинних міжнародних договорів України: офіційне видання / (за заг. ред А. Зленка). – Т 2. Кн. 1: січень-липень 1992 р. – К.: Видавничий дім „Ін Юре”, 2002 / Є.В.Корнійчук та ін. (уклад.). – 2002. - С. 359-362.

480. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535.

481. Угода про гарантії запозичення між Україною та Сполученими Штатами Америки. 14.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/840_164.

482. Угода про гарантії запозичення між Україною та Сполученими Штатами Америки. 18.05.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_167.

483. Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки. 07.05.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_133.

484. Угода про торговельні відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки, 6 травня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_008.

485. Угода (СС-UP-1202IA02) між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки про виконання додаткових положень до Договору про взаємозабезпечення матеріально-технічними засобами та обмін послугами між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки. 23.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_161.

486. Уильям Тейлор прокоментировав разделы Хартии о стратегическом партнерстве [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.liga.net/news/N0869475.html>.

487. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку: монографія [Парахонський Б.О., Потехін О.В., Лисицин Е.М. та ін.]. – К.: НІСД, 1999. – 384 с.

488. Україна в 2008 році : щорічні оцінки суспільно–політичного та соціально–економічного розвитку : монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – 744 с.

489. Україна в міжнародній політиці. – Кам'янець: б. в., 1919. – 16 с.

490. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин: підручник / В.А.Манжола, В.Ю.Константинов, С.В.Андрущенко та ін.; кер. авт. кол. В.А.Манжола; за ред. Л.В.Губерського. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2008. – 512 с.

491. Україна і США підписали „Дорожню карту” двосторонніх відносин. 01.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/9495.html>.

492. Україна і США підписали Меморандум про взаєморозуміння стосовно ресурсів газу з нетрадиційних джерел. 15.02.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.energy-efficient.kiev.ua/node/6931>.

493. Україна – США: стратегічний характер відносин : спільна заява президентів України та США // Народна Армія. – 2000. – № 103. – С. 2.

494. Українська революція. Документи 1919-1920 рр. / Під ред. Т.Гунчака. – Нью-Йорк : УВАН у США, 1984. – 478 с.

495. Українська РСР на міжнародній арені (1944-1961 рр.) : збірник документів і матеріалів / Упоряд., передмова К.С. Забігайло ; відп. ред. Л.Х. Паламарчук . – Київ : Держполітвидав УРСР, 1963. – 576 с.

496. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали / Упоряд. Гунчак Т., Сольчаник Р. - Т. 1. – Нью-Йорк: Сучасність, - 1983. – 510 с.
497. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. - Т. 2. 10 грудня 1917 р. - 29 квітня 1918 р. - К.: Наукова думка, 1997. - 422 с.
498. Українське народне слово. – 1984. - № 1.
499. Українське слово. – 1987, 15 лютого.
500. Українсько-американська рада з торгівлі й інвестицій після трирічної перерви відновила роботу. 21.05.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/1080514-ukrajinsko-amerikanska-rada-z-torgivli-y-investitsiy-pislya-tririchnoji-perervi-vidnovila-robotu.html>.
501. Українсько-американські відносини – погляд Адама Міхніка, Збігнева Бжезинського та Поли Добрянської [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/900923.html>.
502. Україну чекає доля Ірану і КНДР при відновленні ядерної програми. 09.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1019701-zastupnik-derjsekretarya-ssha-ukrajinu-chekae-dolya-iranu-i-kndr-pri-vidnovlenni-yadernoji-programi.html>.
503. Українці у Вашингтоні вшанували 50-річчя пам'ятника Шевченку. – Укрінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ridna.ua/2014/06/ukrajintsi-u-vashynhtoni-vshanuvaly-50-richchya->.
504. Уран – патріотизм, або чому Грищенко не підписав меморандуму з Клінтон // Дзеркало тижня. Україна. – 2011, 1 липня.
505. Уроки Маргарет Тетчер для України // День. – 2013, 10 квітня.
506. Уткин А.И. Теодор Рузвельт / Анатолий Иванович Уткин. - М.: Изд-во Эксмо, 2003. - 544 с.
507. Уткин А.И. Единственная сверхдержава / А.И. Уткин – М.: Алгоритм, 2003. – 565 с.

508. Федорович В. Україна і світова політика : етапи на шляху українського державотворення / Василь Федорович. – К.: Ярославів Вал, 2003. – 414 с.
509. Фесенко М. В. Україна в трикутнику взаємовідносин зі США та Російською Федерацією / М. В. Фесенко // Трибуна. – 2010. – № 3-4. – С. 21-22.
510. Фукуяма Ф. Америка на распутье : Демократия, власть и неоконсервативное наследие / Фрэнсис Фукуяма; пер. с англ. А. Георгиева. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 282 [6] с.
511. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Фрэнсис Фукуяма; Пер. с англ. М.Б. Левина. - М.: ООО Издательство АСТ : ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 588 с.
512. Фурсенко А.А. Президенты и политика США : 70-е годы / Александр Александрович Фурсенко. – Ленинград: Наука, 1989. – 290 с.
513. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимеева. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2007. – 571, [2] с.
514. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, 9 липня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_002.
515. Хартія Україна-США про стратегічне партнерство, 19.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/840_140.
516. Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва (від 22 листопада 1994 р.) // Голос України. - 1994. - № 226.
517. Хонин В.Н. Теория международных отношений. Общая часть / Валентин Николаевич Хонин. – К.: Академ-Пресс, 2005. – 456 с.
518. Храбан І. США – Україна. Зигзаги партнерства / І. Храбан // Віче. – 2004. – № 4. – С. 41-45.

519. Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917-1920 рр.: У 4 т. / Павло Христюк. Т.1. – Відень: Український соціологічний інститут, 1921. - 152 с.

520. Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917-1920 рр.: У 4 т. / Павло Христюк. – Відень: Український соціологічний інститут, 1921. - Т. 3. – 160 с.

521. Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції. 1917-1920 рр.: У 4 т. / Павло Христюк. – Відень: Український соціологічний інститут, 1922. - Т. 4. – 192 с.

522. Худолій А.О. Америка в постбіполярному світі : інерція політичних стереотипів / А.О.Худолій. – Острог: Вид-во Національного університету „Острозька академія”, 2010. – 128 с.

523. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м.Київ (далі – ЦДАВО України), ф. 1429 (Канцелярія Директорії Української Народної Республіки), оп. 1, спр. 21 (Звіти та доповіді військових та дипломатичних місій УНР (в Англії, Чехії, США та ін.) про зовнішні та внутрішні відносини до України 22 листопада 1919 – 16 липня 1920 рр.).

524. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 34 (Огляди закордонної преси з відомостями про Україну за жовтень – листопад 1919 р.).

525. ЦДАВО України, ф.3205 (Особиста канцелярія Голови Ради Народних Міністрів УНР), оп. 1, спр. 136 (Листування з Міністерствами УНР про організацію їх діяльності, надсилку різних відомостей, відкриття кредиту організаціям, 1919-1923 рр.).

526. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 69 (Копії протоколів конференції голів дипломатичних місій УНР в різних державах і містах, в серпні 1919 р. в м. Карлсбаді).

527. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 278 (Огляди сучасного міжнародного становища УНР і закордонної політики, ноти, декларації, меморандуми УНР).

528. ЦДАВО України, ф. 3696 (Міністерство іноземних справ УНР), оп. 2, спр. 379 (Документи про діяльність на Паризькій мирній конференції. 20 січня – 28 грудня 1919 р.).

529. Цыганков П.А. Международные отношения / Павел Афанасьевич Цыганков. - М.: «Новая школа», 1996. – 320 с.

530. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учебное пособие / Павел Афанасьевич Цыганков. - М. : Гардарики, 2003. – 590 с.

531. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України / Людмила Дмитрівна Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – 712 с.

532. Чекаленко Л.Д. Україна – США: від проектів до реалій / Людмила Дмитрівна Чекаленко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. – Вип. 107 (Ч. I). – К.: КНУ ІМВ, 2012. – С. 103-112.

533. Чернова К.О. Еволюція форм співпраці української діаспори з Україною / Катерина Чернова // Українська діаспора. - 1995. - № 7. - С. 5-19.

534. Чернявський В. Довгий шлях до визнання. Що передувало встановленню дипломатичних відносин між Україною і США / В. Чернявський, С. Чернявський // Політика і час. – 1992. – № 2. – С. 38-43.

535. Черцова О.В. Демократизаційна політика США щодо України в період глобальних міжнародно-політичних трансформацій постбіполярності / О.В. Черцова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. – Вип. 102 (Ч. I). – К.: ІМВ КНУ, 2011. – С. 270-283.

536. Черчилль У. Вторая мировая война / Уинстон Черчилль. В 3-х книгах; сокр. пер. с англ. с предисловием доктора философских и доктора исторических наук, профессора Д. А. Волкогонова и под редакцией кандидата исторических наук А. С. Орлова. - М.: Воениздат, 1991. - Кн. 2. Т. III-IV. - 671 с.

537. Чумак В.М. Ядерна стратегія США: від перевищення до нерозповсюдження : Монографія / Володимир Михайлович Чумак. – К. : НІСД, 1999. – 304 с.

538. Чумак В. Виходячи з власних інтересів. Порівняльний аналіз досвіду стратегічного партнерства зі США: висновки для України / В. Чумак // Політика і час. – 2003. – № 9. – С. 9-24.

539. Шаклеина Т.А. «Доктрина Клінтона» и будущее американской внешней политики / Т.А.Шаклеина // США: экономика, политика, идеология. - 1997. - № 10. - С. 17-32.

540. Шамраєва В.М. Нові реалії та перспективи розвитку українсько-американських відносин / Валентина Михайлівна Шамраєва // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 61, частина II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2006. – С. 16-23.

541. Шамшур О. Розширення людських контактів та активна ділова співпраця – запорука зміцнення україно-американського стратегічного партнерства / Олег Шамшур // Україна дипломатична – 2007. Науковий щорічник. – Вип. 8. – К.: Планета, 2007. – С. 582-587.

542. Шамшур О. Відносини України зі США: євроатлантичний контекст / Олег Шамшур // Наука і оборона. – 2008. – № 3. – С. 12–15.

543. Шамшур О. Початок ери Обама. Зовнішньополітичний вимір / Олег Шамшур // Дзеркало тижня. – 2008, 7-14 листопада.

544. Шамшур О.В. Сучасні українсько-американські відносини (2008-2009 роки) [Електронний ресурс] / Олег Шамшур. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2586/31/>.

545. Шаповал Ю.І. М.С. Хрущов на Україні / Юрій Іванович Шаповал. – К.: Товариство „Знання”, 1990. – 48 с.

546. Швагуляк М.Н. Украина в экспансионистских планах германского фашизма (1933-1939 гг.) / Михаил Николаевич Швагуляк. – К.: Наукова думка, 1983. – 246 с.

547. Шевцов А.І. Особливості воєнно-політичних відносин США і НАТО з Росією: в контексті можливих альтернатив для України / Анатолій

Іванович Шевцов, Володимир Степанович Шеховцов // Стратегічні пріоритети. - 2006. - № 1. - С. 175-184.

548. Шевцов А.І. Співробітництво Україна – США у контексті зовнішньополітичних стратегій / Анатолій Іванович Шевцов, Геннадій Іванович Мерніков // Стратегічна панорама. – 2007. – № 2. – С. 68-73.

549. Шевченко І., Балюн О. Антанта проти українського „сепаратизму”: Дипломатія доби Директорії УНР та її уроки / Іван Шевченко, Оксана Балюн // Політика і час. – 1998. - № 7. – С. 65-72; № 8. – С. 65-73.

550. Шинкаренко Т. „Українське питання” в Лізі Націй / Тетяна Шинкаренко // Вісник Київського університету. Серія: Міжнародні відносини. Вип. 7 (Частина І). – К., 1997. – С. 27-31.

551. Ширяев Б.А. Внешняя политика США. Принципы, механизмы, методы. Курс лекций / Борис Анатольевич Ширяев. – 2-е изд. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 442 с.

552. Шлях перемоги. – 1983, 21 серпня

553. Шлях перемоги. – 1983, 18 вересня.

554. Шлях перемоги. – 1983, 25 вересня.

555. Штейн Б.Е. «Русский вопрос» на Парижской мирной конференции (1918-1919 гг.) / Борис Ефимович Штейн. – М.: Наука, 1949. – 244 с.

556. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині / Олександр Шульгин; Відп. ред. Г. Й. Удовенко; Упоряд.: Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко. - К.: Юрінком Інтер, 1998. – 352 с.

557. Щерба А. Барак Обама: вначале было слово / Александр Щерба // Зеркало недели. - 2008, 15-21 ноября.

558. Щерба А. Барак Обама : в бой идут одни старики / Александр Щерба // Зеркало недели. - 2008, 6-12 декабря.

559. Щербак Ю. Позначені безпрецедентним динамізмом : до 5-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та США / Юрій Щербак // Політика і час. - 1996. - № 11. – С. 3-18.

560. Щербак Ю. Україна : виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття / Юрій Щербак ; відп. ред. К. Сігов, Л. Фінберг. – К.: Дух і Літера, 2003. – 576 с.

561. Щербак Ю. М. Україна в зоні турбулентності : демони минулого і тривоги XXI століття: Роздуми. Порівняння. Передбачення. Статті. Виступи: 2003 – 2010 рр. / Юрій Щербак; Післям. М. Слабошпицького. – К. : Укр. письменник, 2010. – 414 с.

562. Эксперты США рекомендуют Обаме направить Киеву «мессидж» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.glavred.info/print/news/227777.prm>.

563. Элкок Г. Стратегическое управление / Говард Элкок // Государственная служба. Решения и контроль. Зарубежный опыт. - 1997. - №1(18). - С. 5-14.

564. Юрченко С.В. На пути к мировому лидерству: геостратегия США 1941-1963 гг. / Сергей Васильевич Юрченко. – Севастополь: „Флот України”, 2000. – 296 с.

565. Юрченко С.В. США и международные кризисы в биполярном мире (1940-1960-е годы) / Сергей Васильевич Юрченко. – Севастополь: „Флот України”, 2000. – 104 с.

566. Юрченко С.В. Внешнеполитический механизм США в период становления глобальной державы (1940-1960-е годы) / Сергей Васильевич Юрченко. – Севастополь: „Мир”, 2001. – 88 с.

567. Юрченко С.В. Геостратегія США в процесі становлення глобальної держави: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук: спеціальність 23.00.04 „політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / Сергій Васильович Юрченко. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2001. - 36 с.

568. Ющенко В. А. Україна – США : час реальних кроків назустріч : Виступ Президента України Віктора Ющенка на об'єднаному засіданні палат

Конгресу США 6 квітня 2005 р. / В. А. Ющенко // Урядовий кур'єр. – 2005, 8 квітня. – С. 3.

569. Як вибити „кольчужний” клин? Із засідання Наукової ради МЗС України // Політика і час. – 2003. – № 1. – С. 12-34.

570. Як зміняться українсько-американські відносини після перемоги Обами/ УНІАН. 05.11.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/159469-yak-zminyatsya-ukrajinsko-amerikanski-vidnosini-pislya-peremogi-obami.html>.

571. A New US-Soviet Relationship May Be Forged Behind the Scenes at Next Week's Moscow Summit // The Wall Street Journal. – 1991, July the 25th.

572. Abelson D. A Capitol Idea: Think Tanks & US Foreign Policy / Donald E. Abelson. - Kingston and Montreal: McGill-Queen's University Press, 2006. – 367 p.

573. Albright M. Madam Secretary : A Memoir / Madeleine Albright. – New York : Miamax Books, 2005. – 736 p.

574. Amendments to the Constitution of the United States of America // World Almanac and Book of Facts, 2003. – N.Y.: World Almanac Library, 2003. – P. 52- 61.

575. Anglo-American Perspectives on the Ukrainian Question, 1938-1951: A Documentary Collection (Studies in East European Nationalisms) / [compiled by] Lubomyr Y. Luciuk and Bohdan S.Kordan / Foreward by Hugh A. Macdonald. - Kingston, Ont. ; Vestal, N.Y. : Limestone Press, 1987. – 242 + XXX p.

576. Are the Captive Nations No More? // The Ukrainian Quarterly. - 1990. - Vol. XLVI. - № 3. - P. 337-338.

577. Armstrong, John A. Ukrainian Nationalism, 1939-1945. 2nd ed. / John A. Armstrong. - Littleton, CO: Ukrainian Academic Press, 1980. – 361 p.

578. Aspaturian Vernon V. The Union Republics in Soviet Diplomacy: A Study of Soviet Federalism in the Service of Soviet Foreign Policy / Vernon V. Aspaturian. – Geneva, Paris: E. Droz, 1960. – 228 p.

579. Baker, James A. *The Politics of Diplomacy : Revolution, War and Peace*, 1989-1992 / James Addison Baker III. – New York : G.P. Putnam's Sons, 1995. – 687 p.
580. Beschloss M., Talbott S. *At the Highest Levels : The Inside Story of the End of the Cold War* / Michael R. Beschloss and Strobe Talbott. – Boston : Little Brown and Co., 1994. – 536 p.
581. Billington, James H. *Russia Transformed : Breakthrough to Hope* / James H. Billington. - New York : Free Press, 1992. – 202 p.
582. Bonsal S. *An American Diplomat Writes About the Ukrainian Revolution* / Stephen Bonsal // *Яка краса : відродження країни. Альманах Українського Братського Союзу у 60-річчя Української національної революції.* – Скрентон : Вид-во „Народна Воля”, 1979. – С.47-53.
583. Bourne R. *Transnational America* / Randolph S. Bourne // *War and the Intellectuals: Essays by Randolph Bourne, 1915-1919* / Ed. Carl Resek. – N.Y.: Harper and Row, 1964. – P. 107-123.
584. Brzezinsky Z. *Alternative to Partition : For a Broader Conception of America's Role in Europe; Atlantic Policy Studies* / Zbigniew K. Brzezinsky. - New York : McGraw-Hill, 1965. – 188 p.
585. Brzezinski Z. *America's New Geostrategy* / Zbigniew K. Brzezinski // *Foreign Affairs.* – 1988, Spring. - Vol. 66, No 4. - P. 680-699.
586. Brzezinski Z. *Post-Communism Nationalism* / Zbigniew Brzezinski // *Foreign Affairs.* - Winter, 1989/1990. - Vol. 68, № 5. – P. 1-25.
587. Brzezinski Z. *The Soviet Political System: Transformation or Degeneration* / Zbigniew K. Brzezinski. – Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies (CSIS), 1993. – 92 p.
588. Bush George H.W., Scowcroft B. *A World Transformed* / George H.W. Bush, Brent Scowcroft. – New York : Alfred A. Knopf, 1998. – 576 p.

589. Bush George H.W. All the Best, George Bush: My Life in Letters and Other Writings / George H.W. Bush. – New York : Lisa Drew Books/Scribner's, 1999. – 720 p.2
590. Bush George W. Captive Nations Week, 18.07.2008: A Proclamation by the President of the United States of America / George W. Bush [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/07/20080718-3.html>.
591. Bush Sr. clarifies “Chicken Kiev” speech // The Washington Times. – 2004, May the 23rd.
592. Campbell K. Soviet Nuclear Fission : Control of the Nuclear Arsenal in a Disintegrating Soviet Union / Kurt M. Campbell, Ashton B. Carter, Steven E. Miller, Charles A. Zraket / CSIA Studies in International Security No 1. – Cambridge, MA : Harvard University, Center for Science and International Affairs, 1991. – 129 p.
593. Center for Demographic and Socio-economic Research of Ukrainians in the United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inform-decisions.com/stat/index.php?r=site/page&view=immigstat>.
594. Chapman, Oscar L. The Spirit of Independence : America and Ukraine / Oscar L. Chapman. – Washington : U.S. Government Printing Office, 1952. – 7 p.
595. Cheney Dick. In My Time: A Personal and Political Memoir / Dick Cheney with Liz Cheney. – New York: Threshold Editions, 2011. – 576 p.
596. Chicago Daily Tribune. – 1959, July 25th.
597. Chodakiewicz, Marek Jan. Intermarium : The Land between the Black and Baltic Seas / Marek Jan Chodakiewicz. – New Brunswick, New Jersey : Transaction Publishers, 2012. – 568 p.
598. Chojnowska A. Stosunki z Ukraina / Aldona Chojnowska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1997. – 1997. – S.138-146.
599. Chronicle of Current Events // The Ukrainian Quarterly. - 1983. - Vol. XXIX, № 1. - P. 96.

600. Clough M. Grass-Roots Policymaking: Say Good-Bye To the „Wise Men” / Michael Clough // Foreign Affairs. – 1994, January-February. – Vol. 73. - № 1. – P. 2-7.

601. Cohen A. „Crisis in Ukraine: U.S. Interests under Threat” / Ariel Cohen [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.heritage.org/library/testimony/test050201.html.

602. Conversino, Mark J. Fighting With The Soviets: The Failure of Operation Frantic, 1944-1945 / Mark J. Conversino. - Lawrence: University Press of Kansas, 1997. – 288 p.

603. Cooperative Threat Reduction: Programs / Defense Threat Reduction Agency [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://web.archive.org/web/20070927215354/http://www.dtra.mil/oe/ctr/programs/>.

604. Current History : A Journal of Contemporary World Affairs. – 1939. - № 6.

605. De Santis, Hugh. The Diplomacy of Silence: The American Foreign Service, the Soviet Union, and the Cold War, 1933-1947 / Hugh De Santis. – Chicago; London: University of Chicago Press, 1980. – 270 p.

606. Despeignes P. U.S. wants APEC agenda to include security issues, 10/20/2003 [Электронный ресурс] / Peronet Despeignes. – Режим доступа: http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/2003-10-19-us-apec_x.htm.

607. Devroy A., Dobbs M. Bush Warns Ukraine on Independence; President Supports Gorbachev's Union Treaty in Kiev Speech / Ann Devroy, Michael Dobbs. – The Washington Post. – 1991, August 2nd.

608. DeWing M. J. The Ukrainian Nuclear Arsenal. Problems of Command, Control and Maintenance / Martin J. DeWing. – Monterey, CA : Monterey Institute of International Studies, Program for Nonproliferation Studies, Working Paper No 3, 1993. - 100 p.

609. Dinnerstein L., Reimers D. Ethnic Americans : A History of Immigration and Assimilation / Leonard Dinnerstein, David M. Reimers. - New York, N.Y. : Harper & Row, 1982. – 174 p.
610. Dobriansky L. E. A U.S. Policy of Unfinished Liberation / Lev E. Dobriansky. - Jersey City : Ukrainian Congress Committee of America, 1966. – 21 p.
611. Dobriansky L. E. The Vulnerable Russians / Lev E. Dobriansky. - New York: Pageant Press, 1967. – 454 p.
612. Dobriansky L. E. The Captive Nations Week Resolution – Then and Now / Lev E. Dobriansky // The Ukrainian Quarterly. – 1990. – Vol. XLVI, № 4. – P. 360-370.
613. Documents on American Foreign Relations. Vol. VI. July 1943 - June 1944. Edited by Leland M. Goodrich and Mary J. Carroll. – Boston : World Peace Foundation, 1945. – 725 p.
614. Documents on Polish - Soviet Relations. 1939-1945. In 2 vol. Vol. 1. 1939-1943 / Edited by the General Sikorsky Historical Institute. - London - Melbourne - Toronto : Heinemann, 1967. – 625 p.
615. Documents on Polish - Soviet Relations. 1939-1945. In 2 vol. Vol. 2. 1943-1945. - London - Melbourne - Toronto : Heinemann, 1967. – 866 p.
616. Domestic Sources of Foreign Policy / Ed. by James N. Rosenau / Foreign Policy Association, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs; Center of International Studies. – New York: Free Press, 1967. – 340 p.
617. 2Dulles, Foster R. America's Rise to World Power, 1898-1954 (New American Nation) / Foster Rhea Dulles. - New York: Harper and Brothers, 1955. – 314 p.
618. Dutch : A Memoir of Ronald Reagan / By Edmund Morris. - New York : Random House, 1999. - 874 p.
619. Eisenhower D.D. Second Inaugural Address / Dwight David Eisenhower // New York Times. – 1957, January 22nd.

620. Etzioni A. Security First: For a Muscular, Moral Foreign Policy / Amitai Etzioni. - New Haven: Yale University Press, 2007. – 336 p.

621. Fact sheet: Ukraine-Related Sanctions. 17.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.archive.org/web/20150122040248/http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/17/fact-sheet-ukraine-related-sanctions>.

622. Fact sheet: U.S. Crisis Support Package for Ukraine. 21.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.archive.org/web/20150122035853/http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/04/21/fact-sheet-us-crisis-support-package-ukraine>.

623. Farberov S. Hillary Clinton flies into Kabul as U.S. declares Afghanistan major non-NATO ally, 7 July 2012 [Електронний ресурс] / Snejana Farberov. – Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2170049/U-S-declares-Afghanistan-major-non-NATO-ally-ensure-nation-gets-defense-aid-2014-troop-withdrawal.html>.

624. Fedyshyn O. Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917-1918 / Oleh S. Fedyshyn. – New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press 1971. – 401 p.

625. Feis H. Churchill - Roosevelt – Stalin : The War They Waged and the Peace They Sought / Herbert Feis. – Princeton : Princeton University Press, 1957. – 692 p.

626. Findings of Commission on Ukraine Famine // The Ukrainian Weekly. – 1988, April 24th.

627. Fink S. From “Chicken Kiev” to Ukrainian Recognition : Domestic Politics in U.S. Foreign Policy toward Ukraine / Susan D. Fink // Harvard Ukrainian Studies. – 1997. – Vol. XXI, № 1-2. – P. 11-61.

628. “Finlandization” in Action : Helsinki's Experience with Moscow / Intelligence Report, August 1972 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/14/esau-55.pdf.

629. Fitzpatrick M. The Ukraine Crisis and Nuclear Order / Mark Fitzpatrick // *Survival: Global Politics and Strategy*. – 2014/ - Vol. 56, Issue 4. – P. 81-90.
630. *Foreign Relations and the Federal States* / Edited by Brian Hocking. - London ; New York : Leicester University Press, 1993. – 294 p.
631. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers. 1941* (In Seven Volumes). Volume I: General, The Soviet Union. – Washington, DC: US Government Printing Office, 1958. – 1048 p.
632. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers. 1943. The Conferences at Cairo and Tehran*. – Washington, DC: US Government Printing Office, 1961. – 932 p.
633. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers. 1944. Volume I: General*. - Washington, DC: US Government Printing Office, 1966. – 1556 p.
634. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers. 1944. Volume III: The British Commonwealth and Europe*. – Washington, DC: US Government Printing Office, 1963. – 1482 p.
635. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers. 1944. Volume IV: Europe*. – Washington, DC: US Government Printing Office, 1965. – 1476 p.
636. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers: The Conference of Berlin (the Potsdam Conference), 1945* (In Two Volumes). Volume I. - Washington, DC: US Government Printing Office, 1960. – 1090 p.
637. *Foreign Relations of the United States. 1946. Volume VI: Eastern Europe; The Soviet Union*. - Washington, DC: US Government Printing Office, 1969. – 996 p.
638. *Foreign Relations of the United States. 1947. Volume IV: Eastern Europe; The Soviet Union*. - Washington, DC: US Government Printing Office, 1972. – 892 p.

639. Foreign Relations of the United States. 1948. Volume IV: Eastern Europe; The Soviet Union. - Washington, DC: US Government Printing Office, 1974. – 1166 p.

640. Foreign Relations of the United States. 1950. Volume IV: Central and Eastern Europe; The Soviet Union. - Washington, DC: US Government Printing Office, 1980. – 1550 p.

641. Frankel J. The Making of Foreign Policy: An Analysis of Decision-Making / Josef Frankel. – London : London University Press, 1963. – 231 p.

642. Galaka S.P. Ukraine's Nuclear Dilemmas / Sergij P. Galaka // Bulletin of Arms Control, London University. – August 1993. - № 11. – P. 17-20.

643. Garnett S. Keystone in the Arch : Ukraine in the Emerging Security Environment of Central and Eastern Europe / Sherman W. Garnett. – Washington, DC : Carnegie Endowment for International Peace, 1997. - 160 p.

644. Gebert S. Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki : zarys monografii / Stanislaw Gebert; Instytut Państwa i Prawa PAN. - Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981. – 579 s.

645. Gelfand L. The Inquiry : American Preparations for Peace, 1917-1919 / Lawrence E. Gelfand. – New Haven and London : Yale University Press, 1963. – 387 p.

646. George, Alexander L. The “Operational Code”: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-making / Alexander L. George // International Studies Quarterly. – 1969. – No 13. – P. 190-222.

647. Gerson, Louis L. The Hyphenate in Recent American Politics and Diplomacy / Louis L. Gerson. – Lawrence, Kansas: The University of Kansas Press, 1964. – 325 p.

648. Goldgeier, James M., McFaul, Michael. Power and Purpose : U.S. Policy Toward Russia After the Cold War / James M. Goldgeier, Michael McFaul. – Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2003. – 467 p.

649. Government Defence Anti-Corruption Index, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://government.defenceindex.org/report>.
650. Greenberg, Edward S. The American Political System : A Radical Approach / Edward S. Greenberg. 5th ed. - Glenview, Ill. : Scott, Foresman, 1989. – 392 p.
651. Greenstein, Fred I. Eisenhower as an Activist President : A Look at New Evidence / Fred I. Greenstein // Political Science Quarterly. - Winter 1979-80. – Vol. 94, № 4. – P. 575-599.
652. Grose P. Continuing the Inquiry : The Council on Foreign Relations from 1921 to 1996 / Peter Grose. – New York : Council on Foreign Relations, 2006. – 86 p.
653. Hart Liddell B.H. Strategy / Basil Henry Liddell Hart. – 2-nd rev. ed. – New York: Meridian Book, 1967. – 426 p.
654. Hermann Ch. Decision Structure and Process in Influences on Foreign Policy / Charles Frazer Hermann // Why Nations Act / Edited by Maurice A. East, Stephen A. Salmore and Charles F. Hermann. - Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, 1978. – P. 69-102.
655. Holsti O.R. Crisis, Escalation, War / Ole R. Holsti. - Montreal and London: McGill-Queen's University Press. 1972. – 290 p.
656. Hoover H., Gibson H. The Problems of Lasting Peace / Herbert Hoover, Hugh Gibson. – Garden City, New York: Doubleday, Doran and Co., 1942. – 280 p.
657. Horsman R. The Diplomacy and the New Republic, 1776-1815 (The American History Series) / Reginald Horsman. - Arlington Heights, Illinois : Harlan Davidson Inc, 1985. – 160 p.
658. H.R. 4152 (113th) : Support for the Sovereignty, Integrity, Democracy, and Economic Stability of Ukraine Act of 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.govtrack.us/congress/bills/113/hr4152>.

659. H.R.5859 - Ukraine Freedom Support Act of 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/5859/>.
660. Hughes B.B. The Domestic Context of American Foreign Policy / Barry B. Hughes. - San Francisco, CA : W.H.Freeman and Co, 1978. – 240 p.
661. Hundreds Protest Gorbachev's Address at United Nations // The Ukrainian Quarterly. - 1989. - Vol. XLV. - № 1. - P. 103-104.
662. Hunt M. H. Traditions of American Diplomacy: from Colony to Great Power / Michael H. Hunt // American Foreign Relations Reconsidered, 1890-1993 / ed. Gordon Martel. – London : Routledge, 1994. – P. 1-20.
663. Huntington Samuel P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century / Samuel P. Huntington. – University of Oklahoma Press : Norman and London, 1993. – 366 p.
664. Huntington S. The Erosion of American National Interests / Samuel P. Huntington // Foreign Affairs. – 1997, September-October. – Vol. 76, No 5. – P. 28-49.
665. Huntington Samuel P. Who Are We? The Challenges to America's National Identity / Samuel P. Huntington. – New York : Simon and Schuster, 2004. – 428 p.
666. It Pays to Be Russian in the Soviet Union // The Wall Street Journal. – 1988, March the 30th.
667. Janis I., Mann L. Decision Making : A Psychological Analysis of Conflict, Choice, and Commitment / Irving L. Janis, Leon Mann. - New York : Free Press, 1977. - 488 p.
668. Kagan D., Kagan Frederik W. Peace for Our Time? / Donald Kagan, Frederik W. Kagan // Commentary. – 2000, September. – P. 42-46.
669. Kennan G. F. Memoiren eines Diplomaten 1925-1950 – Memoirs / Georg F. Kennan. - Stuttgart : Henry Goverts, 1968. – 607 s.

670. Kennan, George F. *Memoirs, 1950-1963. Vol. II.* / George F. Kennan. – Boston : Little, Brown and Company, 1972. – 368 p.
671. Kennan, George F. *Russia Leaves the War* / George F. Kennan. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1989. – 550 p.
672. Kennedy P. *The Rise & Fall of the Great Powers : Economic Change & Military Conflict from 1500 to 2000* / Paul Kennedy. – New York : Random House, 1987. – 677 p.
673. Kissinger A. Henry, Brodie Bernard. *Bureaucracy. Politics and Strategy* / Henry A. Kissinger, Bernard Brodie. - Los Angeles: Security Studies Project, 1968. – 384 p.
674. Kranish M. *Bush says Ukraine should accept loose union with USSR* / Michael Kranish // *The Boston Globe*. – 1991, August the 2nd.
675. Krauthammer, Charles. *Beyond the Cold War* / Charles Krauthammer // *New Republic*. - 1988, December the 19th. – P. 14-18.
676. Kristol I. *Neoconservatism : The Autobiography of an Idea* / Irving Kristol. – New York, London, Toronto : The Free Press, 1995. – 493 p.
677. Kugler R.L. *Policy Analysis In National Security Affairs : New Methods for a New Era* / Richard L. Kugler. – Washington, DC: National Defense University Press, 2006. – 639 p.
678. Kuropas M. *Ukrainian-American Citadel : The First One Hundred Years of the Ukrainian National Association* / Myron B. Kuropas. – Boulder, CO : East European Monographs, 1996. – 658 p.
679. Kuzio T. *Ukraine: The Linchpin of Eastern Stability* / Taras Kuzio // *The Wall Street Journal Press (European Edition)*. – 1995. - № 9 (May, 11). – P.10.
680. Laloy J. *Yalta : Yesterday, Today, Tomorrow* / Jean Laloy; translated by William R. Tyler. - New York: Harper & Row, 1990. – 153 p.
681. Lasswell, Harold D. *The Analysis of Political Behavior An Empirical Approach* / Harold D. Lasswell. – London: Routledge, 2003. - 314 p.

682. Lasswell, Harold D. *World Politics and Personal Insecurity* / Harold D. Lasswell. - New York: The Free Press, 1965. – 238 p.
683. Levering, Ralph B. *American Opinion and the Russian Alliance, 1939-1945* / Ralph B. Levering. – Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1976. – 262 p.
684. Liddell Hart B. H. *Strategy* / Basil Henry Liddell Hart. – 2-nd rev. ed. – New York : Meridian Book, 1967. – 426 p.
685. Łoś-Nowak T. *Stosunki międzynarodowe: teorie, systemy, uczestnicy* / Teresa Łoś-Nowak. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. – 361 s.
686. Lowenthal A.F. *Partners in Conflict : The United States and Latin America* / Abraham F. Lowenthal. – Baltimor : John Hopkins University Press, 1987. – 240 p.
687. Lukas, Richard C. *The Strange Allies, The United States and Poland, 1941-1945* / Richard C Lukas. - Knoxville : University of Tennessee Press, 1978. – 230 p.
688. Magocsi P.R. *A History of Ukraine* / Paul Robert Magocsi. - Toronto: University of Toronto Press, 1996. – 784 p.
689. Magocsi P.R. *The Ruthenian Decision to Unite with Czechoslovakia* / Paul Robert Magocsi // *Slavic Review*. – 1975. – Vol. 34, No 2. – P. 360-381.
690. Mandelbaum M. *The Dawn of Peace in Europe* / Michael Mandelbaum; with a foreword by Richard C. Leone. – New York: Twentieth Century Fund Book, 1996. – 209 p.
691. Margolin A.D. *From a Political Diary: Russia, the Ukraine and America, 1905-1945* / Arnold D. Margolin. - New York : Columbia University Press, 1946. – 250 p.
692. Matlock J.F., Jr. *Ronald Reagan and the End of the Cold War* / Jack F. Matlock, Jr. // *Ronald Reagan and the 1980s : Perceptions, Policies, Legacies* / Edited

by Cheryl Hudson and Gareth Davies (Studies of the Americas). – New York : Palgrave Macmillan, 2008. – P. 51-80.

693. Mead W.R. The Jacksonian Tradition and American Foreign Policy / Walter Russell Mead // National Interests. – 1999. – No 58. - P. 5-29.

694. Mearsheimer J. The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent / John J. Mearsheimer // Foreign Affairs. - 1993. – Vol. 72, No 3. - P. 50-66.

695. Mearsheimer, John J. The False Promise of International Institutions / John J. Mearsheimer // International Security. – 1994. – Vol. 19, No. 3. - P. 5-49.

696. Merk F. Manifest Destiny and Mission in American History : A Reinterpretation / Frederick Merk. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995. – 265 p.

697. Message to Kiev (nationalism and reform) / Editorial // The Economist. – 1992, February the 8th.

698. Miles J. “Black vs. Browns” / Jack Miles // Arguing Immigration: The Debate over the Changing Face of America / Ed. by Nicolaus Mills. – N.Y.: Simon and Schuster, 1994. – P. 101-142.

699. Miller S. The Case Against a Ukrainian Nuclear Deterrent / Steven E. Miller // Foreign Affairs. - 1993. - Vol. 72, No 3. - P. 67-80.

700. Morgenthau H.J. The Evil of Power / Hans J. Morgenthau // Review of Metaphysic. – 1950. – Vol. 4, № 12. – P. 507-517.

701. Morgenthau H.J. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace / Hans J. Morgenthau. – 7th ed. / revised by Kenneth W. Thompson. – Boston: McGraw-Hill Higher Education, 2005. – 703 p.

702. Motyl A. The Sobering of Gorbachev : Nationality, Restructuring and the West / Alexander J. Motyl // Politics, Society, and Nationality inside Gorbachev’s Russia / Ed. by S. Bialer. – Boulder : Westview Press, 1989. – P. 156-180.

703. Motyl A. Dilemmas of Independence. Ukraine After Totalitarianism / Alexander J. Motyl. – New York : Council on Foreign Relations Press, 1993. - 217 p.

704. Murray W., Grimsley M. Introduction on Strategy / Williamson Murray, Mark Grimsley // *The Making of Strategy : Rulers, States, and War.* – New York : Cambridge University Press, 1994. – P. 1-16.
705. *Nazi-Soviet Relations, 1931-1941 : Documents from the Archives of the German Foreign Office* / Edited by Raymond James Sontag and James Stuart Beddie. – Washington: Department of State, 1948. – 360 p.
706. Nickols T. Nationalism and Nukes / Thomas Nickols // *Christian Science Monitor.* – 1992, December the 1st.
707. Nomination of Roman Popadiuk to be United States Ambassador to Ukraine, March 27, 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20772>.
708. O’Clery, Conor. *Moscow, December, 25 1991 : The Last Day of the Soviet Union* / Conor O’Clery. – London : Random House, 2012. - 560 p.
709. Padover S.K. *The Living U.S. Constitution: Historical Background of Landmark Supreme Court Decisions* / Saul K. Padover. - N.Y.: Meridian, 1995. - 492 p.
710. *Philadelphia Inquirer.* – 1944, April 10.
711. Pietraś Z.J. *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych* / Z.J. Pietraś. – Lublin: Międzyuczelniany Instytut Nauk Politycznych UMCS, 1986. – 191 s.
712. *Political Theory, International Relations and the Ethics of Intervention* / Ed. by I.Forbes, M.Hoffman. – London : Macmillan Press, 1993. – 240 p.
713. Popadiuk R. *American-Ukrainian Nuclear Relations* / Roman Popaduk; McNair Paper, 55. - Washington, D.C.: Institute for National Security Studies, National Defense University, 1996. – 90 p.
714. Popadiuk R. *U.S. - Ukrainian Relations : The Beginning Steps* / Roman Popaduk // *The Ukrainian Quarterly.* - 1997. - Vol. 53, No 1-2. - P. 5-14.
715. *Postville Republican.* – 1940, May 22.

716. Potter W. Nuclear Profiles of the Soviet Successor States / William C. Potter, Eve E. Cohen, Eduard Kaykov. – Monterey, CA : Program for Nonproliferation Studies, Monterey Institute of International Studies, 1993. - 204 p.
717. Potter W. Ukraine's nuclear trigger / William C. Potter // New York Times. – 1992, November the 10th.
718. Potter W. "Nationalism and Nukes" in Ukraine / William C. Potter // Christian Science Monitor. – 1992, December the 11th.
719. Potter W. Tactical Nuclear Weapons : Options for Control / William C. Potter, Nikolai Sokov, Harald Müller and Annette Schaper. – New York : United Nations Publications UNIDIR, 2000. – 84 p.
720. President Bush Visits Bucharest, Romania, Discusses NATO. National Bank of Savings. Bucharest, Romania, April 2, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.whitehouse.gov/new/releases/2008/04/print/20080402-2.html>.
721. President Obama Signs Ukraine Freedom Support Act of 2014. 22.12.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tmtindustryinsider.com/2014/12/22/president-obama-signs-ukraine-freedom-support-act-of-2014/>.
722. Public Papers of the Presidents of the United States, Harry S. Truman, 1945-1953. V. 3. 1947. - Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1963. – 614 p.
723. Raymond G.A., Kegley C.W. Long Cycles and Internationalized Civil War / Gregory A. Raymond, Charles W. Kegley // The Journal of Politics. - 1987. - Vol. 49, No 2. - P. 481-499.
724. Reagan R. An American Life : The Autobiography / Ronald Reagan. – New York : Simon and Shuster, 1990. – 748 p.
725. Reagan reassures Ukrainians // Chicago Tribune. – 1988, May the 4th.

726. Rice, Condoleezza. No Higher Honor : A Memoir of My Years in Washington / Condoleezza Rice. – New York : Crown Publishing Group, 2011. – 784 p.

727. Rice Condoleezza: Will America heed the wake-up call of Ukraine? 07.03.2014 [Электронный ресурс] / Condoleezza Rice. – Режим доступа : http://www.washingtonpost.com/opinions/condoleezza-rice-will-america-heed-the-wake-up-call-of-ukraine/2014/03/07/cf087f74-a630-11e3-84d4-e59b1709222c_story.html?hpid=z3.

728. Rosenau J. Linkage Politics: Essay on the Convergence of National and International System / James N. Rosenau. – N.Y.: Free Press, 1969. – 352 p.

729. Rosenau J. Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World / James N. Rosenau. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1997. - 467 p.

730. Rothstein, Robert L. Planning, Prediction, and Policymaking in Foreign Affairs Theory and Practice / Robert L. Rothstein. – Boston : Little, Brown & Co., 1972. – 214 p.

731. Rozek E.J. Wartime Allied Diplomacy : A Pattern in Poland / Edward J. Rozek. – London : John Wiley & Sons, 1958. – 481 p.

732. Rutland P. Conference on Ukraine national security / Peter Rutland // Transition (Yel University Press, W. D.C.) – 1995. – № 5. – P. 12-45.

733. S.2277 - Russian Aggression Prevention Act of 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/senate-bill/2277/text>.

734. S.Res.466. A resolution calling for the release from prison of former Prime Minister of Ukraine Yulia Tymoshenko // Bill Text Versions 112th Congress (2011-2012) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.webcitation.org/6HjVsKZK9>.

735. Safire W. Putin's "Chicken Kiev" / William Safire // The New York Times. – 2004, December the 6th.

736. Saloma, John S. III. Congress and New Politics / John S. Saloma III. – Boston : Little, Brown & Company, 1969. – 293 p.
737. Sawczuk K. The Ukraine in the United Nations Organization : Study in Soviet Foreign Policy, 1944-1950 (Eastern European monographs) / Konstantin Sawczuk. – New York: Columbia University Press, 1975. – 159 p.
738. Schafer M., Walker S. Democratic Leaders and the Democratic Peace: The Operational Codes of Tony Blair and Bill Clinton / Mark Schafer and Stephen S. Walker // International Studies Quarterly. – 2006. - No 50(3). – P. 561-584.
739. Sea Launch Successfully Launches EUTELSAT 3B. 27.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sea-launch.com/news/11407>.
740. Serfaty S. After Reagan : False Starts, Missed Opportunities & New Beginnings / Simon Serfaty. - Washington, D.C. : Lanham, Md. : Johns Hopkins Foreign Policy Institute, School of Advanced International Studies ; Distributed by University Press of America, 1988. – xii, 63 p.
741. Shain Yossi. Multicultural Foreign Policy / Yossi Shain // Foreign Policy. - 1995. - № 100. - P. 269-83.
742. Solchanyk R. Ukraine and Russia : The Post-Soviet Transition / Roman Solchanyk. – Lanham, MD and Oxford : Roman & Littlefield Publishers, 2001. – 236 p.
743. Sorensen T. The World War : The Story of American Propaganda / Thomas C. Sorensen. - New York – Evanston – London : Harper & Row, 1968. – 320 p.
744. Sorensen, Theodore. Who is America to Preach? Theodore Sorensen // Los Angeles Times. – 1991, October the 24th.
745. Stetsko Y. The Principles of Ukrainian Foreign Policy, International Situation and Liberation Struggle / Yaroslav Stetsko. - London Ukrainian Information Service, 1970. – 36 p.
746. Stevenson A. Letter on Colonialism / Adlai Stevenson // U.S. Delegation to the GA. – 1961, November 25th.

747. Sullivan M. Our Time : America at the Birth of the Twentieth Century / ed. Dan Rather / Mark Sullivan. – New York : Scribner, 1996. – 544 p.
748. Sullivan R.S. Soviet Politics and Ukraine, 1917-1957 / Robert S. Sullivan. – New York; London: Columbia University Press, 1962. – 438 p.
749. Support for East European Democracy (SEED) Act of 1989 : conference report (to accompany H.R. 3402) / 101st Congress, 1st session. - Washington, D.C. : U.S. G.P.O., 1989. – 39 p.
750. Szporluk R. Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union / Roman Szporluk. – Stanford, California: Hoover Institution Press, 2000. – 437 p.
751. Talbott S. Ukraine's Future and Future of Europe. Address before the Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC, November 18, 1994 / Strobe Talbott [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/dispatch/1994/html/Dispatchv5no47.html>.
752. Talbott S. The Russia Hand : A Memoir of Presidential Diplomacy / Strobe Talbott. – New York: Random House, 2003. – 512 p.
753. Tarasyuk B. Ukraine in the World / Borys Tarasyuk // Ukraine in the World : Studies in the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State / Ed. by L.Hajda. – Cambridge : Harvard University Press, 1998. – P. 9-15.
754. The Boston Globe. – 1989, May the 27th.
755. The Bush Doctrine // The New York Times. – 2002, September the 22nd.
756. The Case of the Captive Nations // The Ukrainian Quarterly – 1990. – Vol. XLVI, № 2. – P. 127-130.
757. The Forrestal Diaries. Ed. by Walter Millis and E.S. Duffield. - New York: Viking Press, 1951. – 624 p.
758. The Memoirs of Cordell Hull. 2 vols. – New York : Macmillan Company, 1948. – 1804 p. (xii, 916; vi, 888 p.).

759. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>.
760. The New York Times. – 1941, August the 1st.
761. The Partnership for Peace programme [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm.
762. The Private Papers of Senator Vandenberg / Edited by Arthur H. Vandenberg, Jr. with the collaboration of Joe Alex Morris. – Boston : Houghton Mifflin Company, 1952. – 599 p.
763. The Secret Diary of Harold L. Ickes. – Vol. II. The Inside Struggle, 1936-1939. – New York: Simon and Schuster, 1954. – 759 p.
764. The Strategic Vision of Partnership between the USA and Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.brianmefford.net/ukraine-update-616-lobbying-sbu-infernos/>.
765. The secrets of chicken Kiev // New Statesman. – 2004, December the 6th.
766. The Ukrainian Life in the United States // The Ukrainian Quarterly. - 1980. - Vol. XXXVI, № 1. - P. 103.
767. The Ukrainian Life in the United States // The Ukrainian Quarterly. - 1980. - Vol. XXXVI, № 2. - P. 208.
768. The Ukrainian Life in the United States // The Ukrainian Quarterly. - 1982. - Vol. XXXVIII, № 1. - P. 94- 95.
769. The Ukrainian Life in the United States // The Ukrainian Quarterly. - 1982. - Vol. XXXVIII, № 4. - P. 439.
770. The Ukrainian Life in the United States // The Ukrainian Quarterly. - 1984. - Vol. XL, № 1. - P. 101-102.
771. The Ukrainian Life in the United States // The Ukrainian Quarterly. - 1984. - Vol. XL, № 2. - P. 197-199.
772. The Ukrainian Life in the United States // The Ukrainian Quarterly. - 1984. - Vol. XL, № 3. - P. 326-329.

773. The Ukrainian Life in the United States // The Ukrainian Quarterly. - 1985. - № 1-2. – P. 146-153.
774. The Vulnerable Russians // Tablet. – 1968, February the 1st.
775. The Washington Times. – 1988, October the 28th.
776. Transformational Diplomacy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20080708213206/http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/59339.htm>.
777. Truman D. B. The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion / David B. Truman. 2nd ed. - N. Y.: Alfred A. Knopf, 1971. – 544 p.
778. Truman H. S. Memoirs, Vol 2 : Years of Trial and Hope (Leaders of Our Times) / Harry S. Truman. – New York : Smithmark Publishers, 1996. – 594 p.
779. UCCA Appeals to President Reagan on Behalf of Yuriy Shukhevych // The Ukrainian Quarterly. - 1981. - Vol. XXXVII, № 2. - P. 191-192.
780. UCCA in Defence of Lev Lukyanenko // The Ukrainian Quarterly. - 1978. - Vol. XXXIV, № 3. - P. 235.
781. UCCA Telegram to President Ford on the Summit Meeting in Helsinki // The Ukrainian Quarterly. - 1975. - Vol. XXXI, № 3. – P. 308.
782. Ukraine, Europe and the United States. Towards a New Euro-Atlantic Security Architecture / ed. by Jackson Janes, Oleg Kokoshinsky, Peter Wittschorek. - Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000. – 128 p.
783. Ukraine in the Seventies : Papers and Proceedings of the McMaster Conference on Contemporary Ukraine, October 1974 / Ed. by Peter J. Potichnyi. - Oakville (ON, Canada) : Mosaic, 1975. – 355 p.
784. Ukrainian Independence Commemorated on Capitol Hill // The Ukrainian Quarterly. - 1989. - Vol. XLV, № 2. - P. 230-231.
785. Ukrainian Weekly. – 1980, January 27th.
786. Ukrainian Weekly. – 1980, September 28th.

787. United States Department of State. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918, Russia : Vol. 1. – Washington, DC : US Government Printing Office, 1931. – 754 p.

788. United States Department of State. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918, Supplement 1, The World War : Vol. 1. - Washington, DC : US Government Printing Office, 1933. – 914 p.

789. United States-Ukraine Charter on Strategic Partnership, December 19, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.state.gov/p/eur/rls/or/142231.htm>.

790. United States security strategy for Europe and NATO, June 1995. - [Washington, D.C.] : Dept. of Defense, Office of International Security Affairs, 1995. – 38 p.

791. U.S. Congress. Senate. Committee on Foreign Relations. Subcommittee on European Affairs. Soviet Disunion: The American Response. Hearings. 102 Cong., 2nd sess., Feb. 28 and March 6, 1991. – 180 p.

792. U.S. Judge Receives Ukraine's Presidential Honor // The Ukrainian Weekly. - 1995. - Vol. LXIII, № 37. - P. 3.

793. U.S. Foreign Policy after the Cold War / Ed. by Brad Roberts. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1992. – 367 p.

794. US rewards Morocco for terror aid, 4 June 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3776413.stm>.

795. Walker S. The Interface Between Beliefs and Behavior: Henry Kissinger Operational Code and The Vietnam War / Stephen G. Walker // Journal of Conflict Resolution Volume. – 1977. - № 21(1). – P. 129-168.

796. Wallace W. Foreign Policy and Political Process / William Wallace. – London : Macmillan Press, 1971. – 80 p.

797. Wallerstein I. Geopolitics and Geoculture : Essays on the Changing World-System / Immanuel Maurice Wallerstein. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – 242 p.

798. War Powers Resolution [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/50/chapter-33>.
799. Weiner M. The Global Migration Crisis : Challenge to the State and to Human Rights / Myron Weiner . – N.Y.: HarperCollins, 1995. – 366 p.
800. Weiner T. Legacy of Ashes : The History of the CIA / Tim Weiner. - New York : Doubleday, 2007. - 702 p.
801. Wheare K. Federal Government, 4th edition / Kenneth Wheare. – London : Oxford University Press, 1963. – 266 p.
802. Wilson, Woodrow. Congressional Government : A Study in American Politics / Woodrow Wilson; with a new introduction by William F. Connelly, Jr. – New Brunswick, New Jersey : Transaction Publishers, 2009. – 344 p.
803. Wiarda H. Think Tanks and Foreign Policy: The Foreign Policy Research Institute and Presidential Politics / Howard J. Wiarda. – Lanham, Maryland: Lexington Books, 2010. – 170 p.
804. Wolfson A. Conservatives and Neoconservatives / Adam Wolfson. - Seattle: University of Washington Press, 2002. – 458 p.
805. Zelikow P., Rice C. Germany Unified and Europe Transformed : A Study in Statecraft / Philip D. Zelikow and Condoleezza Rice. – Cambridge : Harvard University Press, 1995. – 528 p.